

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 11-12 (312-313), 2023

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випусків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словаччина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчишин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горювий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Ермакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонок Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Заротіадіс Грігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віліївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнецова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Муршудлі Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездоймінов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Оницько Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелєєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Патлатой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Хомутенко Алла Віталіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Чоботару Маріус-Сорін кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Шикіна Ольга Володимирівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

<p>Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22). Google Scholar (h-індекс - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.</p>	<p>Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 20991-10791 ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація) Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886</p> <p>Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php</p> <p>© Одеський національний економічний університет, 2023</p>
--	---

ЗМІСТ

Рецензія.....	7
---------------	---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Донець Дмитро	
Стратегії інтернаціоналізації нафтового сектору у світі за умови трансформації економічного простору.....	9
Зачосова Наталія	
Основи політики збереження людського капіталу у воєнний та післявоєнний час для потреб економічного відновлення і зростання.....	17
Лігоненко Лариса	
Діджиталізація трудового життя працівників в контексті завдань розбудови смарт-економіки.....	29
Артюх Оксана, Колосов Артем	
Вплив цифровізації на бухгалтерський облік: виклики та перспективи.....	44

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Ашихін Ярослав, Патлагой Олександр	
Особливості формування конкурентних переваг підприємства на ринку системної інтеграції.....	51
Волчек Руслан	
Аналітичне забезпечення управління оборотними активами підприємства.....	61
Мацків Олена	
Інформаційні технології бухгалтерського обліку в умовах діджиталізації.....	67
Піскун Альона, Шаповал Аліна	
Аналіз конкурентоспроможності ПАТ «ОДЕСКАБЕЛЬ».....	76
Чернишова Людмила, Хачірова Юлія	
Аналіз динаміки виробництва й реалізації продукції ПРАТ «КИЇВСЬКА КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА «РОШЕН».....	84

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Дем'янчук Марина, Маслій Наталя, Кулікова Єлизавета	
Порівняльне оцінювання конкурентоспроможності українських та зарубіжних підприємств страхового бізнесу.....	91
Жердецька Лілія	
Цифрова фінансова інклюзія як чинник соціально-економічного розвитку.....	108
Коваленко Юлія, Хелемський Віктор	
Фінансування сталого розвитку та визначення векторів державної політики щодо капітальних інвестицій в Україні.....	114
Коваленко Вікторія, Мартинов Денис	
Система антикризового управління та її місце у забезпеченні фінансової стабільності банків.....	123
Радова Наталя, Плотнікова Аріна	
Вплив цифрової трансформації на бухгалтерський облік.....	134
Фесенко Аліна	
Оподаткування як чинник зміни капіталів в інтегрованому звітуванні.....	142
Шолойко Антоніна	
Компаративізм продуктів зі страхування кіберризиків.....	149
Шебештьєв Єдіна, Пилипещ Сергій	
Ресурсний потенціал сільських територіальних громад.....	159

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Котковський Володимир, Москаленко Василь, Дробчак Алла, Беркова Марина	
Аналіз та оцінювання практичних засад реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення м. Кривий Ріг.....	167
Кузнецова Інна, Познякова Тетяна	
Управління персоналом на засадах компетентнісного підходу.....	177

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бочко Олена, Бочко Олександр, Любка Віталій	
Парадигма диференціації розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту.....	184
Жарська Ірина, Хачірова Юлія	
Сучасні моделі управління запасами на підприємстві.....	192
Кошельок Галина, Жамбей Тетяна	
Оцінка якості інформації за допомогою кваліметричного моделювання.....	197
Літвінов Олександр, Оніщук Вікторія	
Управління запасами на торговельних підприємствах України в період повномасштабного вторгнення.....	204
Літвінова Вікторія, Кравчук Дарія	
Оцінка конкурентоспроможності підприємства та фактори її підвищення (на прикладі АБ «ПІВДЕННИЙ»).....	213
Обнявко Владислав	
Вдосконалення інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління підприємством.....	220

ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Сущенко Олена, Згурська Юлія	
Концептуальні засади організації та розвитку міжнародного ділового туризму в Україні.....	226

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Горіна Ганна	
Компаративний аналіз міжнародної торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Республіці Польща.....	234
Клювак Оксана	
Ідентифікація загроз та трансфертне ціноутворення у системі зовнішньоторгівельної безпеки України.....	246

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 11-12 (312-313), 2023

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2023

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof, Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), Bozhinova Mariyana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, Bukhtiarova Alina, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, Valihura Volodymyr, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, Vasylychshyn Alexandra, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, Gorovyi Dmytro, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, Grosu Veronica Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), Hudz Tetiana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, Ermakova Olga, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, Zhavoronok Artur Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, Zherdetska Liliia, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Zarotiadis Grigoris Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, Zbritskaya Tatiana Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Zelenka Vladimir, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, Ketners Karlis, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, Kuzina Ruslana Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Kuznetsova Inna, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, Laiko Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, Lokhanova Nataliia, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Marks-Bielska Renata, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, Medzhibovska Nataliia Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Melnik Leonid Vasyliovych Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, Mikhalchuk Kamelia-Katalina, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Murshudli Fakhri Fuad Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, Nezdoyminov Sergii Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Onyshchenko Svitlana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, Panteleeva Nataly Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, Semenova Valentyna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Slobodianyuk Yuliia, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, Tulvinschi Mikhaela Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Ukhanova Inna Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Khomutenko Alla, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Ciubotariu Marius Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Shykina Olga Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Sheludko Sergii, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Shkolnik Inna D.Sc. (Economics), Professor, Sumy State University, Ukraine

<p>International Abstracting and Indexing: Index Copernicus International (ICV 2021: 75.22). Google Scholar (h-index - 10). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo». Vernadsky National Library of Ukraine. Electronic repository of the Odessa National Economic University.</p>	<p>Founder and publisher: Odessa National Economic University Certificate of State Registration of the Print Media: Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration) Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886 Editorial and publisher address: 18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department, tel. (*38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Odessa National Economic University, 2022</p>
---	---

CONTENTS

Review.....	7
<i>ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY</i>	
Donets Dmytro Strategy of internationalization of the oil sector in the world under the conditions of the transformation of the economic space.....	9
Zachosova Nataliia Fundamentals of human capital preservation policy in war and post-war times for the needs of economic recovery and growth.....	17
Ligonenko Larisa Digitalization of the working life of employees in the context of development of the smart economy.....	29
Artyukh Oksana, Kolosov Artem Impact of digitalization on accounting: challenges and prospects.....	44
<i>ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION</i>	
Ashykin Yaroslav, Patlatoi Oleksandr Specifics of formation of enterprise's competitive advantages on the system integration market.....	51
Volchek Ruslan Analytical support for management of current assets of the enterprise.....	61
Matskiv Olena Information technologies of accounting in the conditions of digitalization.....	67
Piskun Alena, Shapoval Alina Analysis of the competitiveness of ODESKABEL PJSC.....	76
Chernyshova Lyudmila, Khachirova Yuliia Analysis of the dynamics of production and sale of products of «KYIV CONFECTIONERY FACTORY «ROSHEN».....	84
<i>FINANCE, BANKING AND INSURANCE</i>	
Demianchuk Maryna, Natalia Maslii, Kulikova Yelizaveta Comparative assessment of competitiveness of ukrainian and foreign insurance companies.....	91
Zherdetska Liliia Digital financial inclusion as a factor of socio-economic development.....	108
Kovalenko Yuliia, Khelemskyi Viktor Financing sustainable development and determining state policy vectors regarding capital investments in Ukraine.....	114
Kovalenko Victoria, Martynov Denys The anti-crisis management system and its place in ensuring the financial stability of banks.....	123
Radova Natalia, Plotnikova Arina Accounting in the conditions of digitalization.....	134
Fesenko Alina Taxation as a factor of change of capitals in integrated reporting.....	142
Sholoiko Antonina Comparativism of cyber risks insurance products.....	149
Shebeshten Yedina, Pylypets Serhii Resource potential of rural territorial communities.....	159
<i>MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION</i>	
Kotkovskiy Volodymyr, Moskalenko Vasyl, Drobchak Alla, Berkova Marina Analysis and assessment of the practical principles of implementation of state policy in the sphere of social protection of the population of Kryvyi Rih.....	167
Kuznetsova Inna, Pozniakova Tetiana Personnel management on the basis of the competence approach.....	177
<i>MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES</i>	
Bochko Olena, Bochko Oleksandr, Liubka Vitalii The paradigm of differentiation in rural development: a financial perspective.....	184
Zharska Iryna, Khachirova Yuliia Modern models of stock management at the enterprise.....	192
Koshelok Halyna, Zhambei Tetiana Evaluation of information quality using qualimetric modeling.....	197
Litvinov Oleksandr, Onyshchuk Viktoriia Inventory management in commercial enterprises of Ukraine during a full-scale invasion.....	204
Litvinova Viktoriia, Kravchuk Dariia Assessment of competitiveness of the enterprise and factors for its increasing (on the example of PJSC «BANK PIVDENNY»).....	213
Obniavko Vladyslav Improvement of the information and analytical base of enterprise management system decisions.....	220
<i>ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS</i>	
Sushchenko Olena, Zghurska Yuliia Conceptual frameworks of organizing and developing international business tourism in Ukraine.....	226
<i>INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS</i>	
Gorina Ganna Comparative analysis of international trade in travel services in Ukraine and the Republic Of Poland.....	234
Kliuvak Oksana Identification of threats and transfer pricing in the foreign trade security system of Ukraine.....	246

АКТУАЛІТЕТИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Людина, відповідно, її потреби, інтереси, цінності є основною рушійною силою, метою і критерієм усього суспільно-економічного розвитку, успіху економічних і соціальних реформ. Тому соціальна безпека – це питання не лише людського розвитку, політичної стабільності суспільства і утвердження національних інтересів, але й підґрунтя усього цього – економічного зростання.

Надзвичайної актуальності питання соціальної безпеки, як і інших складових національної безпеки, набувають в умовах повномасштабної російсько-української війни. Особливо мова йде про нанорівень – рівень людини. Адже реалізація потреби в безпеці та відчуття соціальної захищеності є головними критеріями соціальної безпеки людини. Наявність небезпеки та її дія обумовлюють ступінь загроз та рівень соціальної безпеки. Кількість та ступінь впливу загроз соціальній безпеці людини до і після повномасштабної військової агресії російської федерації має значну різницю, яка полягає в передумовах настання загроз та наслідках їх дії в умовах війни та повоєнного відновлення.

В цьому контексті не викликає сумнівів актуальність рецензованої монографії «Соціальна безпека людини в умовах війни» за редакцією доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, професора кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка Варналія З.С., яку підготовлено в межах виконання проекту Національного фонду досліджень України «Нові геостратегічні грози соціальній безпеці людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» реєстраційний номер 2021.01/0239 та № державної реєстрації 0123U102713.

Бурхливі, безумовно трагічні події останніх років в Україні по-новому актуалізують тему соціальної безпеки і вимагають її детальнішого розгляду саме з позицій не тільки суспільства, а конкретної людини. У зв'язку з цим виникають нові завдання: як можна оцінити, виміряти стан соціальної безпеки людини в умовах системних викликів, які потрібні додаткові критерії й показники, щоб врахувати нові загрози?, які особливі підходи потрібні для урахування специфічних потреб людей, що найбільше постраждали в результаті війни – учасників бойових дій (особливо тих, що втратили здоров'я), вимушених переселенців, сиріт, якими є науково обґрунтовані стратегічні орієнтири соціальної безпеки людини в контексті воєнного часу і сталого повоєнного розвитку?

В Конституції України (стаття 3), зокрема, декларується, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», що в значній мірі актуалізує дану монографію. В цьому контексті також важливе має значення проблема ефективного використання публічних фінансів держави, як одна з головних детермінант забезпечення соціальної безпеки України.

В рецензованій монографії на достатньо високому науково-теоретичному та практичному рівні в логічній послідовності:

- розглянуто теоретико-методичні засади соціальної безпеки людини в умовах війни та інших геостратегічних загроз;
- здійснено систематизацію заходів країн пострадянського простору щодо протистояння імперіалістичній геостратегії росії;
- розроблено економіко-математичні моделі соціальної безпеки людини; розкрито особливості забезпечення соціальної безпеки людини в умовах окупованих територій;
- визначено та розкрито роль і значення смарт-сіті у забезпеченні соціальної безпеки людини в умовах війни;
- визначено та розкрито інституціональні засади та процес формування і реалізації державної політики забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнного відновлення.

Аналізуючи наукові дослідження, автори монографії приходять до узагальнення, що «соціальна безпека людини (нанорівень) – це ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз. Функціональними складниками цього рівня соціальної безпеки є: безпека життєдіяльності людини; безпека реалізації загальносоціальних цінностей; безпека гідного рівня життя; безпека соціального середовища; психологічна та психічна безпека; самозахист; самозбереження; саморозвиток тощо» (с. 19).

На думку авторів «соціальна безпека держави (макрорівень) визначає захищеність соціально-економічних інтересів людини та громадянина, суспільства й держави від ендогенних та екзогенних, реальних та потенційних загроз, за якої забезпечується сталий розвиток країни. У цьому контексті функціональними складниками макрорівня соціальної безпеки є: безпека соціальної та гуманітарної сфери; безпека кадрового потенціалу; безпека ринку праці країни; соціальне партнерство; соціальна солідарність усіх верств населення; система соціального захисту людей, їх прав і свобод тощо» (с. 20).

Важко також не погодитися з узагальнюючим висновком, що «проведене дослідження дало змогу узагальнити наукові підходи теоретиків та практиків у сфері вивчення соціальної безпеки людини. Використання різних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження дозволило визначити геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в Україні в умовах війни та охарактеризувати їх вплив. Узагальнення загроз дозволило зробити висновок, що до повномасштабного вторгнення російської федерації найважливішими були загрози, які мали внутрішній характер генерації і були зосереджені в економічній, соціальній та політичній сферах. В умовах гібридної війни, ознаки безпеки трансформувались у площину фізичної безпеки людини, зросли вимоги до збереження життя та здоров'я людей, а також збільшилася цінність людського життя та активної громадянської позиції. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну з 2022 року ці вимоги стали ще більше затребуваними. Забезпечення соціальної безпеки людини тепер – це створення умов для збереження її життя» (с. 263).

Рецензовану монографію «Соціальна безпека людини в умовах війни» виконано на високому науково-теоретичному та методичному рівні, з відповідними практичними висновками та рекомендаціями стосовно сутності, проблем та шляхів забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни, вона є самостійним і цілісним науковим дослідженням.

Будь-яка наукова розробка, спрямована на безпеку людини, гідне життя, розвиток через долавання перешкод, мінімізації ризиків та загроз завдяки зовнішнім чинникам та внутрішньому потенціалу людини повинна втілюватись в життя і бути використаною в практиці управління. Такі можливості є і їх реалізація повинна знайти місце перш за все в стратегіях, які вже діють та плануються до прийняття. Це стосується також і монографії, яку підготували виконавці проекту НФД України під науковим керівництвом професора Варналія З.С.

Рецензована монографія розрахована на науковців, викладачів, студентів, державних службовців, керівників суб'єктів господарювання, широке коло читачів, які цікавляться актуальними проблемами соціальної безпеки людини в умовах сучасних викликів та загроз.

Таким чином, вихід в світ даної монографії ми вважаємо важливою подією не лише для науки, а й для практичної діяльності щодо забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнний період.

Ігор ЛЮТИЙ,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID.org/0000-0002-3249-002X
liutyi@knu.ua

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-9-16>

СТРАТЕГІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НАФТОВОГО СЕКТОРУ У СВІТІ ЗА УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРО

Донець Д. М., старший викладач кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна. Аспірант, Донецький національний університет ім. В. Стуса, м. Вінниця, Україна
e-mail: Dmytro.M.Donets@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5053-026X

Анотація. У статті досліджено основні засади формування глобальних взаємних партнерських відносин в ринкових умовах, зважаючи на світові тенденції розвитку національних економік країн світу та їх вплив на врегулювання інтересів країн-партнерів нафтового сектору в трансформаційних умовах. Зокрема визначено, що дослідження процесів, які характеризують можливості підвищення ефективності формування взаємних залежностей економік країн світу, розвиненість процесів, пов'язаних з упорядкуванням відносин у нафтовому бізнесі, швидку зміну замкнених національних господарств до економічної відкритості та розвитку дозволять створити ефективні міжнародні зв'язки, яким буде притаманний принцип інтернаціоналізації. Метою статті є дослідження сутності інтернаціоналізації світового економічного співіснування, оцінка світового нафтового ринку та визначення можливих стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору на ринку в умовах трансформацій економічного простору. Застосовано методику аналітичної оцінки та прогнозування. Систематизація поглядів на поняття «інтернаціоналізація» дозволила вказати на те, що відображений ним процес у світовому економічному розвитку сприяє зближенню національних економік за рахунок посиленої співпраці у всіх сферах господарства, а також покращення умов здійснення товарного обміну, руху капіталу та робочої сили між країнами-партнерами на світовому ринку. У роботі розкрито особливості інтернаціоналізації, як основної складової ефективного співіснування національних економік. Зроблено оцінку світового нафтового ринку, досліджено діяльність основних найбільших країн нафто виробників – експортерів світу, на основі чого визначено та обґрунтовано основну стратегію інтернаціоналізації взаємовідносин у нафтовому секторі – фактичного стратегічного партнерства, яка при добре розробленому стратегічному плані дій забезпечить активність у підтримці співробітництва на всіх рівнях його функціонування, а також спільне досягнення визначених цілей співпраці, задоволеності національних інтересів країн-партнерів, використання інвестиційних можливостей та знаходження компромісних рішень, виконуючи зобов'язання кожної із сторін.

Ключові слова: інтернаціоналізація, інтеграція, глобалізація, міжнародні зв'язки, партнерство, фактичне стратегічне партнерство.

STRATEGY OF INTERNATIONALIZATION OF THE OIL SECTOR IN THE WORLD UNDER THE CONDITIONS OF THE TRANSFORMATION OF THE ECONOMIC SPACE

Donets D. M., senior lecturer of the Department of Marketing and Logistics, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine. Postgraduate student, Vasul Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: Dmytro.M.Donets@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5053-026X

Abstract. In the article investigational basic principles of forming of global mutual partner relations are probed in market conditions, because of world progress of national economies of the world countries trends and their influence on the settlement of interests of countries-partners oil a sector in transformation terms. In particular, certainly, that researches of processes, that characterize the possibilities of increasing the efficiency of the formation of mutual dependencies of the economies of the world countries, the development of processes related to the regulation of relations in the oil business, the rapid change of closed national economies to economic openness and development, will allow the creation of effective international relations, which will be the inherent principle of internationalization. The systematization of views on the concept of "internationalization" made it possible to indicate that this concept for global economic development contributes to the convergence of global and national economies due to increased cooperation in all spheres of the economy, as well as improving the conditions for commodity exchange, movement of capital and labor between countries - partners on the world market. The estimation of world oil market is done, investigational activity of basic most countries oil producers - world exporters, on the basis of what certainly and grounded basic strategy of internationalization of mutual relations in oil sectors - actual strategic partnership, which at the well developed strategic plan of actions, will provide activity in support of collaboration on all levels of his functioning and also on general achievement of certain

goals of collaboration, satisfaction of national interests of countries-partners, to satisfaction of national interests of countries-partners, investment possibilities and finding of compromise decisions, fulfilling commitment each of sides.

Key words: *internationalization, integration, globalization, international relations, partnership, actual strategic partnership.*

JEL Classification: F150.

Постановка проблеми. У сучасних глобалізаційних умовах розвитку економічних відносин важливим питанням є дослідження процесів, що характеризують можливості підвищення ефективності формування взаємних залежностей економік країн світу, розвиненість процесів, пов'язаних з упорядкуванням відносин у нафтовому бізнесі, швидку зміну замкнутих національних господарств до економічної відкритості та розвитку. Такі характерні особливості сучасних економічних процесів нададуть можливість створити ефективні міжнародні зв'язки, яким буде притаманний принцип інтернаціоналізації. Світова економіка свідчить, що зараз, а особливо протягом останніх 2-3 років, і якщо виділимо, зокрема нафтовий сектор у світі, інтеграційні процеси зазнали певних ускладнень. І насамперед ці ускладнення стосуються формування різних мотивів, якими керуються учасники світового ринку. Підприємства і організації, які функціонують на ринку, розподілили свої інтереси на окремі сфери, це і ринкові можливості, і цінова спрямованість, співпраця з різними каналами збуту, а також сфера впливу політичних інтересів (особливо після початку повномасштабних воєнних дій між росією та Україною). Відповідно до цього всім учасникам ринку необхідно правильно сформулювати напрямки, який виходитиме з ефективною обраною стратегією, що сприятиме інтернаціоналізації відносин та економічному зростанню в країнах світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням дослідження процесів інтернаціоналізації присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, теоретиків та практиків. Зокрема, заслуговують на увагу та врахування у дослідженні наукові праці Т. Левіта [1], Ф. Ліста [2], Б. Баласса та Ф. Рута [3-4], які, досліджуючи проблеми взаємовідносин у ринковому середовищі, вказували на необхідність економічної інтеграції. Формулювання основних концепцій та теорій економічної інтеграції вони вбачали у визначенні основних пріоритетів соціально-економічного зростання економік різних держав. Д. Г. Лук'яненко, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко у своїх працях намагались розкрити сутність економічної інтеграції та визначити основні проблемні моменти її становлення в умовах конкурентного співіснування [5-7].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження питань інтернаціоналізації світової економіки та процесів розвитку, приділено мало уваги визначенню основних стратегічних напрямів дій та взаємовідносин у сфері світового співробітництва в умовах трансформаційних змін, зокрема на ринку нафтового бізнесу, а тому потрібні додаткові дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження сутності інтернаціоналізації світового економічного співіснування, оцінка світового нафтового ринку та визначення можливих стратегій інтернаціоналізації нафтового сектору на ринку в умовах трансформації економічного простору.

Основний матеріал. Взагалі інтернаціоналізація – це певна дія, що спонукає до зближення національних економік за рахунок посиленої співпраці у всіх сферах господарства, а також покращення умов здійснення товарного обміну, руху капіталу та робочої сили між країнами-партнерами на світовому ринку.

Економічна інтернаціоналізація насамперед спрямована на трансформацію національної економіки у міжнародну, де формуються стійкі міжнародні зв'язки як у сфері виробництва, так і економічного зростання на основі використання принципів міжнародного поділу праці.

Також, з погляду мікросектору, на світовому ринку інтернаціоналізація проявляється через ефективну організацію діяльності підприємств великого бізнесу, які за рахунок міжнародної співпраці та вигідних зв'язків здійснюють експортно-імпортні операції, що впливає на збільшення масштабів охоплення ринків та задоволеності потреб цільових сегментів необхідними товарами та послугами. Дії, які пов'язані з формуванням інтернаціоналізації вимагають від учасників світового економічного простору врахування певних вимог. По-перше, це вимоги, які пред'являються до проведення кропітких досліджень, які надалі виявляються у певних знаннях: про міжнародний ринок, про правові особливості здійснення міжнародної діяльності, про ділове партнерство та інформацію про потенційних і реальних партнерів та інших учасників світового ринку тощо. По-друге, це вимоги до кваліфікованого,

професійного складу фахівців, знання і вміння, яких допоможуть організаціям, компаніям розробити вдалу стратегію виходу на зовнішні ринки та визначити основні перспективні напрямки роботи з партнерами за рахунок подолання бар'єрів. Коло фахівців має формуватися з числа фінансистів, аналітиків, маркетологів, юристів та комерційних спеціалістів.

Звісно ж, ці дії повинні враховувати основні переваги та недоліки інтернаціоналізації взаємозв'язків та співробітництва. З найбільшими складнощами компанія на світовому ринку може стикнутись з отриманням інформації. Адже проведення досліджень є трудомістким процесом, який вимагає найбільшого отримання і опрацювання інформації, а також необхідно врахувати той факт, що кожна країна-партнер має свої особливості щодо економічного, соціального потенціалу чи політичного аспекту співпраці. Щодо переваг інтернаціоналізації, то насамперед вона допоможе підвищити конкурентоспроможність та забезпечити високе зростання економічного потенціалу таких партнерських відносин, адже оптимізація витрат та зміцнення, об'єднання дій щодо ведення торгівельних відносин, спільності бізнесу дозволяє досягти кращих результатів, підвищення ефективності та збільшення світового визнання.

Нафтовий сектор є найважливішим сировинним сектором світової економіки, який у сучасних умовах зазнає значних трансформаційних змін. Події, які відбуваються протягом останніх 2 років, зокрема пов'язані з розгортанням повномасштабних воєнних дій між країною-агресором росією і Україною, інфляційні процеси, безробіття, зниження інвестиційної привабливості, спричинили багато невизначеностей у цьому секторі, що відбилося насамперед на фінансовому та товарному обороті країн світу, на бюджетній системі. Відомий той факт, що більшість країн світу були залежні від російських енергетичних ресурсів, зокрема палива, але в умовах сьогодення імпорту російського палива заборонений і не тільки в країни Європейського Союзу, а й у США та до низки інших країн.

Дослідження нафтового сектору світового ринку – партнерств дозволило виділити найбільші нафтові мегакомпанії, які діють на світовому ринку. Перше місце займає компанія Саудівської Аравії – Saudi Aramco, яка за показниками фінансового зростання, доходності у 2023 році отримала прибуток в розмірі 589,5 млрд. дол. США (рис.1) [8]. Такий рівень доходів, порівнюючи з минулим роком, вказує на зростання показника прибутковості майже у 2 рази за рахунок здійснення експортної діяльності. Згідно з даними ОПЕК, Saudi Aramco експортувало до країн Європи та Азії більше ніж 6 мільйонів барелів нафти на добу. До США компанія експортувала майже 23,2% видобутку нафти [9]. Загальний показник експорту нафти за 2022 рік склав 15,4% від загального обсягу експорту всіма країнами-партнерами (рис.2) [10].

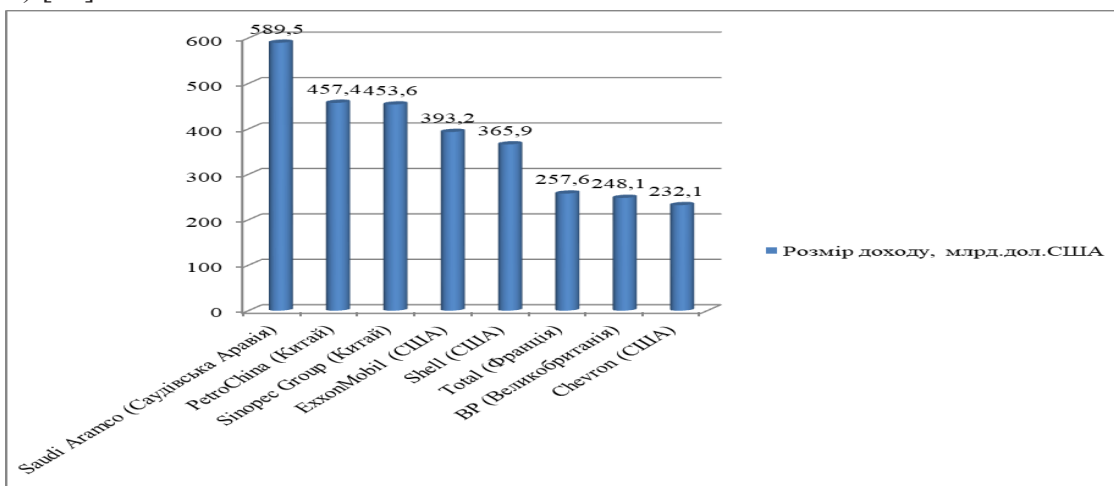

Рис. 1. Найбільш дохідні нафтогазові компанії світу станом на 2023 рік

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

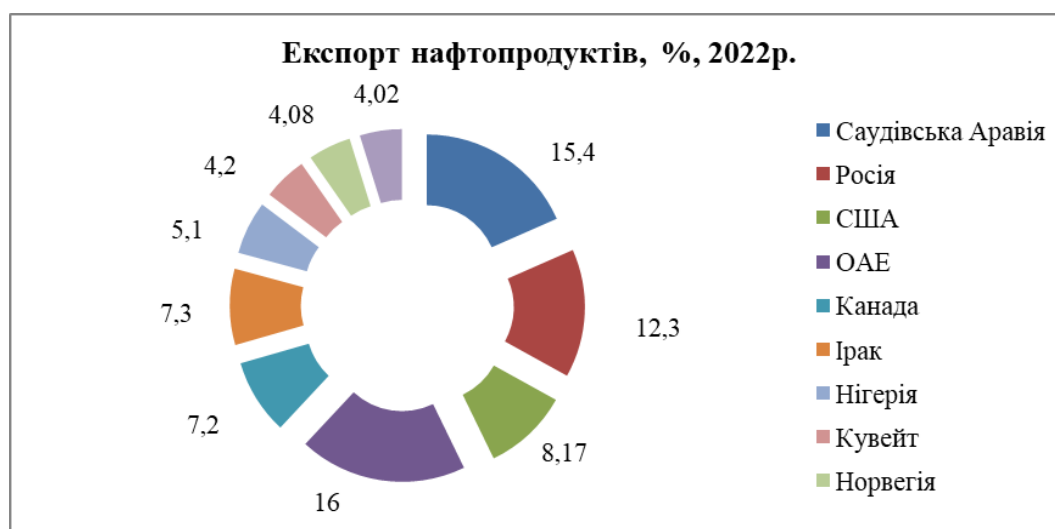

Рис.2. Експорт нафтопродуктів світовими видобувними країнами у 2022 р.

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

На початок 2022 року видобуток нафти серед країн ОПЕК був збільшений (табл. 1). Таке рішення було прийнято внаслідок накладання штрафних санкцій на діяльність, погіршення взаємовідносин з росією, а також щоб знизити світовий рівень цін на нафтопродукти. І вже на кінець 2022 року цей показник склав 12,136 млн. барелів на день [11]. За прогнозними даними до 2027 року Саудівська Аравія планує збільшити свою виробничу потужність до 13 млн. барелів на день [12].

Таблиця 1

Обсяги видобутку нафтопродуктів країнами - учасницями ОПЕС+, початок 2022 р., тис. барелів на добу

Країна	Обсяг
Алжир	1039
Ангола	1502
Республіка Конго	320
Екваторіальна Гвінея	125
Габон	183
Ірак	4580
Кувейт	2768
Нігерія	1799
Саудівська Аравія	10833
ОАЕ	3127
Азербайджан	706
Бахрейн	202
Бруней	100
Казахстан	1680
Малайзія	585
Мексика	1753
Оман	868
РФ	10833
Судан	74

Південний Судан	128
10 КРАЇН ОПЕС	26276
КРАЇНИ, ЩО НЕ ВХОДЯТЬ ДО ОПЕС+	16930
ОПЕС+	43206

Джерело: складено автором за матеріалами [10]

Другу і третю сходинку світового лідерства з видобутку та експортування нафтопродуктів зайняли дві китайські компанії PetroChina та Sinopec Group. Розмір доходів за останній рік зріс на 65% і вони, відповідно, склали 457,4 млрд. дол. США та 453,6 млрд. дол. США. Але хоча компанії і входять до трійки лідерів нафтових компаній, все ж таки відносини з країною-агресором досі підтримують, а тому співпраця з іншими світовими країнами перебуває дещо в невизначеному стані. Видобуток нафти за 2022 рік склав 4,4 млн. барелів на день (рис. 3) [11].

Обсяг видобутку (1000 барелів на день)

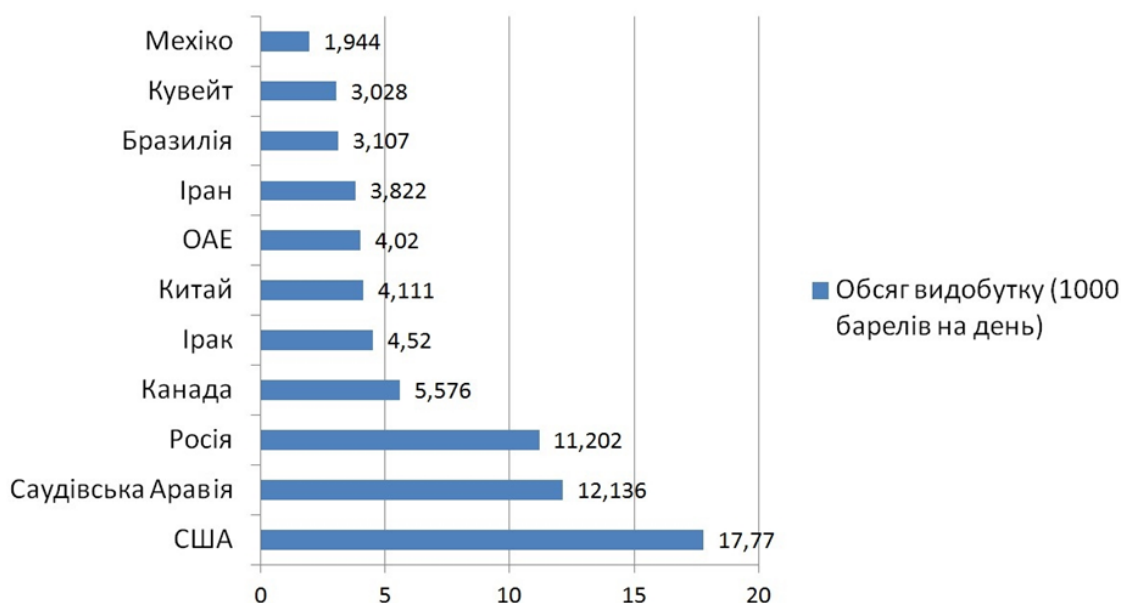

Рис. 3. Провідні нафтовидобувні країни світу за 2022 рік

Джерело: складено автором за матеріалами [11]

Четверту і п'яту позиції світового рейтингу займають американські енергетичні компанії Shell та ExxonMobil, які у своїй діяльності притримуються стабільного зростання з високими рівнями доходності 365,9 млрд. дол. США та 393,2 млрд. дол. США, відповідно. За рівнем видобутку нафти США за 2022 рік є лідером серед світових країн, її показник складає 17,7 млн. барелів на день [11]. Відсоток експортованих нафтопродуктів США на кінець 2022 року склав 8,17 % від загального експорту [10].

Замикають рейтингову оцінку компанії Великобританії та Франції, доходи яких останнім часом теж зросли, але зважаючи на потребу у споживанні їх експортні позиції поряд із трійкою лідерів є найменшими.

Експортна діяльність всіх цих компаній направлена на налагодження вигідних партнерських міжнародних зв'язків, які з одного боку сприяють розвитку світової економіки та зростанню ефективності функціонування різних галузей, а з іншого – забезпечують потреби населення у енергоресурсах.

Для перспективного розвитку нафтового сектору та налагодження взаємовигідних відносин між учасниками світового ринку необхідно визначитись з перспективними стратегіями співпраці. Саме стратегічне націлювання інтернаціоналізації зв'язків допоможе усунути

дисбаланс в економіках країн-партнерів або уникнути його, налагодити ефективну

експортно-торгівельну діяльність, збільшити товарообіг нафтопродуктами, реалізувати геополітичні інтереси розвинутих країн, забезпечити енергетичну безпеку, оцінити можливості для розвитку процесів екологізації тощо. Також необхідно зазначити, що нині рівень споживання нафтопродуктів значно скорочується і значною мірою на це впливає рішення деяких країн (особливо ЄС) щодо переорієнтації на більш екологічні альтернативні енергоджерела. Крім цього, з огляду на світові тенденції розвитку ринку нафтопродуктів, гальмівними чинниками у розвитку нафтового сектору є: недостатній рівень інвестицій, особливо у напрямку технологічного та інформаційного забезпечення і оновлення технологій видобутку, падіння ціни та цінова неврівноваженість нафтопродуктів, антиконкурентні дії учасників щодо міжнародної діяльності на ринку тощо.

Враховуючи вищезазначені чинники, при виборі стратегії інтернаціоналізації слід взяти до уваги внутрішні важелі (наявність ресурсів, досвід інтернаціоналізації, характеристика нафтопродуктів) та зовнішні важелі (можливі ризики, міжторгівельні бар'єри, сила конкуренції, ціна на нафтопродукти тощо). Не менш важливим є врахування умов міжнародної співпраці та політичних і економічних процесів в країнах.

Отже, проаналізувавши діяльність основних учасників світового ринку нафтопродуктів, зупиняючись на виборі стратегії інтернаціоналізації, можемо зазначити, що в основу стратегії має бути закладена можливість визначення чітких напрямків розвитку міжнародних партнерських відносин на більш тривалу перспективу, а також висування пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення гармонізації та задоволення особистих і ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня довіри у співробітництві, тісної співпраці у сфері зовнішньоторговельної та політичної діяльності.

У міжнародній практиці виділено три форми стратегій інтернаціоналізації - експорт, спільне партнерство та пряме інвестування. [13] Ці стратегії спрямовані на визначення диверсифікованості організації світового співробітництва на принципах гнучкості, контролю та обізнаності ринкових процесів. Для учасників світового ринку нафтопродуктів найбільш вдалим буде поєднання цих стратегій з елементами фактичного стратегічного партнерства, згідно з яким країни-партнери активно підтримують співробітництво на всіх рівнях його функціонування, а також спрямовують свої зусилля на спільне досягнення визначених цілей співпраці, задоволеності національних інтересів країн-партнерів, на реалізацію національних інтересів країн-партнерів та інвестиційних можливостей, на знаходження компромісних рішень, виконуючи зобов'язання кожної із сторін.

Стратегія фактичного партнерства потребує чітко розробленої довгострокової міжнародної програми інтернаціоналізації, де будуть висвітлені всі необхідні напрями для організації ефективною співпраці країн-партнерів на світовому ринку нафтопродуктів

Висновки. У сучасних трансформаційних умовах співпраця на світовому ринку дуже важлива і вона повинна формуватися на основі принципу інтернаціоналізації, що передбачає правильне формування учасниками ринку напряму, який виходитиме з ефективно обраної стратегії, що сприятиме інтернаціоналізації відносин та економічному зростанню в країнах світу. Дії, які пов'язані з формуванням інтернаціоналізації вимагають від учасників світового економічного простору врахування певних вимог: проведення кропітких досліджень, підготовка кваліфікованих спеціалістів, визначення переваг та недоліків інтернаціоналізації, обрання відповідних стратегічних дій. Вибір стратегії інтернаціоналізації має враховувати внутрішні важелі (наявність ресурсів, досвід інтернаціоналізації, характеристика нафтопродуктів) та зовнішні важелі (можливі ризики, міжторгівельні бар'єри, сила конкуренції, ціна на нафтопродукти тощо), а також умови міжнародної співпраці, політичні і економічні процеси в країнах. Проведене дослідження показало, що в основу стратегії інтернаціоналізації має бути закладена можливість визначення чітких напрямків розвитку міжнародних партнерських відносин на більш тривалу перспективу, а також висування пріоритетних цілей щодо інтеграції зусиль на досягнення гармонізації та задоволення особистих і ключових національних інтересів з приводу прозорості взаємовідносин, високого ступеня довіри у співробітництві, тісної співпраці у сфері зовнішньоторговельної та політичної діяльності. Для учасників світового ринку нафтопродуктів найбільш вдалою буде стратегія фактичного стратегічного партнерства, згідно з яким країни-партнери активно підтримують співробітництво на всіх рівнях його функціонування, а також спрямовують свої зусилля на спільне досягнення визначених цілей співпраці, на реалізацію національних інтересів країн-партнерів та інвестиційних можливостей, на знаходження компромісних рішень, виконуючи зобов'язання кожної із сторін.

Список літератури

1. Levin, J. S. Missions and Structures: Bringing Clarity to Perception about Globalization and Higher Education in Canada. Higher Education. 1999. Vol. 37. № 4. P. 377- 299.
2. List, Friedrich. The National System of Political Economy. Longmans, Green, and Company, 1841.
3. Balassa, B., Irwin, Richard D. The theory of economic integration. Homewood, Ill., 1961. 304 p.
4. Root F. R. Entry strategies for international markets. San Francisco: Jossey-Bass, 1998. 269 p.
5. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 204 с.
6. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. Київ: Україна, 1997. 237 с
7. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: [монографія] / А. С. Філіпенко (кер.), В. С. Будкін, М. А. Дудченко [та ін.]. К.: Знання України, 2004. 304 с.
8. Присяжнюк Н. Найбільші нафтогазові компанії світу 2023 року. URL: <https://thepage.ua/ua/rejtingi/top-8-najbilshih-naftogazovih-kompanij-svitu> (дата звернення 29.08.2023).
9. Франко Л. Найбільші експортери нафти у світі: хто вони та кому постачають «чорне золото». URL: <https://lviv.media/energetika/75632-najbilshi-eksporteri-nafti-u-sviti-hto-voni-ta-komu-postachayut-chorne-zoloto/> (дата звернення: 19.06.2023).
10. ОПЕС. URL: https://www.opec.org/opec_web/en/index.htm (дата звернення: 01.05.2023).
11. Статистичний портал. Провідні нафтовидобувні країни світу за 2022 рік. URL: <https://www.statista.com/statistics/237115/oil-production-in-the-top-fifteen-countries-in-barrels-per-day/> (дата звернення: 01.05.2023).
12. Андаліцька І. Саудівська Аравія збільшить видобуток нафти: чим це допоможе світові. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/saudivska-araviya-zbilshit-vidobutok-nafti-chim-ce-dopomozhe-svitovi-novini-sogodni-11906130.html> (дата звернення: 17.07.22).
13. Hollensen, S. (2007). Global marketing. Edinburgh: Pearson Education.

References

1. Levin, J. S. (1999). Missions and Structures: Bringing Clarity to Perception about Globalization and Higher Education in Canada. Higher Education, 37, 4, 377- 299.
2. List, Friedrich. (1841). The National System of Political Economy. Longmans, Green, and Company.
3. Balassa, B., Irwin, Richard D. (1961). The theory of economic integration. Homewood, Ill.
4. Root, F. R. (1998). Entry strategies for international markets. San Francisco: Jossey-Bass.
5. Luk'janenko, D. Gh. (2005). Ekonomichna integracija i globalni problemy suchasnosti: Navch. posib. [Economic integration and global problems of our time: study book]. Kyjiv: KNEU [In Ukrainian].
6. Pakhomov, Ju. M., Luk'janenko, D. Gh., Ghubsjkyj, B. V. (1997). Nacionalni ekonomiky v globalnomu konkurentnomu seredovyshhi [National economies in a global competitive environment]. Kyjiv: Ukrajin. [In Ukrainian].
7. Filipenko, A. S. (2004). Mizhnarodni integracijni procesy suchasnosti: monografija [Modern international integration processes: monograph]. Kyjiv: Znannja Ukrajin. [In Ukrainian].
8. Prysazhnjuk, N. Najbilshi naftogazovi kompaniji svitu 2023 roku [The world's largest oil and gas companies in 2023] Retrieved from <https://thepage.ua/ua/rejtingi/top-8-najbilshih-naftogazovih-kompanij-svitu> [In Ukrainian].
9. Franko, L. Najbilshi eksportery nafty u sviti: khto vony ta komu postachajutj «chorne zoloto» [The largest oil exporters in the world: who are they and to whom do they supply "black gold"] Retrieved from <https://lviv.media/energetika/75632-najbilshi-eksporteri-nafti-u-sviti-hto-voni-ta-komu-postachayut-chorne-zoloto/> (data zvernennja: 19.06.2023). [In Ukrainian].
10. ОПЕС. Retrieved from https://www.opec.org/opec_web/en/index.htm
11. Statystychnyj portal. Providni naftovydobuvni krajiny svitu za 2022 rik [The world's leading oil-producing countries in 2022] Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/237115/oil-production-in-the-top-fifteen-countries-in-barrels-per-day/> [In Ukrainian].

12. Andalicjka, I. Saudivsjka Aravija zbilshytj vydobutok nafty: chym ce dopomozhe svitovi [Saudi Arabia will increase oil production: how it will help the world] Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/energetics/saudivska-araviya-zbilshit-vidobutok-nafti-chim-ce-dopomozhe-svitovi-novini-sogodni-11906130.html> . [In Ukrainian].
13. Hollensen, S. (2007). Global marketing. Edinburgh: Pearson Education.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2023

Прийнята до публікації 24.12.2023

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-17-28>

ОСНОВИ ПОЛІТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС ДЛЯ ПОТРЕБ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ І ЗРОСТАННЯ

Зачосова Н. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та державної служби, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: natazachosova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8469-3681

Анотація. Мета дослідження – виявлення напрямів спрямування стратегічних орієнтирів політики збереження людського капіталу у воєнний і післявоєнний час для потреб відновлення і зростання економіки України. Методика дослідження: використано методи контент-аналізу, анкетування, опитування, систематизації та узагальнення, а також візуалізації основ розроблених пропозицій. Запропоновано авторську дефініцію людського капіталу. Згруповано причини втрати Україною людського капіталу з розмежуванням їх на фактори макrorівня та мікрорівня. Узагальнено якісні характеристики, яким має задовольняти людський капітал для забезпечення потреби у кадровому ресурсі для економічного відновлення і зростання у післявоєнний період. Запропоновано вектори державної політики для збереження людського капіталу у воєнний і післявоєнний час для потреб економічного відновлення і зростання. Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх використання органами державної влади з метою розробки стратегій відновлення та розвитку людського капіталу, надання пропозицій суб'єктам підприємницької діяльності щодо збереження кадрового капіталу та інтелектуального потенціалу для потреб післявоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: людський капітал, збереження людського капіталу, інтелектуальний потенціал, економічне відновлення, освіта, державна політика.

FUNDAMENTALS OF HUMAN CAPITAL PRESERVATION POLICY IN WAR AND POST-WAR TIMES FOR THE NEEDS OF ECONOMIC RECOVERY AND GROWTH

Zachosova Nataliia, Doctor of Economics, Professor of the Department of Management and Public Service, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
e-mail: natazachosova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8469-3681

Abstract. The purpose of the study is to identify the direction of the strategic orientations of the human capital preservation policy in the war and post-war times for the needs of economic recovery and growth of Ukraine. Research methodology: methods of content analysis, questionnaires, surveys, systematization and generalization, as well as visualization of the basics of the developed proposals were used. The results. It is suggested that human capital should be understood as both an actual and a potential human resource that has or can acquire such qualitative characteristics that will allow for the extended reproduction of all types of resources available to a specific person, business entity or state for the maximum satisfaction of the economic interests of all parties to this process. The causes of Ukraine's loss of human capital are grouped, dividing them into macro-level and micro-level factors. The first group includes: war and a constant threat to people's lives and health, economic instability, high levels of poverty, unemployment and low wages, low living standards of the population, lack of rural development programs, limited access to educational and medical services, trends of Industry 4.0. The second group includes: unofficial employment, lack of guarantees, unofficial irregular working hours, lack of social package, excessive number of responsibilities, lack of career prospects, difficult working conditions, digitalization of business processes, automation of production and financial functions. State policy vectors for the preservation of human capital in wartime and postwar times for the needs of economic recovery and growth in such areas as economic, financial, educational, informational, scientific, demographic, and social are proposed. The practical significance of the research results lies in the possibility of their use by state authorities for the purpose of developing strategies for the recovery and development of human capital, providing proposals to business entities regarding the preservation of human capital and intellectual potential for the needs of the post-war recovery of the Ukrainian economy.

Key words: human capital, preservation of human capital, intellectual potential, economic recovery, education, public policy.

JEL Classification: J410, O150.

Постановка проблеми. Тривалий час Україна втрачає свій інтелектуальний капітал і кадровий потенціал з багатьох причин. У мирний час каталізаторами цього процесу були переважно економічні та соціальні чинники, такі як низький рівень середніх заробітних плат, порівнюючи з іншими країнами Європи, відсутність або недостатність для нормального життя соціальних гарантій, безробіття та бідність. У пошуках можливостей для особистого та професійного розвитку, а також керуючись бажанням забезпечити стабільне та гідне майбутнє для своїх дітей, громадяни України працездатного віку, з вищою освітою, досвідом роботи, фаховими знаннями та компетенціями мігрували за кордон. У воєнний час загроза для фізичного виживання українців, насамперед тих, хто перебував на окупованих територіях, стрімко посилює тенденції міграційних процесів. Покинула країну значна частина молодого населення – студенти, школярі, діти молодшого віку, тобто ті, хто за кілька років мав стати основою інтелектуального капіталу нації та кваліфікованою робочою силою, яка так буде необхідна Україні для відновлення у післявоєнний період. Отже, важливим завданням на рівні державного управління нині є розробка концепції збереження національного інтелектуального ресурсу, інструментарію утримання молодих талантів, у тому числі з використанням системи вищої освіти, а також стратегічних орієнтирів для економічної, фінансової, соціальної політики для спрямування їх на ціль повернення інтелектуальної еліти нації на Батьківщину. Розпочате дослідження характеризується мультидисциплінарністю, оскільки основним фактором, що стане вирішальним для прийняття громадянами рішення про залишення в Україні, у країні тимчасового перебування або переїзду у майбутньому, є ті економічні умови, у яких проходитиме їхнє життя, а для їх створення на державному рівні необхідно налагодити ефективні механізми функціонування виробничих, інфраструктурних, обслуговуючих, освітніх, медичних, соціальних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Категорія людського капіталу досліджується вітчизняними вченими у різних контекстах. Так,

В. В. Близнюк і Л. Д. Яценко вважають, що фактором розвитку людського капіталу є підвищення трудової мобільності [1]. Це досить актуальна гіпотеза у період воєнного часу та постійних змін показників міграції населення, у тому числі осіб працездатного віку. О. П. Кірдан наголошує на тому, що безперервна освіта є умовою формування людського капіталу в інноваційній економіці [2], з чим повною мірою слід погодитись з урахуванням стрімких трансформацій вимог сучасних компаній до працівників і рівнів їх знань та умінь. В. В. Круглов і Д. А. Терещенко проводять наукові пошуки у площині близькій до розпочатого нами дослідження та встановлюють можливості державної політики відновлення людського капіталу України у післявоєнний період [3], що стане важливим інтенсифікатором післявоєнного розвитку вітчизняної економіки, оскільки нині доведено, що людський капітал є фактором впливу на макроекономічну динаміку [4]. Роль державного управління для процесу розвитку людського капіталу у післявоєнний період підкреслює і А. В. Мойсіяха [5], хоча значення цього капіталу є беззаперечним для формування інноваційно-орієнтованої економіки у

будь-який час [6, 7, 8]. Проте сучасні реалії та майбутні тенденції функціонування вітчизняної економіки, які вже зараз піддаються передбаченню, свідчать про необхідність включення до політики управління людським капіталом питань, що стосуються людського капіталу осіб з особливими потребами [9], його розвитку в умовах поширення Індустрії 4.0 [10], підходів до його збереження та захисту під час воєнного стану [11], адаптації до становлення епохи цифрових технологій у контексті формування суспільства 5.0 [12]. На мікрорівні, як вважають Л. М. Шимановська-Діанич, Н. С. Педченко, О. В. Лозова, терміново потрібно ініціювати зміни в організаційній культурі компаній, які продовжують працювати в умовах війни, і на рівні організації менеджменту адаптувати досвід та пріоритети мультинаціональних та українських підприємств в питаннях управління людським капіталом [13].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Усі порушені питання та проблеми для успішного вирішення на теоретичному, методичному та прикладному рівнях вимагають ретроспективного переосмислення теорій людського капіталу [14], які роблять наукові дослідження у цій та суміжній площинах актуальними.

Мета дослідження. Конкретизація векторів наукових досліджень наших співвітчизників у питаннях відновлення та розвитку людського капіталу дозволяє визначити метою статті виявлення напрямів спрямування стратегічних орієнтирів політики збереження людського капіталу у воєнний і післявоєнний час для потреб відновлення і зростання економіки України.

Основний матеріал. Людський капітал в економіці розглядається з трьох позицій. По-перше, що надважливо для національної економіки та національної економічної безпеки держави, – як чинник економічного розвитку, як ресурс, який на рівні з грошовим, матеріальним капіталом та землею здатен забезпечити розширене відтворення економіки та усіх її галузей і сфер. По-друге, це якісна характеристика населення країни, його знань і навиків, вмінь і компетенцій, використання яких у процесі трудової діяльності дозволяє забезпечити отримання економічного ефекту як для їх власників, формуючи таким способом високий рівень їх особистої економічної безпеки, так і для держави у формі зростання обсягів національного доходу. По-третє, людський капітал – це особисті таланти, рівень освіти та досвід конкретної людини, які використовуються нею для досягнення та утримання належного рівня власного життя. Розпочавши дослідження факторів впливу на втрати Україною цього важливого ресурсу, вивчаючи людський капітал з позиції макроекономіки та на рівні суб'єктів господарської діяльності, змістивши фокус уваги від людини як носія капіталу і економічного потенціалу, ми встановили, що більшість таких факторів пов'язані з трудовою зайнятістю населення і недоступністю економічних та соціальних благ або їх суттєвою обмеженістю. Також більшість експертів визнають людський капітал як певну якісну характеристику або сукупність якісних характеристик людини, наприклад, називають наявність вищої освіти чи не першою серед них. Але вивчення проблеми втрати людського капіталу після початку війни загострило відчуття нераціональності такого підходу, зокрема щодо молодого покоління, дітей, які залишили Україну разом із батьками. Не відповідаючи основним характеристикам економічної сутності людського капіталу, ця категорія осіб має визнаватися потенційним людським капіталом, який уже за кілька років або і раніше міг би стати якісним трудовим підґрунтям для відновлення вітчизняної економіки. Тому пропонуємо під людським капіталом розуміти як дійсний, так і потенційний людський ресурс, що має або може набути такі якісні характеристики, які дозволять забезпечити розширене відтворення усіх видів наявних у конкретної особи, суб'єкта господарювання або держави ресурсів для максимального задоволення економічних інтересів усіх сторін цього процесу.

За даними останніх досліджень, основною причиною неповернення вимушених мігрантів до України залишається війна. 51% осіб, які продовжують залишатися за кордоном, визнають, що розглянуть можливість повернення лише після її закінчення [15]. Серед інших факторів, що призвели до втрати Україною частини людського капіталу ще у довоєнний період, домінують такі (рис. 1).

Узагальнення факторів і причин втрати людського капіталу державою дають змогу зробити висновок, що до повномасштабного російського вторгнення і навіть під час війни, але у відносно безпечних регіонах, економічні чинники були основним мотивом для міграції населення. Отже, для стимулювання повернення в Україну осіб працездатного віку необхідно сформулювати економічне підґрунтя для їхнього життя та облаштування побуту. Такої ж думки дослідники, які започаткували Проєкт з розвитку людського капіталу в Україні (ініційований Міністерством економіки України, презентований у травні 2023 року), що має на меті сприяти поверненню вимушених мігрантів. Основні меседжі, підкріплені статистичними даними, на початку реалізації цього проєкту такі: до 2,7 мільйонів вимушених мігрантів наразі схиляються до того, щоб залишитись за кордоном; відсутність ефективної політики повернення вимушених мігрантів може коштувати Україні до 113 млрд. доларів ВВП за 10 наступних років; питання безпеки, стабільної економіки та інфраструктури найбільше впливають на наміри мігрантів повернутись на Батьківщину; для приблизно 70% мігрантів доступ до інфраструктури є важливим при прийнятті рішення про повернення в Україну; чим довше українці перебувають за кордоном, тим більша серед них частка працевлаштованих (у січні 2023 року – це 40% мігрантів); чим довше вимушені мігранти перебувають та інтегруються за кордоном, тим менша вірогідність їх повернення (станом на кінець 2022 року частка осіб, які не планували повертатися до України або вагалися з відповіддю, сягала 26%) [15].

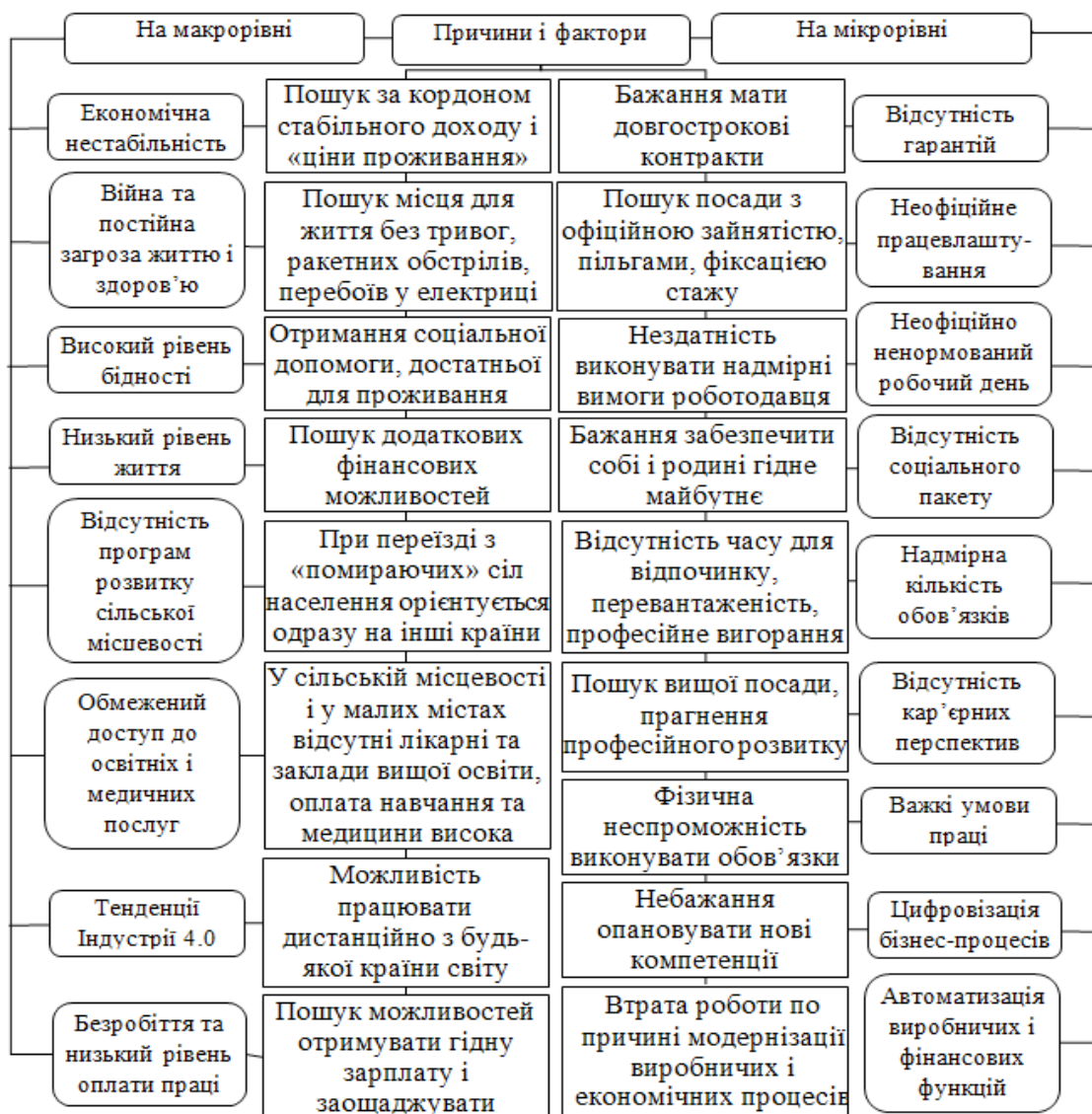

Рис. 1. Причини втрати Україною людського капіталу (фактори, що спонукають населення змінювати країну проживання)

Джерело: складено автором

Однак, окрім війни та небезпеки для життя і здоров'я, а також відсутності економічного підґрунтя для повернення на Батьківщину осіб, які втратили майно або роботу, є й інші, «мирні» фактори, які у довоєнний час спонукали працездатне населення та молодь до виїзду за кордон. Це, зокрема, були і є: високий рівень бідності, безробіття та низький рівень оплати праці, низький рівень життя, відсутність програм розвитку сільської місцевості, обмежений доступ до освітніх і медичних послуг, тенденції Індустрії 4.0 тощо. Для тих, хто працював на вітчизняних підприємствах, стимулами для пошуку нового місця роботи, у тому числі за кордоном, стали: неофіційне працевлаштування; відсутність гарантій щодо тривалого обіймання посади, короткостроковий найм для виконання певних робіт або завдань; неофіційно ненормований робочий день (при офіційній тривалості робочого тижня 40 годин працедавець фактично міг вимагати працювати понаднормово у вечірній час, виходити на роботу у вихідні та святкові дні); відсутність соціального пакету, наявність якого є нормою для міжнародних і закордонних компаній; надмірна кількість обов'язків без встановлення доплат за їх виконання; відсутність кар'єрних перспектив (особливо на малих і середніх підприємствах); важкі умови праці; цифровізація бізнес-процесів, адаптація до якої вимагала суттєвого розширення переліку знань, вмінь і компетенцій, навчатись яким

доводилось у позаробочий час; автоматизація виробничих і фінансових функцій, внаслідок якої знижувалась потреба у людських ресурсах і відбувалось вивільнення персоналу тощо.

Експерти вважають, що засобом впливу на наміри українців щодо їх повернення або продовження перебування за кордоном має стати інформаційна політика. Мігранти мають знати, яких заходів готова вжити держава для забезпечення їхнього безпечного економічного життя, які переваги вони матимуть після повернення та що уже реально зроблено у цьому напрямі. Відтак, з інформаційною метою та задля отримання релевантної інформації для формування засад політики економічного відновлення та розвитку було створено Центр економічного відновлення. Він об'єднав аналітичні центри (think tanks), незалежних експертів та бізнес для реагування на економічні виклики; для пошуку ефективних рішень; для оздоровлення економіки. Експертами Центру розроблялися Рекомендації щодо реагування економіки країни в умовах пандемії, на постійній основі пропонуються заходи для подолання економічної кризи та вносяться пропозиції до Національної економічної стратегії 2030 [16].

У 2023 році нами було проведено опитування молоді (студентів закладу вищої освіти) щодо змін їх економічної поведінки у період війни. Одним із запитань було «Ваше бачення свого економічного майбутнього». Статистика відповідей респондентів представлена на рис.2.

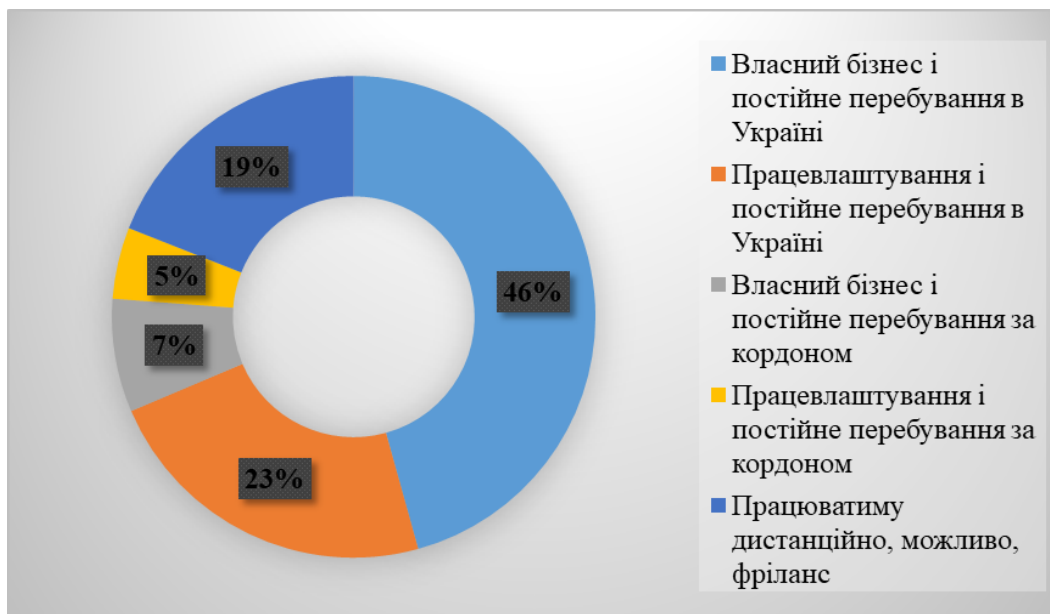

Рис. 2. Економічні настрої молоді в Україні

Джерело: складено автором за даними опитувань 105 респондентів

Як свідчать отримані дані, 46% молодих людей, які саме перебувають у процесі здобуття вищої економічної освіти, бачать своє майбутнє в Україні та тяжіють до відкриття власної справи і активної інтеграції до вітчизняної економічної системи. Для цього вони готові опанувати необхідні знання, компетенції, а отже, активно нарощувати свій інтелектуальний потенціал, що зробить їх частиною людського капіталу країни з усіма необхідними характеристиками уже у найближчому майбутньому. І тоді гостро постане питання – як утримати молодих фахівців, як запобігти їх розчаруванню в організації економічних процесів в Україні?

Також під час опитування було задане запитання «Що, на Вашу думку, демотивує молодь працювати на українських підприємствах?». Статистика відповідей респондентів представлена на рис. 3.

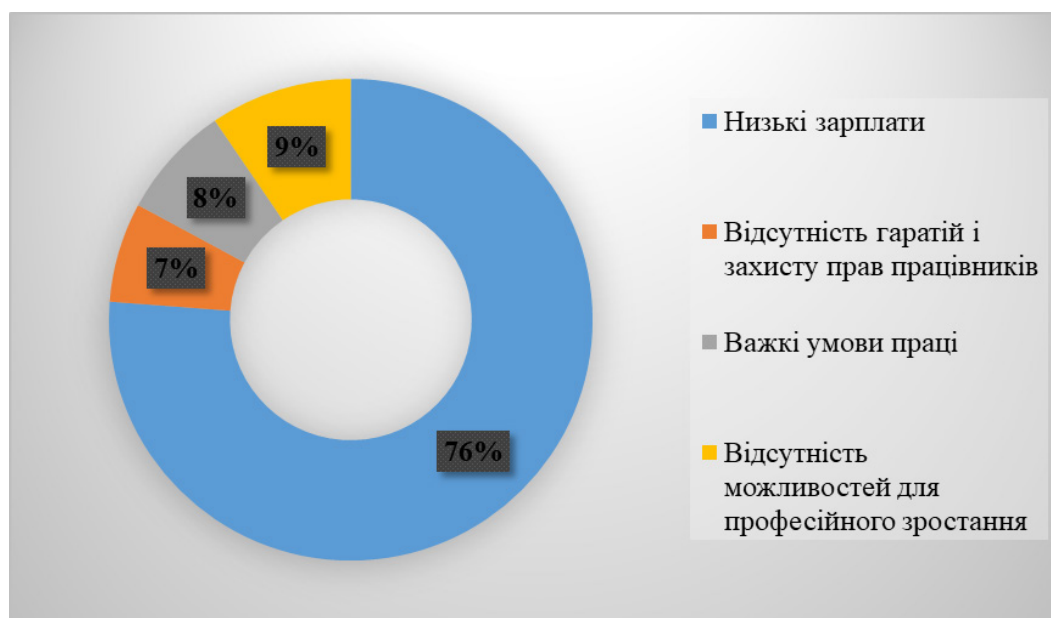

Рис. 3. Фактори демотивації молоді для роботи на українських підприємствах

Джерело: складено автором за даними опитувань 105 респондентів

Отже, отримуємо ще одне підтвердження пріоритету економічних факторів у формуванні мотивів професійної поведінки майбутніх фахівців. Також перешкодами до початку кар'єри на вітчизняних підприємствах молоді люди вважають відсутність можливостей для професійного зростання, важкі умови праці та відсутність гарантій і захисту прав працівників, які уже були нами названі вище серед факторів, що інтенсифікують втрату людського капіталу на мікрорівні.

Фахівці українського інституту майбутнього у Інерційному сценарії України на 2023-2025 зазначають: «З точки зору якості людського капіталу ми зазнаємо серйозних втрат: ті, хто поїхав і не повернувся, як правило, мають знання та навички, необхідні і важливі для виживання в сучасному світі. Як результат – виникає криза на ринку праці, зростає дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів. В Україні давно є проблема професійної деградації, дефіциту кваліфікованої робочої сили, а з урахуванням міграції потреба в якісних фахівцях тільки посилюється. Роботодавцям доводиться конкурувати за окремих працівників, підвищувати зарплати, збільшувати витрати на премії і бонуси» [17]. Отже, турбуючись про власне економічне майбутнє, рентабельність і конкурентоспроможність, топ-менеджмент вітчизняних підприємств уже вживає кроків для утримання та розвитку власного людського або кадрового капіталу. На державному рівні Указом Президента України Володимира Зеленського 21 квітня 2022 року була створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Менш ніж за три місяці вона підготувала проєкт Плану відновлення, розрахований до 2032 року, де передбачено відновлення зруйнованих помешкань українців та інфраструктури у найближчому майбутньому та у стратегічній перспективі. Також серед очікуваних результатів реалізації Плану відновлення – входження України до топ-40 країн за значенням Індексу людського капіталу до 2025 року та до топ-25 країн за цим показником до 2032 року [18].

Для потреб економічного відновлення і зростання у післявоєнний період Україні потрібен людський капітал, що не лише перевищуватиме наявний за кількістю, але і задовольнятиме конкретним якісним характеристикам:

- володіння цифровими компетенціями;
- здатність працювати як у форматі онлайн, так і офлайн;
- вища освіта та досвід роботи за фахом або бажання їх здобути;
- готовність працювати за принципами проєктного управління;
- високий рівень фінансової грамотності;
- готовність до роботи за гнучкими графіками, позмінно;
- володіння іноземними мовами, зважаючи на очікувану велику роль іноземного капіталу

та іноземного бізнесу у післявоєнному відновленні економіки;
 – навички управління часом і ефективного самоменеджменту;
 – бажання до навчання впродовж життя, використання можливостей неформальної освіти, жага до постійного розвитку та професійного вдосконалення;
 – готовність до опанування нових професій, професійної переорієнтації.

Для формування зазначених вмій і компетенцій важливе значення має отримана людиною освіта. Зазначимо, що у жовтні 2023 року було повідомлено про початок пілотного циклу програми «Лідери трансформації університетів задля відновлення України», яка покликана сформувати нове прогресивне покоління керівників закладів вищої освіти й посилити конкурентоспроможність українських університетів. Головною метою проєкту задекларовано саме розвиток людського капіталу. Першими учасниками проєкту було обрано шість університетів: Запорізький національний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Маріупольський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет імені

В. Н. Каразіна [19]. Успіх цього проєкту дозволить збільшити інтелектуальний потенціал нації і сформувати прошарок майбутніх лідерів, здатних організувати та очолити команди з відновлення різних сфер економіки України.

Грунтуючись на усіх наведених фактах, у таблиці 1 нами запропоновано перспективні вектори політики збереження людського капіталу у воєнний та післявоєнний час.

Таблиця 1

Вектори політики збереження людського капіталу у воєнний та післявоєнний час

Напрямок	Пропоновані вектори	Очікувані результати
В економічній сфері	<ul style="list-style-type: none"> - програми пільгового кредитування для придбання житла; - відновлення житлового фонду та інфраструктури; - ремонтування та передача у безкоштовне володіння сільських будинків, які залишилися без власників; - перегляд споживчого кошика українців у відповідності до європейських стандартів; - надання податкових пільг роботодавцям, які забезпечують працівників житлом; - надання одноразових компенсацій роботодавцям за створення нових робочих місць; - гарантування державних компенсацій особам, які втратили робочі місця у результаті переїзду з окупованих територій, після їх повернення в Україну. 	Формування позитивних економічних настроїв населення, підвищення рівня впевненості у економічних перспективах і покращення реальних показників рівня життя.
У фінансовій сфері	<ul style="list-style-type: none"> - започаткування валютних депозитних програм із підвищеними відсотками для осіб, які повернулись із-за кордону; - надання пільгових кредитів на відкриття власного бізнесу; - надання пільгового фіскального періоду (три роки без сплати податків) для осіб, які започаткували бізнес у період війни (п'ять років для бізнесу, що створив понад 50 робочих місць). 	Забезпечення можливості формування «фінансового буферу» та стимулювання розвитку бізнесу без прямого фінансування.

В освітній сфері	<ul style="list-style-type: none"> - можливості безкоштовного курсового навчання та перекваліфікації для осіб з окупованих територій; - можливість безкоштовного навчання робітничим професіям для осіб, які завершили навчання у школі у період війни; - створення фондів грантової підтримки для студентів українських ЗВО з можливістю безкоштовного навчання після завершення першого курсу; - зниження аудиторного навантаження на викладачів шкіл і ЗВО; - підвищення рівня заробітних плат викладачів шляхом встановлення коефіцієнта перебування в Україні впродовж війни; - гарантія дворічного контракту з ЗВО (на вибір викладача, який планує повернутись із-за кордону (за умови проходження конкурсу та відповідності посади)). 	Отримання населенням актуальних для післявоєнної економіки компетенцій, підвищення якості людського капіталу, створення кадрових резервів і розвиток інтелектуального потенціалу нації, збереження педагогічних працівників і стабілізація освітньої сфери в цілому.
В інформаційній сфері	<ul style="list-style-type: none"> - регулярні опитування вимушених мігрантів і осіб, які залишились в Україні, щодо їх економічних і особистих потреб; - інформування населення усіма доступними каналами щодо кроків, які вживає уряд для відновлення та розвитку економіки та захисту людей від загроз війни; - збільшення кількості гарячих ліній та інформаційних каналів для консультування та надання інформаційної допомоги та координування осіб, які прагнуть повернутись в Україну. 	Наявність інформаційного ресурсу для оперативного реагування на зміну настроїв населення і мігрантів, протидія фейкам і забезпечення жителів актуальною і релевантною інформацією; підвищення рівня інформаційної грамотності.
У науковій сфері	<ul style="list-style-type: none"> - надання фінансової підтримки для реалізації в Україні проектів вчених, які перебувають за кордоном; - започаткування нових науково-дослідних інститутів для забезпечення робочих місць для науковців, які повернулись із-за кордону; - встановлення для науковців заробітних плат, конкурентних за розміром до оплати праці у закордонних наукових установах. 	Створення умов для формування молоді наукової еліти; зміцнення системи міжнародних наукових зв'язків, які сформувались під час війни, з прямою участю України у розподілі результатів від такої співпраці.

<p>У демографічній сфері</p>	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення подвійних виплат за дітей, які народились під час війни та впродовж року після її завершення; - відкриття рахунків у державних банках з капіталом у 50 тис. грн. для кожної дитини, якій на момент початку війни не виповнилось 6 років, для отримання по досягненні нею 16 річного капіталу для фінансування отримання освіти в Україні; - встановлення обов'язкових доплат до заробітної плати для осіб, які мають трьох і більше дітей (для батька чи матері, на їх вибір); 	<p>Підвищення рівня народжуваності, надання додаткових фінансових гарантій молодим сім'ям в умовах, коли один або двоє батьків можуть служити в ЗСУ і перебувати на фронті.</p>
<p>У соціальній сфері</p>	<ul style="list-style-type: none"> - надання пільг щодо плати за навчання та медичного обслуговування дітям війни (визнати такими належить усіх дітей, які не досягли трирічного віку станом на початок війни або народились у період війни); - підвищення рівня соціальних виплат до європейських стандартів; - створення фондів підтримки переміщених осіб та осіб, які повернулись, із залученням іноземного капіталу; - встановлення щомісячних виплат для вразливих категорій населення, які залишились в Україні від початку війни – до її завершення; - встановлення мінімального прожиткового мінімуму на рівні розміру фінансової допомоги, яка надавалась європейськими країнами українським біженцям; - формування мережі соціальних крамниць для обслуговування населення з рівнем доходу на рівні мінімального. 	<p>Максимальне наближення до рівня соціального забезпечення населення України до європейських стандартів, повернення в Україну осіб, які можуть розраховувати на соціальну допомогу, підвищення рівня життя населення та зниження рівня бідності у державі, що стимулюватиме населення залишатися на Батьківщині за умови відсутності реальних загроз війни.</p>

Джерело: складено автором

Звісно, більшість із запропонованих ініціатив вимагає фінансових ресурсів, які зараз максимально спрямовуються на потреби військових та інші пріоритетні цілі. Однак без людського капіталу не буде сенсу здобувати перемогу, адже не буде кому заселяти звільнені території та відновлювати і розвивати їх. Тому збереження людського капіталу має бути у пріоритеті уряду, а пошук джерел необхідних для цього ресурсів – мейнстримом державної політики у 2024 році.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу зробити такі важливі висновки.

1. Встановлено, що під людським капіталом доцільно розуміти як дійсний, так і потенційний людський ресурс, що має або може набути такі якісні характеристики, які дозволять забезпечити розширене відтворення усіх видів наявних у конкретної особи, суб'єкта господарювання або держави ресурсів для максимального задоволення економічних інтересів усіх сторін цього процесу.

2. Систематизовано причини втрати Україною людського капіталу, зокрема, проведено їх поділ на дві групи. До першої групи віднесено: війну та постійну загрозу життю і здоров'ю людей, економічну нестабільність, високий рівень бідності, безробіття та низький рівень оплати праці, низький рівень життя населення, відсутність програм розвитку сільської місцевості, обмежений доступ до освітніх і медичних послуг, тенденції Індустрії 4.0. До другої групи належать: неофіційне працевлаштування, відсутність гарантій, неофіційно

ненормований робочий день, відсутність соціального пакету, надмірна кількість обов'язків, відсутність кар'єрних перспектив, важкі умови праці, цифровізація бізнес-процесів, автоматизація виробничих і фінансових функцій.

3. Запропоновано вектори політики збереження людського капіталу у воєнний та післявоєнний час у таких сферах, як економічна, фінансова, освітня, інформаційна, демографічна, соціальна, наукова. Їх успішна реалізація дозволить досягнути таких, важливих для збереження та відновлення людського капіталу, результатів: формування позитивних економічних настроїв населення, підвищення рівня впевненості у економічних перспективах і покращення реальних показників рівня життя, забезпечення можливості формування «фінансового буферу» для кожного жителя України; опанування населенням актуальних для післявоєнної економіки компетенцій, підвищення якості людського капіталу, створення кадрових резервів і розвиток інтелектуального потенціалу нації, стабілізація освітньої сфери в цілому; формування інформаційного ресурсу для оперативного реагування на зміну настроїв населення і мігрантів, забезпечення жителів актуальною і релевантною інформацією і підвищення рівня їх інформаційної грамотності; створення умов для формування молодшої наукової еліти; зміцнення системи міжнародних наукових зв'язків, які сформувались під час війни; підвищення рівня народжуваності, надання додаткових фінансових гарантій молодим сім'ям; максимальне наближення до рівня соціального забезпечення населення України до європейських стандартів.

Подяки. Ця публікація є результатом дослідження, яке підготовлено у рамках виконання стипендіальної роботи Верховної Ради України.

Список літератури

1. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Підвищення трудової мобільності як фактор розвитку людського капіталу. Економіка України. 2023. № 2. С. 73-95.
2. Кірдан О. П. Неперервна освіта як умова формування людського капіталу в інноваційній економіці. Науковий вісник Львівської академії. Серія : Економіка, менеджмент та право. 2022. Вип. 7. С. 22-28.
3. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Державна політика відновлення людського капіталу України в післявоєнний період. Освітня аналітика України. 2023. Вип. 2. С. 21-33.
4. Лебеда Т. Б. Людський капітал як фактор впливу на макроекономічну динаміку в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 10. С. 11-21.
5. Мойсіяха А. В. Державне управління розвитком людського капіталу в поствоєнний період. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33(72), № 4. С. 52-57.
6. Мумладзе А. О., Ломачинська І. А. Людський капітал як складова інноваційно-орієнтованої економіки. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Серія : Економіка. 2021. Т. 26, Вип. 4. С. 26-33.
7. Онищенко В. П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. Економіка України. 2023. № 1. С. 3-19.
8. Плаксюк О., Горватова В., Якушев О. Людський капітал як фактор підвищення ефективності та конкурентоспроможності компанії. Академічний огляд. 2023. № 1. С. 160-174.
9. Райко Д. В., Кролівець І. В. Особливості формування маркетингового персоналу щодо людського капіталу осіб з особливими потребами у системі управління персоналу. Ефективна економіка. 2023. № 8. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_8_7. (дата звернення 10.11.2023).
10. Сафонов Ю. М., Штангрет А. М., Олянишен Т. В., Багінський Д. В. Індустрія 4.0: розвиток людського капіталу й соціальні виклики. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 9. С. 12-21.
11. Стрижак О. Є., Правдивець О. М. Людський капітал України в умовах воєнного стану. Фінанси України. 2022. № 12. С. 112-129.
12. Стрижак О. Особливості взаємозв'язку рівня розвитку людського капіталу й цифрових технологій у контексті формування суспільства 5.0. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2022. Vol. 8, № 3. С. 224-243.
13. Шимановська-Діанич Л. М., Педченко Н. С., Лозова О. В. Зміни в організаційній

культури компаній в умовах війни: досвід та пріоритети мультинаціональних та українських компаній в питаннях управління людським капіталом. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2023. № 2. С. 97-102.

14. Юрченко Г. М., Ситник Й. С. Ретроспективне переосмислення теорій людського капіталу в умовах вітчизняної економіки та постепідемічний період. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. 2021. Вип. 4. С. 75-80.

15. Проект з розвитку людського капіталу в Україні: сприяння поверненню вимушених мігрантів. Матеріали для обговорення. 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsqYzbdHhVSstouIoL/view>. (дата звернення 10.11.2023)

16. Центр економічного відновлення – платформа з відкритим кодом URL: <https://recovery.org.ua>. (дата звернення 10.11.2023)

17. Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/dekilka-algorytmiv-borotby-z-demografichnoyu-problemoju/>. (дата звернення 12.11.2023).

18. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>. (дата звернення 12.11.2023).

19. За ініціативою Фонду Президента України стартував пілотний цикл програми, що сприятиме розвитку людського капіталу. 2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/za-initsiatyvoyu-fondu-prezidenta-ukrayini-startuvav-pilotnij-86645>. (дата звернення 15.11.2023).

References

1. Blyznyuk, V. V., Yatsenko, L. D. (2023). Increasing labor mobility as a factor in the development of human capital. *Ekonomika Ukrainy*, 2, 73-95 [In Ukrainian].

2. Kirdan, O. P. (2022). Continuous education as a condition for the formation of human capital in the innovative economy. *Naukovyy visnyk Lotnoyi akademiyi. Seriya: Ekonomika, menedzhment ta pravo*, 7, 22-28 [In Ukrainian].

3. Kruhlov, V. V., Tereshchenko, D. A. (2023). State policy of restoration of human capital of Ukraine in the post-war period. *Osvitnya analityka Ukrainy*, 2, 21-33 [In Ukrainian].

4. Lebeda, T. B. (2022). Human capital as a factor influencing macroeconomic dynamics in Ukraine. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 10, 11-21 [In Ukrainian].

5. Moysiakh, A. V. (2022). State management of the development of human capital in the post-war period. *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya*, 33(72), 4, 52-57 [In Ukrainian].

6. Mumladze, A. O., Lomachynska, I. A. (2021). Human capital as a component of innovation-oriented economy. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnikova. Seriya: Ekonomika*, 26, 4, 26-33 [In Ukrainian].

7. Onyshchenko, V. P. (2023). Human and social capital of Ukraine in the period of its post-war recovery. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 3-19 [In Ukrainian].

8. Plaksyuk, O., Horvatova, V., Yakushev, O. (2023). Human capital as a factor in increasing the company's efficiency and competitiveness. *Akademichnyy ohlyad*, 1, 160-174 [In Ukrainian].

9. Rayko, D. V., Krolivets, I. V. (2023). Peculiarities of the formation of marketing personnel in relation to the human capital of persons with special needs in the personnel management system. *Efektivna ekonomika*, 8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_8_7 (accessed November 10, 2023) [In Ukrainian].

10. Safonov, YU. M., Shtanhret, A. M., Olyanyshen, T. V.,

Bahinsky, D. V. (2023). *Industriya 4.0: rozvytok lyuds'koho kapitalu y sotsialni vyklyky [Industry 4.0: development of human capital and social challenges]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 9, 12-21 [In Ukrainian].

11. Stryzhak, O. YE., Pravdyvets, O. M. (2022). Human capital of Ukraine under martial law. *Finansy Ukrainy*, 12, 112-129 [In Ukrainian].

12. Stryzhak, O. (2022). Peculiarities of the relationship between the level of development of human capital and digital technologies in the context of the formation of society 5.0. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, 8, 3, 224-243 [In Ukrainian].

13. Shymanovska-Dianych, L. M., Pedchenko, N. S., Lozova, O. V. (2023). Changes in the organizational culture of companies in the conditions of war: experience and priorities of multinational and Ukrainian companies in matters of human capital management. *Naukovyy visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky*, 2, 97-102 [In Ukrainian].

14. Yurchenko, H. M., Sytnyk, Y. S. (2021). Retrospective reinterpretation of theories of human capital in the conditions of the domestic economy and the post-epidemic period. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoyi akademiyi upravlinnya personalom. Ekonomichni nauky*, 4, 75-80 [In

Ukrainian].

15. Proyeht z rozvytku lyudskoho kapitalu v Ukrayini: spryannya povernennyu vymushenykh mihrantiv. Materialy dlya obhovorennya [Human capital development project in Ukraine: facilitating the return of forced migrants. Materials for discussion]. 2023. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsQYzbdHhVSstouIoL/view> (accessed November 10, 2023) [In Ukrainian].

16. Tsentr ekonomichnoho vidnovlennya – platforma z vidkrytim kodom [Center for economic recovery – open source platform] Retrieved from <https://recovery.org.ua> (accessed November 11, 2023) [In Ukrainian].

17. Dekilka alhorytmiv borotby z demografichnoyu problemoyu [Several algorithms for combating the demographic problem]. Ukrayinskyy instytut maybutnoho. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/dekilka-algorytmiv-borotby-z-demografichnoyu-problemoyu/> (accessed November 12, 2023) [In Ukrainian].

18. Plan vidnovlennya Ukrayiny. [Ukraine recovery plan]. Retrieved from <https://recovery.gov.ua> (accessed November 12, 2023) [In Ukrainian].

19. Za initsiatyvoyu Fondu Prezydenta Ukrayiny startuvav pilotnyy tsykl prohramy, shcho spryyatyme rozvytku lyudskoho kapitalu [On the initiative of the Foundation of the President of Ukraine, a pilot cycle of the program was launched, which will contribute to the development of human capital]. 2023. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/za-iniciativoyu-fondu-prezydenta-ukrayini-startuvav-pilotnij-86645> (accessed November 15, 2023) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2023

Прийнята до публікації 24.12.2023

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ РОЗБУДОВИ СМАРТ-ЕКОНОМІКИ

Лігоненко Л. О., д.е.н., професор, професор кафедри бізнес-економіки та підприємництва, Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана, Київ, Україна

e-mail: Larisa.ligonenko@kneu.edu.ua

ORCID ID:0000-0001-5597-5487

Анотація. Розв'язання завдання прискореної розбудови в Україні смарт-економіки потребує відповідної готовності людського капіталу країни. Одним з вагомих чинників цієї готовності є позитивне сприйняття діджиталізації трудового життя працівниками підприємств та організацій. Метою дослідження є оцінювання поточного стану сприйняття діджиталізації працівниками підприємств та організацій України; виявлення предикторів ставлення до процесів діджиталізації праці та розроблення на цій основі пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення готовності людського капіталу (трудових ресурсів) України до розбудови смарт-економіки.

Інформаційною базою дослідження став банк відповідей 1056 респондентів опитування «Цифрова економіка, вплив ІКТ на людський капітал та формування компетентностей майбутнього» на низку питань, які стосувалися сприйняття ними наслідків діджиталізації. Обробка емпіричних даних проведена за допомогою пакету програм SPSS з побудовою та подальшим аналізом таблиць крос-табуляції відповідей респондентів.

Проведене дослідження дозволило встановити, що сприйняття діджиталізації трудового життя працівниками підприємств та організацій не є одностайним. Хоча для більшості респондентів сприйняття позитивів діджиталізації перевищує сприйняття ризиків та загроз, достатньо великою є частка осіб, які занепокоєні негативними наслідками та ризиками для себе як працівників. Мають місце суттєві розбіжності в сприйнятті наслідків процесів діджиталізації праці для працівників різних соціального статусу та сфер зайнятості. Найбільш негативно сприймають діджиталізацію представників академічної спільноти та державної служби. Проведене дослідження впливу різних факторів на сприйняття діджиталізації респондентів та подальший статистичний аналіз залежності виявив, що на позитивне сприйняття наслідків діджиталізації для трудового життя впливають такі фактори, як вік, стать, рівень використання ІКТ та володіння цифровими навичками; негативне ставлення обумовлюється віком та статтю респондентів.

Запропоновані заходи, які покращать сприйняття діджиталізації, прискорять адаптацію трудового життя до нових реалій та викликів смарт-економіки. Пріоритетними зусиллями визнані: формування цифрових навичок, зростання інтенсивності використання ІКТ в процесі виконання професійних обов'язків. Групою підвищеної уваги в процесі навчальної та роз'яснювальної роботи визнані жінки «старшого покоління» (вікова група – старше 56 років), що дозволить не тільки забезпечити їх адаптацію до нових реалій праці, а й сприятиме зростанню продуктивності праці, інноваційній та громадянській активності.

Ключові слова: смарт-економіка, діджиталізація, цифрові навички, персонал, трудове життя.

DIGITALIZATION OF THE WORKING LIFE OF EMPLOYEES IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF THE SMART ECONOMY

Ligonenko Larisa, Doctor of Economics, professor, professor of the Department of Business Economics and Entrepreneurship, Kyiv National University of Economics V. Hetman, Kyiv, Ukraine

e-mail: Larisa.ligonenko@kneu.edu.ua

ORCID ID:0000-0001-5597-5487

Abstract. The purpose of the article is to highlight the solution of the task of accelerated development of a smart economy in Ukraine that requires the corresponding readiness of the country's human capital. One of the important factors of this readiness is the positive perception of digitalization of working life by employees of enterprises and organizations. The purpose of the study is to assess the current state of perception of digitalization by employees of enterprises and organizations of Ukraine; identification of predictors of attitudes towards processes of digitization of labor and development of proposals and recommendations on this basis, aimed at increasing the readiness of human capital (labour resources) of Ukraine for the development of a smart economy. The information base of the research was the answer bank of 1,056 respondents to the survey "Digital economy, the impact of ICT on human capital and the formation of future competencies" to a number of questions related to their perception of the consequences of digitalization. Empirical data processing was carried out using the SPSS software package with the construction and subsequent analysis of cross-tabulation tables of respondents' answers.

The conducted research made it possible to establish that the perception of digitalization of working life by employees of enterprises and organizations is not unanimous. Although for most respondents the perception of the positives of digitalization exceeds the perception of risks and threats, there is a fairly large share of people who are concerned about the negative consequences and risks for themselves as employees. There are significant differences in the perception of the consequences of the processes of digitalization of work for employees of different social status and employment fields. Representatives of the academic community

and civil service perceive digitalization most negatively. The study of the influence of various factors on the respondents' perception of digitalization and subsequent statistical analysis of dependence revealed that the positive perception of the consequences of digitalization for working life is influenced by such factors as age, gender, the level of ICT use and possession of digital skills; the negative attitude is determined by the age and gender of the respondents.

The proposed measures will improve the perception of digitalization, accelerate the adaptation of working life to the new realities and challenges of the smart economy. The following are recognized as priority efforts: the formation of digital skills, the increase in the intensity of the use of ICT in the process of performing professional duties. Women of the "older generation" (age group - over 56 years old) are recognized as a group of increased attention in the process of educational and explanatory work which will not only ensure their adaptation to the new realities of work but will also contribute to the growth of labor productivity innovative and civic activity.

Key words: smart economy, digitalization, digital skills, personnel, working life.

JEL Classification: J240, J150, M210, M500.

Постановка проблеми. Розв'язання надзвичайно складних завдань повоєнного відновлення та подальшого розвитку економіки України, використання шансу «українського прориву» та приєднання до когорти розвинутих країн світу останнім часом пов'язується з формуванням в Україні смарт-економіки (розумної або інтелектуальної економіки). Під останньою розуміється нова парадигма економічного життя, економіка, яка забезпечує синергійний ефект поєднання інформації, технологій, знань та інновацій для забезпечення довгострокової життєздатності та резильєнтності як економічних агентів, так і населення та навколишнього середовища, в інтересах як нинішнього, так і майбутніх поколінь. Можна сказати, що смарт-економіка виникає на підґрунті та як інтеграція можливостей цифрової, знанієвої, інноваційної та імпаکت-економік.

Досягнення завдань розбудови смарт-економіки перш за все залежить від активності процесів діджиталізації, кардинальної перебудови усіх процесів людського життя (суспільних, трудових, споживацьких) завдяки використанню сучасних ІКТ.

Цифрові технології формують принципово новий «діджитал-світ» - світ принципово нових можливостей, але і нових загроз та викликів. Сприйняття та органічне входження до цього світу, використання усіх його переваг залежить від багатьох факторів, які можна умовно об'єднати у 3 великі групи – розвиток самих діджитал-технологій та ступінь їх впровадження в ту чи іншу сферу; наявність необхідних матеріально-технічних та фінансових передумов для придбання та використання діджитал-інструментів; готовності персоналу підприємств та організацій до сприйняття та наявності в них вміння та навичок використання діджитал-інструментів у своєму професійному (трудоному) житті.

Вплив діджиталізації на трудове життя персоналу підприємств та організацій, ринок праці в цілому неоднозначно усвідомлюється та сприймається суспільством. Головними напрямками змін на глобальному ринку праці в умовах розгортання діджиталізації є глобалізація (зняття територіальних обмежень) цього ринку та посилення конкуренції на ньому; зникнення певних і появи нових професій; поява та поширення нових форм зайнятості; зміна обсягів, змісту і способу виконання певних робіт; зміна структури зайнятості та попиту на працю за рахунок збільшення кількості вакансій у секторі ІКТ, характеру праці і кваліфікаційних вимог до працівників поза цим сектором (за рахунок визнання пріоритетності наявності цифрових компетенцій та навичок). Пандемія COVID-19 суттєво прискорила усі ці процеси. Відбулася вимушена та прискорена діджиталізація праці, що обумовлює неоднозначне сприйняття цих процесів та потребує певних стимулюючих та адаптаційних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи концепції «відкритих інновацій» були закладені в працях Г. Чесборо [1; 2]. В аспекті багатьох країн світу та України зокрема в останні роки зацікавлені проблематикою розбудови смарт-економіки, про що свідчить зростання кількості публікацій та різноманіття проблемних питань, які підіймаються і досліджуються.

Якщо в попереднє десятиріччя, в центрі уваги дослідників були смарт-міста (в роботі Petr Hajek, Abdelrahman Youssef, Veronika Hajkova (2022) [1] представлений огляд літератури, присвяченої даній проблематиці), то останні публікації суттєво розширюють межі даної концепції, доводячи її принципи та вимоги до національного (смарт-економіка) та корпоративного рівня (смарт-фабрика).

Однією з базових робіт є дослідження Bruneckienė, Jurgita & Sinkienė, Jolita (2014) [2], в якій міститься критичний аналіз теоретичних аспектів концепції смарт-економіки. У статті проведено аналіз структурних складових розумного міста, представлено

різноманітність визначень розумної економіки, що використовуються в наукових статтях і стратегічних документах, визначено фактори та умови розвитку, необхідні для розбудови розумної економіки за-для підвищення довгострокової міської та національної конкурентоспроможності .

Узагальнення результатів наукового пошуку представлено в дослідженні Purnomo, AV Dian Sano, H. Nindito, ED Madyatmadja та CPM Sianipar (2021) [3] . В статті представлено результати бібліометричного аналізу, визначені картографічні та дослідницькі тенденції в дослідженні смарт- економіки в міжнародному масштабі. На основі дослідження 125 наукових документів, опублікованих з 2011 по 2020 роки, визначені світові центри дослідження цієї проблематики, а також «топова» проблематика досліджень. Дослідження доводить, що термін «смарт-економіка» почав використовуватися для опису характеру(принципів) господарювання в смарт-містах, але поступово вийшов за регіональний та національний рівень та почав використовуватися більш широко.

Українські дослідники достатньо активно досліджують цей новий феномен, про що свідчить чимала кількість публікацій, присвячених становленню смарт-економіки саме в Україні.

Так, в дослідженні Северин-Мрачковська (2021) [4] зміст концепції розкривається як результат еволюції концепцій філософсько-економічного знання, який демонструє перехід економічного буття людства на вищий щабель розвитку; визначені передумови виникнення даної концепції та ознаки старт-економіки. До останніх віднесено в тому числі і широке застосування наукових досягнень та ІТ-технологій у сфері господарювання; збільшення частки високотехнологічного сектору; зростання виробленої продукції з високою часткою доданої вартості, створеної за рахунок інтелектуальної складової; зміна характеру людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності; зростання інноваційної активності в усіх її проявах.

В дослідженні Каленюк І.С. [5] обґрунтовано необхідність розуміння смарт-економіки в якості екосистеми, в якій урівноважені процеси економічного, соціального, екологічного, політичного розвитку. Виокремлено два підходи до розгляду смарт-економіки : широкий (. система економічних відносин, що базується на використанні новітніх смарт-технологій, запровадженні принципів сталості та соціальної відповідальності та підпорядкована цілям створення комфортних і безпечних умов життя громадян) та вузький (система економічних зв'язків і взаємовідносин у межах певної місцевості, яка забезпечується новітніми технологіями на принципах сталості та соціальної відповідальності та служить з метою створення комфортних і безпечних умов життя громадян). Зазначено, що розбудова смарт-економіки передбачає (базується) на масштабній діджиталізації.

В роботі Орехової Т.В., Каленюк І.С., Унінець І.М. , Даценко Н.В. (2022) [6] аргументована доцільність дослідження смарт- економіки (не тільки на рівні міст (локалітетів), а й на рівні національної економіки. Запропоновано та апробовано методичний підхід до оцінки розвитку смарт-економіки на рівні країн шляхом інтеграції 12 індексів (Індекс людського розвитку; Індекс ЦСР; Індекс щасливої планети; Індекс процвітання; Індекс соціального прогресу; Глобальний індекс конкурентоспроможності; Глобальний інноваційний індекс; Глобальний індекс знань; Індекс розвитку електронного урядування; Глобальний індекс зеленої економіки; Індекс зеленого зростання; Індекс мережевої готовності), які характеризують окремі прояви смарт-економіки. Найвагомішою складовою та передумовою розвитку смарт-економіки дослідники вважають діджиталізацію. Показники, які оцінюють її розвиток, представлені в усіх індексах, які були інтегровані, а отже суттєво впливають на отримані оцінки стану розвитку смарт-економіки в різних країнах світу.

Проблематика діджиталізації в теперешній час представлена в дуже багатьох дослідженнях як іноземних, так і вітчизняних фахівців, проте в контексті становлення смарт-економіки вона ще не розглядалася. Вплив діджиталізації на працівників підприємств (загрози та ризики, які при цьому виникають) розглядається в багатьох дослідженнях, зокрема початок дискусії було покладено відомим дослідженням Frey Carl Benedikt, Osborne Michael A. «The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? (майбутнє зайнятості: наскільки наскільки сприйнятливі робочі місця для комп'ютеризації? (2013) [7]. Одним з останніх українських досліджень, присвячених даній проблематиці, зокрема проблемі емоціонального вигорання (постійні перевтоми) та соціальної невизначеності, є робота О. П. Поліщук , Н. М. Ковтун, Ю. В. Ковтун.(2023) [8].

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Розв'язання завдання прискореної розбудови в Україні смарт-економіки як передумови її повоєнного відновлення

потребує відповідної готовності людського капіталу країни. Одним з вагомих чинників цієї готовності є тотальна діджиталізація трудового життя найманих працівників підприємств та організацій.

В теперішній час ставлення до діджиталізації трудового життя є різновекторним : науковці та політики визначають як позитивні , так і негативні впливи, які обумовлюються різними факторами (предикторами). Підвищення готовності персоналу українських підприємств та організацій до роботи в умовах смарт-економіки потребує покращення індивідуального сприйняття діджиталізації, тобто використання позитивного та пом'якшення негативного сприйняття впливу ІКТ на різні аспекти їх трудової діяльності, Ідентифікація предикторів сприйняття та впливу може слугувати основою для розробки та реалізації відповідних політик (системи стимулюючих та/або адаптаційних заходів).

Мета дослідження. Метою цієї статті є дослідження клієнто-орієнтованого підходу банківської сфери на Метою статті є оцінювання поточного стану сприйняття діджиталізації працівниками підприємств та організацій в цілому ; виявлення предикторів ставлення до процесів діджиталізації праці та розроблення на цій основі пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення готовності людського капіталу (трудоих ресурсів) України до розбудови смарт-економіки.

Для досягнення мети були визначені для розв'язання наступні задачі:

- 1) підготувати дані для обробки та економіко-математичного моделювання, зокрема класифікувати впливи ІКТ на персонал підприємств за напрямом спрямування (позитивний та негативний відповідно до інтересів працівників підприємств);
- 2) охарактеризувати поточний стан сприйняття діджиталізації працівниками підприємств та організацій в розрізі окремих впливів;
- 3) провести крос-табуляцію та проаналізувати сприйняття діджиталізації персоналом підприємств та організацій залежно від різноманітних факторів (ідентифікованих в інформаційній базі дослідження);
- 4) виявити предиктори, які обумовлюють сприйняття діджиталізації працівниками та їх відношення до нових (цифрових) реалій свого трудового життя.

Основний матеріал. Інформаційною базою дослідження став банк відповідей 1056 респондентів опитування «Цифрова економіка, вплив ІКТ на людський капітал та формування компетентностей майбутнього» [9]. Статистична обробка емпіричних даних проведена за допомогою пакет програм Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) з побудовою та подальшим аналізом таблиць спряженості (крос-табуляції) відповідей респондентів на різні питання опитувальника.

Перелік питань опитувальника, відповіді на які використовувалися в процесі дослідження, представлено в табл.1.

Таблиця 1.

Інформаційна база дослідження

Питання	Запропоновані альтернативні відповіді
Оцініть вплив розвитку ІКТ на Вас як працівника	Мінімальний, середній, максимальний
Чи пов'яжете Ви своє професійне майбутнє з розвитком цифрової економіки	<ul style="list-style-type: none"> • так, вже професійно займаюсь розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); • так, постійно використовую ІКТ на робочому місці; • так, навчаюсь / планую навчатися / підвищувати кваліфікацію та використовувати ІКТ в поточній діяльності; • так, планую професійно займатись впровадженням і розвитком ІКТ; • ні, для моєї професії це не актуально ; • ні, не маю бажання та / або можливості ; • важко відповісти

Оцініть рівень Вашого володіння цифровими навичками	навички відсутні; низький рівень; базовий рівень; вище базового рівня
Ваша вікова категорія	до 18 років, 18 – 25 років, 26 – 35 років, 36 – 45 років, 46 – 55 років, 56 – 65 років, 66 років та старше
Ваша стать	Жіноча, чоловіча
Як Ви оцінюєте розмір Вашого персонального щомісячного доходу	до 5 000 грн., 5 001 грн – 15 000 грн, 15 001 грн – 30 000 грн, більше 30 001 грн

Джерело: сформовано автором на основі [9]

На першому етапі нашого дослідження була проведена робота по підготовці первинних даних (бази відповідей респондентів) до обробки та економіко-математичного моделювання, зокрема:

1. Запропоновані в анкеті оцінки впливу ІКТ на персонал переведені в бальну оцінку за шкалою : максимальний вплив (max) -3 бали, середній вплив (mean)- 2 бали; мінімальний вплив (min)-1 бал;

2. Здійснена класифікація впливів ІКТ на персонал підприємств за напрямом спрямування залежно від відповідності їх інтересам. Виходячи з переліку впливів діджиталізації, які були запропоновані в опитувальнику, були визначені позитивні, негативні та неоднозначні впливи (табл. 2).

3. Введені нові фіктивні змінні- Позитив_вплив та Негативн_вплив та здійснено їх бальове оцінювання. Загальна бальна оцінка обчислена як середньої оцінки впливів, що увійшли у відповідну групу.

Таблиця 2

Результати класифікації впливів ІКТ на персонал за напрямом та відповідності інтересам працівників

Оцініть вплив розвитку ІКТ на Вас як працівника	Ідентифікація впливу залежно від відповідності інтересам працівників
4.1. поява нових можливостей працевлаштування	позитивний
4.2. втрата роботи	негативний
4.3. поява нових форм зайнятості (дистанційна, фріланс тощо)	позитивний
4.4. можливості гнучкого графіку роботи	позитивний
4.5. формування нових цифрових навичок	позитивний
4.6. розширення кола професійних обов'язків	неоднозначний*
4.7. підвищення продуктивності праці	позитивний
4.8. зменшення продуктивності праці	негативний
4.9. зростання інтенсивності навантаження	негативний
4.10. зміна структури праці, робочого часу	неоднозначний**
4.11. зміна робочого середовища несе нові виклики	негативний
*- може мати як позитивний (кар'єрне зростання, підвищення статусу), так і негативний вплив (підвищення інтенсивності навантаження за рахунок виконання робіт, які попередньо здійснювалися спеціально підготовленими фахівцями);	
**- запропонована редакція опитувальника є неоднозначною для оцінювання сприйняття впливу ІКТ та їх відповідності інтересам працівників	

Джерело: власна розробка автора

На другому етапі проведено оцінювання впливу діджиталізації на респондентів як

працівників виявила, що більше половини респондентів оцінюють такий вплив як максимальний за такими напрямками як : можливості гнучкого графіку роботи (57,0%), поява нових форм зайнятості (дистанційна, фріланс тощо)» (56,8%), формування нових цифрових навичок (55,8%). Найменший вплив, відповідно отримали напрями - втрата роботи (7,8%), зменшення продуктивності праці (7,9%) та зростання інтенсивності навантаження (26,0%) (табл.3).

Таблиця 3

Оцінка впливу ІКТ на респондентів як працівників

	% респондентів			Бальна оцінка впливу*	Ранг впливу **		
	min	mean	max		min	mean	max
Позитиви :							
поява нових можливостей працевлаштування	20,6	40,2	39,2	2,186	1	2	5
поява нових форм зайнятості (дистанційна, фріланс тощо)	13,9	29,3	56,8	2,429	3	4	2
можливості гнучкого графіку роботи	13,7	29,3	57,0	2,433	4	5	1
формування нових цифрових навичок	11,8	32,4	55,8	2,44	5	3	3
підвищення продуктивності праці	15,8	43,1	41,1	2,253	2	1	4
Негативи та ризики :							
втрата роботи	48,3	43,9	7,8	1,595	2	4	6
розширення кола професійних обов'язків	16,2	40,2	43,7	2,277	5	6	1
зростання інтенсивності навантаження	20,7	53,2	26,0	2,051	3	1	4
зменшення продуктивності праці	50,3	41,9	7,9	1,578	1	5	5
зміна структури праці, робочого часу	15,5	47,3	37,2	2,217	2	2	2
зміна робочого середо-вища несе нові виклики	17,0	45,5	37,5	2,205	4	3	3
*1 бал-мінімальний вплив, 2 бали-середній вплив, 3 бали-максимальний вплив							
**- 1-найбільший, 6- найменший							

Джерело: сформовано автором на основі результатів опитування

Для узагальнення результатів опитування наслідки впливу на респондентів як на працівників були розділені на 3 групи : позитивні, негативні, ризики (вплив факторів цієї групи може бути як негативний, так і позитивний залежно від конкретної ситуації). Проведений розрахунок інтегрального середнього балу дозволяє констатувати, що більшою мірою респонденти відчувають для себе як працівників позитиви діджиталізації (усереднений бал впливу- 2,348), в меншому ступені- ризики та загрози (усереднений бал впливу-1,987).

В розрізі соціального статусу та сфер зайнятості сприйняття та оцінки рівня впливу окремих наслідків діджиталізації для працівників також суттєво різняться між собою, що наочно демонструє табл.4.

Таблиця 4.

Оцінка сприйняття наслідків діджиталізації для працівників залежно від статусу та сфери зайнятості респондентів

	Середній бал оцінювання впливу*					Пріоритет оцінювання впливу**				
	Академічна спільнота	Державна служба	Бізнес сектор	Тимчасово не працює	Громадський сектор	Академічна спільнота	Державна служба	Бізнес сектор	Тимчасово не працює	Громадський сектор
Позитиви :										
поява нових можливостей працевлаштування	2,28	1,91	2,18	1,81	1,84	4	1	5	5	5
поява нових форм зайнятості (дистанційна, фріланс тощо)	2,54	2,10	2,37	1,96	2,10	1	2	3	3	3
можливості гнучкого графіку роботи	2,52	2,29	2,40	2,04	2,11	2	3	2	2	1
формування нових цифрових навичок	2,49	2,38	2,47	2,23	2,14	3	5	1	1	2
підвищення продуктивності праці	2,29	2,22	2,28	1,96	2,06	5	4	4	4	4
Середня оцінка	2,42	2,18	2,34	2,00	2,05					
Негативи та ризики:										
втрата роботи	1,63	1,55	1,48	1,58	1,70	5	6	6	6	6
розширення кола професійних обов'язків	2,34	2,17	2,24	1,93	2,07	1	4	1	4	1
зростання інтенсивності навантаження	2,11	2,12	1,99	2,00	1,84	4	3	4	2	4
зменшення продуктивності праці	1,61	1,71	1,45	1,69	1,58	6	5	6	5	5
зміна структури праці, робочого часу	2,28	2,26	2,18	1,85	2,00	3	2	2	4	2
зміна робочого середовища несе нові виклики	2,29	2,17	2,11	1,96	1,96	2	2	3	1	3

Середня оцінка	2,04	2,00	1,91	1,83	1,86					
*-1 бал-мінімальний вплив, 2 бали-середній вплив, 3 бали-максимальний вплив										
**- 1-найбільший, 6- найменший										

Джерело: сформовано автором на основі результатів опитування

Більш високі оцінки позитивів має академічна спільнота та бізнес-сектор (відповідно, 2,42 та 2,34 бали. Негативи в більшій мірі усвідомлюють академічна спільнота та державна служба (відповідно 2.04 та 2.0).

Слід звернути увагу, що в усіх соціальних групах середній бал оцінювання позитивів вищий, ніж негативів та ризиків. Найбільший розрив в сприйнятті мають представники бізнесу (0,43) та академічної спільноти (0,38).

Пріоритезація впливу діджиталізації, проведена на базі обчисленого рангу впливу (визначений виходячи з частки респондентів, які визначають, що цей напрямок має на них як працівників максимальний вплив) наочно демонструє відсутність єдності в оцінках та сприйнятті.

Так, для академічної спільноти позитивами діджиталізації для працівників передусім вважають «Різноманіття», «Гнучкість», «Навички», що виявляється нам цілком логічним з врахуванням віку, орієнтації на суміщення навчання та роботи (для студентів) або наявності другого місця зайнятості з врахуванням фінансових проблем та виходячи з професійних інтересів (для викладачів). Для бізнес-сектору та тимчасово непрацюючих з врахуванням бізнес-інтересів найбільш сильний позитивний вплив мають «Навички», «Гнучкість» та «Можливості». Представники державного сектору віддають перевагу новим можливості працевлаштування («Можливості) та різноманіттю форм зайнятості («Різноманіття»), а представники громадської сфери частіше за все позитивно сприймають гнучкий графік роботи («Гнучкість») та формування цифрових навичок («Навички»).

На третьому етапі дослідження ми проаналізувати сприйняття діджиталізації персоналом підприємств залежно від різноманітних факторів, які доступні нам для аналізу, виходячи з можливостей інформаційної бази. Такими факторами стали : 1) пов'язаність з поточною та майбутньої діяльності з ІКТ; 2) рівень цифрових навичок; 3) соціально-демографічні характеристики- вік, стать та доход респондентів.

Побудовані таблиці крос-табуляції дозволяють констатувати наступне :

1.Сприйняття діджиталізації трудового життя залежності від поточного та майбутнього використання ІКТ.

Як видно з даних крос-табуляції (табл.5), максимальний позитивний вплив на своє трудове життя відчуває 57% респондентів, які постійно використовують ІКТ на робочому місці ; 56% - які навчаються, планують навчати та підвищувати кваліфікацію та використовувати ІКТ в поточній діяльності; 50 % осіб, які вже професійно займають розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Частка респондентів, які відчувають на себе максимальний негативний вплив діджиталізації серед цих груп респондентів є мінімальною (8-11%).

Таблиця 5.

Сприйняття діджиталізації залежно від використання ІКТ
% респондентів

Характер використання ІКТ	позитивний вплив діджиталізації			негативний вплив діджиталізації		
	min	mean	max	min	mean	max
ні, для моєї професії це не актуально	17,20	44,00	38,80	17,24	74,14	8,62
ні, не маю бажання та / або можливості	18,80	53,10	28,10	12,50	75,00	12,50
так, постійно використовую ІКТ на робочому місці	4,80	38,30	56,90	12,41	76,55	11,03

так, вже професійно займаюсь розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)	16,60	33,80	49,70	16,55	75,17	8,28
так, навчаюсь / планую навчати-ся / підвищувати кваліфікацію та використовувати ІКТ в поточній діяльності	7,90	36,50	55,60	11,48	77,04	11,48
так, планую професійно займатись впровадженням і розвитком ІКТ	9,30	47,50	43,20	8,47	77,97	13,56

Джерело: сформовано автором на основі обробки результатів опитування

Порівняння частки осіб, які відчувають максимальний та мінімальний вплив діджиталізації, засвідчує, що зі зростанням ступеню використання ІКТ в своєму професійному житті, задоволеність наслідками діджиталізації зростає. Так, максимальний позитивний вплив відчувають 56,9% осіб, які постійно використовую ІКТ на робочому місці, 38,8% респондентів, які вважають, що для їх професії використання ІКТ є не актуальним і тільки 28,1% осіб, які не мають бажання та / або можливості використовувати ІКТ. В той же час зростає частка респондентів цих груп, які відчувають максимальні негативні наслідки- відповідно, 8,28%; 8,62% та 12,50%.

Позитивне та негативне сприйняття діджиталізації серед респондентів, які планують розширити використання ІКТ (за рахунок навчання чи підвищення кваліфікації) трохи менше ніж тих, хто вже використовує ІКТ- відповідно 49,7% та 43.2% - серед осіб, які професійно займаються впровадженням і розвитком ІКТ; 56,9% та 55,6%- серед осіб, які використовувати ІКТ в поточній діяльності). Таким чином, в процесі навчання чи підвищення кваліфікації рекомендується звертати увагу на такий наслідок навчання як підвищення адаптації до умов цифрової економіки та зростання позитивного впливу діджиталізації на трудове життя.

2. Сприйняття діджиталізації трудового життя залежно від рівня цифрових навичок.

Крос-табуляція впливів діджиталізації залежно від рівня цифрових навичок (табл.6) виявляє залежність між зростання цифрових навичок та отриманням максимальних позитивних та мінімальних негативних впливів діджиталізації. Так, максимальний позитивний ефект отримує 41% респондентів, які мають мінімальний рівень цифрових навичок, 52,6%- низький рівень та 61,9%- базовий та вище. Відповідно, максимальний негативний ефект скорочується- 10,8%-11% для респондентів з мінімальним та низьким рівнем цифрових навичок до 8,3%-10,7% для респондентів з базовим та вище базового рівня цифрових навичок.

Аналогічна ситуація має місце стосовно і інших видів ефектів. Окремі виключення можуть бути пояснені недостатньою кількістю представлення осіб з високими рівнем цифрових навичок у складі респондентів опитування.

Таблиця 6.

Сприйняття діджиталізації залежно від рівня цифрових навичок
% респондентів

Рівень цифрових навичок	позитивний вплив діджиталізації			негативний вплив діджиталізації		
	min	mean	max	min	mean	max
мінімальний рівень	18,4	40,6	41,0	13,8	75,3	10,8
низький рівень	6,1	41,2	52,6	12,1	77,0	11,0
базовий та вище рівень цифрових навичок	4,8	33,3	61,9	12,4	77,0	10,7
базовий рівень	4,8	31,6	63,6	13,2	78,5	8,3
вище базового рівня	4,8	39,7	55,6	9,5	71,4	19,0

так, планую професійно займатись впровадженням і розвитком ІКТ	9,30	47,50	43,20	8,47	77,97	13,56
--	------	-------	-------	------	-------	-------

Джерело: сформовано автором на основі обробки результатів опитування

3. Сприйняття діджиталізації трудового життя залежно від соціально-демографічних характеристик респондентів.

3.1. Вік респондентів. Сприйняття позитивів діджиталізації певним чином кореспондує з віком респондентів (табл.7) - по мірі збільшення віку систематично скорочується частка тих, хто отримує максимальний позитивний ефект. Так, якщо у молоді до 18 років максимальний позитивний ефект сприймає 68,1% респондентів, то серед респондентів пенсійного віку частка таких респондентів становить лише 20%, серед передпенсійного віку - 47,1%. Проте стосовно інших видів ефекту такого чіткої залежності прослідкувати не вдається. Респонденти усіх вікових груп, крім пенсійного віку, оцінюють негативний вплив діджиталізації на себе як середній.

Таблиця 7.

Сприйняття діджиталізації залежно від віку респондентів
% респондентів

Вікові групи	позитивний вплив діджиталізації			негативний вплив діджиталізації		
	min	mean	max	min	mean	max
до 18 років	7,4	23,4	69,1	7,4	74,5	18,1
18 – 25 років	12,3	39,4	48,3	15,4	76,4	8,3
26 – 35 років	10,9	35,9	53,1	9,4	79,7	10,9
36 – 45 років	5,7	40,0	54,3	10,0	77,9	12,1
46 – 55 років	4,1	51,0	44,9	6,1	76,5	17,3
56 – 65 років	5,9	47,1	47,1	8,8	73,5	17,6
66 років та старше	40,0	40,0	20,0	50,0	40,0	10,0

Джерело: сформовано автором на основі обробки результатів опитування

3.2. Стать респондентів. Дослідження залежності сприйняття впливів діджиталізації від статі респондентів опитування (табл.8) показало, що більш оптимістично налаштованими є жінки. Максимальний позитивний ефект для себе виявляють 56,9% жінок і тільки 41,6% чоловіків.

Стосовно негативних ефектів оцінки більш виражені - превалює середній вплив, який переважає у чоловіків (відповідно 75,9% та 77,1%). Однак частка респондентів, яка оцінює для себе вплив діджиталізації як негативний у жінок вище, ніж у чоловіків (відповідно, 12,9 та 7,9%). Тобто в оцінці негативів жінки займають більш агресивну позицію, напевно краще, ніж чоловіки, усвідомлюючи загрози та виклики діджиталізації.

Таблиця 8.

Сприйняття діджиталізації залежно від статі респондентів
% респондентів

Стать	позитивний вплив діджиталізації			негативний вплив діджиталізації		
	min	mean	max	min	mean	max
жіноча	8,3	34,9	56,9	11,3	75,9	12,9
чоловіча	13,3	45,1	41,6	15,0	77,1	7,9

Джерело: сформовано автором на основі обробки результатів опитування

3.3. Доходи респондентів. Як бачимо з таблиці 9 має місце різне сприйняття діджиталізації

представниками різних «доходових» груп. По мірі зростання рівня доходів має місце скорочення максимального позитивного сприйняття (75,9% серед респондентів з доходом до 5000 грн та тільки 54.6%- з доходами вище 30 000 грн). Відповідно, зростає мінімальний та середній вплив позитивів діджиталізації. Стосовно сприйняття негативних наслідків, то тут мають місце протилежні тенденції- по мірі зростання доходів частка респондентів, які відчувають на себе максимальний негативний вплив скорочується (відповідно, 23,8% та 11.4%), а частка респондентів, які мають мінімальний негативний вплив зростає (6,3% та 7%). Виявлені розбіжності в сприйнятті, на наш погляд, можна пояснити наступним : доходи вище 30000 грн притаманні або представниками ІТ сфери, вузьким спеціалістам, які користуються підвищеним попитом на ринку праці, або керівному складу. Вони вже активно використовують в своїй професійній діяльності позитиви діджиталізації та в теперішній більшій мірі концентрують увагу на негативах та викликах, які ця активна цифровізація їм приносить. Для респондентів з мінімальним рівнем середньомісячного доходу (серед яких в ашій вибірці переважають студенти) більш поширеним явищем є позитивні очікування та переоцінка своїх можливостей нейтралізувати негативний вплив.

Таблиця 9.

Сприйняття впливів діджиталізації залежно від розміру доходу % респондентів.

Середньомісячний дохід	позитивний вплив діджиталізації			негативний вплив діджиталізації		
	min	mean	max	min	mean	max
до 5 000 грн	2,5	21,6	75,9	6,3	69,8	23,8
5 001 грн – 15 000 грн	4,3	34,4	61,3	5,0	73,5	21,5
15 001 грн – 30 000 грн	5,8	31,7	62,6	8,0	75,3	16,7
більше 30 001 грн	6,5	38,9	54,6	7,0	81,6	11,4

Джерело: сформовано автором на основі обробки результатів опитування

Проведений експрес-аналіз сформованих таблиць крос-табуляції дозволив охарактеризувати існуюче сприйняття позитивів та негативів діджиталізації, висловити певні припущення (гіпотези) стосовно можливих факторів, які обумовлюють різницю в сприйнятті різними групами респондентів.

Завданням четвертого етапу дослідження стало виявлення предикторів (статистично значимих факторів впливу), які обумовлюють сприйняття діджиталізації працівниками та їх відношення до нових (цифрових) реалій їх трудового життя.

Для виконання цього завдання нами було проведено оцінку статистичних параметрів залежності між змінними, які досліджуються, а саме:

- 1) розраховано та оцінено (шляхом порівняння з критичними значеннями при різних рівнях значущості- 0,005 та 0,01) критерій χ^2 – для визначення значимого або незначимого зв'язку;
- 2) здійснено перевірка гіпотези на незалежність змінних- виходячи з асимптотичної значущості значення;
- 3) оцінено силу взаємозв'язку згідно рекомендацій Rea&Parker та інтерпретовано розмір ефекту індексу Крамера.

Правила інтерпретації, які були використані для проведення цієї роботи, представлені у табл.10.

Таблиця 10.

Правила оцінки статистичних параметрів залежності

№	Зміст оціночних процедур
Правило №1	Якщо χ^2 більше критичного при відповідному p , зв'язок статистично значимий; в протилежному випадку- не значимий
Правило №2	Асимптоматична значущість (p) менше 0,05- гіпотеза про незалежність змінних відхиляється, більше 0,1 -приймається, від 0,05 до 0,1- складно визначити

Правило №3	Інтерпретація коефіцієнтів зв'язку за шкалою Чертока: $0 < r < 0,1$ - зв'язь практично відсутня, $0,1 < r < 0,3$ - слабка зв'язь, $0,3 < r < 0,5$ - умерена зв'язь, $0,5 < r < 0,7$ - зв'язь середньої сили, $0,7 < r < 1$ - дуже сильна зв'язь.
Правило №4	Інтерпретація значень коефіцієнта V Крамера (сили взаємозв'язку) згідно рекомендацій Rea&Parker - : $0 < r < 0,1$ - несуттєва, $0,1 < r < 0,2$ - слабка; $0,2 < r < 0,4$ - середня, $0,4 < r < 0,6$ - відносно сильна ; $0,6 < r < 0,8$ - сильна, $0,8 < r < 1$ - дуже сильна .
Правило №5	Оцінка розміру ефекту індексу Крамера - $0 < r < 0,1$ - несуттєвий, $0,1 < r < 0,3$ - малий, $0,3 < r < 0,5$ - середній, $0,5 < r < 1,0$ - великий

Джерело: сформовано авторами на основі [10-11]

Як показали проведені розрахунки та оціночні порівняння (табл.11) взаємозв'язок між визначеними факторами та позитивним сприйняттям діджиталізації підтвердився в усіх випадках – нульова гіпотеза щодо незалежності факторів відхилена, має місце значимий зв'язок при високому рівні значущості ($p=0,01$), проте його сила незначна (малий ефект). Стосовно негативного сприйняття діджиталізації перевірку на статистичну значущість пройшли лише такі фактори як : вік та стать. Стосовно взаємозв'язку з фактором «доход»-гіпотеза під питанням, зв'язок незначний ; стосовно факторів «характер використання ІКТ (ІКТ)» та «цифрові навички (ЦН)»- зв'язок виявився статистично не значимий.

Таблиця 11.

Результати оцінки статистичних параметрів залежності між змінними та виявлення сили взаємозв'язку між ними

Результуюча змінна	Фактор впливу	Хі-квадрат Пірсона	Ступеней свободи	критичне значення Хі-квадрат при $P=0,05$	критичне значення Хі-квадрат при $P=0,01$	Перевірка на статистично значимий зв'язок *	Асимптотич-на значу-щість	Результати перевірки гіпотези про незалежність змінних **	V Крамера	Оцінка сили взаємозв'язку ***	Інтерпретація розміру ефекту індексу Крамера ****
Позитивний вплив діджиталізації	ІКТ	25,646	4	9,488	13,277	33 $p=0,01$	0,0	Sig	0,104	СЛЗ	МЕ
	ЦН	62,685	4	9,488	13,277	33 $=0,01$	0,0	Sig	0,163	СЛЗ	МЕ
	Вік	26,904	10	18,307	23,209	33 $p=0,01$	0,0	Sig	0,107	СЛЗ	МЕ
	Стать	27,78	2	5,991	9,21	33 $p=0,01$	0,0	Sig	0,153	СЛЗ	МЕ
	Доход	25,663	8	15,507	20,09	33 $p=0,01$	0,0	Sig	0,104	СЛЗ	МЕ

Негативний вплив діджиталізації	ІКТ	4,245	4	9,488	13,277	НЗЗ	0,4	Acc	0,042	НСЗ	ЕВ
	ЦН	0,704	4	9,488	13,277	НЗЗ	1,0	Acc	0,017	НСЗ	ЕВ
	Вік	22,794	10	18,307	23,209	ЗЗ p=0,05	0,0	Sig	0,098	НСЗ	ЕВ
	Стать	9,549	2	5,991	9,21	ЗЗ p=0,01	0,0	Sig	0,089	НСЗ	ЕВ
	Доход	15,223	8	15,507	20,09	НЗЗ	0,1	Ets	0,080	НСЗ	ЕВ

*- значимий зв'язок- ЗЗ, незначимий зв'язок- НЗЗ

** - відхиляється - зв'язок наявний- Acc; приймається- зв'язок відсутній-Sig; складно визначити - Ets

*** - згідно рекомендацій Rea&Parker; СЛЗ- слабкий зв'язок, НСЗ- несуттєвий зв'язок

****- малий ефект-МЕ; ефект відсутній-ЕВ

Джерело: розраховано автором з використанням SPSS та інтерпретовано відповідно до правил, визначених в табл.10

Висновки. Проведене дослідження показало, що сприйняття діджиталізації трудового життя працівниками підприємств та організацій не є одностайним. Хоча для більшості респондентів сприйняття позитивів діджиталізації перевищує сприйняття ризиків та загроз; достатньо великою є частка осіб, які занепокоєні негативними наслідками та ризиками для себе як працівників. Найбільшою є частка таких працівників серед представників академічної спільноти та державної служби. На позитивне сприйняття наслідків діджиталізації для трудового життя впливають такі фактори, як вік, стать, рівень використання ІКТ та володіння цифровими навичками; негативне обумовлюється перш за все такими факторами як вік та стать.

Отриманий висновок є основою для розробки заходів, спрямованих на покращення сприйняття діджиталізації, адаптації трудового життя до нових реалій та викликів смарт-економіки. Пріоритетні зусилля слід спрямувати :

- по-перше, на формування цифрових навичок- оскільки в разі їх зростання позитивне сприйняття наслідків діджиталізації однозначно збільшується. Працівники будуть суттєво в меншій мірі занепокоєні своїм майбутнім статусом (загрозою безробіття та втратою роботи, ненормованим робочим днем) та усвідомлять широкий спектр нових можливостей (нові місця працевлаштування та нові форми зайнятості, гнучкий графік роботи тощо). Це вимагає від підприємств широкого розгортання навчальних програм та заходів по опануванню цифрових навичок безпосередньо на робочих місцях (без відриву від основної професійної діяльності) в рамках концепції «навчання впродовж життя»;

- по-друге, на більше активне використання ІКТ усіма працівниками незалежно від посади та сфери діяльності. Розширення сфери використання ІКТ має супроводжуватися активною популяризацією особистісних позитивних наслідків (вигід), які вони отримують в наслідок діджиталізації, а також формування корпоративної культури - «діджитал для усіх». Її ознаками мають бути толерантне відношення до різного темпу опанування цифрових навичок, колективна допомога та внутрішній діджитал-коучинг. Тільки розширення досвіду практичного використання ІКТ в повсякденній трудовій діяльності, на нашу думку, зможе подолати негативне сприйняття та буде сприяти зростанню частки тих працівників, які зрозуміють та сприймуть позитивні впливи діджиталізації на себе як працівників;

- по-третє, першочергової уваги в роз'яснювальній роботі та навчанні використанню ІКТ потребують жінки «старшого покоління» (вікова група- старше 56 років). Враховуючи менталітет українського суспільства та існуючу демографічну ситуацію, а також наслідки військової агресії Росії вони ще достатньо значний проміжок часу будуть продовжувати активне трудове життя. Покращення їх цифрових навичок та зростання позитивності в сприйнятті процесів діджиталізації буде сприяти не тільки їх адаптації до нових реалій праці, а й сприятиме зростанню результативності та продуктивності їх праці, інноваційній та громадянській активності.

Практична реалізація висловлених пропозицій буде сприяти підвищенню готовності людського капіталу та створенню необхідних кадрових передумов до активної розбудови смарт-економіки в Україні.

Подальші дослідження автора будуть спрямовані на дослідження готовності працівників українських підприємств та організацій до опанування технологій (програмного забезпечення) штучного інтелекту, що буде сприяти прискоренню смартизації економіки України.

Список літератури

1. Petr Hajek, Abdelrahman Youssef, Veronika Hajkova Recent developments in smart city assessment: A bibliometric and content analysis-based literature review. URL.: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103709> // <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275122001482> (дата звернення 12.12.2023)
2. Bruneckienė, Jurgita & Sinkienė, Jolita (2014). Critical analysis of approaches to smart economy. *Business and management*, 2014. №8, P. 886-894.
3. Purnomo, AV Dian Sano, H. Nindito, ED Madyatmadja та CPM Sianipar, «Mapping of Smart Economy Research Themes: A Nine-Year Review», 2021 International Conference on ICT for Smart Society (ICISS), Bandung, Indonesia, 2021. P. 1-7, doi: 10.1109/ICISS53185.2021.9533229.
4. Северин-Мрачковська Л. В. Концепція смарт-економіки в економіко-філософському дискурсі Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального : колект. монографія / ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; [С. Б. Артеменко, О. Б. Гаєвська, Л. В. Северин-Мрачковська та ін.]. Електрон. текст. дані. Київ : КНЕУ, 2021. С. 87–96.
5. Каленюк І. С., Унінець І.М. Екосистема смарт-економіки в глобальному середовищі. Стратегія економічного розвитку України. 2021. Вип. 49. С. 5-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2021_49_3 (дата звернення 12.12.2023)
6. Орехова Т. В., Каленюк І.С., Унінець І.М., Даценко Н.В. Розвиток смарт-економіки: міжнародна оцінка та перспективи реалізації в Україні. Стратегія економічного розвитку України. 2022. Вип. 51. С. 19-34.
7. Frey Carl Benedikt, Osborne Michael A.(2013) The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? University of Oxford. September 17, 2013. 72 p. URL: <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/future-of-employment.pdf> (дата звернення 12.12.2023)
8. Поліщук О. П., Ковтун Н.М., Ковтун Ю.В. Діджиталізація та емоційне вигорання працівників у контексті соціальної невизначеності на ринку праці. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. 2023. Вип. 1. С. 5-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vzdufn_2023_1_3 (дата звернення 15.12.2023).
9. Цифрова економіка: Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на людський капітал та формування компетентностей майбутнього: монографія / Л. Л. Антонюк, Д. О. Ільницький, Л. О. Лігоненко, О. О. Денісова та ін.; за ред. Антонюк Л., Ільницького Д., Севастюк А.. Київ: КНЕУ, 2021. 337 с.
10. Rea, L. and Parker, A. (2014) *Designing and Conducting Survey Research: A Comprehensive Guide*. 4th Edition, John Wiley & Sons, Inc., Jossey-Bass, CA.
11. Боснюк В. Ф. (2020) Математичні методи в психології: курс лекцій. Мультимедійне навчальне видання. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/11329> (дата звернення 12.12.2023).

References

1. Petr Hajek, Abdelrahman Youssef, Veronika Hajkova Recent developments in smart city assessment: A bibliometric and content analysis-based literature review Retrieved from. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103709> // <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275122001482>
2. Bruneckienė, Jurgita & Sinkienė, Jolita (2014). Critical analysis of approaches to smart economy. *Business and management*, 8, 886-894.
3. Purnomo, A.V., Dian Sano, H. Nindito, E.D. (2021). Madyatmadja та CPM Sianipar, «Mapping of Smart Economy Research Themes: A Nine-Year Review», 2021 International Conference on ICT for Smart Society (ICISS), Bandung, Indonesia, 1-7, doi: 10.1109/ICISS53185.2021.9533229.
4. Severyn-Mrachkovs'ka L. V. (2021) Kontseptsiiia smart-ekonomiky v ekonomiko-filosofs'komu □Concept of smart economy in economic and philosophical discourse□ // В. Артеменко, О. В. Гаєвська, Л. В. Северин-Мрачковська та інші. *Interdisciplinary discourse in the study of the social phenomenon: collection. monograph / State Higher Secondary School "Kyiv. national economy University named after V. Hetman– Kyiv: KNEU. [In Ukrainian]*.
5. Iryna S. Kalenyuk, Iryna M. Uninets (2021) Smart economy ecosystem in a global environment. *Strategy of economic development of Ukraine*. 49, 5-20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2021_49_3 [In Ukrainian].
6. Oriekhova Iryna Kalenyuk, Iryna Uninets, Nataliia Datsenko (2022) Development of smart economy: international assessment and prospects for implementation in Ukraine. *Strategy of economic development of Ukraine*. 51, 19-34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2022_51_4 [In Ukrainian].
7. Frey Carl Benedikt, Osborne Michael A.(2013) The future of employment: how susceptible

are jobs to computerisation? University of Oxford. September 17. Retrieved from <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/future-of-employment.pdf>

8. Polishchuk O. P., Kovtun N. M., Kovtun Yu. V. (2023). Digitalization and emotional burnout of employees in the context of social uncertainty in the labor market. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1 (93), .5-16 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vzdufn_2023_1_3 [In Ukrainian].

9. Digital economy: impact of ICT on human capital and formation of future competencies: monograph (2021). L.L. Antoniuk, D.O. Ilnytskyy, .O. Ligonenko, O.O. Denysova and colleagues; edited by Antoniuk L., Ilnytskyy D., Sevastiuk A.. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].

10. Rea, L., Parker, A. (2014) *Designing and Conducting Survey Research: A Comprehensive Guide*. 4th Edition, John Wiley & Sons, Inc., Jossey-Bass, CA.

11. Bosniuk V. F. (2020) *Matematychni metody v psykholohii: kurs leksij (Mathematical methods in psychology: a course of lectures)*. Multimedia educational publication. Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/11329> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.12.2023

Прийнята до публікації 24.12.2023

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 339.3.657

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-44-50>**ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Артюх О. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: Oksana_art_2017@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-8845-8002

Колосов А. С., студент 3 курсу, факультету фінансів і банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: lubovnikoaeva07@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-2144-756X

***Анотація.** Основною метою роботи є аналіз впливу цифровізації на традиційні практики бухгалтерського обліку, розкриття потенційних викликів та переваг. Для досягнення мети використано: комбінований підхід, що передбачає як компаративний аналіз наукових джерел та фахової літератури, так і дослідження діючої практики різних видів бізнесу на основі кейс-стаді; статистичний аналіз; опитування фахівців. Застосування цих методів дало змогу довести, що цифровізація на сучасному етапі значно підвищує ефективність бухгалтерського обліку, точність і прозорість організації та ведення облікових процесів. Водночас цифровізація створює і ряд проблемних викликів, таких як потреба в нових навичках і адаптації до змін в облікових стандартах. Це потребує продовження наукового пошуку у заданому напрямку.*

***Ключові слова:** цифровізація, бухгалтерський облік, технологічні інновації, адаптація, цифрові зміни, бухгалтерське програмне забезпечення, стандарти бухгалтерського обліку.*

IMPACT OF DIGITALIZATION ON ACCOUNTING: CHALLENGES AND PROSPECTS

Artyukh Oksana, Doctor of Economics, professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: Oksana_art_2017@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-8845-8002

Kolosov Artem, Student, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: lubovnikoaeva07@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-2144-756X

***Abstract.** The article proves that modern technological achievements in the field of digitization significantly affect the organization and management of accounting. The main goal of the work is to analyze the impact of digitalization on traditional accounting practices, to reveal the challenges and advantages of digitalization. To achieve the goal, the following was used: a combined approach, which involves both a comparative analysis of scientific sources and professional literature, as well as a study of the current practice of various types of business based on a case study; statistical analysis; survey of specialists. The application of these methods made it possible to prove that digitalization provides significant advantages for accounting, including increasing the efficiency, accuracy and transparency of accounting processes. With the help of digitization of accounting, specialists can redistribute their time and resources to activities with greater added value. Current practice shows that digitization provides better integration of information systems and a variety of the latest software products (QuickBooks, Sage, Xero, FreshBooks, Microsoft Dynamics 365, Zoho Books, Oracle NetSuite), the use of which depends on the size of the enterprise, the complexity of its financial operations, and integration needs and budget and other factors. It has also been proven that the introduction of digitization into the accounting process creates a number of problems, such as: the need for new skills and adaptation to changes in accounting standards. Such challenges necessitate changes in the accountant's professional level, requiring him to acquire new IT and analytical competencies, as well as new approaches to ethical requirements related to the confidentiality and security of accounting data. This requires continuing scientific research in a given direction.*

***Key words:** digitization, accounting, technological innovation, adaptation, digital change, accounting software, accounting standards.*

JEL Classification: M410, M480, M1500.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток цифрових технологій спричинив значні зміни у різних секторах, у тому числі в бухгалтерії. Ця трансформація є не лише питанням технологічного прогресу, але й перетинається з критичними науковими та практичними завданнями у сфері фінансів та управління бізнесом. Основне питання полягає в розумінні впливу цифровізації на практику бухгалтерського обліку як з погляду її переваг, так і викликів, які вона створює. Цифровізація в бухгалтерському обліку означає перехід від традиційних, часто ручних, облікових процесів до цифрових і автоматизованих систем. Цей перехід є найважливішим у вирішенні зростаючої складності фінансових операцій і вимог до звітності у глобалізованій економіці. Отже, проблема є багатогранною та включає такі аспекти, як інтеграція передового програмного забезпечення та інструментів, навчання та адаптація бухгалтерів до нових цифрових систем, питання безпеки та конфіденційності даних, а також наслідки цих змін для фінансової звітності та прийняття рішень.

Актуальність цієї проблеми поширюється на різноманітні наукові та практичні завдання. Науково це кидає виклик існуючим теоріям і принципам бухгалтерського обліку, закликаючи до переоцінки традиційних практик. На практиці це впливає на те, як бізнес працює, керує фінансовими даними, дотримується нормативних актів і приймає стратегічні рішення. Отже, розуміння впливу цифровізації на бухгалтерський облік має вирішальне значення для академічних дослідників, спеціалістів з бухгалтерського обліку, бізнес-лідерів і політиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками було проведено значну кількість досліджень, присвячених цифровізації бухгалтерського обліку [8; 9; 10; 11]. Основні сфери інтересів включають впровадження хмарних систем бухгалтерського обліку, використання великих даних і аналітики у фінансовій звітності, роль штучного інтелекту (AI) і машинного навчання (ML) в автоматизації бухгалтерських завдань, а також наслідки технології блокчейн для прозорості та безпеки фінансових операцій. Кілька досліджень підкреслили переваги оцифрування, такі як підвищення ефективності, точності, звітності в реальному часі та розширені можливості прийняття рішень [11]. Однак також було наголошено на таких проблемах, як безпека даних, конфіденційність, цифровий розрив між великими та малими компаніями та необхідність підвищення кваліфікації серед бухгалтерів [10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий напруження у цій сфері, залишаються невирішеними частини цієї загальної проблеми. Слід зазначити, що бракує теоретичного підґрунтя для ефективної інтеграції цифрових технологій в існуючі системи бухгалтерського обліку. Крім того, довгострокові наслідки цифровізації для стандартів бухгалтерського обліку, етики та освіти ще недостатньо вивчені. Ці прогалини вказують на необхідність продовження досліджень і діалогу, чому ця стаття прагне сприяти.

Мета дослідження. Основною метою цієї роботи є аналіз впливу цифровізації на традиційні практики бухгалтерського обліку, визначення викликів та переваг цифровізації.

Основний матеріал. Вплив оцифрування на бухгалтерський облік є багатогранною темою, яка охоплює як значні переваги, так і значні проблеми. Ця стаття досліджуватиме ці аспекти, надаючи огляд того, як цифрова революція змінює сферу бухгалтерського обліку. Цифровізація бухгалтерського обліку значною мірою сприяла різноманітному програмному забезпеченню та програмам, які з'явилися для оптимізації, автоматизації та вдосконалення різних облікових функцій.

1. Однією з найвідоміших бухгалтерських програм «QuickBooks» віддають перевагу малі і середні підприємства. Програма пропонує такі функції, як виставлення рахунків, обробка заробітної плати, звітність про прибутки та збитки і підготовка податків. Її зручний інтерфейс і широкий набір функцій роблять її ідеальною для компаній, які не мають спеціального бухгалтерського відділу.

2. Програма «Sage» надає комплексні бухгалтерські рішення для малого та середнього бізнесу. Вона пропонує такі функції, як виставлення рахунків, управління грошовими потоками, звітність у реальному часі та нарахування заробітної плати. Sage також відомий своєю масштабованістю, що дозволяє компаніям додавати функції в міру зростання.

3. «Xero» – це хмарне бухгалтерське програмне забезпечення, популярне завдяки можливостям фінансової звітності в реальному часі. Воно дозволяє зв'язати банківські рахунки, виставляти рахунки, керувати витратами та інтегрується з безліччю програм сторонніх розробників, що робить його універсальним вибором для компаній, які шукають рішення з широкими можливостями налаштування.

4. Програма «FreshBooks» спрямована насамперед на фрілансерів і власників малого бізнесу, спеціалізується на виставленні рахунків, обліку робочого часу, управлінні витратами та управлінні проектами. Її простий та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс розроблений для

небухгалтерів, що дозволяє легко керувати фінансами без глибоких знань бухгалтерського обліку.

5. Програма «Microsoft Dynamics 365», як система планування ресурсів підприємства (ERP), об'єднує функції бухгалтерського обліку з іншими бізнес-операціями. Вона пропонує функції фінансової звітності, управління ланцюгом постачання, управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) і управління персоналом, що робить її придатною для великих організацій, яким потрібне комплексне рішення.

6. Програма «Zoho Books» є частиною набору бізнес-програм «Zoho». Вона розроблена для малого бізнесу та пропонує такі функції, як виставлення рахунків, відстеження витрат, керування запасами та автоматизація робочого процесу. Її інтеграція з іншими програмами Zoho робить цю програму всебічним вибором для компаній, які вже є в екосистемі Zoho.

7. Програма «Oracle NetSuite» – це хмарна ERP-система, що пропонує комплексний набір програм, включаючи фінанси, CRM, електронну комерцію та управління запасами. Вона підходить для середнього та великого бізнесу, який шукає інтегроване рішення для управління бізнесом.

Ці приклади ілюструють різноманітність доступного програмного забезпечення для бухгалтерського обліку, кожне має унікальні функції, що відповідають різним розмірам і потребам бізнесу. Вибір програмного забезпечення залежить від різних факторів, зокрема від розміру підприємства, складності його фінансових операцій, потреб інтеграції та бюджету.

Цифровізація бухгалтерського обліку революціонізувала швидкість і ефективність проведення фінансових операцій. У минулому бухгалтерський облік характеризувався трудомістким ручним введенням даних, великим обсягом паперової роботи та трудомісткими процесами звірки. Нині автоматизовані інструменти та програмні рішення змінили цей ландшафт. Наприклад, програмні додатки можуть обробляти транзакції та оновлювати облікові книги майже миттєво, усуваючи затримки, властиві ручній обробці. Ці інструменти здатні обробляти величезні обсяги даних із надзвичайною швидкістю, різко скорочуючи час для фінансової звітності та аналізу [1].

Підвищення ефективності залежить не лише від швидкості, цифровізація також дозволяє бухгалтерам перерозподіляти свій час і ресурси на діяльність з більшою доданою вартістю. Завдяки автоматизації рутинних завдань професіонали можуть зосередитися на складніших аспектах бухгалтерського обліку, таких як фінансовий аналіз, стратегічне планування та підтримка прийняття рішень. Ця зміна потенційно може підвищити роль бухгалтерів від обробників даних до стратегічних радників, додавши більшої цінності організаціям і покращивши загальний процес прийняття стратегічних рішень.

Цифровізація в бухгалтерському обліку значно підвищує точність і мінімізує ймовірність помилок. У традиційних системах бухгалтерського обліку введення даних вручну може призвести до людських помилок, що може призвести до неточностей у фінансових записках і звітах. Однак цифрові інструменти автоматизують багато з цих процесів, забезпечуючи послідовну та точну обробку даних. Наприклад, сучасне програмне забезпечення для бухгалтерського обліку може автоматично звіряти банківські виписки з записами у бухгалтерській книзі, виявляти розбіжності та позначати потенційні помилки для перегляду. Ця автоматизація зменшує ризик помилок, які можуть виникнути через недогляд або ручний прорахунок [2].

Крім того, узгодженість, яку забезпечують автоматизовані системи, має вирішальне значення для надійної фінансової звітності. Точні фінансові дані є важливими для дотримання стандартів і правил бухгалтерського обліку. Це також надає зацікавленим сторонам надійну основу для прийняття обґрунтованих рішень. Здатність покладатися на точну та безпомилкову фінансову інформацію є значною перевагою в сучасному швидкоплинному бізнес-середовищі, де рішення часто потрібно приймати швидко та з довірою до базових даних.

Хмарні системи бухгалтерського обліку значно покращили доступність і потенціал співпраці фінансових даних. Ці системи дозволяють зберігати, шукати та обробляти фінансову інформацію через Інтернет, роблячи дані доступними з будь-якого місця та в будь-який час. Цей рівень доступності є особливо корисним у сучасному глобалізованому бізнес-середовищі, де члени команди можуть бути розосереджені в різних місцях і часових поясах. Завдяки хмарним системам усі авторизовані користувачі можуть отримати доступ до актуальної фінансової інформації, гарантуючи, що всі знаходяться на одній сторінці [3].

Цей доступ у режимі реального часу сприяє кращій співпраці між членами команди, відділами та зовнішніми зацікавленими сторонами. Наприклад, бухгалтери, менеджери та аудитори можуть одночасно переглядати та працювати з фінансовими документами, оптимізуючи робочі процеси та процеси прийняття рішень. Це також сприяє більш динамічній взаємодії, наприклад обговоренням у реальному часі та коригуванням фінансових звітів, що веде до більш обґрунтованих та своєчасних рішень. Здатність ефективно співпрацювати у цифровій сфері підвищує загальну організаційну гнучкість і здатність реагувати на мінливі

фінансові умови.

Перехід до цифрових систем обліку може призвести до значної економії коштів для бізнесу. Автоматизація рутинних завдань не тільки підвищує ефективність, але й зменшує потребу у великій кількості робочої сили, призначеної для ручних процесів обліку. Ця автоматизація призводить до зниження витрат на оплату праці, оскільки для керування фінансовими документами та звітами потрібно менше робочих годин. Крім того, цифрові системи бухгалтерського обліку часто призводять до зменшення помилок, виявлення та виправлення яких у ручній системі може бути дорогим [4].

Крім того, оцифрування мінімізує потребу у фізичному зберіганні документів, що ще більше знижує витрати. Традиційні методи бухгалтерського обліку часто потребують значного простору для зберігання паперових записів, обслуговування яких може бути дорогим і вразливим до пошкодження чи втрати. Цифрові записи, з іншого боку, можна безпечно зберігати в хмарі або на серверах, займаючи мінімальний фізичний простір і пропонуючи кращий захист і варіанти резервного копіювання. Ця зміна не тільки економить гроші, але й сприяє екологічній стійкості завдяки зменшенню використання паперу.

Впровадження передової аналітики та інструментів на основі ШІ в бухгалтерському обліку знаменує значне розширення аналітичних можливостей. Ці технології дозволяють глибше та складніше аналізувати фінансові дані. Наприклад, алгоритми штучного інтелекту можуть ідентифікувати закономірності та тенденції у великих наборах даних, які аналітики можуть пропустити. Ця можливість дозволяє проводити прогностичний аналіз, коли майбутні фінансові результати можна спрогнозувати на основі історичних даних, що веде до більш обґрунтованого стратегічного планування.

Крім того, ці вдосконалені інструменти полегшують перехід від традиційного ведення записів до більш стратегічної ролі в бухгалтерській функції. Бухгалтери можуть використовувати ці інструменти, щоб надавати цінну інформацію про ефективність бізнесу, визначати області для зниження витрат і консультувати щодо потенційних інвестиційних можливостей. Цей стратегічний внесок має вирішальне значення для компаній, які прагнуть орієнтуватися у складній ринковій динаміці та підтримувати конкурентну перевагу. Інтеграція ШІ та аналітики в бухгалтерський облік не тільки підвищує цінність фінансових даних, але й підвищує роль бухгалтерів у процесах прийняття стратегічних рішень [5].

Розглянувши переваги цифровізації бухгалтерського обліку, доцільно також проаналізувати і ризики, викликані цим процесом. Так, цифровізація бухгалтерського обліку неминуче збільшила ризики кібербезпеки. Оскільки фінансові дані переміщуються в Інтернеті, вони стають мішенню для кіберзлочинців, які прагнуть використати вразливі місця для несанкціонованого доступу, витоку даних або фінансового шахрайства. Наслідки таких порушень можуть бути руйнівними: від фінансових втрат і юридичних зобов'язань до репутаційної шкоди. Конфіденційна інформація, як-от реквізити банківського рахунку, інформація про співробітників і конфіденційні фінансові дані, особливо піддається ризику.

Щоб протистояти цим загрозам, компанії повинні впровадити надійні заходи кібербезпеки. Це включає використання передових методів шифрування для захисту даних під час передавання та зберігання, впровадження надійних протоколів автентифікації та регулярне оновлення систем для виправлення вразливостей. Однак природа кіберзагроз, що постійно розвивається, означає, що компанії повинні постійно адаптувати свої стратегії безпеки. Навчання співробітників найкращим практикам кібербезпеки також має вирішальне значення, оскільки людські помилки або недбалість часто призводять до порушень безпеки. Отже, підтримка кібербезпеки в цифровій бухгалтерії є безперервним процесом, який вимагає пильності та інвестицій у найсучасніші технології та практики безпеки.

Оскільки бухгалтерський облік стає цифровим, дотримання нормативних стандартів стає складнішим, але все більш важливим. Фінансова звітність і управління даними регулюються безліччю законів і нормативних актів, які можуть відрізнятися залежно від регіону та галузі. Ці правила постійно вдосконалюються, щоб адаптуватися до нового цифрового ландшафту, додаючи рівнів складності зусиллям із дотримання вимог. Наприклад, стандарти щодо захисту даних, фінансової звітності та журналів аудиту повинні суворо дотримуватися у цифровій сфері [6].

Забезпечення відповідності у цифрових системах бухгалтерського обліку передбачає регулярні аудити, оновлення для відповідності новим нормам і ретельне документування фінансових процесів і засобів контролю. Невиконання може призвести до значних штрафів, юридичних проблем і шкоди довірі до компанії. Крім того, з глобалізацією бізнесу компанія часто доводиться дотримуватись нормативних актів не лише у своїй країні, а й у всіх юрисдикціях, у яких вони працюють. Цей глобальний ландшафт вимагає від компанії бути добре поінформованими та гнучкими, щоб адаптувати свої методи цифрового обліку відповідно до різноманітних і мінливих нормативних вимог.

Перехід на цифрові системи бухгалтерського обліку тягне за собою значні зміни в навичках і знаннях бухгалтерів. Традиційні методи бухгалтерського обліку кардинально відрізняються

від цифрових процесів, які часто включають складне програмне забезпечення та нові технології, такі як хмарні обчислення та аналіз даних. Цей перехід вимагає комплексного навчання та підвищення кваліфікації бухгалтерського персоналу, щоб забезпечити знання цих нових інструментів і методів.

Для багатьох професіоналів, особливо тих, хто довгий час працював традиційними методами, адаптація до цифрових систем може бути складною. Навчальні програми мають бути розроблені так, щоб подолати цю прогалину, охоплюючи не лише технічні аспекти нового програмного забезпечення, але й концептуальні зміни в тому, як дані обробляються та аналізуються. Крім того, оскільки цифрові інструменти та технології продовжують розвиватися, постійне навчання та професійний розвиток стають необхідними, щоб йти в ногу з останніми досягненнями. Бажання та здатність персоналу адаптуватися до цих змін є вирішальними для успішного впровадження та ефективного використання цифрових систем бухгалтерського обліку.

Інтеграція нових цифрових інструментів із існуючими системами становить серйозну проблему для багатьох компаній. Можуть виникнути проблеми сумісності, що призведе до труднощів у передачі даних і зв'язку між різними платформами. Наприклад, існуюче фінансове програмне забезпечення організації може не інтегруватися з новими хмарними інструментами бухгалтерського обліку, що призведе до проблем із синхронізацією даних або збоїв у робочому процесі [7].

Щоб вирішити ці проблеми, перед повномасштабним впровадженням необхідні ретельне планування та тестування. Це може включати налаштування програмного забезпечення для забезпечення сумісності або поступову відмову від застарілих систем на користь більш інтегрованих рішень. Процес інтеграції також повинен враховувати цілісність і узгодженість даних, гарантуючи, що вся фінансова інформація точно передається та підтримується у різних системах. Успішна інтеграція нових цифрових інструментів із існуючою інфраструктурою є життєво важливою для безперебійної роботи та повної реалізації переваг цифрового обліку.

Хоча цифровізація бухгалтерського обліку може призвести до довгострокової економії коштів, необхідні початкові інвестиції можуть бути значними, особливо для малих і середніх підприємств (МСП). Витрати включають не лише придбання програмного та апаратного забезпечення, але й витрати, пов'язані з навчанням персоналу, інтеграцією нових систем із існуючими та підтриманням заходів кібербезпеки. Для багатьох малих і середніх підприємств ця початкова вартість може стати суттєвою перешкодою для цифровізації.

Однак довгострокові переваги цифрового обліку, такі як підвищена ефективність, підвищена точність і розширені аналітичні можливості, часто виправдовують початкові інвестиції. Щоб керувати цими витратами, компанії можуть досліджувати різні варіанти, наприклад, хмарні облікові рішення на основі передплати, які можуть бути економічно ефективнішими, ніж придбання традиційного програмного забезпечення. Крім того, поетапне впровадження та використання державних стимулів або грантів для цифрової трансформації також може допомогти зменшити початкові витрати. Ретельне планування та врахування загальної вартості володіння мають важливе значення для того, щоб підприємства могли приймати обґрунтовані рішення щодо оцифрування своїх облікових процесів.

Цифровізація бухгалтерського обліку представляє зміну парадигми в тому, як фінансові дані управляються, аналізуються та звітуються. Хоча цифровізація пропонує численні переваги, як-от підвищену ефективність, точність і аналітичні можливості, вона також створює проблеми, такі як ризики кібербезпеки, дотримання нормативних вимог і потреба в постійному навчанні та адаптації. Оскільки цифровий ландшафт продовжує розвиватися, сектор бухгалтерського обліку повинен адаптуватися та подолати ці виклики, щоб повністю використати переваги цифровізації. Цей постійний процес, безсумнівно, продовжить формувати майбутнє бухгалтерського обліку в епоху цифрових технологій.

Висновки. Дослідження впливу цифровізації на бухгалтерський облік спричинило важливі висновки, підкреслюючи як трансформаційні переваги, так і виклики, пов'язані з цією зміною. Дослідження підкреслило, що оцифрування значно підвищує ефективність, точність і аналітичні можливості практики бухгалтерського обліку. Крім того, перехід до цифрової бухгалтерії відкрив нові шляхи для розширеної аналітики та штучного інтелекту, підвищивши роль бухгалтерів від традиційного ведення записів до стратегічних консультативних ролей. Однак впровадження цифровізації пов'язано і з низкою проблем, як-то: існування ризиків кібербезпеки; неоднозначність нормативних вимог; потреба у навчанні та адаптації персоналу; інтеграція та вартість впровадження. Проблеми інтеграції підкреслюють технічні складності в узгодженні нових цифрових інструментів з існуючими системами.

Враховуючи динамічний характер технології та її вплив на бухгалтерський облік, є кілька перспектив для подальших досліджень у цій галузі: розвиток стратегій кібербезпеки, нормативно-правові рамки та відповідність, аналіз довгострокового впливу, взаємодія

людини та технологій, моделі інтеграції та найкращі практики, спеціальні стратегії цифрової трансформації МСП, сталий розвиток і вплив на навколишнє середовище. Ці сфери пропонують багато можливостей для подальшого дослідження та можуть зробити значний внесок в облікову сферу, допомагаючи підприємствам, політикам і практикам орієнтуватися в еволюції цифрового обліку.

Список літератури

1. Бардаш С. В., Грабчук І. Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. Ефективна економіка. 2021. № 9. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2021/20.pdf (дата звернення: 10.10.2023).
2. Карпенко О. В., Плікус І. Й., Головіна Д. В. Вплив цифровізації на розвиток бухгалтерського обліку. Соціально-економічні та правові чинники розвитку національної економіки України: облікові, аналітичні та контрольні аспекти в сучасних умовах інтеграційних процесів: Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Полтава, 22 листопада 2018 р. Полтава: ПУЕТ, 2018. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/70891/1/Plikus_Tsifrovoy_uchet.PDF (дата звернення: 10.10.2023).
3. Когут Ю. І. Цифрова трансформація економіки та проблеми кібербезпеки: практич. посіб. Київ: Консалтингова компанія «СІДКОН», 2021. 368 с.
4. Король С. Я., Клочко А. О. Цифрові технології в обліку й аудиті. Держава та регіони. 2020. № 1. С. 170-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_1_31. (дата звернення: 10.10.2023).
5. Ратинський В. В. Інформаційні технології в бухгалтерському обліку: перспективи та проблеми. Економіка. Фінанси. Право. 2021. № 4(1). С. 17-20. URL: <http://efr.in.ua/uk/journal-item/297> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Шевчук І. Б., Депутат Б. Я., Тарасенко О. Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 47(2). С. 173-177. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/34.pdf (дата звернення: 10.10.2023).
7. Шишкова Н. Л. Перспективи ІТ-модернізації бухгалтерського обліку: актуалізація теорії і практики. Economics Bulletin. 2019. №3. С. 146-159.
8. Akbulut D., Kay I. Big data analytics in financial reporting and accounting. Pressacademia. 2018. № 7. P. 256-259.
9. Alliouli H., Mourdi Y. Exploring the full potentials of IoT for better financial growth and stability: a comprehensive survey. Sensors. 2023. № 19. URL: <https://www.mdpi.com/1424-8220/23/19/8015> (дата звернення: 10.10.2023).
10. Berdiyeva O., Islam M., Saeedi M. Artificial Intelligence in Accounting and Finance: Meta-Analysis. International Business Review. 2021. № 3. P. 56-79.
11. Vagner I., Sarakhman O., Shurpenkova R.. Analysis of the development of cloud technologies in accounting. Technology Audit and Production Reserves, 2023. № 5 (4(73)). P. 21-26.

References

1. Bardash, S. V. & Hrabchuk, I. L. (2021). Digital technologies in accounting: main opportunities and risks. *Efektyvna ekonomika*. 9. Retrieved from http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2021/20.pdf (accessed October 10, 2023). [In Ukrainian].
2. Karpenko, O. V. & Plikus, I. J. & Holovina D. V. (2018). The impact of digitization on the development of accounting. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Materials of the International Scientific and Practical Internet Conference] *Sotsial'no-ekonomichni ta pravovi chynnyky rozvytku natsional'noi ekonomiky Ukrainy: oblikovi, analitychni ta kontrol'ni aspekty v suchasnykh umovakh intehratsijnykh protsesiv* [Socio-economic and legal factors of development of the national economy of Ukraine: accounting, analytical and control aspects in modern conditions of integration processes]. Poltava: PUET. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/70891/1/Plikus_Tsifrovoy_uchet.PDF (accessed October 10, 2023). [In Ukrainian].
3. Kohut, Yu. I. (2021). *Tsyfrova transformatsiia ekonomiky ta problemy kiberbezpeky*. Kyiv:

Consulting company "SIDCON". [In Ukrainian].

4. Korol, S. Ya. & Klochko, A. O. (2020). Digital technologies in accounting and auditing. *Derzhava ta rehiony*, 1, 170-176. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_1_31. (accessed October 10, 2023). [In Ukrainian].

5. Ratynskiy, V. V. (2021). Information technologies in accounting: prospects and problems. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 4(1), 17-20. Retrieved from <http://efp.in.ua/uk/journal-item/297> (accessed October 10, 2023). [In Ukrainian].

6. Shevchuk, I. B. & Deputy, B. Ya. & Tarasenko, O. E. (2019). Digitization and its impact on the economy of Ukraine: advantages, challenges, threats and risks. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, 47(2), 173-177. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/34.pdf (accessed October 10, 2023). [In Ukrainian].

7. Shyshkova, N. L. (2019). Perspectives of IT modernization of accounting: actualization of theory and practice. *Economics Bulletin*, 3, 146-159. [In Ukrainian].

8. Akbulut, D. & Kaya, I. (2018). Big data analytics in financial reporting and accounting. *Pressacademia*, 7, 256-259.

9. Alliou, H. & Mourdi, Y. (2023). Exploring the full potentials of IoT for better financial growth and stability: a comprehensive survey. *Sensors*, 19. Retrieved from <https://www.mdpi.com/1424-8220/23/19/8015> (accessed October 10, 2023).

10. Berdiyeva, O. & Islam, M. & Saeedi, M. (2021). Artificial Intelligence in Accounting and Finance: Meta-Analysis. *International Business Review*, 3, 56-79.

11. Vagner, I. & Sarakhman, O. & Shurpenkova, R. (2023). Analysis of the development of cloud technologies in accounting. *Technology Audit and Production Reserves*, 5 (4(73)), 21–26.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2023

Прийнята до публікації 19.12.2023

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ СИСТЕМНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ашихін Я. І., студент 6 курсу факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: ashihin1999@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-9620-4920

Патлатой О. Є., кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, доцент кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: alexander.patlatoy@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2093-8034

***Анотація.** У статті розглянуто особливості формування конкурентних переваг підприємств на ринку системної інтеграції. Метою статті є аналіз факторів, які впливають на ринок системної інтеграції, ідентифікація його сучасних тенденцій та перспектив розвитку, визначення особливостей формування на ньому конкурентних переваг. На основі критичного аналізу сутності поняття «конкурентна перевага» виділено два підходи щодо його трактування різними вченими: ресурсний (націленість на розвиток та ефективне використання власних ресурсів) та структурний (націленість на швидку адаптацію до навколишніх умов та забезпечення стійких конкурентних переваг у довготривалому періоді). Проаналізовано основні тенденції розвитку ринку системної інтеграції та визначено, що навіть попри зменшення його обсягів, цей сектор є перспективним для інвестування та подальшого розвитку. Досліджено макросередовище ринку системної інтеграції. Фактори макросередовища непрямого впливу поділено на чотири групи та охарактеризовано вплив кожної з них на особливості розвитку конкурентних переваг підприємств системної інтеграції. За допомогою п'ятифакторної моделі М. Портера проаналізовано вплив факторів галузевої конкуренції на формування конкурентних переваг підприємств ринку системної інтеграції. Проведений аналіз може бути покладений в основу прийняття управлінських рішень щодо входження та діяльності підприємств на ринку системної інтеграції України*

***Ключові слова:** конкурентна перевага, конкурентоспроможність, показники макросередовища, фактори прямого та непрямого впливу, модель п'яти сил Майкла Портера, ринок системної інтеграції України, перспективи розвитку ІТ-сфери.*

SPECIFICS OF FORMATION OF ENTERPRISE'S COMPETITIVE ADVANTAGES ON THE SYSTEM INTEGRATION MARKET

Ashykin Yaroslav, 6th year student of the Faculty of Management, Accounting and Information Technologies, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: ashihin1999@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-9620-4920

Patlatoi Oleksandr, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Doctoral candidate of the Department of General Economic Theory and Economic Policy, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: alexander.patlatoy@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2093-8034

***Abstract.** The article examines the peculiarities of the formation of competitive advantages in enterprises of the system integration market. The purpose of the article is to analyze the factors that influence the system integration market, highlight its current trends and development prospects, determine the features and specifics of the formation of competitive advantages on it. On the basis of a critical analysis of the essence of the concept of "competitive advantage", two approaches to its interpretation by various scientists are distinguished: resource (focusing on the development and effective use of own resources) and structural (focusing on quick adaptation to environmental conditions and ensuring sustainable competitive advantages in the long term). The main trends in the development of the system integration market were analyzed and it was determined that even despite the decrease in its volume, this segment is promising for investment and further development. The macro environment of the system integration market has been studied. Macroenvironmental factors of indirect influence are divided into four groups and the influence of each group on the specifics of the development of competitive advantages of system integration enterprises is characterized. With the help of M. Porter's five-factor model, the influence of industry competition factors on the competitive advantages of enterprises in the system integration market was analyzed. The conducted analysis can be used as a basis for decision-making regarding the entry and operating of enterprises in the system integration market of Ukraine.*

***Key words:** competitive advantage, competitiveness, indicators of the macro environment, factors of direct and indirect influence, Michael Porter's five forces model, system integration market of Ukraine, prospects for the development of IT.*

JEL Classification: L220, M150, O320.

Постановка проблеми. Сучасний ринок системної інтеграції в Україні нині стикається з досить серйозними проблемами, оскільки через нестабільну економічну та воєнно-політичну ситуацію в країні скоротилися обсяги продажів підприємств системної інтеграції, знизився попит на товари та послуги, внаслідок чого зменшилася привабливість цього сектору та кількість нових гравців на ринку. Ситуація ускладнюється тим, що нещодавно в країні вирувала пандемія COVID-19, яка також внесла свої корективи у розвиток ринку системної інтеграції, сповільнивши його зростання та завдавши серйозного удару по підприємствам цієї сфери, через що багатьом економічним суб'єктам довелося заморозити, а деяким і припинити свою діяльність.

Отже, ринок системної інтеграції на початку 2022 року був у ослабленому стані, через що у багатьох підприємств збільшилися борги та майже не залишилося резервних коштів, потрібних для подальшого розвитку. Також початок широкомасштабних воєнних дій з боку росії ще більше вплинув на вітчизняні підприємства системної інтеграції, які тільки почали виходити з кризи та були не готові до нових випробувань. Хоча треба відмітити, наскільки швидко підприємства змогли адаптуватися до нових умов, пристосувавшись до нових правил ведення бізнесу та надавши перевагу створенню нових конкурентних переваг для підвищення конкурентоспроможності. Враховуючи поточний стан ринку системної інтеграції в Україні та складне економічне становище країни, актуальним є дослідження особливостей формування конкурентних переваг, які забезпечать стабільну життєдіяльність підприємства галузі, високі фінансові результати та збільшення прибутку, а також допоможуть у досягненні його стратегічних цілей, підвищать кількість клієнтів та привабливість підприємства для інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом все більше авторів займаються дослідженням формування конкурентних переваг на підприємстві. Це питання досить детально розглядалось у наукових працях таких вчених: Д. Р. Цьвок, Н. П. Яворська [8, с. 392], І. В. Шаповалова [10, с. 430], М. В. Чорна, Н. М. Смольнякова, А. М. Волосов [9, с. 37], С. М. Бондаренко, М. Ю. Лісовський [2, с. 43], О. М. Ткачук, Ю. П. Харкова [7], М. Портер [13].

Проблеми та різні аспекти ринку системної інтеграції вивчають такі автори: Т. В. Шевчук, Г. Т. Кравчук [11], О. В. Кузьменко, Ю. В. Касьяненко [5, с. 32-33], К. О. Шіковець, Г. М. Квіта, А. Ю. Шинкаренко [12], Л. Є. Довгань, А. В. Козинець [3], С. М. Барингольц [1, с. 31] та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги високу динамічність ринку системної інтеграції, швидкість трансформації конкурентних переваг, відсутність універсальної і загальнозастосовної концепції конкурентоспроможності та конкурентних переваг, виникає потреба у дослідженні особливостей формування конкурентних переваг на ринку системної інтеграції.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз факторів, які впливають на ринок системної інтеграції, ідентифікація його сучасних тенденцій та перспектив розвитку, визначення особливостей та специфіки формування на ньому конкурентних переваг.

Основний матеріал. Нині існує два центральних підходи до трактування поняття «конкурентні переваги»: ресурсний та структурний. Розглядаючи їх крізь призму ресурсного підходу, можна відзначити тлумачення Д. Р. Цьвока та Н. П. Яворської, які встановили, що конкурентні переваги – це систематичне здобуття підприємством унікальних характеристик продукції (послуг) та більшої частки на ринку шляхом налагодження системи управління формуванням і забезпеченням ефективного використання наявних ресурсів [8, с. 392]. У цьому випадку увага приділяється розвитку та ефективному управлінню власними ресурсами, а також створенню необхідних умов для їх реалізації.

Розбираючи другий підхід, структурний, ми можемо виділити позицію М. В. Чорної, Н. М. Смольнякової, А. М. Волосова, на думку яких конкурентні переваги – це сукупність дій щодо створення відмінних характеристик, які утворюють цінність товару чи послуги та за рахунок пошуку нових можливостей та адаптації до умов конкурентної боротьби забезпечують високий рівень конкурентоспроможності протягом тривалого часу [9, с. 37]. Схожу позицію мають С. М. Бондаренко та М. Ю. Лісовський, які також роблять акцент на здатності до адаптації до відповідних умов, певному рівні стійкості та розвитку власних можливостей для подальшого функціонування [2, с. 43]. Також заслуговує на увагу позиція

І. В. Шаповалової, яка під конкурентними перевагами розуміє ступінь відмінності від

конкурентів, яка спрямована на забезпечення стійких конкурентних переваг у довготривалому періоді [10, с. 430].

Ми вважаємо, що структурний підхід більшою мірою розкриває конкурентні переваги, роблячи акцент на пошуку та розвитку власних можливостей, появи та реалізації стійких конкурентних переваг, адаптації до навколишніх умов та орієнтації на довгостроковий результат. Тому, аналізуючи особливості ведення бізнесу на ринку системної інтеграції, будемо спиратися на цю характеристику для того, щоб визначити механізм управління та реалізації конкурентних переваг підприємств системної інтеграції.

Ринок системної інтеграції являє собою сукупність компаній, які надають послуги з об'єднання різних інформаційних технологій (ІТ), програм і систем в єдину інтегровану мережу для більш ефективного функціонування бізнесу. Вони відрізняються між собою обраною стратегією, напрямком діяльності, позиціонуванням та специфікою рішень, які вони можуть запропонувати, наприклад, ІТ-рішення (система кібербезпеки, хмарні рішення), інженерні рішення (система безпеки, диспетчеризація),

бізнес-рішення (модернізація CRM та вдосконалення документообігу). До професійних послуг системних інтеграторів належать: консалтинг, сервісна підтримка, консультація та навчання замовника, проведення монтажних робіт та розробка як індивідуального, так і комплексного програмного забезпечення.

Ринок системної інтеграції відіграє важливу роль при розробці

ІТ, оскільки компанії-інтегратори розробляють нові технологічні та програмні рішення, які використовуються на підприємствах різних секторів та галузей економіки України. Завдяки цьому підвищується ефективність роботи підприємств, з'являються нові сервіси, забезпечується доступ до інформації та даних, підвищується рівень безпеки та впроваджуються рішення з посилення енергоефективності [1, с. 31]. Аналізуючи обсяги ринку системної інтеграції України, які наведені на рис. 1 і рис. 2 у гривневому та доларовому еквіваленті відповідно, можна помітити його мінливу динаміку. Крім того, дається взнаки періодична девальвація національної валюти, яка традиційно супроводжує великі економічні потрясіння в нашій країні, через що динаміка на двох рисунках виглядає дещо по-різному.

Обсяг ринку системної інтеграції, який у 2012 році склав

1 млрд. дол., поступово почав спадати і вже у 2015 році сягнув 220 млн. дол., що серед іншого пов'язано з нападом росії у 2014 році. Зростання ринку в 2016-2019 рр., зазнало краху у 2020 році, коли прийшла пандемія COVID-19. І хоча вона дещо обрушила та знизила обсяги ринку системної інтеграції, вже наступного 2021 року, він знову повернувся до зростання, що засвідчило перспективність цього сектору вітчизняної економіки.

Серйозний удар як по ринку системної інтеграції, так і в цілому по економіці України, був нанесений у 2022 році через повномасштабне російське вторгнення на територію України 24 лютого. Ринок системної інтеграції зазнав руйнівного удару і впав на 57% у доларовому еквіваленті та на 25% у гривневому еквіваленті, порівнюючи з минулим роком. Таке зниження не свідчить про безперспективність цього напрямку, оскільки війна внесла свої корективи у діяльність у всіх галузях економіки України і поки що передчасно говорити про непривабливість та нерентабельність цієї сфери. Разом з цим підвищилася маневреність та швидкість адаптації підприємств системної інтеграції відповідно до змін у навколишньому середовищі. Простежується також позитивна тенденція до збільшення попиту на послуги з оновлення кібербезпеки, модернізації обладнання, яке допомагає підтримувати безперервний зв'язок, збільшення кількості державних замовлень, пов'язаних насамперед зі створенням та вдосконаленням рацій та ретрансляторів.

Аналіз основних тенденцій та динаміки розвитку ринку системної інтеграції показав, що підприємства навчилися підлаштовуватися під зміни у навколишньому середовищі та переорієнтовувати власну діяльність на вигідні для себе напрями. Для визначення того, які з'явилися особливості у формуванні конкурентних переваг на цих підприємствах та за рахунок чого вони досягаються, спочатку проаналізуємо макросередовище. Почнемо з факторів макросередовища непрямого впливу, які розділимо на такі групи: воєнно-політичні, економічні, науково-технічні, соціальні. Характеристика згрупованих факторів представлена у таблиці 1.

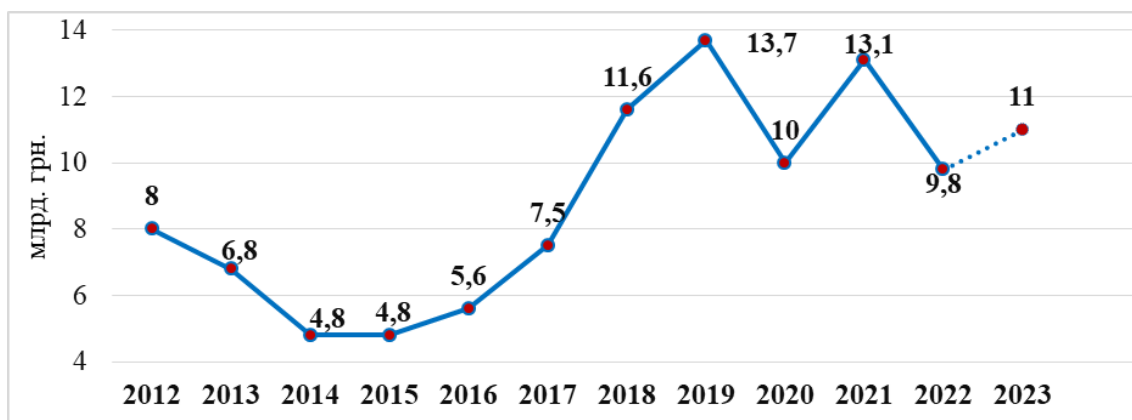

Рис. 1. Обсяг ринку системної інтеграції України у 2012-2023 рр., млрд. грн. (дані за 2023 р. є прогнозованими)

Джерело: складено авторами за матеріалами [4; 6]

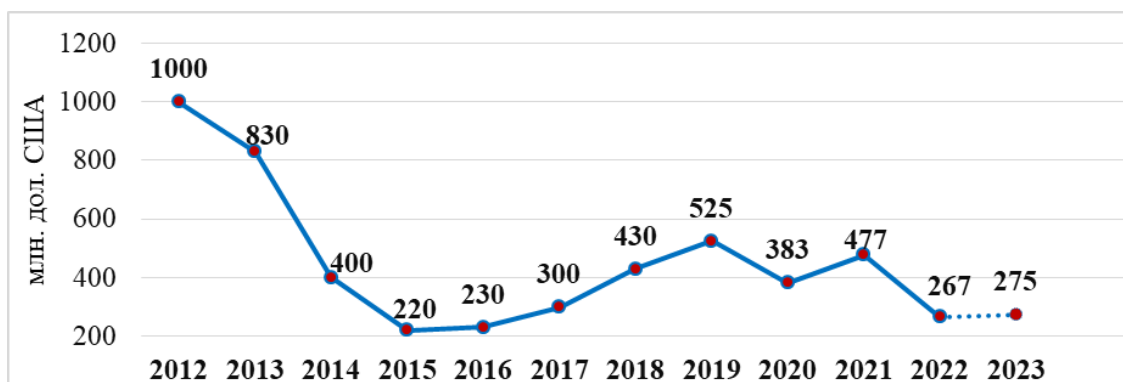

Рис. 2. Обсяг ринку системної інтеграції України у 2012-2023 рр., млн. дол. США (дані за 2023 р. є прогнозованими)

Джерело: складено авторами за матеріалами [4; 6]

Джерело: розробка авторів

Отже, визначивши фактори макросередовища непрямого впливу, можна зробити за їх групами такі висновки:

1. Воєнно-політичні фактори. Нині Україна переживає дуже важкі часи, оскільки на додаток до російсько-української війни її послаблює також непослідовність рішень уряду, який не має чіткого плану розвитку економіки країни, тим самим створюючи труднощі з прогнозом подальшої діяльності підприємствам системної інтеграції. Через воєнні дії припинено спільні розробки програмного забезпечення з росією, а також виникають проблеми з транспортуванням необхідного обладнання та деталей, що негативно впливає на весь ринок системної інтеграції. З іншого боку, обов'язкове використання касових апаратів для ФОП на законодавчому рівні збільшує потребу, а отже й обсяг ринку системної інтеграції. Також завдяки поглибленню міжнародних відносин з Європейським Союзом та США системні інтегратори обмінюються досвідом, створюють спільні проекти та впроваджують нові інноваційні технології у своїй діяльності.

2. Економічні фактори. Стабілізація курсу гривні до долару має знизити ризики, пов'язані з нестабільністю цін імпортного обладнання та компонентів. Також зростання ВВП України та зниження рівня інфляції, порівнюючи з 2022 роком, позитивно впливають на інвестиційну привабливість та можливості розвитку підприємств на ринку системної інтеграції. Водночас зниження платоспроможності населення, порівнюючи з довоєнним періодом, може негативно вплинути на інвестиційну активність вітчизняних підприємств, а також на обсяг

іноземних інвестицій та відкриття іноземних підприємств на ринку системної інтеграції України. Крім того, скасування воєнних податкових пільг для ФОП у 2023 р. матиме певний негативний вплив на подальшу динаміку ринку.

Таблиця 1

Фактори макросередовища ринку системної інтеграції

Воєнно-політичні фактори	Економічні фактори
<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Впровадження обов'язкового використання касових апаратів для всіх ФОП на законодавчому рівні. - Розвиток міжнародних відносин з Європейським Союзом та США. - Створення спільних проєктів системної інтеграції з іншими країнами. <p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Війна росії проти України. - Перехід на довоєнну систему оподаткування. - Припинення дії пільги з ПДВ, призначеної для ІТ-бізнесу пунктом 26.1 підрозділу 2 розділу ХХ ПКУ. - Підвищення загроз кібербезпеки. - Нестабільність уряду (постійні зміни пріоритетів та стратегій розвитку). 	<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Стабілізація курсу гривні до долара. - Зростання ВВП України, порівнюючи з 2022 роком. - Зниження рівня інфляції. <p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зниження платоспроможності населення, внаслідок чого знижується попит. - Збільшення зовнішнього та внутрішнього державного боргу України. - Зниження доступності кредитування. - Підвищення цін на електроенергію та енергоресурси.
Науково-технічні фактори	Соціальні фактори
<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Розвиток та модернізація ІТ. - Використання хмарних рішень для створення гнучкішої системної інтеграції, що масштабується. - Модернізація мережевої та енергетичної структури підприємств. - Створення систем інформаційної безпеки та удосконалення кібербезпеки. - Створення та підтримка систем безперервного зв'язку. - Запуск нових варіацій ЦОД на підприємствах та впровадження на них нових ІТ. - Реалізація як індивідуальних, так і комплексних рішень з автоматизації торгівлі підприємств. <p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Повне переривання науково-технічної кооперації з країною-агресором. - Нестача коштів для фінансування досліджень та розробок, як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих підприємств. 	<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зростання рівня освіченості населення та його навчання новим технологіям. - Підвищення рівня технологічної обізнаності та готовності суспільства до використання нових систем інтеграції. - Збільшення потреб населення в інтеграційних рішеннях. - Збільшення кількості робочих місць у сфері системної інтеграції. - Впровадження системних рішень у державних структурах та позитивне сприйняття їх суспільством. <p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зменшення чисельності населення країни

Джерело: авторська розробка

3. Науково-технічні фактори. Незважаючи на воєнні дії, ринок системної інтеграції продовжує розвиватися, спираючись на критично важливі сектори економіки України, які потребують особливої уваги. Наприклад, компанія "ІТ-інтегратор", запустила новий модульний ЦОД для ДП "Антонов", також вона займається створенням кібербункеру та модернізацією кібербезпеки державних органів влади. Компанія "Netwave" побудувала

сучасну інфраструктуру безперебійного зв'язку для одного з міжнародних банків, а також займається модернізацією мережевої структури ТОВ "Ласунка". У той же час компанія "Wise IT" розробляє проекти з надання хмарних сервісів Google для компаній з фінансових послуг [6]. Важливим напрямком є підтримка та вдосконалення енергетичної інфраструктури підприємств. Отже, на ринку системної інтеграції представлено безліч технологічних рішень, на які є значний попит з боку корпоративного сектору та держави.

4. Соціальні фактори. Через війну підвищилася потреба у системних інтеграторах, внаслідок чого збільшилася кількість робочих місць на ринку системної інтеграції. Водночас дедалі більше людей почали вивчати цей напрямок, навчаючись новим технологіям та підвищуючи загальний рівень технічної обізнаності, що позитивно впливає на розвиток підприємств у цій сфері, оскільки збільшується кількість потенційних працівників. Разом з цим впровадження системних рішень у державних сервісах, таких як "Дія", було позитивно сприйняте суспільством, що дає ще більше можливостей розвиватися у цьому напрямку.

При визначенні особливостей формування конкурентних переваг на ринку системної інтеграції, важливо проаналізувати також конкурентні сили на галузевому рівні, що безпосередньо впливають на стан конкуренції та привабливість галузі. Для цього скористаємось п'ятифакторною моделлю конкуренції Майкла Портера, завдяки якій проводиться оцінка рентабельності, рівня впливу, можливостей та ризиків на основі 5 ключових конкурентних сил на ринку системної інтеграції. За допомогою аналізу п'яти сил Портера ми зможемо визначити основні загрози з боку

товарів-замінників та появи нових конкурентів, дослідити вплив постачальників та покупців, а також проаналізувати рівень конкурентної боротьби серед існуючих підприємств на ринку системної інтеграції.

Почнемо з сили нових конкурентів. Складність для нових підприємств конкурувати на початкових етапах з компаніями, які вже давно функціонують на ринку системної інтеграції, відлякує багатьох від подальшого розвитку у цій сфері. Компанії-новачки одразу ж потрапляють у невідгдане становище, оскільки існуючі компанії вже мають налагоджені стосунки з постачальниками, постійних клієнтів та високий рівень довіри, а також сформований імідж та впізнаваність серед інших підприємств ринку системної інтеграції.

Ускладнює адаптацію підприємств-новачків на ринку системної інтеграції і той факт, що для функціонування у цій сфері потрібні високі початкові інвестиції, а також складність створення власної маркетингової чи рекламної компанії через специфіку цього напрямку. З іншого боку, неготовність існуючих компаній знижувати ціни на власні товари/послуги, а також збільшення попиту на готові IT-рішення приваблює дедалі більшу кількість підприємств, готових до конкуренції на ринку системної інтеграції.

Отже, оцінивши вплив сили нових конкурентів на ринок системної інтеграції, можна зробити висновок, що досить високі бар'єри для входу у цей сегмент, а також налагоджені стосунки існуючих підприємств з постачальниками та клієнтами, роблять малоімовірною появу нових великих гравців. Однак неготовність існуючих компаній знижувати ціни на свої послуги, навпаки, все більше приваблює нові підприємства для входу на цей ринок.

Далі проаналізуємо силу товарів-замінників. Товари-замінники завжди відігравали ключову роль для залучення нових споживачів. Однак на цьому етапі важливіше не те, що підприємство зможе створити чи повторити якусь технологію чи проект конкурентів, а те, що може відбуватися постійна модернізація та стабілізація його роботи. Цим не можуть похизуватись підприємства, які намагаються створити аналог того, що вже є на ринку, тим паче споживачів не будуть цікавити такі туманні перспективи, оскільки на ринку вже є стабільно працюючий товар або ж послуга з цієї категорії.

Посилення конкуренції серед підприємств дало змогу доповнювати вже існуючі проекти власними технологіями та розробляти додаткові рішення для формування нових конкурентних переваг. Також невисокий рівень складності копіювання деяких проектів підвищує вплив товарів-замінників на ринок системної інтеграції, оскільки інші компанії зможуть приділяти більше уваги модернізації існуючих технологій, а не розробці нових.

Тепер розглянемо силу існуючих конкурентів. Через воєнні дії кількість існуючих конкурентів почала знижуватись, оскільки не всі змогли відійти від наслідків пандемії COVID-19 та витримати новий воєнний удар у 2022 році. Тому інтенсивність конкуренції останнім часом знизилась, що лише збільшує вплив цієї сили на розвиток ринку системної інтеграції. Хоча з іншого боку, вся продукція, яка пропонується системними інтеграторами, сама по собі доволі однорідна та відрізняється лише типом та відповідними технологіями, а також IT-рішеннями, які були задіяні розробниками. Розвиток IT також не є першочерговим

пріоритетом для багатьох підприємств, тому цей фактор знижує вплив сили існуючих конкурентів на ринок системної інтеграції. Фактично на ринку системної інтеграції є кілька великих гравців, які ведуть боротьбу між собою та за допомогою численних методів намагаються привернути увагу споживачів, тоді як інші фірми лише починають брати участь у розвитку власних ІТ. Тому рівень конкуренції можна охарактеризувати як помірний.

Наступною розглянемо силу постачальників. Нині ринок системної інтеграції налічує велику кількість постачальників, оскільки вони розуміють перспективність цього напрямку для себе та постійний розвиток сфери системної інтеграції, яка потребує нових деталей та модернізованого обладнання. Велика кількість постачальників спрощує адаптацію для підприємств-новачків та надає їм можливість розробляти продукт з дійсно унікальними характеристиками. Тобто вплив постачальників на системних інтеграторів не можна назвати великим. Проте високі витрати при зміні постачальників, а також додаткові втрати, підштовхують компанії заздалегідь обирати потрібних постачальників та у майбутньому не змінювати їх, що збільшує вплив постачальників на ринок системної інтеграції.

Остання сила, вплив якої ми проаналізуємо – сила покупців. За нашими спостереженнями, відсоток клієнтів з високим чеком становить приблизно

65 відсотків. Споживачі розуміють цінність і важливість послуг, що їм надаються, тому не готові висувати свої вимоги і заморожувати відносини через підвищення цін на товари/послуги, що в кінцевому рахунку знижує їх вплив на системних-інтеграторів. Але водночас це підвищує ризик відтоку покупців і переходу їх на послуги конкурентів, оскільки, як зазначалося раніше, нині на ринку системної інтеграції є велика кількість аналогів насамперед через низький рівень диференціації продукції. Тому для зниження впливу покупців підприємствам потрібно розробляти унікальний продукт, складний для повторення.

Рис. 3. Графічне зображення впливу п'яти конкурентних сил Майкла Портера на ринок системної інтеграції

Джерело: систематизовано авторами на основі отриманих результатів аналізу ринку системної інтеграції, що базувався на п'ятифакторній моделі Майкла Портера

Рівень впливу конкурентних сил М. Портера на підприємства ринку системної інтеграції наведений на рис. 3. Для того, щоб краще зрозуміти рівень впливу кожної конкурентної сили на ринок системної інтеграції, виходячи з результатів, отриманих за допомогою аналізу п'ятифакторної моделі конкуренції Майкла Портера, представимо це у якості графічного зображення, де колом буде позначатись конкурентна сила, яка має найбільший вплив на ринок системної інтеграції, ромбом буде представлена конкурентна сила, яка має середній рівень впливу, квадратом – конкурентна сила, яка має найменший вплив на ринок системної інтеграції. Оцінювати вплив кожної сили ми будемо, виходячи з короткої характеристики факторів кожної групи:

– сила нових конкурентів (високі бар'єри входу, налагоджені стосунки існуючих підприємств з постачальниками, наявність в них клієнтської бази, їх неготовність знижувати ціни);

– сила товарів-замінників (невисокий рівень складності копіювання, відсутність інтересу у споживачів до аналогів, модернізація вже існуючих проектів власними технологіями);

– сила існуючих конкурентів (невелика кількість існуючих конкурентів, низька інтенсивність конкуренції, низький рівень диференціації продукції, помірний розвиток ІТ);

– сила постачальників (велика кількість та різноманітність постачальників, високі витрати при зміні постачальників);

– сила покупців (великий відсоток клієнтів з високим чеком, лояльність споживачів, велика кількість аналогів у конкурентів).

Виходячи з рис. 3, найбільший вплив на підприємства системної інтеграції мають: сила існуючих конкурентів та сила покупців. Найменший вплив на підприємства системної інтеграції має сила нових конкурентів.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. У статті було проаналізовано поняття «конкурентні переваги» за двома підходами: ресурсний та структурний. Визначено, що структурний підхід найбільш точно розкриває конкурентні переваги, розуміючи під ними пошук та розвиток власних можливостей, появу та реалізацію стійких конкурентних переваг, адаптацію до навколишніх умов та орієнтацію на довгостроковий результат.

2. На основі проведеного аналізу основних тенденцій розвитку ринку системної інтеграції, було визначено, що попри негативну тенденцію зниження обсягів ринку системної інтеграції та зменшення клієнтів, у цілому ця сфера має позитивну динаміку для подальшого розвитку та може вважатись перспективною. Серед особливостей системних інтеграторів, які допомагають їм існувати та отримувати прибуток, можна виділити такі: швидка адаптація до змін у навколишньому середовищі, переорієнтація та пошук нових вигідних для себе напрямів, таких як націленість на Європейський ринок та розробка програмного забезпечення і надання відповідних послуг для державних структур України.

3. На основі проведеного дослідження факторів макросередовища ринку системної інтеграції, була надана характеристика кожній групі факторів, виділено та проаналізовано позитивні та негативні сторони (можливості та загрози) впливу факторів на формування конкурентних переваг підприємств системної інтеграції.

4. Аналіз стану конкуренції в аспекті рівня впливу конкурентних сил за Майклом Портером показав, що найбільший вплив на ринок системної інтеграції мають конкурентні сили існуючих конкурентів та покупців, найменший вплив – сила нових конкурентів. За допомогою п'ятифакторної моделі Майкла Портера, було визначено особливості формування конкурентних переваг системних інтеграторів, проаналізовано вплив конкурентних сил на розвиток конкурентних переваг, а також були надані рекомендації щодо того, як можна знизити вплив цих конкурентних сил.

5. Ринок системної інтеграції вважається перспективним напрямком для подальшого аналізу та досліджень, оскільки його швидкий розвиток та постійні зміни у динамічному середовищі дають змогу проводити більш глибокий аналіз та розробляти нові рекомендації щодо успішного формування конкурентних переваг на підприємствах системної інтеграції.

Список літератури

1. Барингольц С. М. Ринок системної інтеграції в структурі галузі інформаційних технологій України. Економіка та управління національним господарством. 2022. Вип. 3 (66). С. 29-38.

2. Бондаренко С. М., Лісовський М. Ю. Конкурентні переваги – унікальні особливості

сучасних підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15. Ч. 1. С. 42-45.

3. Довгань Л. Є., Козинець А. В. Розвиток ІТ-сфери: проблеми та шляхи вирішення в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Збірник наукових праць молодих вчених. 2018. Вип. 12. С. 1-10.

4. Кирилов І. Незламні, або системні інтегратори України в умовах війни. Мережі та бізнес: системна інтеграція. 2022. №1-2(122). С. 8-24. URL: <http://sib.com.ua/sib-1-2-122-2022/integratoru.html>. (дата звернення 10.12.2023).

5. Кузьменко О. В., Касьяненко Ю. В. Інформаційні технології як драйвер зростання інвестиційного потенціалу України. Вісник Сумського державного університету. 2018. №3. С. 28–34.

6. Сидоренко О. Системна інтеграція в Україні: чи буде контрнаступ?! Мережі та бізнес: системна інтеграція. 2023. №3(127). С. 8-28. URL: <http://sib.com.ua/sib-3-127-2023/sistem-inegraciya.html> (дата звернення 10.12.2023).

7. Ткачук О. М., Харкова Ю. П. Конкурентні переваги підприємства. Перспективні напрямки наукової думки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 18 квітня 2018 року у м. Тернопіль: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» / відп. за випуск Голденблат М. А. Обухів: Друкарня «Друкарник» (ФОП Гуляєва В.М.). 2018. Т. 3. С. 66-70.

8. Цьвок Д. Р., Яворська Н. П. Теоретичні підходи до розкриття сутності та змісту поняття «конкурентна перевага». Економіка та суспільство. 2017. № 12. С. 390-396. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/66.pdf (дата звернення 10.12.2023).

9. Чорна М. В., Смольнякова Н. М., Волосов А. М. Конкурентні переваги підприємств ритейлу: фактор і результат конкурентних відносин. Економічна теорія. 2018. № 3. С. 32-40.

10. Шаповалова І. В. Конкурентні переваги підприємства: ретроспективний аналіз трактування термінів. Економіка та суспільство. 2017. № 10. С. 427-432.

11. Шевчук Т. В., Кравчук Г. Т. Стан і перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні. Науковий вісник НЛТУ України. 2018.

Т. 28. С. 114–118.

12. Шіковець К. О., Квіта Г. М., Шинкаренко А. Ю. Бізнес-аналіз ринку ІТ-технологій України. Економіка та управління підприємствами. 2020. Вип. 50. С. 220–223.

13. Porter M. E. *Competitive Advantage of Nations*. New York. Free Press. 1990. 426 p.

References

1. Baringolts, S. M. (2022). The market of system integration in the structure of the information technology industry of Ukraine. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, 3 (66), 29-38. [In Ukrainian].

2. Bondarenko, S. M., Lisovskyi, M. Yu. (2017). Competitive advantages - unique features of modern enterprises. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 15 (1), 42-45. [In Ukrainian].

3. Dovgan, L. E., Kozynets, A. V. (2018). Development of the IT sphere: problems and solutions in ensuring the competitiveness of domestic enterprises. *Zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh*, 12, 1-10. [In Ukrainian].

4. Kyrylov, I. (2022). Unbreakable, or system integrators of Ukraine in the conditions of war. *Merezhi ta biznes: systemna intehratsiia*, 1-2(122), 8-24. URL:<http://sib.com.ua/sib-1-2-122-2022/integratoru.html>. (accessed December 10, 2023). [In Ukrainian].

5. Kuzmenko, O. V., Kasyanenko, Yu. V. (2018). Information technologies as a driver of the growth of the investment potential of Ukraine. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu*, 3, 28–34. [In Ukrainian].

6. Sydorenko, O. (2023) System integration in Ukraine: will there be a counteroffensive?! *Merezhi ta biznes: systemna intehratsiia*, 3(127), 8-28. Retrieved from <http://sib.com.ua/sib-3-127-2023/sistem-inegraciya.html> (accessed December 10, 2023). [In Ukrainian].

7. Tkachuk, O. M., Kharkova, Yu. P. (2018). Competitive advantages of the enterprise *Perspektyvni napriamky naukovoi dumky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 18 kvitnia 2018 roku u m. Ternopil: zb. nauk. prats «ΛΟΗΟΣ»*. Obukhov. "Drukaryk" printing house (FOP Gulyaeva V.M.). 3, 66-70. [In Ukrainian].

8. Tsvok, D. R., Yavorska, N. P. (2017). Theoretical approaches to revealing the essence and content of the concept of "competitive advantage". *Ekonomika ta suspilstvo*, 12, 390-396. URL:

https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/66.pdf (accessed December 10, 2023). [In Ukrainian].

9. Chorna, M. V., Smolniakova, N. M., Volosov, A. M. (2018). Competitive advantages of retail enterprises: factor and result of competitive relations. *Ekonomichna teoriia*, 3, 32-40. [In Ukrainian].

10. Shapovalova, I. V. (2017). Competitive advantages of the enterprise: a retrospective analysis of the interpretation of terms. *Ekonomika ta suspilstvo*, 10, 427-432. [In Ukrainian].

11. Shevchuk, T. V., Kravchuk, G. T. (2018). The state and prospects of the development of information technologies in Ukraine. *Scientific Bulletin of Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 28, 114–118. [In Ukrainian].

12. Shikovets, K. O., Kvita, G. M., Shinkarenko, A. Yu. (2020). Business analysis of the IT technology market of Ukraine. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*, 50, 220–223. [In Ukrainian].

13. Porter, M. E. (1990). *Competitive Advantage of Nations*. New York. Free Press.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2023

Прийнята до публікації 19.12.2023

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Волчек Р. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: ruslan1981196@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-3741-1458

***Анотація.** Мета.* Оборотні активи є частиною сумарних активів підприємств. Від ефективності управління оборотними активами залежить фінансове становище підприємства. Аналіз оборотних активів займає важливе місце в аналізі фінансового стану підприємства, оскільки в процесі кругообігу оборотних активів формується прибуток від продажу, багато в чому є основним джерелом коштів, що забезпечують успішне функціонування підприємства.

Методика. Задля досягнення поставленої мети нами були застосовані такі методи, як спостереження, порівняння, аналогія, групування та класифікація, абстрагування та конкретизація, аналіз та синтез, табличний метод. Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців.

Результати. У цій статті запропоновано напрями та етапи аналізу оборотних активів підприємства, що дозволяє організувати аналітичну роботу у системі управління оборотними активами підприємства.

Практична значимість. Наведені типи політики управління оборотними активами, описані групи методів управління (підходи) оборотними активами, а також перелік найпоширеніших інструментів дає можливість менеджменту українських підприємств результативно управляти оборотними активами.

Ключові слова: управління, методи та інструменти аналізу, оборотні активи, запаси, дебіторська заборгованість, грошові кошти, фінансові інвестиції.

ANALYTICAL SUPPORT FOR MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE

Volchek Ruslan, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: ruslan1981196@gmail.com
ORCID ID:0000-0002-3741-1458

***Abstract.** Purpose.* Current assets are part of the total assets of enterprises. The financial position of the enterprise depends on the efficiency of management of current assets. The analysis of current assets occupies an important place in the analysis of the financial state of the enterprise, because in the process of circulation of current assets, profit from sales is formed, in many ways it is the main source of funds that ensure the successful functioning of the enterprise. The main tasks of analytical support for the management of current assets are: liquidity analysis, analysis of the structure of assets, analysis of the efficiency of the use of assets, analysis of the profitability of current assets.

Method. In order to achieve the goal, we used such methods as observation, comparison, analogy, grouping and classification, abstraction and concretization, analysis and synthesis, tabular method. The research information base is the scientific work of domestic and foreign scientists and specialists.

Results. This article proposes directions and stages of analysis of the company's current assets, which allows to organize analytical work in the system of management of the company's current assets.

Scientific novelty. Analysis of current assets and the development of measures for their effective management are part of the overall system for enterprises to be profitable, profitable and more effectively use their operational capabilities. However, this type of analysis cannot be carried out without taking into account the industry specifics of each business entity. Therefore, it is important to pay attention to the peculiarities of the activities of enterprises of each branch separately.

Practical importance. The types of current asset management policies, described groups of current asset management methods (approaches), as well as a list of the most common tools enable the management of Ukrainian enterprises to effectively manage current assets (controlling the liquidity of the accounting balance; controlling the quality of the sales policy; controlling the quality of the credit policy; assessing the impact of elements formation of the final financial and economic result; assessment of the quality of the formation of the final financial and economic result).

Key words: management, methods and tools of analysis, current assets, stocks, receivables, cash, financial investments.

JEL Classification: G120; M110.

Постановка проблеми. Аналітичне забезпечення управління оборотними активами є системою, яка включає в себе облік, аналіз та контроль, що постійно взаємодіють один з одним

через різні інформаційні потоки в процесі формування та передачі якісної, неупередженої інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Основними завданнями при раціональному управлінні оборотними активами є: надання достовірної інформації про операції з оборотними активами; аналіз та оцінка ефективності їх використання з урахуванням галузевих особливостей; проведення контрольних процедур та планування заходів щодо ефективного управління оборотними активами.

Для того, щоб наведені вище завдання набули практичного впровадження необхідна розробка методів та підходів для більш глибокого аналізу оборотних активів та впровадження політики щодо ефективного управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичні аспекти управління оборотними активами в системі економічної безпеки підприємств вивчали зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти, такі як М. С. Білик, Р. Ф. Бруханський, Л. В. Дікань, А. Г. Загородній, Г. І. Кіндрацька, І. В. Кальницька, І. Д. Лазаришина, Є. В. Мних, Л. М. Пилипенко, Н. С. Струк, А. Д. Шеремет, П. М. Яріш та ін. Однак окремі аспекти взаємозв'язку аналізу та управління оборотними активами у системі аналітичного забезпечення підприємств досліджено не досить глибоко, тому ці питання потребують подальшого вивчення.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз оборотних активів та розробка заходів щодо ефективного управління ними є частиною загальної системи для того, щоб підприємства були прибутковими та більш ефективно використовували свої операційні можливості. Але, здійснення даного виду аналізу не можливо без урахування галузевих особливостей діяльності кожного суб'єкта господарювання. Тому, важливо приділяти увагу особливостям діяльності підприємств кожної галузі окремо.

Мета дослідження. Метою дослідження є всебічне вивчення аналітичного забезпечення управління оборотними активами підприємства.

Основний матеріал. Діяльність економічних суб'єктів на ринку інформаційних послуг підпорядковується загальному успішному управлінню оборотними активами є важливою складовою успіху будь-якого підприємства. Оборотні активи включають грошові кошти, запаси, дебіторську заборгованість та інші активи, які можуть бути конвертовані в гроші протягом короткострокового періоду. Ефективне управління цими активами дозволяє підприємству забезпечити безперебійну роботу, зменшити ризики та збільшити прибутковість. Але, для того, щоб аналіз та управління даним видом активів було більш результативним, необхідно враховувати галузеві особливості підприємств.

Один із основних інструментів для аналізу та управління оборотними активами є аналітичне забезпечення. Це процес збору, аналізу та інтерпретації даних для прийняття обґрунтованих рішень. Аналітика дозволяє керівництву підприємства зрозуміти, які є можливі ризики і виявити можливості, які дає ефективне управління оборотними активами для прийняття тактичних та стратегічних рішень щодо їх оптимізації.

Основні завдання аналітичного забезпечення управління оборотними активами включають [1, с. 65-78]:

Аналіз ліквідності. Аналізуючи рівень ліквідності оборотних активів, підприємство може оцінити свою здатність виконувати щоденні операції без проблем з фінансуванням. Це дозволяє виявити можливі дисбаланси та ризики, пов'язані з недостатньою ліквідністю активів.

Аналіз оборотності. Аналізуючи швидкість обігу оборотних активів, менеджмент підприємства може оцінити його ефективність та оптимальність використання активів. Це дозволяє забезпечити максимальний приріст вартості активів та зменшити ризики їх непродуктивного використання.

Аналіз структури активів. Аналізуючи структуру оборотних активів, підприємство може виявити можливі дисбаланси в розподілі активів та знайти оптимальний спосіб їх оптимізації. Це дозволяє зменшити витрати на утримання активів та забезпечити їх більш результативне використання.

Аналіз ефективності використання активів. Аналізуючи ефективність використання оборотних активів, вищий управлінський персонал виявляє можливості зменшення витрат та оптимізації процесів. Це дозволяє підприємству збільшити свою прибутковість та конкурентоспроможність.

Аналіз рентабельності оборотних активів. Аналізуючи рентабельність оборотних активів, підприємство може визначити їх відповідність стратегії підприємства. Це дозволяє підприємству орієнтуватися на найбільш прибуткові галузі та види діяльності [2].

Сучасна бізнес-практика показує, що окремі економічні суб'єкти найчастіше діють

в інтуїтивному режимі, вдаючись до використання методів проведення порівняльного аналізу або експертних оцінок для вирішення проблем із нестачею поточних активів, та з їх результативним застосуванням. Інші ж вдаються до використання складних методів статистики та математики, які зрештою також поділяються на групи відповідно до того, який компонент поточних засобів потрібно піддати здійсненню діагностики.

Проведення аналізу оборотних активів доцільно проводити за такими етапами (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи проведення аналізу оборотних активів

Назва етапу	Сутність/Характеристика
1	2
Перший етап – інформаційний	Його суть полягає у вивченні нормативних і фактичних показників галузі в динаміці, що забезпечить основу для створення планових показників та оцінки ефективності управлінської роботи, що проводиться.
Другий етап – планування	Засноване на даних першого етапу, і передбачає встановлення загальних проблемних питань в управлінні оборотними активами, виявлення чинників, які впливають на вирішення цих проблем та пошук альтернативних варіантів управлінських рішень чи здійснення політики бездіяльності.
Третій етап	Передбачає застосування традиційних методів внутрішньовиробничого планування, з допомогою яких стан об'єкта доводять до прогнозованих умов, тобто, проводиться порівняння фактичних даних із плановими і внутрішньогалузевими, здійснюється виявлення причин відхилень і описуються їх можливі наслідки для подальшої господарської діяльності підприємства. Проводиться вивчення за обсягом, складом, структурою та динамікою оборотних активів. Цей етап досить об'ємний, тому його слід розділити на окремі підетапи, а саме: Оцінка динаміки загального обсягу оборотних активів, що використовуються підприємством – темпи змін їх середньої вартості у співвідношенні з темпами зміни обсягу реалізованої продукції та середньої суми всіх активів; динаміки частки оборотних активів у загальній сумі активів підприємства; Оцінка динаміки складу оборотних активів підприємства в розрізі їх основних видів – запасів, дебіторської заборгованості, грошових активів. У процесі проведення цього аналізу розраховуються та вивчаються темпи зміни суми кожного з цих видів оборотних активів у співвідношенні з темпами зміни обсягів виробництва та реалізації продукції; розглядається динаміка частки основних видів оборотних активів у загальній їх сумі.

Джерело: складено автором за даними [3-7]

Розглядаючи методологічні аспекти управління оборотними активами, слід зазначити, що управлінська політика – це набір принципів та суб'єктивних бажань менеджменту, що втілюються через документи (протокол про наміри, управлінське рішення, угоду про взаємодію) та процедури (певні спрогнозовані дії). Політика визначає цільові орієнтири та задає маршрути досягнення цих цілей.

У політиці управління поточними коштами економічні суб'єкти дотримуються низки принципів, головними з яких є: оптимальний характер складу та структури оборотних активів для економічного суб'єкта, при цьому має враховуватися не лише поточне становище, а й спрогнозовані зміни; необхідність точного визначення потреби в оборотних активах: брак викликає зупинку виробничого процесу, а надмірність – зменшення параметрів оборотності та результативності застосування [8].

Політика управління оборотними активами може бути двох типів – помірна та агресивна. На відміну від помірної (без полярностей), агресивна політика націлена на зменшення активів та їх приріст. Напрямок «агресії» обумовлюється дією значної частини чинників. Загалом агресивна управлінська політика може використовуватись за наявності наступного

переліку факторів [9, с. 53-66]:

1. необмеженому характері коштів у розпорядженні управлінця (є можливість нарощувати матеріальні запаси);
2. необхідності тримати на великому рівні величину дебіторської заборгованості (відбувається зростання частки оборотних активів у структурі сукупних активів);
3. зниження рівня оборотності активів (обмежений рівень рентабельності підприємства).

Використання агресивної політики управління активами компанії припустимо, якщо, економічний суб'єкт веде агресивну ринкову політику: формування запасу нині дає можливість отримувати низьку собівартість у майбутньому. Додатково до цього клієнти забезпечуються комерційними пільгами (припустимо, як відстрочки під час розрахунків), тому менш ринково агресивний конкурент перестає працювати.

Використання помірної політики дає змогу досягати балансу між величиною необоротних та оборотних активів, зменшувати матеріальні запаси шляхом оптимізації відвантаження готової продукції. Вищезгадана політика має на меті зменшити дебіторську заборгованість. Економічний суб'єкт, який її застосовує, вважає за краще функціонувати на чужих грошах шляхом отримання безвідсоткових товарних кредитів з боку контрагентів за постачальниками. За всіх переваг цієї політики є ризик захоплення балансуванню оборотних активів, що погано позначиться на фінансових позиціях компанії. Зокрема, питома вага кредитного капіталу сильно перевищить частку власного капіталу (відбудеться зниження рівня фінансової незалежності та величини чистих активів); компанії почнуть «видавлювати» з ринкової позиції гравців-конкурентів з більш агресивними управлінськими методами.

Методи управління (підходи) оборотними активами можна поділити на такі групи [10, с. 16-22]:

- група організаційно-розпорядчих методів: організаційні методи – проект, регламент, норма; розпорядчі методи - наказ (розпорядження, команда), рекомендація (інструкція, методика);
- група соціально-психологічних методів (примус, спонукання, переконання, особистий приклад);
- група економічних методів (планування, аналіз, забезпечення, визначення оптимальних цін).

Застосування інструментів аналітичного забезпечення управління оборотними активами дозволяє підприємствам досягти ефективного управління своїми активами та сприяє впровадженню їх стратегій, спрямованих на покращення їхньої прибутковості та конкурентоспроможності.

Нижче наведено перелік найпоширеніших інструментів для результативного управління оборотними активами в системі фінансового менеджменту українських підприємств:

1. Контролінг ліквідності бухгалтерського балансу.
2. Контролінг якості збутової політики.
3. Контролінг якості кредитної політики.
4. Оцінка впливу елементів формування кінцевого фінансово-економічного результату.
5. Оцінка якості формування кінцевого фінансово-економічного результату.

На сьогоднішній день на ринку присутні різні програмні рішення та сервіси, які допомагають підприємствам забезпечити ефективне аналітичне забезпечення управління оборотними активами. Ці засоби надають можливість переглядати та аналізувати дані у реальному часі, автоматизувати процеси та покращити точність аналізу. Крім того, такі рішення допомагають управляти ризиками, прогнозувати зміни та приймати обґрунтовані рішення на основі великої кількості даних.

Висновки. У підсумку, аналітичне забезпечення управління оборотними активами є необхідним інструментом для досягнення успіху підприємства. Воно являє собою систему інструментів та методів, що використовуються для збору, аналізу та інтерпретації інформації про склад та рух оборотних активів компанії, дозволяє керівникам приймати поінформовані рішення щодо управління цими активами, знижуючи витрати та підвищуючи активність підприємства.

Аналітичні інструменти дозволяють збирати та аналізувати дані про стан та рух оборотних активів. Це допомагає керувачим отримувати точну та надійну інформацію, щоб здійснювати передбачення тенденцій, оптимізувати запаси та керувати дебіторською заборгованістю.

Завдяки аналітичному забезпеченню керівники можуть отримати оперативну інформацію про стан оборотних активів і приймати рішення в режимі реального часу. Наприклад, за наявності точних відомостей про запаси компанія може уникнути зайвих витрат на їх

зберігання або нестачі товару на складах. Воно дозволяє виявити потенційні проблеми, оптимізувати процеси та ресурси всередині компанії.

Список літератури

1. Купріна Н. М., Васьковська К. О., Пчелянська Г. Б., Величко О. М. Оборотні активи підприємства: аспекти бухгалтерського обліку за національними та міжнародними стандартами та їх класифікація. *Економіка харчової промисловості*. 2020. т. 12. Вип. 4. С. 65–78.
2. Дубей Ю. В. Шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу промисловими підприємствами України. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 2. С. 100–108. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/2/ EV20182_100-108.pdf
3. Бланк І. Стратійчук В. Стратегічна карта управління оборотними активами підприємства торгівлі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 2. С. 53–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2021_2_6 (дата звернення: 01.12.2022).
4. Бровко Л. І., Юрченко А. А., Королькова Т. В. Оптимізація оборотних активів та їх вплив на діяльність підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 16–22.
5. Дуброва Н. П., Лисуха І. В. Аналіз структури оборотних активів та ефективності їх використання на підприємстві. *Інтернаука : Міжнародний науковий журнал*. 2020. № 18(2). С. 13–18. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2020_18\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2020_18(2)_4) (дата звернення: 20.12.2023)
6. Мордань Є. Ю., Сумченко А. О. Методичний підхід до побудови системи управління оборотними активами підприємства. *Вісник Сумського державного університету. Сер. Економіка*. 2019. № 4. С. 24–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2019_4_5 (дата звернення: 19.12.2023).
7. Терещенко С. І., Федай В. В. Ефективне використання оборотних активів підприємством. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 2. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2019_2_14 (дата звернення: 18.12.2023).
8. Сучасні технології управління : монографія / за ред. док. екон. наук, професора І. О. Кузнецової. Харків : «Діса плюс», 2023. 320 с.
9. Бланк І. Стратійчук В. Стратегічна карта управління оборотними активами підприємства торгівлі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. № 2. С. 53–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2021_2_6 (дата звернення: 01.12.2023).
10. Бровко Л. І., Юрченко А. А., Королькова Т. В. Оптимізація оборотних активів та їх вплив на діяльність підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 16–22.

References

1. Kuprina N. M., Vaskovska K. O., Pchelianska H. B., Velychko O. M. (2020) Current assets of the enterprise: aspects of accounting according to national and international standards and their classification. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 12, 4, 65–78. [In Ukrainian].
2. Dubiei Yu. V. (2018). Ways to improve the efficiency of working capital use by industrial enterprises of Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 2, 100–108. Retrieved from https://ev.nmu.org.ua/docs/2018/2/ EV20182_100-108.pdf (accessed December, 10, 2023). [in Ukrainian].
3. Blank I. Stratiichuk V. (2021). Strategic map of management of current assets of a trade enterprise. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 2, 53–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2021_2_6 (accessed December, 10, 2023). [In Ukrainian].
4. Brovko L. I., Yurchenko A. A., Korolkova T. V. (2021). Optimization of current assets and their influence on the activity of the enterprise . *Investytsii: praktyka ta dosvid.*, 2, 16–22. [In Ukrainian].
5. Dubrova N. P., Lysukho I. V. (2020). Analysis of the structure of current assets and the effectiveness of their use at the enterprise. *Internauka : Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, 18(2), 13–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_

- 2020_18(2)_4 (accessed December, 10, 2023). [In Ukrainian].
6. Mordan Ye. Yu., Sumchenko A. O. (2019). Methodical approach to the construction of a system of management of current assets of the enterprise. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu*, 4, 24–34. Retrieved from URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2019_4_5 (accessed December, 10, 2023). [In Ukrainian].
7. Tereshchenko S. I., Fedai V. V. (2019). Effective use of current assets by the enterprise. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Ekonomika i menedzhment*, 2, 67–71. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2019_2_14 (accessed December, 10, 2023). [In Ukrainian].
8. *Suchasni tekhnolohii upravlinnia* (2023). monohrafiia / za red. dok. ekon. nauk, profesora I. O. Kuznetsovoi. Kharkiv : «Disa plius». [In Ukrainian].
9. Blank I. Stratiichuk V. (2021). Strategic map of management of current assets of a trade enterprise. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 2, 53–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2021_2_6 (accessed December, 10, 2023). [In Ukrainian].
10. Brovko L. I., Yurchenko A. A., Korolkova T. V. (2021). Optimization of current assets and their influence on the activity of the enterprise.. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 16–22. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.12.2023

Прийнята до публікації 19.12.2023

УДК 657.1:004.65

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-67-75>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Мацків О. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: lmatskiv123@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6404-5473

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань розвитку інформаційних технологій у бухгалтерському обліку в умовах цифрової економіки. Метою статті є визначення стану використання інформаційних технологій у системі бухгалтерського обліку, виявлення чинників недостатнього рівня застосування інноваційних інформаційних технологій. Визначено, що цифрові інформаційні технології є пріоритетом розвитку бухгалтерського обліку, спроможним радикально трансформувати принципи його функціонування. Сучасні вектори в бухгалтерському обліку мають гуртуватися на застосуванні інноваційних підходів цифрової трансформації, які зосереджені на використанні міжгалузевих знань і можливостей. Визначивши переваги та недоліки використання в бухгалтерському обліку сучасних інформаційних технологій, зокрема, хмарних технологій та технології блокчейн, зроблено висновок про те, що не зважаючи на наявність певних недоліків, головними з яких є: відсутність нормативної бази та стандартів регулювання операцій, що відображаються з їх використанням; необхідність постійного підключення до Інтернету та інше, присутня значна кількість переваг щодо їх застосування. Використання новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку, призводить до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів і ставить завдання щодо здобуття ними нових цифрових компетенцій.*

***Ключові слова:** інформація, бухгалтерський облік, інформаційне забезпечення, інформаційні технології, цифрові технології.*

INFORMATION TECHNOLOGIES OF ACCOUNTING IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Matskiv Olena, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: lmatskiv123@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6404-5473

***Abstract.** The article is devoted to the study of the development of information technologies in accounting in the conditions of the digital economy. The purpose of the article is to determine the state of use of information technologies in the accounting system, to identify the factors of the insufficient level of application of innovative information technologies. It was determined that digital information technologies are a priority for the development of accounting, capable of radically transforming the principles of its functioning. Modern vectors in accounting should rally around the application of innovative approaches to digital transformation, which are focused on the use of interdisciplinary knowledge and capabilities. Having determined the advantages and disadvantages of using modern information technologies in accounting, in particular, cloud technologies and blockchain technology, it was concluded that despite the presence of certain disadvantages, the main of which are: the lack of a regulatory framework and standards for regulating operations, which are reflected in their using; the need for a constant connection to the Internet, etc., there are a significant number of advantages regarding their use. It has been proven that the implementation of cloud technologies and blockchain in accounting corresponds to the latest global trends that accompany the development of information technologies. The use of the latest technologies requires the reorganization of accounting, leads to the automation of certain areas of professional activity of accountants and sets the task of acquiring new digital competencies. Thus, the technological and informatization changes caused by the digitalization of the economy stimulate the modernization of accounting science, actualize the problem of positioning the accounting system and increase the prestige of the accounting profession. In the conditions of the development of the digital economy, there are a number of prerequisites for the formation of a new accounting paradigm, which emphasizes the need for further scientific research.*

***Key words:** information, accounting, information support, information technologies, digital technologies.*

JEL Classification: M420.

Постановка проблеми. Цифровізація світової економіки за останнє десятиріччя, поставила нові виклики перед суб'єктами економічної діяльності, які спричинені підвищенням конкуренції на ринку. Завдяки прогресу цифрових технологій послуги в усьому світі трансформуються та стають більше орієнтованими на клієнтів.

Будь-яке економічне та конкурентне рішення приймається на основі інформації, а

інформаційні технології – це сучасний та ефективний інструмент її отримання [1, с. 63].

Оптимально сформована управлінська інформація надасть можливість визначити пріоритети в діяльності суб'єктів економічної діяльності, планувати подальшу діяльність, підґрунтя для оцінювання можливостей, що відкриваються, забезпечить методами контролю та виконання прийнятих рішень.

На сьогодні, цифрові інформаційні технології є пріоритетом розвитку бухгалтерського обліку, спроможним радикально трансформувати принципи його функціонування. Сучасні вектори в бухгалтерському обліку мають гуртуватися на застосуванні інноваційних підходів цифрової трансформації, які зосереджені на використанні міжгалузевих знань і можливостей.

Тому, дослідження питань щодо використання цифрових інформаційних технологій в бухгалтерському обліку актуалізується на порядку денному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо запровадження сучасних інформаційних технологій у бухгалтерському обліку досліджуються у наукових працях О. Старенької [1], яка розглянула стан використання сучасних інформаційних технологій, їх переваги та недоліки, задля висвітлення можливостей їх впровадження у сферу бухгалтерського обліку. У науковій праці О. Білоус та О. Кундеуса [2], які провели дослідження концептуальних питань стану та перспектив розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки.

Також на увагу заслуговує наукова праця С. Бабінської [3], яка розкрила переваги та недоліки запровадження блокчейну в бухгалтерському обліку.

Слушними є пропозиції, які надала Н. Єршова щодо можливостей, які надає інформаційна економіка для розвитку бухгалтерського обліку як частини соціально-економічного простору [4]. Можна спиратися на багато досліджень інших науковців таких як Н. Хорунжак, Н. Канцедал, М. Попович, Н. Шишкової [5-8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас слід зазначити, що під дією інституційної невизначеності, яка стримує імплементацію міжнародних стандартів до вітчизняної практики бухгалтерського обліку, обмеженості грошових ресурсів та недостатнього рівня кваліфікації фахівців, упровадження інноваційних програмних продуктів, здатних суттєво підвищити ефективність системи бухгалтерського обліку, має недостатньо високі позиції.

Мета дослідження. Мета дослідження є визначення стану використання інформаційних технологій у системі бухгалтерського обліку, виявлення чинників недостатнього рівня застосування інноваційних технологій.

Основний матеріал. Бухгалтерський облік є однією з функцій управління, Обмін інформацією з іншими підсистемами в умовах інформатизації управлінських процесів стає нагальною потребою. При цьому виникає проблема непорівнянності інформації, дублювання різних облікових операцій і необґрунтованого збільшення варіантів програмного забезпечення, що використовується. Звіти, отримані з різних підсистем, проходять тривалий період узгодження на всіх рівнях організаційної структури суб'єктів економічної діяльності.

Одним з напрямів розвитку бухгалтерського обліку в умовах діджиталізації є інформаційна безпека. Основними передумова виникнення загроз інформації є внутрішні загрози, пов'язані з порушенням правил захисту інформаційних активів, які виходять від персоналу суб'єкту економічної діяльності. Частка таких загроз становить 60-80 % [9, 10].

В. Наваратна відзначає, що «...протигом останніх десятиліть бухгалтерський облік як наука і предметноорієнтована практика переживає період переосмислення власної ролі в соціально-економічному середовищі і пошуку шляхів модернізації, внаслідок теоретичної неоднорідності і емпірично підтвердженого зниження релевантності звітних даних» [11, с. 19].

До основних переваг діджиталізації бухгалтерського обліку О. Білоус та

О. Кундеус віднесли: «економія часу й підвищення продуктивності; оптимізація та підвищення ефективності комунікацій; вихід на новий рівень обслуговування клієнтів; спрощення облікових процесів; зменшення технологічного облікового циклу; покращення технічного інструментарію в інформаційних системах і технологіях обліку; формування конкурентних переваг за рахунок оптимізації робочого процесу» [2, с. 58].

Діджиталізація бухгалтерського обліку неможлива без сформованої нормативно-правової бази. До таких нормативних документів слід віднести: «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [12], «Про електронну комерцію» [13], «Про електронні документи та електронний документообіг» [14], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [15], «Про електронну

ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [16], «Про захист персональних даних» [17]; «Про платіжні послуги» [18], «Про хмарні послуги» [19], «Про віртуальні активи» [20].

Слід відмітити, що на сьогодні, запровадження цифрових технологій в систему бухгалтерського обліку ще не набуло достатнього розвитку й становить 43,4 % (рис. 1), В основному, суб'єкти економічної діяльності використовують Excel-таблиці, що свідчить про те, що все ще значна частина обліку повністю не автоматизована [21].

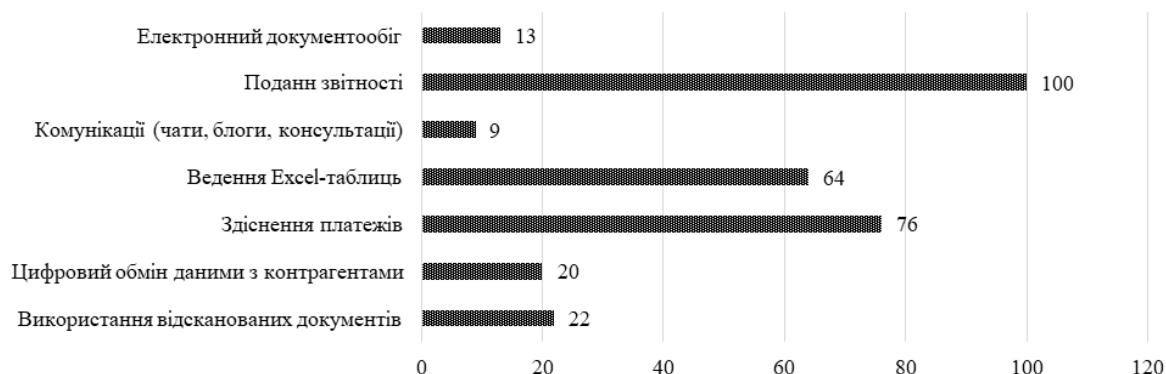

Рис. 1. Стан запровадження діджиталізації в бухгалтерський облік підприємств України, 2022 р., %

Джерело: [21].

Н. Єршова відзначає, що «...інформаційна база бухгалтерського управлінського обліку має органічно інтегрувати зовнішні і внутрішні джерела інформації, які для формування цілісної і досить повної картини бізнесу мають аналізуватися взаємопов'язано і в сукупності їх складових компонентів» [4].

Також авторка статті запропонувала схему процедури формування інформаційних потоків управлінського обліку, які пов'язані з програмно-технічним забезпеченням (рис. 2).

Слід відзначити, що діджиталізація бізнес-процесів пов'язана з інноваціями. Тому, є потреба у дослідженні запровадження інновацій у бухгалтерському обліку.

М. Бенько запропоновано узагальнену систему інновацій, що найбільш характерні саме для бухгалтерського обліку, та, яка повинна більш конкретно, об'єктивно та комплексно визначати результативність та виявляти неоднорідність інновацій і обирати методи управління [22].

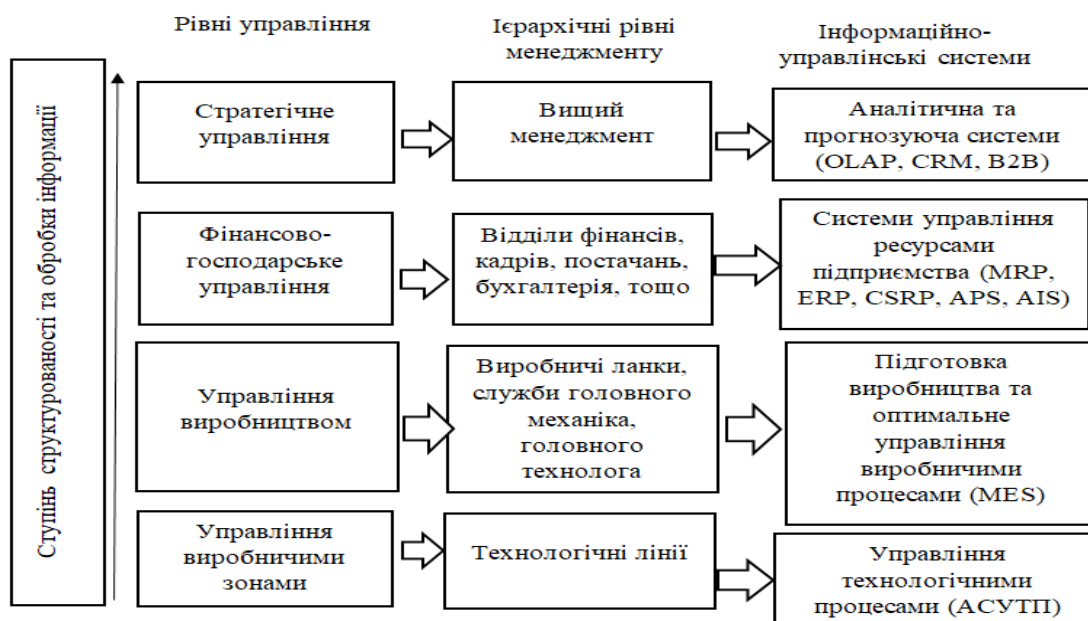

Рис.2. Відповідність інформаційної системи ієрархічному рівню управління суб'єктів економічної діяльності

Джерело: складено авторкою за матеріалами [4]

За авторською позицією М. Бенько, класифікація інновацій в бухгалтерському обліку представлена наступним чином:

Організаційно-управлінські - пов'язані з процесами оптимальної організації обліку як області застосування;

Інформаційні - вирішують задачі організації раціональних інформаційних потоків у обліку, підвищують достовірність і оперативність інформації;

Економічні - інновація орієнтована на економічну ефективність обліку;

Інновації-процеси - націлені на нові технології, організацію процесу управління, у тому числі обліку, як об'єкту інноваційної діяльності;

Поліпшуючі - проводяться в рамках розвитку і вдосконалення нових та (або) існуючих напрямків діяльності чи процесів як причин виникнення, у тому числі облікового процесу;

Наступні - проводяться як реакція на фактичні зміни зовнішнього середовища;

Локальні - проводяться в рамках спеціально виділеного підрозділу, в структурі підприємства, у тому числі, у відділі обліку як цільової підсистеми інновацій;

Комплексні - стосуються змін, що торкаються одразу кількох напрямків діяльності, процесів – інноваційної сфери (наприклад впровадження нових інноваційних програмних продуктів і нових інноваційних процесів);

Системні - системні інновації торкаються усієї діяльності підприємства чи цільової підсистеми інновацій з урахуванням усіх взаємозв'язків і взаємозалежностей;

Основні - основні інновації торкаються основних процесів діяльності та функцій управління;

Додаткові - зумовлені основними і забезпечують реалізацію основних нововведень [22].

Відповідно до представленої класифікації, для бухгалтерського обліку, як інформаційної системи суб'єкту економічної діяльності, найбільш оптимальним є підхід до визначення інновацій, який враховує науково-технічний, технологічний, економічний, організаційний, інформаційний, управлінський та процесний аспекти (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення інновацій в залежності від напрямів бухгалтерського обліку, їх види та економічний ефект

Напрямок	Сутність	Економічний ефект
Науково-технічний	Результат розв'язання проблем облікового процесу за допомогою нових ідей, винаходів, що доводяться до стадії практичного використання і починають давати економічний ефект	Вкладання коштів у забезпечення зміни поколінь техніки (нова техніка є результатом науково-технічного прогресу)
Технологічний	Сукупний процес розвитку, якісного вдосконалення і застосування технології в обліку на основі досліджень і розробок	Вкладання коштів у забезпечення зміни технології (нова технологія є результатом науковотехнічного прогресу)
Економічний	Результат вирішення завдань економічного змісту, які невпинно змінюються, що забезпечує економічну ефективність та ринковий успіх	Удосконалення методології обліку. Системний підхід до автоматизації обліку
Організаційний	Важлива зміна у системі, що спирається на нові знання організаційних форм, нову техніку і технології, які мають на меті прями або опосередковані поліпшення всередині та (або) поза системою	Удосконалення організації обліку
Управлінський	Винахід в управлінні, що забезпечує ефективність діяльності	Удосконалення методології обліку. Системний підхід до автоматизації обліку

Процесний	Усі зміни процесів, що відбуваються на підприємстві вперше	Удосконалення методології обліку. Системний підхід до автоматизації обліку. Трансформація методу облік
Інформаційний	Результат вирішення завдань організації раціональних інформаційних потоків, що забезпечує підвищення достовірності й оперативності одержання облікової інформації	Системний підхід до автоматизації обліку. Трансформація методу облік

Джерело: систематизовано авторкою за матеріалами [22; 23, с. 165]

Надалі розглянемо новітні інформаційні цифрові технології, які можуть використовуватися в бухгалтерському обліку (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика новітніх інформаційних технологій у бухгалтерському обліку

Характеристика	Переваги та недоліки
ERP-система (Enterprise Resource Planning), управління ресурсами	
здійснювати одноразове введення первинних даних; використовувати одну інформаційну базу, що сприяє мінімізації розбіжностей між системами бухгалтерського та управлінського обліку і не вимагає розробки додаткової структури для введення управлінських даних; виключити необхідність імпорту даних з одного програмного продукту в інший.	Переваги: дозволяє керівництву підприємств побудувати ефективну інформаційну систему, що дозволяє формувати релевантні дані для досягнення вищих результатів
BPM (Business Process Management, управління бізнес-процесам)	
розглядає бізнес-процеси як особливі ресурси підприємства, що безперервно адаптуються до постійних змін, і покладається на такі принципи, як зрозумілість і видимість бізнес-процесів в організації за рахунок їх моделювання з використанням формальних нотацій, використання програмного забезпечення моделювання, симуляції, моніторингу та аналізу бізнес-процесів, можливість динамічного перестроювання моделей бізнес-процесів силами учасників і засобами програмних систем.	деформація пляшки
Big Data (великі дані)	
застосована в управлінському обліку, звітності, управлінні ризиками та аналізі договорів	Переваги та недоліки: величезні й різноманітні масиви даних, які мають настільки великий обсяг і таке значне різноманіття, що не можуть бути опрацьовані традиційними системами управління базами даних, проте можуть бути ефективно опрацьовані горизонтально масштабованими програмними інструментами
Хмарні технології	

<p>проектоване та надане у комерційне користування віртуальне програмне середовище (сервери, комп'ютери, сервіси), розгорнуте у хмарі на базі обчислювальних потужностей, що розміщені у дата-центрах провайдера хмарних сервісів</p> <p>IaaS (Infrastructure as a Service) – модель надання користувачу комп'ютерної інфраструктури як послуги; – PaaS (Platform as a Service) – модель надання користувачу інтегрованої платформи для розробки, тестування, розгортання й підтримки веб-додатків як послуги; – SaaS (Software as a Service) – модель надання користувачу програмного забезпечення, за якої постачальник надає замовникам доступ до програмного забезпечення через вебінтерфейс, клієнт чи мобільний додаток</p>	<p>Переваги: Активне сприяння переходу з «паперового» на електронний варіант роботи та зберігання даних з використанням сховищ даних; забезпечення безперервності господарської діяльності на основі регулярного автоматичного резервного копіювання, зберігання архівних копій баз даних у хмарі, їх швидкого відновлення після аварії; мобільність використання баз даних, які розміщені на хмарі, у будь-якій точці світу, де є Інтернет.</p> <p>Недоліки: Необхідність постійного підключення до Інтернету; висока вартість хмарного програмного забезпечення. Відсутність чітких угод щодо рівнів обслуговування ускладнює процес оцінки клієнтами міри безпеки та розробку власних заходів з забезпечення виконання своїх стандартів та стандартів контролюючих організацій; зростання кількості підключень до серверів</p>
<p>Блокчейн (blockchain або ланцюжок транзакцій)</p>	
<p>розподілений реєстр даних, що фіксує інформацію про всі здійснені користувачами транзакції. Об'єднана в блоки та ланцюги інформація не може бути підробленою чи фальсифікованою.</p>	<p>Переваги: можливість постійного відстеження всіх фінансових операцій; відкритість доступу до інформації; формування високого рівня довіри між стейкхолдерами; наявність можливості здійснення громадського контролю за змінами в системі; забезпечення захисту й надійного збереження даних; прозорість усіх операцій,</p> <p>Недоліки: відсутність нормативної бази та стандартів регулювання операцій, що відображаються з використанням блокчейн-технологій; потреба переведення усіх господарських операцій у віртуальне середовище, що не завжди можливо; нерозуміння сутності технології, несприйняття змін працівниками, низька кваліфікація вітчизняних фахівців; потреба зміни бізнес-процесів на підприємстві; необхідність вкладення коштів у придбання техніки та її переобладнання, впровадження й розвиток технології,</p>

Джерело: складено авторкою за матеріалами [1, с. 68-72; 2, с. 59-60; 3]

Визначивши переваги та недоліки використання в бухгалтерському обліку сучасних інформаційних технологій, зокрема, хмарних технологій та технології блокчейн, можна дійти висновку про те, що не зважаючи на наявність певних недоліків, головними з яких є: відсутність нормативної бази та стандартів регулювання операцій, що відображаються з їх використанням; необхідність постійного підключення до Інтернету та інше, присутня значна кількість переваг щодо їх застосування. Тому, суб'єктам економічної діяльності за доцільне є їх використання, що дозволить здійснювати безперервну господарську діяльність, зменшити кількість бухгалтерських помилок, а отже, підвищить достовірність бухгалтерської інформації.

Висновки. Отже, бухгалтерський облік є однією з функцій управління, тому обмін інформацією з іншими підсистемами в умовах діджиталізації управлінських процесів стає нагальною потребою.

Використання суб'єктами економічної діяльності в сучасних інформаційних технологій є одним із пріоритетних напрямів їх розвитку.

Впровадження в бухгалтерський облік хмарних технологій, блокчейну відповідає новітнім світовим тенденціям, які супроводжують розвиток інформаційних технологій. Використання новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку, призводить до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів і ставить завдання щодо здобуття ними нових цифрових компетенцій.

Таким чином, технологічні та інформатизаційні перебудови, що спричинені цифровізацією економіки, стимулюють модернізацію бухгалтерської науки, актуалізують проблему позиціонування облікової системи і підвищення престижу професії бухгалтера. В умовах розвитку цифрової економіки виникає низка передумов для формування нової парадигми бухгалтерського обліку, що підкреслює необхідність подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Старенька О.М. Стан використання сучасних інформаційних технологій для бухгалтерського обліку на підприємствах. Вісник соціально-економічних досліджень. 2022. № 1-2 (80-81). С. 61-65. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(80-81\).2022.61-75](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.61-75).
2. Білоус О., Кундеус О. Трансформація бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. Галицький економічний вісник. 2023. № 4 (83). С. 56-61. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056.
3. Бабінська С.Я. Ведення бухгалтерського обліку в умовах впровадження сучасних інформаційних технологій. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-1>.
4. Єршова, Н. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах переходу до цифрової економіки.. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки). 2020. № (2). С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.2.75>.
5. Хорунжак Н.М., Лукановська І.Р. Облік в умовах цифрової економіки: проблеми і перспективи. Причорноморські економічні студії. 2019. № 45. С. 175–179.
6. Канцедал Н. А. Бухгалтерський облік цифрової епохи: розширення термінологічних кордонів. Бухгалтерський облік та фінанси. 2019. № 1 (83). С. 29–34 URL: <http://www.afj.org.ua/ua/article/631>. (дата звернення 15.12.2023).
7. Попович М. С. Застосування NFC технологій в бухгалтерському обліку. Науковий вісник Ужгородського університету. 2017. Вип. 1(49). Т. 1. С. 351–355.
8. Шишкова Н. Л. Перспективи it-модернізації бухгалтерського учета: актуалізація теорії і практики. Економічний вісник. 2019. №3. С. 146–158.
9. Lukka K. The Roles and Effects of Paradigms in Accounting Research. Management Accounting Research. 2010. № 21. P.110—115. DOI: 10.1016/j.mar.2010.02.002.
10. Єршова Н.Ю. Інформаційно-комунікаційне забезпечення прийняття управлінських рішень економічними суб'єктами. Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2013. № 39 (1). С. 96-101.
11. Nawarathna Vanda. Digital Economy. Presentation. January 2019. 20 p. URL:<https://www.researchgate.net> (дата звернення 16.12.2023).
12. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 09.01.2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення 16.12.2023).
13. Про електронну комерцію: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення 16.12.2023).
14. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 07.11.2018 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 16.12.2023).
15. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 19.04.2014 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 16.12.2023)

16. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 16.12.2023)
17. Про захист персональних даних: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 30.01.2018 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. (дата звернення 16.12.2023)
18. Про платіжні послуги: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>. (дата звернення 16.12.2023).
19. Про хмарні послуги: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 17.02.2022 р. № 2075-IX. URL: <http://surl.li/nhbgx>. (дата звернення 16.12.2023).
20. Про віртуальні активи: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>. (дата звернення 16.12.2023).
21. Тенюх З. І., Пелех У. В. Діджиталізація бухгалтерського обліку в Україні: стан та перспективи розвитку. Економіка та суспільство. 2022. № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1588/1528> (дата звернення: 17.12.2023).
22. Бенько М. М. Зміст інновацій в обліку, аналізі і контролі як адаптивної реакції на зміни економічних процесів. Економічні науки. Серія : Облік і фінанси, 2013. Вип. 10(5). С. 5-14.
23. Кононенко Л.В. Інноваційні технології в бухгалтерському обліку. Фінанси, облік, банки. 2014. №1(20). С.161-166.

References

1. Staren'ka O.M. (2022). The state of use of modern information technologies for accounting at enterprises. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, 1-2 (80-81), 61-65. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(80-81\).2022.61-75](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.61-75). [In Ukrainian].
2. Bilous O., Kundeus O. (2023). Transformation of accounting in the conditions of the digital economy. *Halyts'kyu ekonomichnyy visnyk*, 4 (83), 56-61. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056. [In Ukrainian].
3. Babinska S. Ya. (2021) Accounting in the context of the introduction of modern information technologies. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-1>. [In Ukrainian].
4. Yershova, N. (2020). Development of accounting in the conditions of the transition to the digital economy. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "Kharkivs'kyu politekhnichnyy instytut" (ekonomichni nauky)*, (2), 75–80. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.2.75>. [In Ukrainian].
5. Horunzhak N.M., Lukanovska I.R. (2019). Accounting in the digital economy: problems and prospects. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, 45, 175– 179. [In Ukrainian].
6. Kantsedal N.A. (2019). Accounting of the digital era: expansion of terminological boundaries. *Bukhhalters'kyu oblik ta finansy*, 1 (83), 29–34. Retrieved from <http://www.afj.org.ua/ua/article/631>. [In Ukrainian].
7. Popovych M. S. (2017). Application of NFC technologies in accounting. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, 1(49), 1, 351–355. [In Ukrainian].
8. Shishkova N. L (2019). Prospects for it-modernization of accounting: updating theory and practice. *Yekonomichniy visnik*, 3, 146–158. [In Ukrainian].
9. Lukka K. (2010). The Roles and Effects of Paradigms in Accounting Research. *Management Accounting Research*, 21, 110—115. DOI: 10.1016/j.mar.2010.02.002.
10. Yershova N.Yu. (2013). Information and communication support for management decision-making by economic entities. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ekonomika*, 39 (1), 96-101. [In Ukrainian].
11. Nawarathna Banda (2019). Digital Economy. Presentation. January.. Retrieved from :<https://www.researchgate.net>.
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2007). On the basic principles of information society development in Ukraine for 2007-2015: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>. [In Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). On electronic commerce: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>. [In Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). On electronic documents and electronic document circulation: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>. [In Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). On the protection of information in information and telecommunication systems: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). On electronic identification and electronic trust services: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>. [In Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). On the protection of personal data: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. [In Ukrainian].
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). On payment services: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>. [In Ukrainian].
19. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). On cloud services: Law of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/nhbgx> [In Ukrainian].
20. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). On virtual assets: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>. [In Ukrainian].
21. Tenyukh Z.I., Peleh U.V. (2022). Digitalization of accounting in Ukraine: status and development prospects. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 41. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1588/1528>. [In Ukrainian].
22. Benko M. M. (2013). The content of innovations in accounting, analysis and control as an adaptive response to changes in economic processes. *Ekonomichni nauky. Seriya : Oblik i finansy*, 10(5), 5-14. [In Ukrainian].
23. Kononenko L.V. (2014). Innovative technologies in accounting. *Finansy, oblik, banky*, 1(20), 161-166. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2023
Прийнята до публікації 24.12.2023

УДК 339.137.22

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-76-83>

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПАТ «ОДЕСКАБЕЛЬ»

Піскун А. В., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: piskunav2016@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9990-6854

Шаповал А. О., студентка II курсу магістратури, факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: shapovalalina@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-0969-5702

Анотація. Стаття присвячена дослідженню конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель». Визначено, що на сьогоднішній день конкурентоспроможність є досить актуальною темою та є предметом дослідження багатьох праць, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зростання інтересу до обраної теми пов'язано із швидким економічним розвитком, впливом факторів зовнішнього середовища, збільшенням кількості різноманітних ризиків тощо. У статті було встановлено, що рівень конкурентоспроможності підприємства відіграє значну роль для його виходу на зовнішні ринки. Було проведено SWOT-аналіз ПАТ «Одескабель». Визначено основні конкуренти досліджуваного підприємства на вітчизняному ринку кабельної продукції, серед яких можна назвати наступних: ПАТ «Завод Південькабель», ПАТ «Катех-Електро», ПАТ «Крок ГТ», ПАТ «Кам'янець-Подільський кабельний завод», ПАТ «Інтеркабель-Київ». Встановлено, що ПАТ «Одескабель» здійснює діяльність не тільки на вітчизняному ринку, а ще й експортує продукцію. Проаналізовано фінансовий стан підприємства та встановлено, що на кінець 2022 року його основні фінансово-економічні показники діяльності характеризувалися негативною динамікою, на що вплинули такі фактори, як воєнний стан в країні, посилення митного та податкового законодавства, обмежена можливість експорту продукції, перешкоди при закупівлі необхідних матеріалів, ведення господарської діяльності в умовах невизначеності тощо. В кінцевому результаті робота підприємства характеризувалася отриманням збитків та погіршенням показників рентабельності підприємства. У статті були виявлені основні проблеми управління конкурентоспроможністю підприємства та запропоновано шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель», а саме: вихід на нові зовнішні ринки; зменшення собівартості продукції; вдосконалення системи збуту. У процесі написання статті була використана фінансова звітність ПАТ «Одескабель».
Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренти, ПАТ «Одескабель», кабельна промисловість, ринок кабельної продукції, зовнішні ринки, експорт.

ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS OF ODESKABEL PJSC

Piskun Alena, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Organizational Management, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: piskunav2016@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9990-6854

Shapoval Alina, 2nd year master's student, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: shapovalalina@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-0969-5702

Abstract. The article is devoted to the study of the competitiveness of Odeskabel PJSC. It was determined that today competitiveness is a very relevant topic and is the subject of research of many works of both domestic and foreign scientists. The growth of interest in the chosen topic is associated with rapid economic development, the influence of environmental factors, an increase in the number of various risks, etc. The article established that the level of competitiveness of the enterprise plays a significant role for its entry into foreign markets. A SWOT analysis of Odeskabel PJSC was conducted. The main competitors of the researched enterprise on the domestic market of cable products have been identified, among which the following can be named: PJSC "Zavod Pivdenkabel", PJSC "Katekh-Elektro", PJSC "Krok GT", PJSC "Kamenets-Podilsky Cable Plant", PJSC "Intercable" - Kyiv". It was established that Odeskabel PJSC operates not only on the domestic market, but also exports products. The financial condition of the enterprise was analyzed and it was established that at the end of 2022 its main financial and economic indicators of activity were characterized by negative dynamics, which was influenced by such factors as the state of war in the country, the strengthening of customs and tax legislation, the limited possibility of exporting products, obstacles in the purchase of the necessary materials, conducting economic activities in conditions of uncertainty, etc. As a result, the operation of the enterprise was characterized

by receiving losses and deterioration of the profitability indicators of the enterprise. The article identified the main problems of managing the competitiveness of the enterprise and proposed ways to increase the level of competitiveness of Odeskabel PJSC, namely: entering new foreign markets; reduction of production costs; improvement of the sales system. In the process of writing the article, the financial statements of PJSC "Odeskabel" were used.

Keywords: *competitiveness, competitors, PJSC "Odeskabel", cable industry, market of cable products, foreign markets, export.*

JEL Classification: L100; O310.

Постановка проблеми. Сучасний етап економічного розвитку в нашій країні характеризується низкою проблем та перешкод. Діяльність багатьох вітчизняних підприємств супроводжується отриманням збитків, однак, незважаючи на це, більшість з них продовжує працювати та намагається залишатися конкурентоспроможними на ринку. Підвищення конкурентоспроможності підприємств на сьогодні набуває значної актуальності та обумовлюється посиленням інтенсивності розвитку процесів економічного середовища, зміною факторів впливу зовнішнього середовища, підвищенням ризику господарської діяльності тощо.

Рівень конкурентоспроможності підприємств базується на наступних факторах: якість та швидкість прийняття рішень, технічні переваги, обслуговування та диференціація продукції. Наукова література, як правило, характеризує конкурентоспроможність підприємства як здатність створювати і реалізовувати продукцію, цінові та нецінові якості якої є більш привабливими, у порівнянні з аналогічною продукцією конкурентів.

Досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємств виступає одним із найважливіших завдань соціально-економічного розвитку держави у цілому. Успішна діяльність вітчизняних підприємств є необхідною умовою забезпечення економічної безпеки держави, підвищення рівня життя населення та успішної інтеграції України у світове економічне співтовариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутності конкурентоспроможності підприємств та дослідженню питання її підвищення присвячено чимало наукових праць в українській та світовій економічній науці. Вагомий внесок у розробку цього напрямку здійснили такі відомі українські науковці, як: Л. Антонюк, О. Білоус, В. Гальчинський, В. Геєць, В. Дергачова, О. Кузьмін, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон та інші. У зарубіжній науковій літературі цю проблематику висвітлено у працях І. Ансоффа, Дж. К. Грейсона, Дж. Данінга, А. Стрікланда, М. Портера, А. Томпсона та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно проводити дослідження щодо формування шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств, особливо у період кризових явищ та впливу зовнішніх негативних факторів. Високий рівень конкурентоспроможності підприємств дозволяє їм максимізувати прибутки, що, у кінцевому результаті, позитивно впливає на економіку країни в цілому.

Мета дослідження. Метою статті є оцінка конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель» на ринку кабельної продукції.

Основний матеріал. Наближення української економіки до економік європейських країн поставило перед підприємствами завдання щодо адаптації систем управління до сучасних умов та вибору напрямків діяльності, які зможуть забезпечити їм стійке положення в сучасному бізнес-середовищі. Досягти стійкого положення на ринку можна лише завдяки підтримці конкурентних переваг підприємства. [1, с.111]

Поняття конкурентоспроможності підприємства є багатоаспектним, саме тому різними науковцями та в різних джерелах трактується по-різному. В цілому дане поняття можна представити, як ринкову категорію, що має динамічний, мінливий характер та характеризує здатність підприємства вести суперництво на внутрішньому та світових ринках [9, с.48].

Конкурентоспроможність підприємства повинна забезпечуватися високою виробничою ефективністю, яка реалізується завдяки застосуванню сучасного обладнання та технологій в роботі, залученню кваліфікованих працівників та здатності завоювати та тривалий час утримувати стійкі позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів маркетингового управління [11, с.21].

На сьогоднішній день кабельна промисловість належить до списку важливих галузей економіки, оскільки забезпечує відповідною продукцією промисловість, галузь зв'язку, енергетику, будівництво, нафтогазову галузь тощо. Значимість даної сфери промисловості з кожним роком ще більш зростає в силу зростання потреби користувачів в розширенні смуги пропускання кабельних систем, що стимулюється появою більш ресурсоемних бізнес-

додатків, а також розвитком служб Інтернет [5, с.59].

Одним із лідерів кабельної промисловості України є ПАТ «Одескабель». Підприємство функціонує, починаючи з квітня 1949 р. Головний офіс розташований у м. Одеса. Однак, для зручності клієнтів у шести містах України створено мережу представництв «Одескабель» (Львів, Рівне, Черкаси, Запоріжжя, Дніпро, Київ) [7].

Для успішного розвитку та зміцнення положення на ринку підприємство постійно вдосконалюється, освоює нові напрямки, запроваджує інновації тощо.

Вже тривалий період пріоритетом у розвитку ПАТ «Одескабель» є випуск високоякісної продукції при конкурентоздатних цінах, що стало запорукою привабливості підприємства на ринку.

До основних споживачів продукції ПАТ «Одескабель» належать компанії, які працюють в сфері телекомунікацій, енергетики, будівництві, машинобудуванні, в гірничодобувній та вугільній галузях, державні та відомчі установи, посередницькі фірми тощо (наприклад, ДТЕК, Укртелеком, МТС, Київстар, Lifecell, Інтертелеком, група компаній «Вега», атомні електростанції, залізниця, Укренерго, Укртрансффта, Укртатнафта, Нафтогаз, Криворіжсталь та ін.) [7].

Для дослідження підприємства як господарюючої системи у відповідному ринковому середовищі проведемо аналіз його діяльності, використовуючи SWOT-аналіз, результати якого можуть бути в подальшому використані для розробки заходів покращення конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель» (табл.1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз ПАТ «Одескабель»

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> - тривалий досвід роботи на ринку; - висококваліфікований персонал; - налагоджені тривалі відносини з контрагентами; - широкий асортимент продукції; - розгалужена мережа збуту; - великі об'єми продажів; - різноманітна система знижок та заохочувань; - стійке місце на ринку; - прийняття активної участі у форумах, виставках та ярмарках; - висока якість продукції; - позитивні відгуки з боку робітників та споживачів; - наявність сертифікатів та техніки для перевірки продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень конкуренції на Європейському ринку та на ринку США; - обмежена кількість першокласних спеціалістів; - не завжди актуальна інформація на сайті; - відсутність CRM-системи; - технологічна застарілість деяких видів продукції
Зовнішнє середовище	Потенційні можливості	Наявні загрози
	<ul style="list-style-type: none"> - вихід на нові європейські ринки; - покращення позицій та іміджу на ринку ЄС; - зростання розміру отримуваного прибутку 	<ul style="list-style-type: none"> - політична та економічна нестабільність; - дія воєнного стану на території країни; - посилення митного та податкового законодавства; - перешкоди у поставці матеріалів та сировини; - посилення потужностей компаній-конкурентів; - високі витрати для виходу на іноземні ринки; - коливання цін на матеріали

Джерело: складено автором

Як бачимо, діяльність досліджуваного підприємства характеризується значним переліком сильних сторін та можливостей, однак, у той же час існує ряд загроз та слабких сторін, які можуть негативно впливати на кінцеві результати роботи.

Якщо розглядати положення ПАТ «Одескабель» на вітчизняному ринку, то слід відмітити, що конкурентів в нього є доволі багато, оскільки в Україні функціонує 31 кабельний завод. Серед них головними конкурентами ПАТ «Одескабель» є наступні (табл.2):

Таблиця 2

Головні конкуренти ПАТ «Одескабель»

Конкурент	Регіон	Характеристика та переваги
ПАТ «Завод Південькабель»	Харків	входить до вісімки найбільших в СНД виробників кабельної продукції, має сертифікати високовольтної лабораторії «КЕМА» (Нідерланди), інститутів VDE і innogy SE Eurotest (Німеччина), дослідницького інституту енергетики IEn (Польща)
ПАТ «Катех-Електро»	Київ	виготовляє якісну продукцію, робота підприємства характеризується великим обсягом виробництва та хорошими продажами. Завод є частиною Української асоціації виробників кабелю, Українського союзу підприємців та Міжнародної асоціації виробників кабелю (ICF).
ПАТ «Крок ГТ»	Запоріжжя	підприємство успішно працює на вітчизняному ринку кабельно-провідникової продукції та випускає широкий асортимент продукції
ПАТ «Кам'янець-Подільський кабельний завод»	Кам'янець-Подільський	підприємство спеціалізується на виробництві кабельно-провідникової продукції широкого спектру, забезпечує продукцією ключові галузі економіки
ПАТ «Інтеркабель-Київ»	Київ	один з найбільших заводів в Україні з виробництва кабельно-провідникової продукції та провідний виробник вогнестійких кабелів. Компанія входить до групи SKB Group (Австрія). Завод надає широкий асортимент високоякісної кабельної продукції, та використовує обладнання провідних європейських брендів. Продукція компанії використовується в будівельних, промислових, інфраструктурних проектах Західної та Східної Європи, країнах СНД.

Джерело: складено автором на основі [5, с.60]

Серед перелічених підприємств кабельної промисловості в Україні найбільшим виробником мідних і волоконно-оптичних кабелів є ПАТ «Одескабель», а найбільшим виробником алюмінієвих кабелів і проводів - Харківське ПАТ «Південкабель».

Крім вітчизняної кабельної продукції на ринку представлена також й імпортна продукція. Зокрема, на вітчизняний кабельний ринок поставляють свою продукцію США, Китай, Німеччина, Туреччина тощо, однак, все ж таки більша частка ринку (70%) належить вітчизняним виробникам.

Міжнародна конкурентоспроможність підприємств є одним з вагомих показників його фінансового стану, який визначає перспективи його подальшого розвитку, можливість досягнення цілей та завдань [2, с.41]. ПАТ «Одескабель» не тільки задовольняє потреби вітчизняного ринку країни в кабельній продукції, а ще й успішно експортує свою продукцію на ринки інших країн (Німеччина, Іспанія, Польща, Чехія, Словаччина, Італія та ін.).

За 2020 р. експорт підприємства склав 30,4 % від загального обсягу реалізації, за 2021 р. – 32 %. Така статистика підтверджує конкурентоспроможність підприємства на світовому ринку [7].

У 2022 р. експорт підприємства становив всього лише 9,3 %, головною причиною чого стало повномасштабне воєнне вторгнення на територію України, неможливість використання морських шляхів для перевезення вантажів, закриття кордонів тощо. Незважаючи на всі

проблеми та дію зовнішніх негативних факторів, підприємство продовжує працювати, постійно проводить роботу щодо покращення фінансових результатів діяльності та планує збільшувати обсяг випущеної продукції та експортувати продукцію не менш ніж на 590 млн. грн. Зростання ефективності експорту, у першу чергу, буде залежати від обсягу отриманої виручки, собівартості продукції та розміру накладних витрат.

Для того, щоб проаналізувати рівень конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель» розглянемо спочатку основні фінансово-економічні показники діяльності підприємства (табл.3).

Таблиця 3

Аналіз основних фінансово-економічних показників ПАТ «Одескабель» за період 2020-2022 рр., тис.грн.

Показник	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2020	
				тис.грн.	%
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	1749158	2072142	1560833	-188325	-10,8
Собівартість реалізованої продукції	1456502	1723220	1234091	-222411	-15,3
Валовий прибуток	292656	348922	326742	34086	11,1
Інші операційні доходи	92868	72377	98241	5373	5,8
Адміністративні витрати	117425	134323	134683	17258	14,7
Витрати на збут	93120	101362	71433	-21687	23,3
Інші операційні витрати	103116	65157	96610	-6506	-6,3
Інші фінансові доходи	6515	1572	2727	-3788	-0,6
Інші доходи	25096	22280	7253	-17843	-71,1
Фінансові витрати	75074	64868	75111	37	-
Інші витрати	64310	13806	83238	18928	29,4
Податок на прибуток	8806	10236	1125	-7681	-87,2
Чистий прибуток (збиток)	-27104	55399	-27237	-133	-0,50

Джерело: складено автором на основі [10]

Фінансово-економічні показники діяльності ПАТ «Одескабель» демонстрували позитивну динаміку протягом 2020-2021 рр., зокрема, збільшився дохід від реалізації продукції (на 18%), зменшилися операційні витрати (36,8%), фінансові витрати (12,3%) та інші витрати (78,5%), що вплинуло на зростання в результаті чистого прибутку. Однак, у 2022 р. спостерігаємо негативну тенденцію, а саме, зменшення чистого доходу від реалізації (на 24,7%), зростання адміністративних витрат (0,3%) та інших операційних витрат (48,3%), збільшення фінансових витрат (15,8%) та суттєве зростання інших витрат (у 5 разів), що в результаті спричинило отримання збитку підприємством станом на кінець 2022 р. у розмірі 27237 тис.грн.

Такий результат господарської діяльності ПАТ «Одескабель» на кінець 2022 р., у першу чергу, був пов'язаний із зовнішніми негативними факторами, а саме, введення воєнного стану на території України, складність постачання матеріалів, посилення податкового та митного законодавства, що, у свою чергу, призвело до зниження обсягів виготовлення та реалізації продукції.

Аналіз показників рентабельності ПАТ «Одескабель» протягом періоду 2020-2022 рр. показав, що у 2020 р. та у 2022 р. діяльність підприємства була нефективною через збитковість. Зниження показників рентабельності характеризує скорочення обсягів продажу або вказує на неефективність господарської діяльності (табл.4).

Рівень конкуренції на ринку кабельної продукції є досить високий. Для того, щоб не втратити свої позиції на ринку ПАТ «Одескабель» має пропонувати своїм клієнтам вигідні ціни та не забувати, що однією з головних перспектив розвитку підприємства є впровадження інновацій, оскільки при розробці продукції виробники часто покладаються тільки на традиційні технології, які не завжди відповідають сучасним вимогам. Щоб

бути активним гравцем на кабельному ринку, недостатньо виробляти тільки традиційну продукцію, необхідно впроваджувати та розробляти унікальні технології для вирішення існуючих проблем у сучасній енергетиці.

Таблиця 4

Показники рентабельності ПАТ «Одескабель»
за період 2020-2022 рр., %

Показники	Роки			Абсолютне відхилення, в.п.	
	2020	2021	2022	2022-2020	2022-2021
Рентабельність продажів	-1,55	2,67	-1,75	-0,20	-4,42
Рентабельність продукції	-1,86	3,21	-2,21	-0,35	-5,42
Рентабельність активів	-0,02	0,04	-0,02	0,00	-0,06

Джерело: складено автором на основі [7]

З метою підвищення ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності для ПАТ «Одескабель», особливо в умовах сьогоденної кризи, можна запропонувати наступні заходи: вихід на нові зовнішні ринки; зменшення собівартості продукції; вдосконалення системи збуту. Розглянемо вказані заходи більш детально.

Вихід на нові зовнішні ринки є одним із пріоритетних для підприємства, що дозволить суттєво збільшити обсяги випуску продукції та призведе до зростання доходів. При завоюванні нових ринків важливу роль відіграє якість продукції. Якість товару ПАТ «Одескабель» є високою, однак відсоток експорту продукції є досить малим, що дозволяє зробити висновок про недостатньо ефективну маркетингову політику.

В умовах кризи та високої насиченості світових товарних ринків кожний виробник змушений вести боротьбу за перевагу споживача. Зростаючий інтерес до якості, який є результатом посилення конкуренції на світовому ринку, ставить перед виробниками цілком конкретне завдання. У даному випадку питання стандартизації розглядають як базову основу, без якої є неможливим підвищення якості продукції у масштабах країни.

Собівартість продукції ПАТ «Одескабель» є досить високою. Підприємство має знайти шляхи зниження витрат на виробництво, що, в першу чергу, можливо здійснити за рахунок ефекту масштабу. Підприємство має цікавити забезпечення такого рівня конкурентоспроможності, який б дозволяв вийти на максимальний обсяг прибутку. Західні компанії, наприклад, у своїй роботі прагнуть не підвищити рівень конкурентоспроможності в цілому, а підтримувати її оптимальний рівень.

Для вдосконалення системи збуту ПАТ «Одескабель» можна запропонувати:

- вдосконалити контроль при плануванні продажів. Плануванням продажів на підприємстві має займатися не тільки планово-економічний відділ, здійснення даного процесу варто покласти на спеціалізований підрозділ відділу збуту або маркетингу, що відіграє координуючу роль у плануванні діяльності організації. Крім того, на підприємстві слід розробити систему оперативного контролю виконання планів збуту;

- вдосконалити контроль виконання планів збуту. На підприємстві має бути детально пророблена та документально закріплена збутова політика, що являється ефективним інструментом поточного і наступного контролю за збутовою діяльністю та положенням підприємства на ринку.

Таким чином, головна можливість підвищення ефективності діяльності ПАТ «Одескабель» полягає в збільшенні продукції в загальній структурі експорту. За рахунок цього є можливість зменшити середній рівень цін на продукцію без використання таких методів, як підвищення цін для клієнтів. Слід відмітити той факт, що управління конкурентоспроможністю не суперечить орієнтації підприємства на одержання прибутку. Керівництву ПАТ «Одескабель» необхідно почати розглядати питання прибутковості з позицій якості, споживчих властивостей продукції, тобто, враховуючи реалії конкурентної боротьби.

Висновки. Сучасна глобалізована ринкова економіка формує нові вимоги до здійснення господарської діяльності підприємств. Вони обумовлюються наявністю жорсткої конкуренції та необхідністю гнучко реагувати на неоднозначні зміни ситуації на ринках та в галузях. Успіх підприємства в кінцевому результаті залежить від його здатності адаптуватися до тих змін, які відбуваються у середовищі їх діяльності, а саме: передбачати подальші умови дії ринку та вносити відповідні зміни до структури бізнесу; розробляти та впроваджувати

у виробництво нові види продукції; правильно визначати напрями інвестицій за різними видами діяльності тощо. Все це дозволить досягнути успіху та процвітання підприємства у перспективі.

На сьогоднішній день ПАТ «Одескабель» - це один з лідерів серед вітчизняних підприємств та країни СНД з виробництва кабельної продукції, відповідно до світових стандартів. Протягом багатьох років своєї діяльності підприємство приділяє багато уваги рівню якості продукції та постійному її удосконаленню, переглядає та встановлює конкурентні ціни на свою продукцію, здійснює модернізацію і розширення виробництва, залучає висококваліфіковані кадри в процес виробництва продукції відповідно до світових стандартів тощо. Такий напрямок розвитку заводу дозволяє йому утримувати позицію лідера не тільки в своїй галузі, а й бути одним із зразкових підприємств всієї країни.

Незважаючи на лідерські позиції досліджуваного підприємства на ринку кабельної продукції, існує певний ряд проблем в його роботі, які потребують вирішення. Зокрема, для того, щоб не втратити свою нішу на вітчизняному та іноземних ринках, ПАТ «Одескабель» має забезпечити прибутковість, вихід на нові іноземні ринки, збільшення частки експорту своєї продукції, зменшення витрат на збут, розробка та впровадження шляхів покращення якості продукції, розширення асортименту продукції та зменшення її собівартості тощо.

Список літератури

1. Кузнецова І.О. Горбатюк, В. В. Сучасні підходи до формування конкурентної стратегії підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2020. № 3-4 (74-75). С. 109–120.
2. Кишакевич Б. Ю. Конкурентоспроможність підприємства: економічна сутність та еволюція погляді. Економічний простір. 2023. № 186. С. 40-43.
3. Леськів Г.З., Франчук В.І. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с.
4. Ляшук А. О., Гончаренко І. М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства. Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях. Київський національний університет технологій та дизайну. 2023. С. 50-53
5. Мамонтенко Н.С. Формування стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності ПАТ «Одескабель» на інноваційній основі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2020. № 769. С.59-63
6. Омельченко Т. Конкурентоспроможність українських підприємств в умовах війни. Економіка і організація управління. 2023. С. 94-103.
7. Офіційний сайт ПАТ «Одескабель». URL: <https://odeskabel.com/ua/> (дата звернення 20.12.2023 р.)
8. Тульчинський Р. В. Стратегії конкурентоспроможності підприємств в умовах макроекономічної нестабільності. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 6. С. 5-9.
9. Філоненко Р.С. Якість продукції та забезпечення її конкурентоспроможності. Новий погляд на розвиток економіки країн. 2018. С.48-52
10. Фінансова звітність ПАТ «Одескабель» URL: https://clarity-project.info/edr/05758730/finances?current_year=2022 (дата звернення 20.12.2023 р.)
11. Янковий О.Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.

References

1. Kuznetsova I.O. Horbatiuk, V. V. (2020). Modern approaches to the formation of a competitive strategy of an enterprise. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*: zb. naukovykh prats' Odesa: Odes'kyu natsional'nyu ekonomichnyu universytet, 3-4 (74-75), 109–120. [In Ukrainian].
2. Kishakevich B. I. (2023). Enterprise competitiveness: economic essence and evolution of the view. *Economic space*, 186, 40-43. [In Ukrainian].
3. Leskiv G.Z., Franchuk V.I. (2022). Management of the competitiveness of the enterprise: a study guide. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. [In Ukrainian].
4. Lyashuk A. O., Goncharenko I. M. (2023). Ways to increase the competitiveness of the enterprise. Dominants of social and economic development of Ukraine in new realities. Kyiv

National University of Technology and Design, 50-53. In Ukrainian].

5. Mamontenko N.S. (2020). Formation of a strategy for increasing the international competitiveness of Odeskabel PJSC on an innovative basis. *Visnyk NU «L'vivs'ka politehnika»*, 769, .59-63. [In Ukrainian].

6. Omelchenko T. (2023). Competitiveness of Ukrainian enterprises in war conditions. *Ekonomika ta orhanizatsiya upravlinnya*, 94-103. [In Ukrainian].

7. Official website of Odeskabel PJSC. Retrieved from <https://odeskabel.com/ua/>. [In Ukrainian].

8. Tulchynskyi R. V. (2021). Competitiveness strategies of enterprises in conditions of macroeconomic instability. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 6, 5-9. [In Ukrainian].

9. Filonenko R.S. (2018). Product quality and ensuring its competitiveness. *Novyy pohlyad na ekonomichnyy rozvytok krayiny*, 48-52. [In Ukrainian].

10. Financial reporting of Odeskabel PJSC. Retrieved from https://clarity-project.info/edr/05758730/finances?current_year=2022. [In Ukrainian].

11. Yankovy O.H. (2013). Enterprise competitiveness: assessment of the level and directions for improvement: monograph. Odesa: Atlant. In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВИРОБНИЦТВА Й РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПРАТ «КИЇВСЬКА КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА «РОШЕН»

Чернишова Л.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

Хачірова Ю.С., студентка 3 курсу, факультет міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: yuliagrenz@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-4945-8913

***Анотація.** В сучасних економічних умовах потрібно вивчати діяльність тих компаній, які стало функціонувати та розвиваються, а також збільшують свої активи та прибуток. Однією з таких компаній є «Київська кондитерська фабрика «Рошен», яка успішно пережила багато криз, пандемію та зараз працює під час війни. Під час написання роботи було проаналізовано обсяги виробництва і реалізації продукції, його динаміку та структуру, а також визначено окремі фактори, які вплинули на зміну обсягів реалізації в 2022 році. За результатами дослідження виявлено спад в обсягах виробництва та реалізації продукції в 2022 році, що стало причиною тимчасової виробничої зупинки фабрики весною 2022 року. Оскільки наведені дані є свіжими та актуальними, то зроблені розрахунки мають практичну значущість для подальших досліджень.*

***Ключові слова:** ПрАТ «Рошен», Київська кондитерська фабрика «Рошен», обсяги виробництва в 2022 році, обсяги продажів в 2022 році.*

ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF PRODUCTION AND SALE OF PRODUCTS OF «KYIV CONFECTIONERY FACTORY «ROSHEN»

Chernyshova Lyudmila, Candidate of economic sciences, associate professor of the Department of Accounting, Analysis and Auditing, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

Khachirova Yuliia, 3rd year student, Faculty of International Economics, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: yuliagrenz@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-4945-8913

***Abstract.** In today's economic conditions, it is necessary to study the activities of those companies that are functioning and developing, as well as increasing their assets and profits. One of such companies is "Kyiv Roshen Confectionery Factory", which has successfully survived many crises, pandemics and is currently working during the war. During the writing of the work, the volumes of production and sales of products, its dynamics and structure were analyzed, as well as certain factors that influenced the change in sales volumes in 2022 were determined. According to the results of the study, a decline in the volume of production and sales of products in 2022 was revealed, which was the reason for the temporary production stoppage of the factory in the spring of 2022. Since the given data are fresh and up-to-date, the calculations made are of practical significance for further research. The survey showed that the Kyiv confectionery factory "Roshen" has a clear strategy of functioning and development and is ready to quickly adapt to the new reality and market conditions. The indicators of confectionery production in 2022 decreased in accordance with the indicators of 2021. The reason for this is a change in consumer demand, as well as factory downtime that occurred after the start of a full-scale invasion. The structure of demand also changed: purchases of cakes and pastries decreased, but confectionery products with a long shelf life, as well as sugar products, increased. This situation in the change of demand is inspired by the specifics of consumers' lives in 2022, the formation of reserves in case of a lack of light and other related moments.*

***Key words:** Roshen, Kyiv confectionery factory Roshen, production volumes in 2022, sales volumes in 2022*

JEL Classification: D220; O120.

Постановка проблеми. Вивчення динаміки виробництва та реалізації продукції великими підприємствами є важливим моментом на сучасному етапі. Компанія «Рошен» входить в ТОП-10 українських прибуткових компаній, тому специфіці функціонування

цього підприємства, його виробництву та обсягам реалізації потрібно приділяти особливу увагу. Київська кондитерська фабрика «Рошен» є прикладом сталого та рентабельного виробництва, маркетингу та системи реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових працівників та економістів вивчали систему управління ПрАТ «Рошен» задля вивчення алгоритмів виробництва, розвитку, реалізації продукції, а також можливості перенесення їх стратегічного планування на підприємства харчової галузі меншого розміру. Вивченням займалися Іванова І.І., Мірошниченко О.К. [1], Зубак Т.А., Капінус Л.В. [2], Коваленко Д.І. [3] та багато інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи дані попередніх досліджень ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен», важливо відзначити, що деякі аспекти залишаються невирішеними та потребують більш детального аналізу. Особливо це стосується адаптації компанії до змін у споживацьких перевагах, що спостерігалися у 2022 році. Також важливим аспектом є вплив воєнного стану на виробничі потужності фабрики, який відобразився на фінансових показниках компанії.

Мета дослідження. Аналіз показників виробництва та реалізації кондитерських виробів компанією ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен», а також визначення впливу факторів на зміну обсягів реалізованої продукції в 2022 році.

Основний матеріал. Українські підприємства наразі переживають складний період і це стосується як великих корпорацій, так і зовсім маленьких компаній чи ФОП. В 2023 році дослідницький центр NV за допомогою Datawrapper дослідив та опублікував рейтинг найзаможніших українців, куди вже багато років входить власник кондитерської фабрики «Рошен» та экс-президент України Петро Порошенко. Однак, показники його прибутків в 2023 році значно зменшились відповідно до 2022, а його головний офіційний актив – кондитерська компанія «Рошен», капітал якої експерти оцінили в 954 млн. доларів [4]. Відповідно, доцільно проаналізувати динаміку виробництва й реалізації продукції за 2020-2022 роки, а також провести аналіз впливу факторів на зміну обсягів реалізованої продукції і впливу структурних зрушень на обсяги реалізації продукції.

Отже, для проведення аналізу показників виробництва та обсягів реалізованої продукції, доцільно сформулювати загальне уявлення про це кондитерське підприємство. Історія функціонування кондитерської фабрики почалась ще в 1886 році, але для вирішення поставлених завдань будемо вивчати більш сучасний період. Станом на кінець 2022 року на підприємстві «Київська кондитерська фабрика «Рошен» працює 800 осіб, продуктивність фабрики складає 100 тон різнопрофільної продукції на добу. Асортимент фабрики широкий та різноманітний, щодня виробляють печиво, крекер, зефір, пастилу, торти, тістечка, кекси, мармелад, коробкові цукерки. Торти «Київський» та «Празький» виробництва «Рошен» є не просто смачним виробом, а всесвітньовідомим десертом, який користується великою популярністю по всьому світу. Вся продукція компанії сертифікована та пройшла стандартизацію відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001:2008 та ISO 22000:2018. Загальні відомості про ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» відображено в табл.1.

Хоча ШІ має потенціал для автоматизації певних завдань і підвищення ефективності маркетингу, важливо зазначити, що він не готовий повністю замінити маркетологів. Він скоріше служить потужним інструментом для підвищення їхніх можливостей і забезпечення кращого прийняття рішень.

Маркетологи мають унікальний набір навичок, який включає креативність, стратегічне мислення та здатність будувати стосунки з клієнтами. Ці людські якості є безцінними для розуміння споживчих уподобань, розробки інноваційних кампаній і створення значущого досвіду бренду.

ШІ може допомогти маркетологам, аналізуючи величезні масиви даних, виявляючи закономірності та надаючи цінну інформацію. Це також дозволяє маркетологам адаптувати свої стратегії, оптимізувати кампанії та приймати рішення на основі даних. Завдяки ШІ, що виконує повторювані завдання та надає пропозиції на основі даних, маркетологи мають можливість зосередитися на високорівневому мисленні та розробити інноваційні підходи.

По суті, співпраця між маркетологами та ШІ може призвести до більш ефективних і результативних маркетингових кампаній. Маркетологи можуть використовувати ШІ, щоб покращити свою роботу, отримати глибше розуміння поведінки споживачів і надати персоналізований досвід, який задовольнить цільову аудиторію. Тому ШІ слід розглядати не як загрозу, а як цінного союзника у сфері маркетингу, що дозволяє маркетологам розкрити свій творчий потенціал і досягти ще більшого успіху.

Таблиця 1

Загальні відомості про ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен»

№	Показник	Характеристика
1	Повна назва	Приватне акціонерне товариство «Київська кондитерська фабрика «Рошен»
2	Код ЄДРОУ	00382125
3	Дата реєстрації	31.12.1994
4	Розмір статутного капіталу	1 505 833 098,00 грн
5	Види діяльності	Основний - 10.72 Виробництво сухарів і сухого печива, борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання. Додаткові - 10.71 Виробництво хліба та хлібобулочних виробів, борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання; 10.82 Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів; 46.18 Діяльність посередників, що спеціалізуються в торгівлі іншими товарами; 46.36 Оптова торгівля цукром, шоколадом і кондитерськими виробами; 47.24 Роздрібна торгівля хлібобулочними виробами, борошняними та цукровими кондитерськими виробами в спеціалізованих магазинах

Джерело: складено авторами на основі [7]

За даними національних агентств, кондитерська компанія «Рошен» в 2022 році значно збільшила прибутки в розрізі всієї корпорації – різниця відносно 2021 року склала майже 1 млрд. грн. ПрАТ «Рошен» входить до 10 найприбутковіших компаній України та в ТОП-30 найприбутковіших кондитерських компаній світу. Проте, саме ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» показала не дуже гарний фінансовий результат в 2022 році: дохід від реалізації товарів – 903,19 млн. грн, понесені витрати – 984 млн. грн., а в 2021 році зареєстровано прибуток в розмірі 25,8 млн. грн. Наразі продукція від «Рошен» поставляється в 55 країн світу, але найбільшими партнерами є країни ЄС та Кавказу, Середньої Азії, а також Казахстан, США, Китай, Ізраїль, Японія, Канада, Йорданія й тощо [11].

Для аналізу виробництва важливо розуміти, чи змінились обсяги отриманої виручки, доходів, собівартості та інших витрат, відображених в табл.2.1.

Таблиця 2

Динаміка показників виробництва та реалізації продукції Київської кондитерської фабрики «Рошен» в 2020-2022 році, млн. грн.

Показники	Сума, тис.грн.			Відхилення (+, -) у 2022 порівняно з	
	2020	2021	2022	2021	2020
Виручка від реалізації	638,817	979,286	903,195	-76,091	+264,378
Обсяг виробництва	523,721	899,113	802,370	-72,437	+208,649
Собівартість	556,236	863,265	775,911	-87,354	+219,675
Валовий прибуток	82,581	116,021	127,284	+11,623	+44,703
Інші опер. Доходи	1,840	5,572	0,924	-4,648	-0,916
Адміністративні витрати	42,484	600,82	57,231	-2,851	+14,747
Витрати на збут	6,629	7,984	7,231	-0,753	+0,602
Інші опер. Витрати	42,247	37,238	60,084	+22,846	+17,837
Результат від опер. діяльності	-6,939	16,289	3,662	-12,627	+10,601
Результат до оподаткування	7,353	30,283	30,283	0	+22,930

Податок на прибуток	-2,096	-4,504	-4,504	0	+2,408
Чистий прибуток	5,257	25,779	25,779	0	+20,522
Витрати на 1 грн. обсягу виробленої продукції	1,081	0,959	0,967	0,008	-0,114

Джерело: складено авторами на основі [11]

Видно, що в 2022 році значно знизився обсяг отриманої виручки, тобто обсяги продажу кондитерських товарів в 2022 році відносно 2021 року зменшились на 76 млн. грн., змінилась також і собівартість – зменшення на 87 млн. грн.

Перед початком аналізу структури виробництва та продажів, важливо акцентувати увагу на тому, що в березні та квітні «Київська кондитерська фабрика «Рошен» не працювала, її частковий запуск на малих обсягах почався в травні 2022 року, але вже до вересня 2022 потужності були поновлені, а всі виробничі плани виконані, при цьому заробітна плата для всіх працівників зберігалась та виплачувалась. Динаміка виробництва продукції наведена в табл.3.

Таблиця 3

Динаміка виробництва продукції в розрізі асортименту ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» в 2020-2022 році, тон

Показник	Обсяг виробництва, тон			Відхилення (+, -) у 2022 порівняно з	
	2020	2021	2022	2020	2021
Печиво, торти, тістечко, кондитерські вироби	16871	19566	20124	+3253	-558
Цукристі вироби, шоколад	8900	10743	10398	+1498	-345
Хлібобулочні вироби	5152	5502	5147	-5	-355

Джерело: складено авторами на основі [13]

Відповідно, в 2022 році спостерігалось часткове зменшення обсягів виробництва по категоріям цукристих та хлібобулочних виробів. Таке зменшення зумовлено зниженням попиту на окремі позиції, простоем фабрики протягом декількох місяців після початку повномасштабного вторгнення та економічно обгрунтованою доцільністю виробництва.

Отже, доцільно проаналізувати структуру реалізованої продукції ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» за основними видами її діяльності в 2020-2022 роках., що відображено в табл. 4. В 2022 році в структурі реалізованої продукції значно переважає категорія «сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання», що в 2022 році збільшилось на 7,28% відповідно до 2021 року.

Таблиця 4

Структура реалізованої продукції ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» в 2020-2022 роках, %

Продукція\вид діяльності	Обсяг реалізованої продукції, %		
	2020	2021	2022
Печиво, торти, тістечко, кондитерські вироби	49,33	50,51	54,19
Хлібобулочні вироби	24,67	24,02	20,89
Цукристі вироби, шоколад	26,00	25,47	24,92

Джерело: складено авторами на основі [10]

Така ситуація обумовлена актуальністю тривалого зберігання продукції, можливість задовольнити голод, коли немає світла та іншими аспектами, що стали характерними для 2022 року. Тієї продукції, що відпадає під вид діяльності 10.82 «Виробництво какао, шоколаду та

цукрових кондитерських виробів» дуже багато саме в цьому філіалі «Рошен», але через її низьку вартість, в загальній структурі все ж таки займає не ключову позицію. Відповідно до стратегічних планів ПрАТ «Рошен» планується будівництво ще однієї фабрики в Київській області, яка буде займатись хлібобулочними виробами та бісквітами, тому через декілька років структура виробництва може суттєво змінитись [5].

Однак, якщо казати саме за ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен», то вона спеціалізується на виробництві декількох видів кондитерської продукції, а саме: карамель, драже, цукерки (глазуровані та неглазуровані), борошняні вироби та вафлі. Структура виробництва зображена на рис.1.

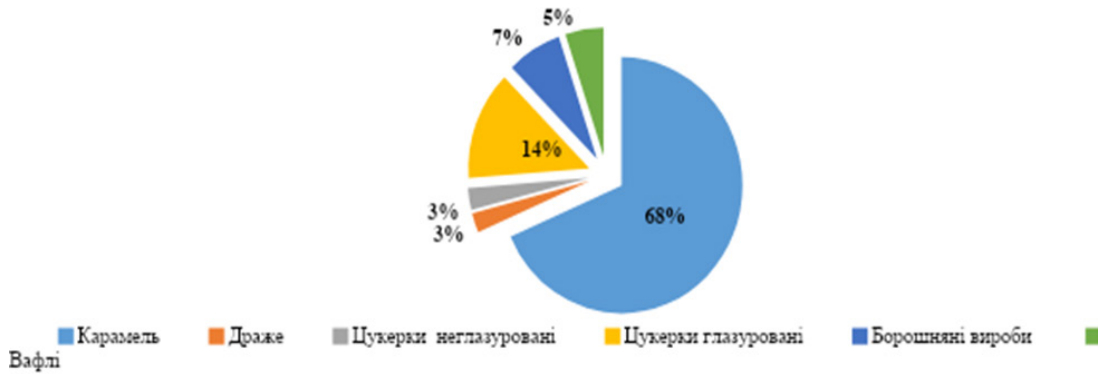

Рис. 1. Структура виробництва ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» в 2022 році, %

Джерело: складено авторами на основі [8]

Карамель займає велику частку виробництва, що є результатом великого попиту на цю категорію кондитерських виробів, а також невисокою собівартістю її виробництва й ціною продажу і довгим терміном зберігання.

Також в січні 2023 року проводилось дослідження впливу вигоди від покупки на рівень задоволення покупців. Дослідження проводилось серед споживачів, які замовляли продукцію «Рошен» через офіційний сайт в режимі онлайн. Відповідно до дослідження пропонувались групи товарів та емоція, яку формує окремий товар (захват, радість, щастя, байдужість), результати дослідження в табл.5.

Таблиця 5

Результати дослідження впливу вигоди від покупки на емоційний стан

Продукція	Розподіл покупців за прихильністю	Емоція			
		захват	радість	щастя	Байдужість
Цукерки глазуровані	25	14	7	4	-
Цукерки неглазуровані	6	-	-	-	6
Шоколад та вироби	26	13	10	3	-
Пастила та мармелад	10	-	3	3	4
Карамель	6	-	3	-	3
Печиво та вафлі	7	-	-	-	7
Торти та тістечко	20	14	7	-	-
Всього	100	40	30	10	20

Джерело: складено авторами на основі [12]

Відповідно, це дослідження також підтверджує, що цукристи та шоколадні вироби викликають достатньо сильні емоційні та смакові сигнали, які засвідчують високий попит

на такі категорії продукції ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен». Торти та тістечка не є кондитерськими виробами, які їдять кожного дня, тому в більшості випадків вони асоціюються зі святами. Печива та вафлі не викликають яскравих емоцій через те, що споживачі їдять їх дуже часто і це підтверджує обсяг реалізації.

Висновки. Дослідження показало, що Київська кондитерська фабрика «Рошен» має чітку стратегію функціонування та розвитку та готова швидко адаптуватись до нової реальності й ринкових умов. Показники виробництва кондитерської продукції в 2022 році зменшились відповідно показників 2021 року. Причина цього в зміні запитів споживачів, а також простою фабрики, який стався після початку повномасштабного вторгнення. Також змінилися структура попиту: зменшились закупівлі торгів та тістечок, але збільшились кондитерські вироби тривалого зберігання, а також цукрові вироби. Така ситуація в зміні попиту нав'язана специфікою життя споживачів в 2022 році, формування запасів на випадок відсутності світла та інших супутніх моментів.

Список літератури

1. Іванова І.І., Мірошніченко О.К. Облік грошових коштів в національній валюті та ефективності їх використання. СДУ, Суми, 2023. 62 с.
2. Зубак Т.А., Капінус Л.В. Управління емоціями та враженнями покупців. Київ, 2021. 78 с.
3. Коваленко Д.І. Організація ефективної операційної діяльності ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен». Київ, 2019. 98 с.
4. Свірневська В. Вперше з 2006 року: в Україні залишилося всього 2 доларові мільярдери. URL: https://financy.24tv.ua/ru/samye-bogatye-ljudi-ukrainy-2023-kto-sumel-sohranit-status-dollarovyh-milliarderov_n2429544 (дата звернення 17.11.2023)
5. Дослідження ринку кондитерських виробів: вплив пандемії та війни URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/6124-Article%20Text-17094-1-10-20220630.pdf> (дата звернення 18.11.2023)
6. Дослідження. Кейс компанії Roshen URL: <https://csr-ukraine.org/category/our-research/> (дата звернення 18.11.2023)
7. Інформація про Roshen URL: <https://forbes.ua/profile/roshen-241> (дата звернення 18.11.2023)
8. «Рошен» отримав прибуток в мільярд в рік вторгнення URL: <https://thepage.ua/ua/news/korporaciya-roshen-otrimala-39-mlrd-pributku-v-rik-vtorgnennya> (дата звернення 17.11.2023)
9. Попит на печиво, шоколад не купують URL: <https://forbes.ua/inside/mi-namagaemos-vidtvorit-sebe-yak-pratsyue-korporatsiya-roshen-pid-chas-viyni-17032022-4748> (дата звернення 18.11.2023)
10. ПрАТ «Київська кондитерська фабрика «Рошен» URL: <https://roshen.com/ua/ua/pro-roshen/fabryku-i-zavody/prat-kyivs-ka-kondyters-ka-fabryka-roshen> (дата звернення 17.11.2023)
11. Київська кондитерська фабрика «Рошен» URL: <https://roshen.com/kontakty/fabryku> (дата звернення 18.11.2023)
12. Прат «Київська кондитерська фабрика «Рошен» URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/00382125/ (дата звернення 17.11.2023)
13. Рошен «Соціальний звіт» URL: https://roshen.com/uploads/presentation/Roshen__AR-2018__32_1.pdf

References

1. Ivanova I.I., Miroshnychenko O.K. (2023). Accounting of funds in the national currency and the efficiency of their use. SDU, Sumy. [In Ukrainian].
2. Zubak T.A., Kapinus L.V. (2021). Management of customer emotions and impressions. Kyiv [In Ukrainian].
3. Kovalemko D.I. (2019). Organization of effective operational activities of PJSC "Kyiv Confectionery Factory "Roshen". Kyiv. [In Ukrainian].
4. There is only one billionaire left in Ukraine Retrieved from https://financy.24tv.ua/ru/samye-bogatye-ljudi-ukrainy-2023-kto-sumel-sohranit-status-dollarovyh-milliarderov_n2429544 (accessed November 17, 2023). [In Ukrainian].

5. Confectionery Market Research: Impact of Pandemic and War. Retrieved from file:///C:/Users/1/Downloads/6124-Article%20Text-17094-1-10-20220630.pdf (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
6. Research. The case of Roshen company Retrieved from <https://csr-ukraine.org/category/our-research/> (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
7. Information about Roshen. Retrieved from <https://forbes.ua/profile/roshen-241> (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
8. "Roshen" received a profit of one billion in the year of the invasion Retrieved from <https://thepage.ua/ua/news/korporaciya-roshen-otrimala-39-mlrd-pributku-v-rik-vtorgnennya> (accessed November 17, 2023). [In Ukrainian].
9. Demand for cookies, chocolate is not bought. Retrieved from <https://forbes.ua/inside/mi-namagaemos-vidtvoriti-sebe-yak-pratsyue-korporatsiya-roshen-pid-chas-viyni-17032022-4748> (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
10. PJSC "Kyiv Roshen Confectionery Factory". Retrieved from <https://roshen.com/ua/ua/pro-roshen/fabryky-i-zavody/prat-kyivs-ka-kondyters-ka-fabryka-roshen> (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
11. Kyiv confectionery factory "Roshen". Retrieved from <https://roshen.com/kontakty/fabryky> (accessed November 18, 2023). [In Ukrainian].
12. Prat "Kyiv confectionery factory "Roshen". Retrieved from https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/00382125/ (accessed November 17, 2023). [In Ukrainian].
13. Roshen "Social Report". Retrieved from https://roshen.com/uploads/presentation/Roshen__AR-2018__32_1.pdf (accessed November 17, 2023) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023
Прийнята до публікації 15.12.2023

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 368.024.001(477+7)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-91-107>

**ПОРІВНЯЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ**

Дем'янчук М. А., д-р екон. наук, доцент, професор кафедри обліку і фінансів, економіко-правовий факультет, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна
e-mail: ma-demyanchuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3907-3464

Маслій Н.Д., доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин, голова Ради молодих вчених ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна
e-mail: masliy.natalia@gmail.com
ORCID ID: 0000 0002 347 2 5646

Кулікова Є.О., старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна
e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6652-3387

***Анотація.** Страхові компанії є ключовими учасниками фінансового ринку країни і питання їхньої конкурентоспроможності відіграють важливу роль для національного страхового ринку в умовах посиленої конкуренції та глобалізації. Попередні дослідження показують доволі неоднозначні результати щодо розвитку страхового ринку України в порівнянні зі страховими ринками інших країн, оскільки преважує ринок ризикового страхування. Стаття присвячена проведенню порівняльного оцінювання конкурентоспроможності українських та зарубіжних підприємств страхового бізнесу на основі ретроспективних даних із застосуванням інтегрального підходу для визначення можливостей підвищення конкурентоспроможності аналізованих підприємств. Дослідження спирається на результати проведених розрахунків основних складових елементів коефіцієнту конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу, а також вивчає взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та обсягами валового прибутку для ідентифікації сильних і слабких місць та знайти потенційні можливості для підвищення їх рівня.*

***Ключові слова:** конкурентоспроможність, підприємство страхового бізнесу, міжнародні страхові групи, порівняльне оцінювання, інтегральний підхід, взаємозалежність.*

**COMPARATIVE ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN AND
FOREIGN INSURANCE COMPANIES**

Demianchuk Maryna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor Professor of the Department of Accounting and Finance, Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine
e-mail: ma-demyanchuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3907-3464

Natalia Maslii, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Head of the Council of Young Scientists at Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine
e-mail: masliy.natalia@gmail.com
ORCID ID: 0000 0002 347 2 5646

Kulikova Yelizaveta, Senior Lecturer at the Department of Financial Management and Stock Market of Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6652-3387

***Abstract.** Insurance companies are key participants in the country's financial market, and the issue of their competitiveness plays an important role for the national insurance market in the context of increased competition and globalisation. Previous studies show rather mixed results on the development of the Ukrainian insurance market compared to the insurance markets of other countries, as the risk insurance market prevails. The article is devoted to a comparative assessment of the competitiveness of Ukrainian and foreign insurance companies based on retrospective data using an integral approach to identify opportunities to improve the*

competitiveness of the analysed companies. The study is based on the results of the calculations of the main components of the competitiveness coefficient of insurance business enterprises, and also examines the relationship between competitiveness and gross profit to identify strengths and weaknesses and find potential opportunities to improve their level.

Key words: *competitiveness, insurance business enterprise, international insurance groups, comparative assessment, integral approach, interdependence.*

JEL Classification: G220, L250, F230.

Постановка проблеми. Страхові компанії є ключовими учасниками фінансового ринку країни і питання їхньої конкурентоспроможності відіграють важливу роль для національного страхового ринку в умовах посиленої конкуренції та глобалізації. Попередні дослідження показують доволі неоднозначні результати щодо розвитку страхового ринку України в порівнянні зі страховими ринками інших країн. На вітчизняному ринку превалує ринок страхування іншого, ніж життя, тобто ринок ризикового страхування, в той час коли в розвинутих країнах переважає ринок страхування життя. Тому виникає слушне запитання щодо конкурентоспроможності вітчизняних підприємств страхового бізнесу в порівнянні із зарубіжними.

Оцінка конкурентоспроможності українських страхових компаній та порівняння їх із діяльністю зарубіжних має велике значення для підвищення довіри потенційних страхувальників до українського страхового ринку з кількох причин. По-перше, транспарентність, бо оцінка конкурентоспроможності надає інформацію про фінансову стійкість, якість обслуговування та загальний рівень професіоналізму підприємств страхового бізнесу. Це сприяє створенню об'єктивного відображення їхньої діяльності та дозволяє споживачам приймати обґрунтовані рішення. По-друге, залучення інвестицій, адже інвестори, які розглядають можливість інвестування в український страховий ринок, зазвичай враховують рівень конкурентоспроможності компаній. Якщо оцінка показує позитивні результати, це може збільшити інтерес інвесторів до українських страхових компаній та підвищити їхню фінансову стабільність. По-третє, збільшення конкуренції: оскільки якщо українські страхові компанії знаходяться на високому рівні конкурентоспроможності, це спонукатиме їх до пошуку нових способів поліпшення своїх послуг та зниження цін, що в свою чергу може призвести до підвищення загального рівня обслуговування та доступності страхових послуг для клієнтів. По-четверте, підвищення репутації, тому що українські страхові компанії, які проходять оцінку конкурентоспроможності та демонструють високі результати, отримують можливість позитивно просувати свою репутацію як надійних та ефективних установ, що збільшує довіру споживачів та партнерів.

Такий інформаційний контекст розширить існуючі теоретичні засади цього питання та допоможе провести порівняльний аналіз ефективності діяльності зазначених підприємств для визначення у майбутніх роботах шляхів підвищення ефективності та конкурентоспроможності українського страхового сектору в умовах євроінтеграції. Це, в свою чергу, може сприяти підвищенню довіри до українського страхового ринку через стимулювання покращення якості обслуговування, залучення інвестицій та підвищення конкуренції в процесі боротьби вітчизняних підприємств страхового бізнесу за потенційних клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність, ефективність діяльності та фінансовий потенціал страхових компаній досліджують як вітчизняні, так і закордонні науковці, висуваючи різноманітні методики оцінювання. Але більшість концепцій та існуючих методів спрямовано на оцінку конкурентоспроможності страхової галузі в цілому або її підприємств на одному страховому ринку, що свідчить про досить широке трактування. Частина робіт зарубіжних науковців зосереджена на дослідження розвитку та порівнянні конкуренції і концентрації у банківському і страховому секторах, наприклад, Чеської Республіки за допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана [1]. На прикладі Казахстану демонструють конкурентні позиції компаній на ринку страхових послуг через «багатокутник конкурентоспроможності НТП» [2-4].

Також представлені дослідження на основі процесу нечіткої аналітичної ієрархії та вдосконаленої нечіткої модифікованої методики впорядкування за подібністю до ідеального

рішення (вдосконалена нечітка модифікована TOPSIS) для отримання оцінок ефективності альтернатив (тобто страхових компаній), що оцінюються [5], а також ієрархічна модель оцінки конкурентоспроможності страхової компанії, яка заснована на нечіткій логіці [6]. Цікавим є дослідження розвитку конкуренції на страховому ринку Зімбабве із застосуванням підходу індикатора Воопе [7]. Практичне значення для страхових компаній має створення системи наукової оцінки, тому авторами роботи [8] за допомогою аналітичного ієрархічного процесу (АНР) та на основі фінансових і нефінансових показників компаній побудована системи оцінки ефективності.

Оцінка страхових компаній включає велику кількість показників, тому це складне питання спробували вирішити науковці [9], розробивши метод багатокритеріального прийняття рішень (MCDM) для ранжування набору страхових компаній. Результати показують ефективність запропонованого методу та є корисною довідкою для оцінки страхової галузі. Необхідно також відмітити окремі праці вітчизняних науковців, зокрема такі [10-11], що розглядають теоретичні аспекти визначення сутності конкурентоспроможності страхових компаній; аналізують конкурентоспроможність страхових компаній на рівні окремого регіону України [12]; вивчають концептуальні засади конкурентоспроможності страхової компанії в сучасному ринковому середовищі [13]. Корисним у дослідженні динаміки діяльності страхових компаній є також застосування кластерного аналізу, за допомогою якого існує можливість визначити до якого кластера відноситься досліджувана компанія, із подальшим застосуванням дискримінантного аналізу, таблиць квадратів відстаней Махаланобіса та апостеріорних ймовірностей приналежності для визначення остаточної оцінки та рейтингу страхової компанії [14]. Також зазначається важливість застосування кількісних методів оцінки конкурентоспроможності страхових компаній, що пояснюється чіткістю визначених гіпотез за наявності конкретних кількісних показників і отриманням із високим ступенем точності результатів [15].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, представлені напрацювання не розглядають в якості об'єкту дослідження окрему компанію чи підприємство, вони спираються більше на конкурентоспроможності сукупності страхових компаній. Тому важливим є дослідження можливості застосування підходів та методології щодо оцінювання конкурентоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності із суміжних сфер економічної діяльності та апробація ефективності їх застосування для порівняння підприємств страхового бізнесу, походження яких відрізняється за країнами або приналежності до конкретної страхової групи. Найбільш популярними критеріями вибору страхової компанії у наявних та потенційних клієнтів підприємств страхового бізнесу є якість та асортимент послуг, вартість страхових послуг та цінова політика, імідж страхової компанії та ступінь відомості бренду, позиції на страховому ринку, розгалуженість мережі філій, надійність, якість менеджменту та ефективність маркетингової діяльності, професійна компетентність персоналу, наповненість та зручність у користуванні сайту, тривалість врегулювання претензій при настанні страхового випадку та багато інших. Але зважаючи на велику кількість відсутньої статистичної та аналітичної інформації при оцінці конкурентоспроможності страхових компаній, оскільки вона розкриває стратегічно-важливу інформацію та інформацію про внутрішні операційні процеси, є неможливим застосування перелічених вище підходів. Тому доцільним є застосування інтегрального підходу до оцінки конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу [16], зважаючи на специфіку їхньої діяльності та певну ексклюзивність [17] в порівнянні з підприємствами інших сфер економічної діяльності. Основна ідея цього підходу полягає у застосуванні системи економічних та фінансових показників, що відображають ефективність діяльності підприємств, їхнього фінансового положення, ефективності збуту та просування продукції, а також враховує рівень конкурентоспроможності продукції, розрахунок якого прийнято рішення проводити на основі Народного рейтингу страхових компаній України [18], який створений задля визначення реального рівня обслуговування страховими компаніями своїх клієнтів.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у проведенні порівняльного оцінювання конкурентоспроможності українських та зарубіжних підприємств страхового бізнесу на

основі ретроспективних даних із застосуванням інтегрального підходу для визначення можливостей підвищення конкурентоспроможності аналізованих підприємств. Завданнями статті є (1) аналіз динаміки зміни основних розрахункових показників розвитку вітчизняних та зарубіжних підприємств страхового бізнесу для визначення інтегрального показника – коефіцієнту конкурентоспроможності – і побудови теплової карти зазначеного показника; (2) оцінка результатів дескриптивної статистики та частот розподілу значень отриманих в результаті розрахунків коефіцієнтів конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу для виявлення основних характеристик розподілу; (3) вивчення взаємозв'язку між конкурентоспроможністю та обсягами валового прибутку підприємств страхового бізнесу для ідентифікації сильних і слабких місць та потенційних резервів для підвищення конкурентоспроможності.

Основний матеріал. Для оцінювання конкурентоспроможності страхових компаній України обрано п'ять провідних страхових компаній non-life на основі показника зібраних валових страхових премій за 2022 рік, серед яких три компанії входять до складу міжнародних страхових груп та дві до вітчизняних фінансово-промислових груп. В якості опонентів обрано три страхових компанії, які є представниками таких самих міжнародних страхових груп, представлених лідерів на ринку України. З метою визначення ролі та можливостей діяльності обраних підприємств на страховому ринку відповідних країн наведемо коротку характеристику цих компаній як суб'єктів господарювання (табл. 1).

Відповідно методики для переведення розрахованих показників у відносні величини (бали) здійснено їх порівняння з базовими показниками. В якості базових показників використано середні значення кожного показника. У цілях переведення показників у відносні величини відповідно до методу використано 15-бальну шкалу. При цьому значення «5 балів» надано показникам, які гірші за базовий інтервал; «10 балів» – на рівні базового інтервалу; «15 балів» – значення показників більше за базовий інтервал (табл. 2). Інтервали визначено на основі мінімальних та максимальних значень показників і поділено на 3 рівномірних сегменти. Відносні величини показників конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу за 15-бальною шкалою.

Таблиця 1

Коротка характеристика підприємств страхового бізнесу

Страхова компанія (країна реєстрації)	Характеристики				
	Організаційно-правова форма	Рік заснування СК (рік приєднання до МСГ)	Приналежність до МСГ / ФПГ (рік заснування МСГ / ФПГ)	Основний засновник / бенефіціар % частки, країна	Економічна діяльність
ПрАТ «СК «УСГ»» (Україна)	Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	2000 р. (2008 р.)	Австрійська страхова група «Vienna Insurance Group» (1824 р.)	ТОВ «Ейтїбіай-ейч» 92,93%, Австрія	КВЕД 65.12; 65.12; 65.20; 66.21; 66.22; 66.29
Asigurarea Romaneasca ASIROM (Румунія)	Приватне акціонерне товариство	1991 р. (2007 р.)		Vienna Insurance Group (88,70%, Австрія) LVP Holding GmbH, компанія з обмеженою відповідальністю (11,02%, Австрія) Фізичні та юридичні особи (0,28%)	CAEN 6512

АТ «СК «АРКС»» (Україна)	Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	1994 р. (2018 р.)	Канадський страховий холдинг «Fairfax Financial Holdings» (1951 р.)	ВАТСА ВВІВІАН ПРЕМ 30,52%, Канада	КВЕД 65.12; 65.12; 65.20; 66.21; 66.22; 66.29
Allied World Assurance Company Holdings (Бермудські острови)	Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ)	2001 р. (2017 р.)		Fairfax Financial Holdings (79%, Канада) Ontario Municipal Employees Retirement System (21%, Канада)	NAICS 5241; 5242
ПрАТ «СК «Уніка»» (Україна)	Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	1994 р. (2006 р.)	Австрійська страхова група «UNIQA Insurance Group» (1811 р.)	УНІКА ОСТЕРРАЙХ ФЕРЗІХЕРУНГЕН АГ 99,79%, Австрія	КВЕД 65.12
UNIQA Österreich (Австрія)	Публічне товариство з обмеженою відповідальністю (ПТОВ)	1811 р. (1999 р.)		UNIQA Insurance Group (100%, Австрія)	NACE K65
ПрАТ «СГ «ТАС»» (Україна)	Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	2000 р. (2000 р.)	ФПГ України – Група «ТАС» (1998 р.)	Тігіпко Сергій Леонідович 100%, Україна	КВЕД 65.12; 65.20
АТ «СК «Інго»» (Україна)	Акціонерне товариство (АТ)	1994 р. (2017 р.)	Українська ПФГ DCH (2007 р.)	Ярославський Олександр Владиленич 100%, Україна	КВЕД 65.12; 65.20; 66.29; 68.20

Примітки: МСГ – міжнародна страхова група; ФПГ – фінансово-промислова група; ПФГ – промислово-фінансова група; 65.12 Інші види страхування, крім страхування життя; 65.20 Перестраховання; 66.21 Оцінювання ризиків та завданої шкоди; 66.22 Діяльність страхових агентів і брокерів; 66.29 Інша допоміжна діяльність у сфері страхування та пенсійного забезпечення; 68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; SAEN 6512 Інша страхова діяльність (ніж страхування життя); NAICS 5241 Страхові посередники; 5242 Агентства, брокерські контори та інша діяльність, пов’язана зі страхуванням; NACE K65 Страхування, перестраховання та пенсійне забезпечення, крім обов’язкового соціального страхування

Джерело: сформовано авторами на основі даних [19-24, 26-28].

Таблиця 2

Базові інтервали показників конкурентоспроможності страхових компаній України

Показники	Умовне позначення	Базовий інтервал	
		нижня межа	верхня межа
1. Показник ефективності діяльності підприємства	ЕП		
1.1. Відносний показник витрат на одиницю продукції	В	0,6872	0,9613

1.2. Відносний показник фондівдачі	Ф	34,4671	63,9989
1.3. Відносний показник рентабельності товару	РТ	96,3391	146,7132
1.4. Відносний показник продуктивності праці	ПП	1147,0090	1720,4288
2. Фінансове положення підприємства	ФП		
2.1. Коефіцієнт автономії	КА	0,3506	0,5506
2.2. Коефіцієнт платоспроможності	КП	0,2780	0,4096
2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	КЛ	2,6242	5,2364
2.4. Коефіцієнт обіговості обігових засобів	КО	1,0351	1,5566
3. Ефективність збуту та просування товару	ЕЗ		
3.1. Рентабельність продажу	РП	38,0778	51,7991
3.2. Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей	КМ	33,4394	62,9122
3.3. Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту	КР	6,3422	12,6844
4. Конкурентоспроможність товару	КТ	0,6133	0,6967

Джерело: розраховано авторами на підставі отриманих розрахункових показників конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу

Розрахунок одиничних показників конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу здійснено на підставі даних їхньої фінансової звітності (табл. 3-6).

Таблиця 3

Динаміка зміни елементів коефіцієнту конкурентоспроможності ПАТ «СК «УСГ»» та Asigurarea Romaneasca ASIROM

Показники	ПАТ «СК «УСГ»»					Asigurarea Romaneasca ASIROM				
	2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
1. ЕП	12,05	10,00	12,05	11,55	14,50	10,50	10,50	10,50	12,05	10,50
1.1. В	4,65	3,10	4,65	4,65	4,65	3,10	3,10	3,10	4,65	3,10
1.2. Ф	1,90	1,90	1,90	1,90	2,85	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90
1.3. РТ	4,00	4,00	4,00	4,00	6,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
1.4. ПП	1,50	1,00	1,50	1,00	1,00	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
2. ФП	12,80	11,80	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
2.1. КА	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90
2.2. КП	3,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
2.3. КЛ	5,40	5,40	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60
2.4. КО	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
3. ЕЗ	7,80	7,10	7,10	8,10	9,95	8,95	9,65	8,95	8,95	8,95
3.1. РП	3,70	3,70	3,70	3,70	5,55	5,55	5,55	5,55	5,55	5,55
3.2. КМ	2,00	2,00	2,00	3,00	3,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
3.3. КР	2,10	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	2,10	1,40	1,40	1,40
4. КТ	9,14	8,96	9,23	9,14	9,33	9,14	8,96	9,23	9,14	9,33

Джерело: розраховано авторами на підставі даних фінансової звітності підприємств страхового бізнесу та переведено у відносні величини відповідно до методики [20, 27].

Таблиця 4

Динаміка зміни елементів коефіцієнту конкурентоспроможності
АТ «СК «АРКС»» та Allied World Assurance Company Holdings

Показники	Роки АТ «СК «АРКС»»					Allied World Assurance Company Holdings				
	2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
1. ЕП	12,05	12,05	11,55	11,55	13,55	11,55	10,00	10,00	10,00	10,00
1.1. В	4,65	4,65	4,65	4,65	4,65	4,65	3,10	3,10	3,10	3,10
1.2. Ф	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90
1.3. РТ	4,00	4,00	4,00	4,00	6,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
1.4. ПП	1,50	1,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2. ФП	11,80	10,00	11,00	12,45	11,00	11,45	11,45	11,45	11,45	11,45
2.1. КА	2,90	2,90	2,90	4,35	2,90	4,35	4,35	4,35	4,35	4,35
2.2. КП	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
2.3. КЛ	5,40	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60
2.4. КО	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
3. ЕЗ	7,10	7,10	8,95	8,95	8,95	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10
3.1. РП	3,70	3,70	5,55	5,55	5,55	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70
3.2. КМ	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
3.3. КР	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40
4. КТ	8,14	7,98	8,23	8,14	8,31	8,14	7,98	8,23	8,14	8,31

Джерело: розраховано авторами на підставі даних фінансової звітності підприємств страхового бізнесу [19, 23] та переведено у відносні величини відповідно до методики.

Таблиця 5

Динаміка зміни елементів коефіцієнту конкурентоспроможності
ПрАТ «СК «Уніка»» та UNIQA Österreich

Показники	ПрАТ «СК «Уніка»»					UNIQA Österreich				
	2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
1. ЕП	11,55	11,55	10,00	10,00	12,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
1.1. В	4,65	4,65	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10
1.2. Ф	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90
1.3. РТ	4,00	4,00	4,00	4,00	6,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
1.4. ПП	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2. ФП	10,00	10,00	11,00	10,00	11,00	11,45	11,45	11,45	11,45	11,45
2.1. КА	2,90	2,90	2,90	2,90	2,90	4,35	4,35	4,35	4,35	4,35
2.2. КП	2,00	2,00	3,00	2,00	3,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
2.3. КЛ	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60
2.4. КО	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
3. ЕЗ	7,10	7,10	8,95	7,10	8,95	7,10	7,10	7,10	7,10	7,80
3.1. РП	3,70	3,70	5,55	3,70	5,55	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70
3.2. КМ	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00

3.3. КР	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	2,10
4. КТ	11,43	11,20	11,55	11,44	11,67	11,43	11,20	11,55	11,44	11,67

Джерело: розраховано авторами на підставі даних фінансової звітності підприємств страхового бізнесу [21, 24] та переведено у відносні величини відповідно до методики.

Таблиця 6

Динаміка зміни елементів коефіцієнту конкурентоспроможності
ПрАТ «СГ «ТАС»» і АТ «СК «Інго»

Показники	ПрАТ «СГ «ТАС»»					АТ «СК «Інго»				
	2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
1. ЕП	10,00	10,00	10,00	10,50	10,50	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
1.1. В	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10	3,10
1.2. Ф	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90	1,90
1.3. РТ	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
1.4. ПП	1,00	1,00	1,00	1,50	1,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2. ФП	13,25	12,20	12,20	12,20	13,20	12,45	12,45	11,00	11,00	11,00
2.1. КА	4,35	4,35	4,35	4,35	4,35	4,35	4,35	2,90	2,90	2,90
2.2. КП	2,00	2,00	2,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
2.3. КЛ	5,40	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60	3,60
2.4. КО	1,50	2,25	2,25	2,25	2,25	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50
3. ЕЗ	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10
3.1. РП	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70
3.2. КМ	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
3.3. КР	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40	1,40
4. КТ	8,49	8,32	8,58	8,50	8,67	8,84	8,67	8,94	8,85	9,03

Джерело: розраховано авторами на підставі даних фінансової звітності підприємств страхового бізнесу [26, 28] та переведено у відносні величини відповідно до методики.

Далі здійснено розрахунок показників оцінки коефіцієнта конкурентоспроможності підприємств страхового бізнесу (ККП), який відображено на рис. 1. Аналізуючи наведені вище показники, слід зазначити, що показник ефективності діяльності підприємства (ЕП) є одним з найбільш суттєвих елементів коефіцієнту конкурентоспроможності для більшості страхових компаній. Найбільші значення ЕП між українських підприємств зафіксовані у АТ «СК «АРКС»», ПАТ «СК «УСГ»» та ПрАТ «СК «Уніка»», проте показник має нестабільну динаміку протягом аналізованого періоду (зростання чергуються зі спадами), а найбільші значення зафіксовані у 2022 р. (у «АРКС» - 13,55, «УСГ» - 14,50, «Уніка» - 12,00). Причиною цього є суттєве збільшення у 2022 р. відносного показника рентабельності товару (з 4,00 до 6,00) у перелічених вище страхових компаній та відносного показника фондодідачі (з 1,90 до 2,85) у ПАТ «СК «УСГ»». ЕП у АТ «СК «Інго»» демонструє стабільну динаміку: протягом аналізованого періоду значення показника дорівнює 10,00; а у ПрАТ «СГ «ТАС»» стабільна динаміка зі значенням 10,00 змінюється у 2021 р. (відбувається зростання показника до 10,50), що пояснюється збільшенням відносного показника продуктивності праці.

Серед зарубіжних підприємств страхового бізнесу найбільшим цей показник є в компанії ASIROM (значення коливається від 10,50 до 12,05). Найвище значення показника (12,05), зафіксоване у 2021 р. пояснюється збільшенням у цьому році відносного показника витрат на одиницю продукції. Страхові компанії Allied World та UNIQA мають стабільну динаміку та демонструють значення показника на рівні 10,00, окрім 2018 р., коли в СК Allied World

показник становив 11,55, причиною чого стало також збільшення відносного показника витрат на одиницю продукції.

Наступним вагомим елементом ККП є фінансове положення підприємства (ФП). Поміж українських аналізованих компаній найбільше значення цього показника має ПрАТ «СГ «ТАС»» (показник коливається від 12,20 до 13,25), друге місце за значеннями ФП займає АТ «СК «Інго»». Причиною цього є значне перевищення коефіцієнту автономії у цих компаніях (так, у ПрАТ «СГ «ТАС»» він дорівнює 4,35 порівняно з 2,90 в інших компаніях) та коефіцієнту обіговості обігових засобів (2,25 у ПрАТ «СГ «ТАС»» порівняно з 1,50).

Найбільшим між зарубіжних цей показник є у Allied World та UNIQA, він становить 11,45 протягом усього аналізованого періоду. У СК ASIROM показник ФП складає 10,00 протягом усього періоду, причиною меншого значення показника у даної СК є нижчий рівень коефіцієнту автономії (2,90 порівняно з 4,35 у інших страхових компаній).

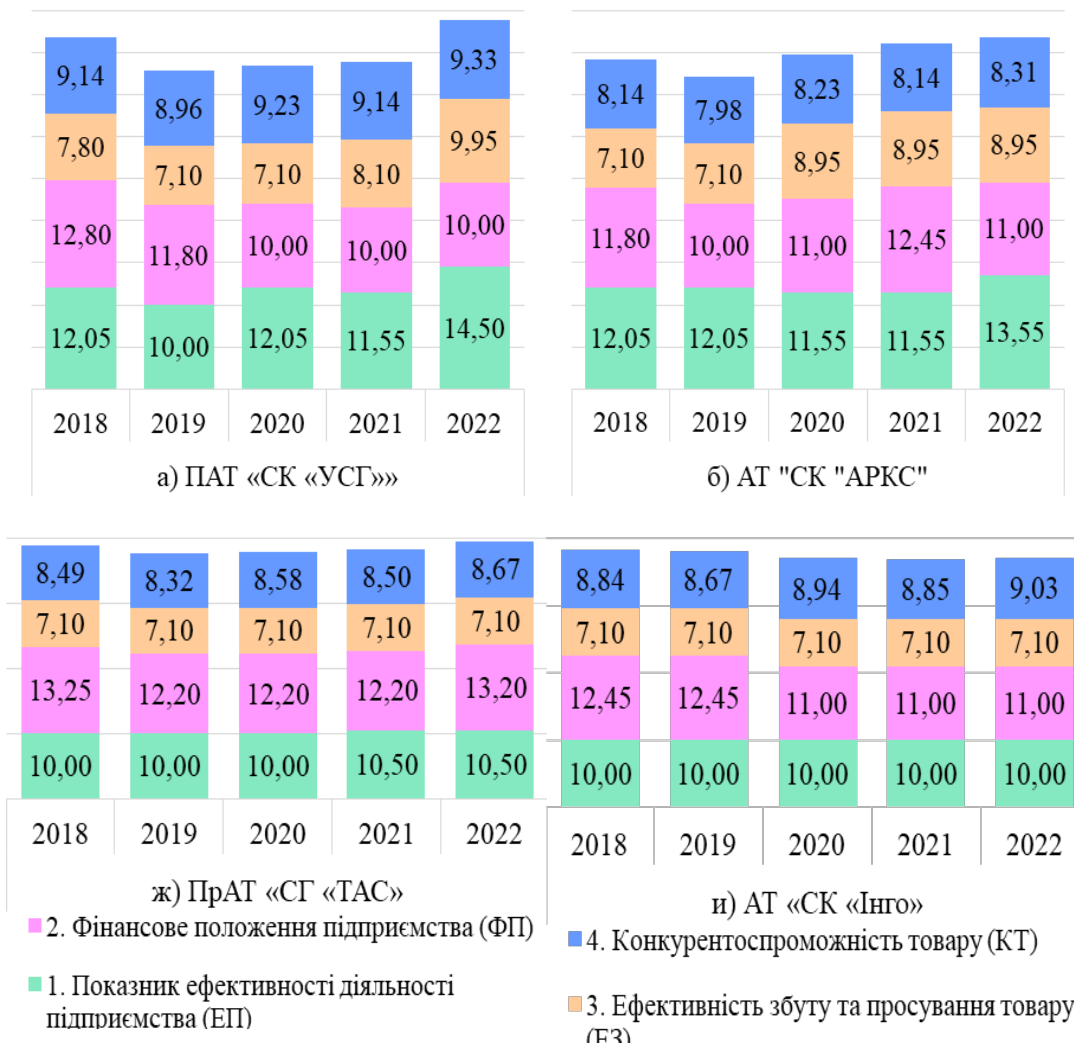

Рис. 1. Динаміка зміни елементів коефіцієнту конкурентоспроможності вітчизняних та зарубіжних підприємств страхового бізнесу

Джерело: розраховано та побудовано авторами

Найбільшим між зарубіжних цей показник є у Allied World та UNIQA, він становить 11,45 протягом усього аналізованого періоду. У СК ASIROM показник ФП складає 10,00 протягом усього періоду, причиною меншого значення показника у даної СК є нижчий рівень коефіцієнту автономії (2,90 порівняно з 4,35 у інших страхових компаній).

Такий елемент як ефективність збуту та просування товару (ЕЗ) займає найменшу питому вагу порівняно з іншими елементами коефіцієнту конкурентоспроможності у всіх страхових

компаніях нашої вибірки. У АТ «СК «АРКС»», ПАТ «СК «УСГ»» та ПрАТ «СК «Уніка»» показник має нестабільну динаміку (зростання чергуються зі спадами), проте саме у цих компаній він є найбільшим порівняно з двома іншими (так, у АТ «СК «Інго»» та ПрАТ «СГ «ТАС»» показник має незмінне значення 7,10, в той час як у ПАТ «СК «УСГ»» у 2022 р. він сягає 9,95), причиною є високий показник рентабельності продажу в АТ «СК «АРКС»», ПАТ «СК «УСГ»» та ПрАТ «СК «Уніка»». Серед зарубіжних підприємств найбільшим цей показник є у СК ASIROM (8,95, тоді як у інших компаній цей показник складає 7,10), причиною чого є вищий показник рентабельності продажу у СК ASIROM (5,55) порівняно з 3,70 у інших страхових компаній.

Останній елемент коефіцієнту конкурентоспроможності – конкурентоспроможність товару (КТ) є найбільшим у ПрАТ «СК «Уніка»», оскільки саме ця компанія має найвищий рівень довіри у споживачів страхових послуг відповідно до Народного рейтингу страхових компаній України. Поміж зарубіжних підприємств є найбільшим у СК UNIQA (значення коливаються від 11,20 до 11,67), далі йде СК ASIROM (8,96–9,33) та СК Allied World (7,98–8,31).

Розрахувавши та проаналізувавши всі елементи ККП можемо визначити його для кожної страхової компанії вибірки за останні п'ять років. Для більш наочного відображення ККП провідних страхових компаній українських та зарубіжних опонентів побудовано теплову карту (табл. 7), що відображають динаміку зміни зазначеного коефіцієнту за 2018–2022 рр.

Усі обрані нами п'ять страхових компаній мають коефіцієнт конкурентоспроможності на базовому рівні або вище базового, значення 0,00–5,00, тобто нижче базового, відсутнє. Слід зазначити, що у 2022 р. три страхові компанії мають ККП вище базового рівня (ПАТ «СК «УСГ»» – 10,44; АТ «СК «АРКС»» – 10,02; ПрАТ «СК «Уніка»» – 10,90), що свідчить про позитивну тенденцію. Також необхідно відмітити, що ККП обраних компаній за аналізований період є досить високим (наближається до значення 10, що є верхньою межею базового проміжку).

Аналізуючи складові ККП за кожною обраною СК у розрізі років, необхідно зазначити, що у ПАТ «СК «УСГ»» найбільші значення ККП зафіксовані у 2018 та 2022 рр. (10,33 та 10,44 відповідно), таким чином з 2018 р. по 2020 р. спостерігався спад показника, а з 2021 р. – зростання. Розглядаючи АТ «СК «АРКС»» слід зазначити, що ККП демонструє то спад, то зростання (найменше значення зафіксовано у 2019 р. – 8,97), але у 2022 р. ККП дорівнює 10,02, що ставить цю компанію на третє місце у вибірці.

Таблиця 10

Теплова карта коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства провідних страхових компаній України

Страхові компанії	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
ПАТ «СК «УСГ»»	10,33	9,51	9,39	9,51	10,44
АТ «СК «АРКС»»	9,55	8,97	9,70	10,09	10,02
ПрАТ «СК «Уніка»»	10,04	9,96	10,56	9,81	10,90
ПрАТ «СГ «ТАС»»	9,78	9,42	9,50	9,55	9,90
АТ «СК «Інго»»	9,66	9,60	9,27	9,24	9,30
Примітка: Вартість показників з урахуванням вагових значень					
низький 0,00-5,00		базовий 5,01-10,00		високий 10,01-15,00	
Джерело: побудовано автором на основі даних табл. 9					

ПрАТ «СК «Уніка»» має найвищі показники ККП (так компанія тричі за аналізований період має значення показника вище базового рівня – у 2018, 2020 та 2022 рр.), значення ККП 10,90 у 2022 р. дає можливість компанії очолити перше місце за цим показником у вибірці. ПрАТ «СГ «ТАС»» не має суттєвих стрибків в значенні показника ККП, і з 2019 р. демонструє тенденцію до щорічного його зростання зі значенням 9,90 у 2022 р. Аналізуючи АТ «СК «Інго»» можна побачити тенденцію до скорочення ККП (так у 2018 р. показник склав 9,66, а у 2022 р. – 9,30), проте ці значення знаходяться в межах базового проміжку та наближаються до його верхньої межі.

Аналізуючи ККП серед зарубіжних підприємств страхового бізнесу, можна зазначити, що усі обрані нами страхові компанії мають коефіцієнт конкурентоспроможності на базовому рівні або вище базового, значення 0,00–5,00, тобто нижче базового, відсутнє. Слід відмітити, що СК UNIQA має показник ККП вище базового рівня протягом всього аналізованого періоду (найбільше значення у 2022 р. – 10,47). Страхові компанії ASIROM та Allied World демонструють показник ККП на базовому рівні, що наближається до його верхньої межі. Однак СК ASIROM має вищі значення ККП (від 9,55 у 2018 р. до 9,78 у 2021 р.), тоді як Allied World демонструє коливання показника від 9,09 у 2019 р. до 9,37 у 2018 р. Узагальнюючи, слід сказати, що всі аналізовані СК є мають високий рівень конкурентоспроможності, оскільки значення показника ККП знаходяться в базовому (ближче до верхньої межі) та високому проміжках.

Найбільше значення зафіксовано у 2022 р. (10,47), а найменше – у 2019 р. (10,15). Розглядаючи СК Allied World, також можна спостерігати нестабільну динаміку зміни показника ККП, його найбільше значення (9,37) було зафіксовано у 2018 р., а вже у 2019 р. спостерігається найменше значення за аналізований період – 9,09. У СК ASIROM, як і у попередніх компаній, періоди спаду показника чергуються зі зростанням, найбільше значення (9,78) зафіксовано у 2021 р., а найменше – у 2018 р. (9,55). Проте, відповідно до значень показника ККП, всі аналізовані страхові компанії мають достатній рівень конкурентоспроможності на страховому ринку.

Користуючись наявною статистичною інформацією та проведеними розрахунками простежимо вплив рівня конкурентоспроможності на валовий прибуток. Передусім потрібно окреслити дескриптивну (описову) статистику досліджуваних показників, яка графічно представлена на рис. 2. Визначено діапазон даних (мінімальні та максимальні значення). Діаграма більш довша валового прибутку, ніж ККП, що свідчить про більшу розсіяність даних. Довгі «вуса» вказують на наявність екстремальних спостережень. В обох випадках розподіл є асиметричним, зокрема спостерігається лівостороння асиметрія, що також підтверджується наведеними графіками частоти розподілу значень (рис. 3).

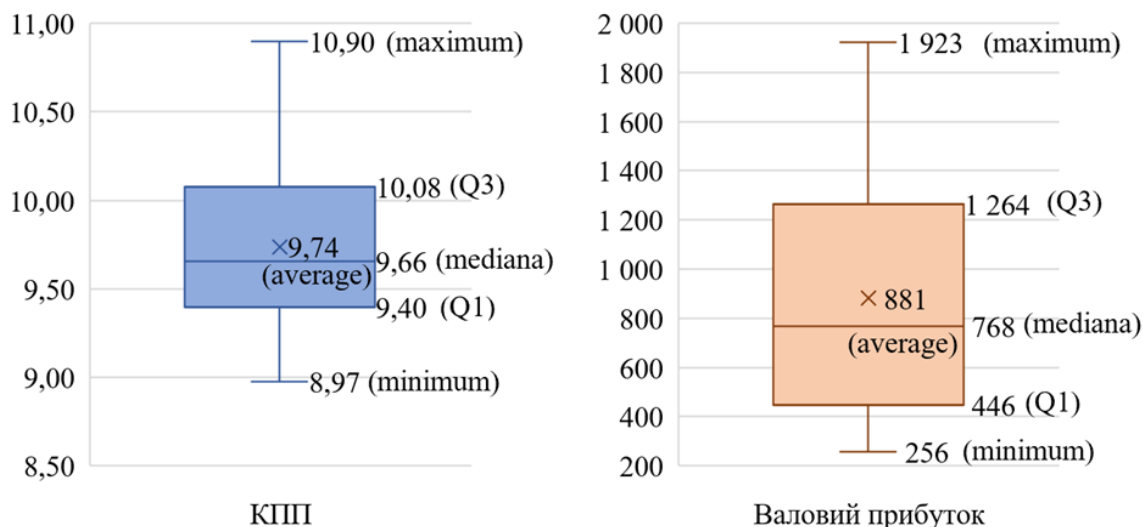

Рис. 2. Дескриптивна статистика коефіцієнту конкурентоспроможності та валового прибутку підприємств страхового бізнесу

Джерело: побудовано авторами.

Для побудови економіко-математичної моделі взаємозалежності коефіцієнту конкурентоспроможності та валового прибутку (1) використану статистичну інформацію п'яти українських та трьох підприємств страхового бізнесу інших країн за останні п'ять років (безпосередньо 40 спостережень).

$$ВП=460\,972,54 \cdot ККП-360\,7496,37 \quad (1)$$

Проведені дослідження показали, що порівнювальні показники прямолінійно залежні між собою із ступенем кореляції 0,44 (рис. 4). Стандартна похибка становить 425 420,96 од. Коефіцієнт детермінації R^2 для рівняння регресії складає 0,1947. Значимість F та P-значення відповідно дорівнюють 0,0044 та 0,0198, а отже, рівняння є статистично значимим при 95%-вому рівні надійності. Також статистичну значимість підтверджує і 95%-вий рівень надійності відсутність зміни знаку вільного члену (константи) рівняння при переході від стовпчика «нижні 95%» до стовпчика «верхні 95%».

Таким чином, можна зазначити, що досліджувані страхові компанії мають достатньо високий рівень конкурентоспроможності, який дозволяє їм створювати гідну конкуренцію на ринку та утримувати лідерські позиції протягом тривалого часу. Побудована модель взаємозалежності свідчить про те, що майже на 20% саме конкурентоспроможність страхових компаній впливає на рівень валового прибутку.

Найсильнішими сторонами всіх досліджуваних підприємств страхового бізнесу виявились фінансове положення та ефективність їх діяльності, проте ефективність збуту і просування товару та його конкурентоспроможність є недостатньо сильними. Це свідчить про необхідність приділення цим елементам конкурентоспроможності страхових компаній більше уваги. Окрім того доцільним буде також вивчення та впровадження досвіду зарубіжних компаній, що може надати корисних ідей та стратегій як для українських страхових компаній, так і закордонних. Це може включати в себе впровадження новітніх технологій, удосконалення процесів або вдосконалення методів обслуговування клієнтів. Проведене порівняльне оцінювання може підштовхнути українські компанії до підвищення якості своїх послуг та конкурентоспроможності, оскільки вони стикаються з прямим порівнянням зі зразками зарубіжного ринку.

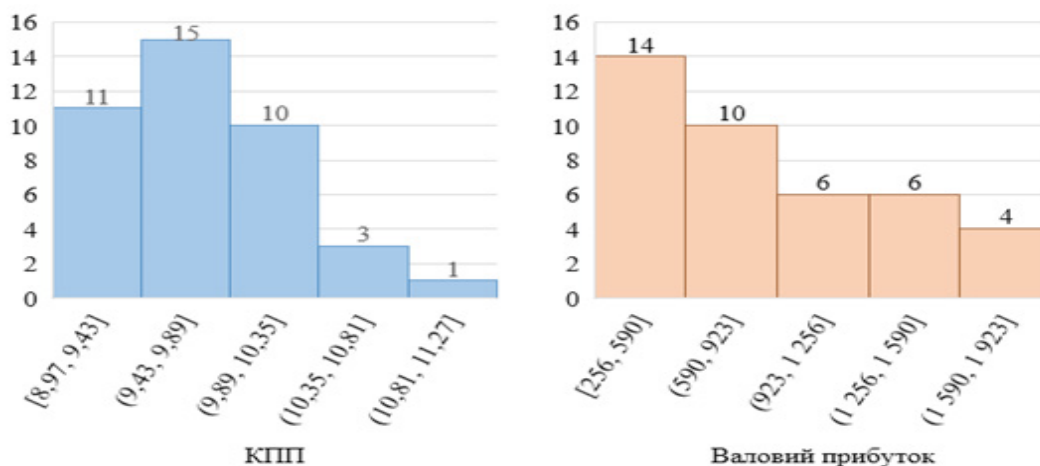

Рис. 3. Частота розподілу значень коефіцієнту конкурентоспроможності та валового прибутку підприємств страхового бізнесу

Джерело: побудовано авторами.

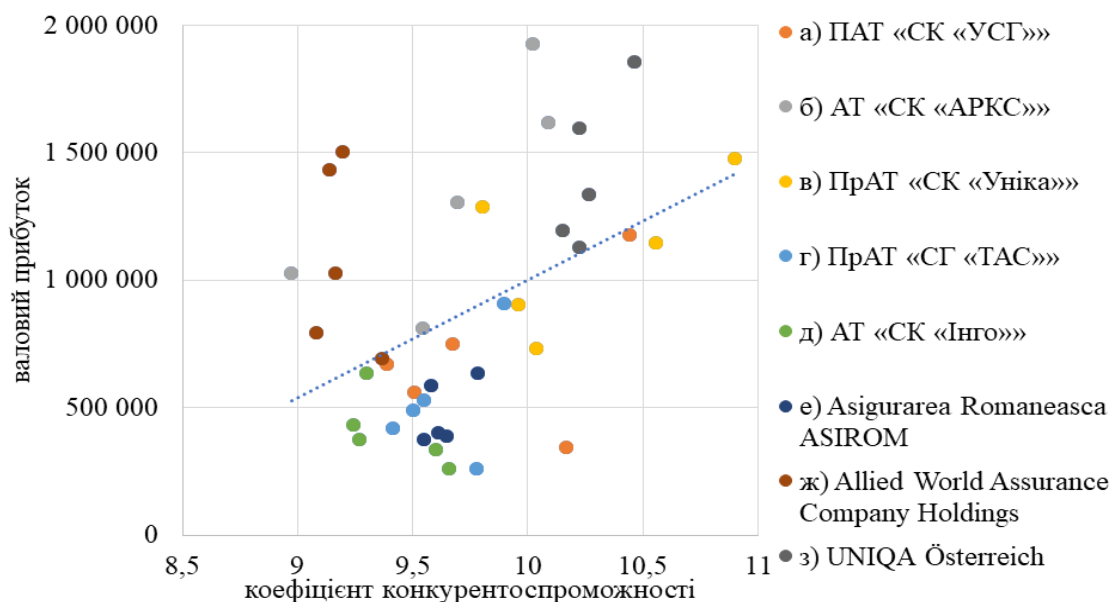

Рис. 4. Взаємозалежність коефіцієнту конкурентоспроможності та валового прибутку досліджуваних підприємств страхового бізнесу

Джерело: побудовано авторами.

Висновки. В роботі проведено порівняльне оцінювання конкурентоспроможності українських та зарубіжних підприємств страхового бізнесу на основі ретроспективних даних із застосуванням інтегрального підходу для визначення можливостей підвищення конкурентоспроможності аналізованих підприємств. Для оцінювання конкурентоспроможності СК обрано п'ять провідних вітчизняних СК non-life на основі показника зібраних валових страхових премій за 2022 рік. Під час оцінювання застосовано методику, яка полягає на аналізі ефективності діяльності, фінансового положення та ефективності збуту і просування товару, а також його конкурентоспроможності. В процесі аналізу встановлено, що 3 з аналізованих вітчизняних компаній мають приналежність до міжнародних страхових груп, тому для оцінювання рівня конкурентоспроможності вибрано зарубіжні компанії з тих саме груп: Vienna Insurance Group, Fairfax Financial Holdings, UNIQA Insurance Group.

За результатами оцінювання визначено, що у всіх аналізованих СК спостерігається висока ефективність діяльності та високий рівень фінансового положення. Проте жодна СК не перевищила межі базового рівня за показником ефективності збуту та просування страхових послуг. За показником конкурентоспроможності товару тільки UNIQA Österreich має високий рівень. Втім загальний рівень конкурентоспроможності аналізованих вітчизняних СК є високим (ПАТ «СК «УСГ»», АТ «СК «АРКС»», ПрАТ «СК «Уніка»» і UNIQA Österreich) та базовим, але таким, що наближається до високого (ПрАТ «СГ «ТАС»», АТ «СК «Інго»», Asigurarea Romaneasca ASIROM і Allied World Assurance Company Holdings).

Представлено основні характеристики отриманих значень коефіцієнта конкурентоспроможності. Визначено, що сукупність показників валового прибутку підприємств страхового бізнесу є більш розсіяною, ніж коефіцієнту конкурентоспроможності. Окрім того в обидвох сукупностях присутні екстремальні максимальні спостереження, що також вказує на розсіяність. Частота розподілу значень за обома показниками є лівосторонньою асиметричною. В процесі вивчення взаємозв'язку між конкурентоспроможністю та обсягами валового прибутку підприємств страхового бізнесу побудовано статистично-значиму економіко-математичну модель взаємозалежності із 95%-вим рівнем надійності та визначено, що тільки на 20% можна пояснити коливання рівня ККП.

Список літератури

1. Budská P., Fleischmann L. Development and comparison of competition and concentration in the banking and insurance sector in the czech republic in the years 2007-2019. *Politicka Ekonomie*. 2021. Vol. 69. Is. 1. P. 3–25. DOI: <https://doi.org/10.18267/J.POLEK.1308>.
2. Serikova G., Orynassarova Y., Kuzgibekova S., Yessymkhanova Z., Tatiyeva G., Omarova A. Evaluation of competitiveness factors of insurance companies. *Entrepreneurship and Sustainability*. 2019. Vol. 7. Is. 1. P. 704–713. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(50\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(50)).
3. Vnukova N., Opeshko N., Mamedova E. Identifying changes in insurance companies' competitiveness on the travel services market. *Insurance Markets and Companies*. 2020. Vol. 11. Is. 1. P. 53–60. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ins.11\(1\).2020.06](http://dx.doi.org/10.21511/ins.11(1).2020.06).
4. Демиденко М.А., Пістунов І.М. Підвищення конкурентоспроможності продуктів та послуг страхової компанії з використанням методів економіко-математичного моделювання. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. №4 (74). С. 98–105. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2021-74-15>.
5. Chen S.-Y., Lu Ch.-Ch. Assessing the competitiveness of insurance corporations using fuzzy correlation analysis and improved fuzzy modified TOPSIS. *Expert Systems*. 2015. Vol. 32. Is. 3. P. 392–404. DOI: <https://doi.org/10.1111/exsy.12099>
6. Гриценко К.Г. Метод оцінювання конкурентоспроможності страхових компаній на основі нечіткої логіки. *Фінансовий простір*. 2011. Т. 1. №1. С. 79–84. URL: <https://oaji.net/articles/2014/944-1405945876.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).
7. Sanderson A., Juniors M., Papavassiliou V. Competition in the insurance sector – An application of Boone indicator. *Cogent Economics & Finance*. 2021. Vol. 9. Is. 1. Article number 1974154. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1974154>.
8. Lu M., Zhu K. Performance evaluation of the insurance companies based on AHP. *Advances in materials, machinery, electronics II: Proceedings of the 2nd International Conference on Advances in Materials, Machinery, Electronics (AMME 2018)*. 20–21 January 2018. Xi'an City, China. DOI: <https://doi.org/10.1063/1.5033666>.
9. Bilbao-Terol A., Arenas-Parra M., Quiroga-García R., Bilbao-Terol C. An extended best–worst multiple reference point method: application in the assessment of non-life insurance companies. *Operational Research*. 2022. Vol. 22. P. 5323–5362. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12351-022-00731-z>.
10. Внукова Н. М., Мамедова Е. Р. Теоретичні аспекти визначення сутності конкурентоспроможності страхових компаній. *Ефективна економіка*. 2020. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/14.pdf (дата звернення: 16.11.2023).
11. Кривицька О.Р., Ковоселецька А.О. Теоретико-методичні аспекти оцінки управління конкурентоспроможністю страхових компаній. *Бізнесінформ*. 2021. №12. С. 288–294. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-288-294>.
12. Пономарьова О. Б. Конкурентоспроможність страхових компаній у регіоні. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2013. №2 (30). С. 92–103. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-288-294>.
13. Приступа Л. А., Харчук О. Б. Концептуальні засади конкуренто–спроможності страхової компанії в сучасному ринковому середовищі. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1201–1206. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/201.pdf (дата звернення: 16.11.2023).
14. Буртяк І.В., Судук Н.В., Рогач О.Д. Комплексна оцінка конкурентоспроможності страхової компанії методами кластерного та дискримінантного аналізу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. Т. 1. №6. С. 156–162. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6-26>.
15. Dyakonova I., Kravchuk A., Sheliuk A., Haber J. Quantitative methods estimation of the competitiveness of insurance companies in the context of sustainable development. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2020. No 3 (34). P. 366–380. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i34.215575>.
16. Хмельницький національний університет. Методи аналізу конкурентоспроможності

- підприємства. URL: <https://msn.khmnu.edu.ua/mod/page/view.php?id=8839&lang=es> (дата звернення: 16.11.2023).
17. Yevtushenko N. O., Khomych N. O. Features of competitiveness assessment for insurance business companies. *Economics. Management. Business*. 2020. Vol. 3. Is. 3. P. 15–20. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2020.031520>.
18. Товариство з обмеженою відповідальністю «Файненс.юа». Народний рейтинг страхових компаній України. URL: https://finance.ua/ua/ratings/customer_services/-/insurances/2/1 (дата звернення: 16.11.2023).
19. Allied World Assurance Company Holdings, Ltd. About us. Our Financials. URL: <https://awac.com/financials/> (дата звернення: 16.11.2023).
20. ASIROM - Vienna Insurance Group. Dispre Asirom. Situatii financiare IFRS. URL: <https://asirom.ro/situatii-financiare-ifrs> (дата звернення: 16.11.2023).
21. UNIQA Österreich. Investor Relations. Publikationen. URL: <https://www.uniqagroup.com/grp/investor-relations/ueberblick.de.html> (дата звернення: 16.11.2023).
22. Публічне акціонерне товариство «Страхова компанія «Українська страхова група». Про USG. URL: <https://www.usg.ua/about/company-presentation/about-usg/> (дата звернення: 16.11.2023).
23. Акціонерне товариство «Страхова компанія «АРКС». Публічна та фінансова інформація. Про компанію ARX. URL: <https://arx.com.ua/publicna-ta-finansova-informatsiya> (дата звернення: 16.11.2023).
24. Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Уніка». Публічна інформація. URL: https://uniqa.ua/initial_data/ (дата звернення: 16.11.2023).
25. Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ТАС». Про нас. URL: <https://sgtas.ua/company/> (дата звернення: 16.11.2023).
26. Акціонерне товариство «Страхова компанія «INGO». Розкриття інформації. URL: <https://ingo.ua/pro-kompaniyu/rozkrittya-informacziyi> (дата звернення: 16.11.2023).
27. Публічне акціонерне товариство «Страхова компанія «Українська страхова група». Фінансова інформація. Фінансова звітність. URL: <https://www.usg.ua/about/financial-information/financial-statements> (дата звернення: 16.11.2023).
28. Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «ТАС». Регулярна річна звітність. URL: <https://sgtas.ua/regulyarnaya-godovaya-informacziya/zv%D1%96tn%D1%96st-za-2022-r%D1%96k/> (дата звернення: 16.11.2023).

References

1. Budská, P., Fleischmann, L. (2021). Development and comparison of competition and concentration in the banking and insurance sector in the czech republic in the years 2007-2019. *Politická Ekonomie*, 69, 1, 3–25. DOI: <https://doi.org/10.18267/J.POLEK.1308>.
2. Serikova, G., Orynassarova, Y., Kuzgibekova, S., Yessymkhanova, Z., Tatiyeva, G., Omarova, A. (2019). Evaluation of competitiveness factors of insurance companies. *Entrepreneurship and Sustainability*, 7, 1, 704–713. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1\(50\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.1(50)).
3. Vnukova, N., Opeshko, N., Mamedova, E. (2020). Identifying changes in insurance companies' competitiveness on the travel services market. *Insurance Markets and Companies*. 2020, 11, 1, 53–60. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ins.11\(1\).2020.06](http://dx.doi.org/10.21511/ins.11(1).2020.06).
4. Demydenko, M., Pistunov, I. (2021). Increasing the competitiveness of insurance company products and services using economic and mathematical modeling methods. *Scientific View: Economics and Management*, 4 (74). 98–105. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2021-74-15>. [In Ukrainian].
5. Chen, S.-Y., Lu, Ch.-Ch. (2015). Assessing the competitiveness of insurance corporations using fuzzy correlation analysis and improved fuzzy modified TOPSIS. *Expert Systems*, 32, 3. 2015, 392–404. DOI: <https://doi.org/10.1111/exsy.12099>.
6. Grytsenko, G. (2011). Method of competitiveness assessment of insurance enterprises on the basis of fuzzy logic. *Financial space*, 1 (1), 79–84. Retrieved from <https://oaji.net/articles/2014/944-1405945876.pdf> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].

7. Sanderson, A., Juniors, M., Papavassiliou, V. (2021). Competition in the insurance sector – An application of Boone indicator. *Cogent Economics & Finance*, 9 (1), 1974154. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1974154>.
8. Lu, M., Zhu, K. (2018). Performance evaluation of the insurance companies based on AHP. *Advances in materials, machinery, electronics II: Proceedings of the 2nd International Conference on Advances in Materials, Machinery, Electronics (AMME 2018)*. 20–21 January 2018. Xi'an City, China. DOI: <https://doi.org/10.1063/1.5033666>.
9. Bilbao-Terol, A., Arenas-Parra, M., Quiroga-García, R., Bilbao-Terol, C. (2022). An extended best–worst multiple reference point method: application in the assessment of non-life insurance companies. *Operational Research*, 22, 5323–5362. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12351-022-00731-z>.
10. Vnukova, N, Mamedova, E. (2020). Theoretical aspects of determining the essence of insurance companies' competitiveness. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/14.pdf (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
11. Kryvytska, O. R., Novoseletska, A. O. (2021). The Theoretical and Methodological Aspects of Assessing the Competitiveness Management of Insurance Companies. *Business Inform*, 12, 288–294. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-288-294>.
12. Ponomaryova, O. (2013). Competitiveness of insurance companies in the region. *Vestnik DDFA. Economic Sciences*, 2 (30), 92-103. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-288-294>.
13. Prystupa, L.A., Kharchuk, O.B. (2017). Conceptual base of the insurance company's competitiveness in the modern market environment. *Economy and Society*, 13, 1201–1206. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/201.pdf (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
14. Burtaniak, I., Suduk, N., Rogach, O. (2021). Comprehensive assessment of insurance company's competitiveness by cluster and discriminative analysis methods. *Herald of Khmelnytskyi National University.*, 1, 6, 156–162. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6-26>.
15. Dyakonova, I., Kravchuk, A., Sheliuk, A., Haber, J. (2020). Quantitative methods estimation of the competitiveness of insurance companies in the context of sustainable development. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 3 (34). 2020, 366–380. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215575>.
16. Khmelnytsky National University (n.d.). Methods of analysing the competitiveness of an enterprise. Retrieved from <https://msn.khmnu.edu.ua/mod/page/view.php?id=8839&lang=es> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
17. Yevtushenko, N. O., Khomych, N. O. (2020). Features of competitiveness assessment for insurance business companies. *Economics. Management. Business*, 3, 3, 15–20. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2020.031520>.
18. Limited Liability Company “Finance.ua” (n.d.). People's rating of insurance companies in Ukraine. Retrieved from https://finance.ua/ua/ratings/customer_services/-/insurances/2/1 (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
19. Allied World Assurance Company Holdings, Ltd (n.d.). About us. Our Financials. Retrieved from <https://awac.com/financials/> (accessed November 16, 2023).
20. ASIROM - Vienna Insurance Group (n.d.). Dispre Asirom. Situatii financiare IFRS. Retrieved from <https://asirom.ro/situatii-financiare-ifrs> (accessed November 16, 2023).
21. UNIQA Österreich (n.d.). Investor Relations. Publikationen. Retrieved from <https://www.uniqagroup.com/grp/investor-relations/ueberblick.de.html> (accessed November 16, 2023).
22. Public Joint Stock Company “Insurance Company “Ukrainian Insurance Group” (n.d.). About USG. Retrieved from <https://www.usg.ua/about/company-presentation/about-usg/> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
23. Joint Stock Company “Insurance Company “ARXS” (n.d.). Public and financial information. About ARX. Retrieved from <https://arx.com.ua/publicna-ta-finansova-informatsiya> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
24. Private Joint Stock Company “Insurance Company “Unika” (n.d.). Public information. Retrieved from https://uniqa.ua/initial_data/ (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
25. Private Joint Stock Company “Insurance Company “TAS” (n.d.). About us. Retrieved from <https://sgtas.ua/company/> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].
26. Joint Stock Company “Insurance Company “INGO” (n.d.). Disclosure of information. Retrieved from <https://ingo.ua/pro-kompaniyu/rozkrittuya-informacziyi> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].

27. Public Joint Stock Company “Insurance Company “Ukrainian Insurance Group” (n.d.). Financial information. Financial statements. Retrieved from <https://www.usg.ua/about/financial-information/financial-statements> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].

28. Private Joint Stock Company “Insurance Company “TAS” (n.d.). Regular annual reporting. Retrieved from <https://sgtas.ua/regulyarnaya-godovaya-informacziya/zv%D1%96tn%D1%96st-za-2022-r%D1%96k/> (accessed November 16, 2023). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

УДК 336.717.111:330.341.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-108-113>

ЦИФРОВА ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Жердецька Л.В., доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lzherdetska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

***Анотація.** У статті висвітлені теоретичні та практичні аспекти цифрової фінансової інклюзії та її вплив на соціально-економічний розвиток. Встановлено, що цифрова фінансова інклюзія робить вагомий позитивний внесок у забезпечення цілей сталого розвитку.*

За результатами проведеного аналізу емпіричних досліджень встановлено, що цифрова фінансова інклюзія є статистично значущим чинником для показників соціально-економічного розвитку. Також вона визначає рівень розвитку фінансового сектору економіки, який в свою чергу, впливає на економічне зростання.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу в дослідженні здійснено обґрунтування каналів та інтенсивності впливу цифрової фінансової інклюзії на показники соціально-економічного розвитку. На цій основі доведено, що показники цифрової та фінансової інклюзії є важливими чинниками сталого розвитку та ефективного функціонування фінансового сектору економіки, здійснюючи позитивний вплив соціально-економічний розвиток держави. Водночас ідентифікація механізмів впливу рівня цифрової фінансової інклюзії на показники економічного зростання потребують додаткового обґрунтування.

***Ключові слова:** цифрова фінансова інклюзія, сталий розвиток, соціально-економічний розвиток, економічне зростання.*

DIGITAL FINANCIAL INCLUSION AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Zherdetska Liliia, D.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Banking Department, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: lzherdetska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

***Abstract.** Introduction. Digital technologies offer a powerful solution to increasing access to financial services for the approximately two billion adults worldwide who are still excluded from the formal financial system. Introducing innovative business models for banks and further implementation of digital technologies can help connect more people at lower costs (including those living in rural and remote areas) to critical financial services that help them manage their financial live. As a result, it will ultimately offer increased their welfare. This chain allows to determine digital financial inclusion as a significant factor in the socio-economic development of both a separate state and the world economy as a whole.*

Purpose. Substantiation of the channels and intensity of influence of digital financial inclusion on indicators of socio-economic development.

Results. The article presents the results of economic-mathematical modeling of factors of digital financial inclusion, factors of development of the financial sector of the economy on indicators of socio-economic development.

Indicators of GDP dynamics per capita and the human development index were substantiated as dependent variables. Indicators of digital and digital financial inclusion defined as independent variables. They are (1) the number of bank branches per 100,000 adults; (2) the number of ATMs per 100,000 adults; (3) account ownership at a financial institution or with a mobile-money-service provider; poorest 40% (% of population ages 15+).

Independent variables characterizing the state of financial market development were also added to the model. They are (1) broad money per GDP; (2) domestic credit to the private sector; (3) depth of credit information index; (4) depositors with commercial banks (per 1,000 adults).

All considered factors have a positive and statistically significant effect on the human development index. However, economic growth indicators are positively influenced only by the level of financial inclusion, which is explained by indicators of financial infrastructure development (number of bank branches and ATMs per 100,000 adults).

Conclusions. Indicators of digital and financial inclusion are important factors of sustainable development and effective functioning of the financial sector of the economy. They have a positive impact on the socio-economic development of the state. At the same time, impact of the digital financial inclusion on economic growth indicators is carried out through the development of the financial market. And the level of development of the financial market is a factor of economic growth.

***Keywords:** digital financial inclusion, sustainable development, socio-economic development, economic growth*

JEL Classification: E440, G210, O160.

Постановка проблеми. Фінансова інклюдія була визначена як чинник, що сприяє досягненню цілей сталого розвитку. Фінансова інклюдія пов'язана, з одного боку, з рівнем фінансової грамотності й обізнаності, а з іншого – з доступом та здатністю опанувати новітні інформаційні і цифрові технології. Вагомим поштовхом у розвитку цифрової фінансової інклюдії стала пандемія Covid-19, коли безпосереднє спілкування між людьми обмежувалося, а більшість сфер діяльності було перенесено в онлайн простір. Однією з таких сфер став ринок фінансових послуг. В Україні додатковим чинником розвитку цифрової фінансової інклюдії стало повномасштабне вторгнення росії та неможливість провадити діяльність фінансовими установами у зоні бойових дій чи тимчасово окупованих територіях. Водночас, незважаючи на переваги, які приносять цифрові фінансові послуги, і зусилля, спрямовані на діджиталізацію банківських операцій, все ще існують значні проблеми щодо швидкого та ефективного використання інформаційних комп'ютерних технологій для істотного підвищення фінансової інклюдії. Зокрема, потенціал цифрових фінансових (банківських) операцій ще не реалізований у повному обсязі, оскільки 2 мільярди людей у країнах, що розвиваються, досі не мають альтернативи готівковій економіці та повноцінного доступу до цифрових фінансових послуг. Більшість з них мають мобільні телефони, але індустрія стало складно запускати та масштабувати послуги для тих, хто не користується банківськими послугами, оскільки багато політичних та нормативних умов ще не є сприятливими. Цифрові технології пропонують потужне рішення для розширення доступу до фінансових послуг для приблизно двох мільярдів дорослих у всьому світі, які все ще виключені з офіційної фінансової системи. Запровадження інноваційних бізнес-моделей діяльності банків та подальша імплементація цифрових технологій можуть допомогти долучити більше людей за менших витрат (у тому числі тих, хто живе в сільській місцевості та віддалених районах) до критично важливих фінансових послуг, які допоможуть їм керувати своїм фінансовим життям і, зрештою, запропонують підвищення добробуту. Цей ланцюг дозволяє визначити цифрову фінансову інклюдію як вагомий чинник соціально-економічного розвитку як окремої держави, так і світової економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ураховуючи значущість цифрової економічної інклюдії для досягнення цілей сталого розвитку, цей напрям викликає значний інтерес з боку науковців та практиків. Дослідження цифрової фінансової інклюдії проводить Світовий банк [1], МВФ публікує на щорічній основі аналітичні огляди доступу до фінансових послуг [2], дослідження фінансової грамотності, інклюдії та благополуччя проведене для України в межах проєкту USAID [3]. Р. Левін визначає рівень розвитку фінансового сектора як потужний драйвер загального економічного зростання, а фінансова інклюдія чинить вплив на фінансовий сектор в цілому та його здатність виконувати притаманні функції [4]. Схожої думки дотримуються науковці в емпіричному дослідженні на прикладі країн Азійсько-Атлантичного регіону [5]. І. Чука та ін. також провели емпіричне дослідження та довели вплив фінансової інклюдії на економічний розвиток [6]. Дослідження А. Деміргук-Канта та ін. містить огляд фінансової інклюдії в усьому світі та визначає переваги фінансової інклюдії та те, як вони можуть сприяти інклюдивному зростанню та економічному розвитку, узагальнюючи відповідні емпіричні дані [7].

Українські учені-економісти також приділяють значну увагу питанням цифрової фінансової інклюдії. У цьому зв'язку варто виділити роботу Міщенко С. та Науменкової С., де вони розглядають поняття «цифрова фінансова інклюдія» та обґрунтовують необхідність системної цифровізації фінансового сектора України [8]. Наковці Тимків А. та Сидор Г. аргументують, що в сучасних умовах фінансова інклюдія є потужною складовою відновлення економіки України [9].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас сучасні динамічні та мінливі умови потребують оновлення та актуалізації емпіричних досліджень стосовно впливу цифрової фінансової інклюдії на соціально-економічний розвиток держави.

Мета дослідження. Обґрунтування каналів та інтенсивності впливу цифрової фінансової інклюдії на показники соціально-економічного розвитку.

Основний матеріал. Фінансова інклюдія пов'язана із забезпеченням доступу до відповідних фінансових продуктів і послуг, необхідних усім верствам суспільства загалом і вразливим групам, як-от незахищені верстви населення, групи з низьким рівнем доходу, зокрема; послуги повинні надаватися за доступною ціною в справедливий і прозорий спосіб основними інституційними гравцями. Світовий банк зазначає, що «фінансова інклюдія означає, що окремі особи та підприємства мають доступ до корисних і доступних фінансових

продуктів і послуг, які відповідають їхнім потребам – транзакції, платежі, заощадження, кредити та страхування – які надаються відповідально та стабільно» [1]. Необхідно зазначити, що забезпечення фінансової інклюзії відноситься до переліку цілей Концепції сталого розвитку. Проте, незважаючи на зацікавленість з боку науковців та практиків, актуальної інформаційної бази, показники якої можна було б порівняти за країнами та в часі, й досі не розроблено. Нині є показники за окремими країнами (наприклад, звіт з проведеного дослідження по Україні [3]) та результати глобального дослідження Світового Банку, за яким наявні дані до 2017 року включно [3]. Найбільш значущі показники з бази даних Світового банку наведені на рис. 1.

Рис.1. Показники фінансової інклюзії України в 2017 р., % серед населення 15-34 роки

Джерело: побудовано за даними [10]

Як свідчать, дані рис.1., не дивлячись на високі показники доступу до мобільних телефонів та інтернету, користується цифровими банківськими послугами зовсім незначна частка населення, навіть у вибірці серед молодих людей віком 15-34 роки.

Водночас варто констатувати позитивну динаміку показників фінансової інклюзії відповідно до спільного дослідження НБУ та USAID – наприклад, рівень користування банківськими рахунками зріс з 57 до 72% за період 2018-2021 рр. [3].

Проте важливо розуміти, чому така увага приділяється питанням фінансової інклюзії, та чи існує емпірично доведений їхній вплив на показники соціально-економічного розвитку.

У дослідженні [4] встановлено, що фінансовий сектор здійснює позитивний вплив на економічне зростання через виконувани ним функції: інформаційна; розподільча для продуктивного використання капіталу; контроль за інвестиціями та корпоративний контроль; акумулювання заощаджень; стимулююча для сприяння торгівлі, диверсифікації та управлінню ризиками та полегшенню обміну товарами та послугами. Теоретичні дослідження виявили зв'язок між цими функціями та різноманітними позитивними економічними наслідками, наприклад вищим економічним зростанням і продуктивністю. Отже, можна визначити рівень фінансового розвитку країни як ступінь виконання вищезазначених функцій. У контексті того, що фінансова інклюзія є вагомим чинником розвитку фінансового сектора економіки можна зазначити існування цього зв'язку та теоретичному рівні. Також існує низка емпіричних досліджень, які доводять вплив фінансової інклюзії на економічний розвиток [5, 6].

Грунтуючись на існуючих емпіричних розробках [4-7] вважаємо за необхідне оцінювання впливу показників цифровізації та фінансової інклюзії на показники соціально-економічного розвитку за такими рівняннями:

$$SEDi = \text{Const} + a_1 D(1,i) + a_2 D(2,i) + a_3 D(3,i) + b_1 F(1,i) + b_2 F(2,i) + b(2,i) F(2,i) + b(3,i) F(3,i) + b(4,i) F(4,i) + \epsilon_i \quad (1)$$

$$GDP_{ci} = \text{Const} + a_1 D(1,i) + a_2 D(2,i) + a_3 D(3,i) + b_1 F(1,i) + b_2 F(2,i) + b(2,i) F(2,i) + b(3,i) F(3,i) + b(4,i) F(4,i) + \epsilon_i \quad (2)$$

де залежні змінні $SEDi$ та GDP_{ci} ;

D – показники цифрової та цифрової фінансової інклюзії; F- показники розвитку фінансового ринку;

SEDi – показник соціально-економічного розвитку країни i, який вимірюватиметься за допомогою Індексу людського розвитку (Human Development Index) [11];

GDPci – зростання ВВП на душу населення (річний %);

D(1,i) – кількість банківських відділень на 100 тис. дорослого населення;

D(2,i) – кількість банкоматів на 100 000 дорослих;

D(3,i) – наявність рахунків у фінансовій установі або в постачальнику послуг мобільних грошей, найбідніші 40% (% населення віком від 15 років);

F(1,i) - внутрішній кредит приватному сектору;

F(2,i) – грошова маса на ВВП (M2);

F(3,i) – індекс глибини кредитної інформації;

F(4,i) – вкладники комерційних банків (на 1000 дорослих).

При проведенні кореляційно-регресійного аналізу тестуватиметься F-значущість моделі та P-значення окремих коефіцієнтів. Результати проведеного моделювання наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати моделювання впливу індикаторів цифрової та фінансової інклюзії на показники соціально-економічного розвитку країн світу в 2021 р.

Незалежні змінні	Залежна змінна – індекс людського розвитку (SEDi)				Залежна змінна – зростання ВВП на душу населення (GDPci)			
	1		2		3		4	
	К	Р	К	Р	К	Р	К	Р
Константа	0,28	0,02	0,4	0,0001	1,2	0,1	-0,75	0,2
Кількість банківських відділень на 100 тис. дорослого населення (D(1,i))	н/з	-	0,003	0,01	н/з	-	1,37	0,05
Кількість банкоматів на 100 000 дорослих (D(2,i))	0,09	0,02	0,001	0,002	1,53	0,03	1,1	0,1
Наявність рахунків у фінансовій установі або в постачальнику послуг мобільних (D_(3,i))	-	-	-	-	-	-	-	-
Внутрішній кредит приватному сектору (F(1,i))	0,02	0,07	0,0001	0,12(*)	н/з	-	н/з	-
Грошова маса на ВВП (M2) (F(2,i))	-	-	0,002	0,001	-	-	н/з	-
Індекс глибини кредитної інформації (F(3,i))	-	-	0,00001	0,002	-	-	н/з	-
Вкладники комерційних банків (на 1000 дорослих) (F(4,i))	0,7		0,75		0,1		0,3	
R-квадрат	<0.001		<0.001		0,03		0,001	
F-значення	109		47		109		47	
Кількість спостережень								

Умовні позначення: К – коефіцієнт, Р – Р-значущість, н/з – незначуща змінна

Джерело: власна розробка

За даними таблиці 1 можна зробити низку висновків стосовно каналів та інтенсивності впливу цифрової фінансової інклюзії на показники соціально-економічного розвитку.

Досліджувані чинники чинять більш вагомий вплив на індекс людського розвитку, аніж на зростання ВВП на душу населення. Динаміка ВВП – передусім показник економічного розвитку, у той час як індекс людського розвитку враховує ширший спектр соціальних показників (очікувана тривалість життя при народженні; очікувані роки навчання; середні роки навчання; ВНД на душу населення).

Всі розглянуті чинники позитивно та статистично значущо впливають на індекс людського розвитку, однак на показники економічного зростання позитивно впливає лише рівень фінансової інклюзії, що пояснюється показниками розвитку фінансової інфраструктури (кількість відділень банків та банкоматів 100 тис. дорослого населення). Зазначене непрямим чином пояснює механізм впливу цифрової фінансової інклюзії на рівень економічного зростання: рівень цифрової фінансової інклюзії визначає стан та розвиток фінансового сектору економіки, який вже впливає на економічне зростання. Водночас, ураховуючи наявність гіпотези «слідування за попитом» та «слідування за пропозицією» при ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків між розвитком фінансового та реального секторів економіки [12], причинно-наслідковий механізм впливу цифрової фінансової інклюзії на економічне зростання потребує більш глибокого дослідження.

Висновки. Ураховуючи зазначене вище, можна зробити низку висновків та обґрунтувати шляхи подальших досліджень. Показники цифрової та фінансової інклюзії є важливими чинниками сталого розвитку та ефективного функціонування фінансового сектору економіки, здійснюючи позитивний вплив соціально-економічний розвиток держави. Водночас ідентифікація механізмів впливу рівня цифрової фінансової інклюзії на показники економічного зростання потребують додаткового обґрунтування.

Список літератури

1. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення 09.10.2023)
2. IMF Releases the 2023 Financial Access Survey Results. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/10/03/pr23332-imf-releases-the-2023-financial-access-survey-results> (дата звернення 10.11.2023)
3. Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Report on the results of the research. September 2021. Kyiv, Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf?v=4 (дата звернення 09.10.2023)
4. Levine, R. "Finance and Growth: Theory and Evidence, in "Handbook of Economic Growth: Philippe Aghion & Steven Durlauf (ed.), 2005. Edition 1., Vol. 1, Ch. 12, P. 865-934 Elsevier.
5. Dinh Thi Thanh Van, Nguyen Ha Linh. The Impacts of Financial Inclusion on Economic Development: Cases in Asian.Pacific Countries. Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. 2019. Vol. 22. № 1. URL: <http://doi.org/10.2478/cer-2019-0001> (дата звернення 09.10.2023)
6. Chuka Ifediora, Kenechukwu Onochie Offor, Eze Festus Eze, Samuel Manyo Takon, Anthony Eboselume Ageme, Godwin Imo Ibe & Josaphat U. J. Onwumereю Financial inclusion and its impact on economic growth: Empirical evidence from sub-Saharan Africa, Cogent Economics & Finance, 10:1, 2060551, DOI: 10.1080/23322039.2022.2060551.
7. Demircuc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. Financial Inclusion and Inclusive Growth. A Review of Recent Empirical Evidence. April. Policy Research Working Paper. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b90d407a-b789-5cbd-9f43-6e6f5438b8da> (дата звернення 10.11.2023)
8. Науменкова С., Міщенко С. Цифрова фінансова інклюзія: можливості та обмеження для України. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2020. № 1-2. 133-149. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-133-149

9. Тимків, А., Сидор, Г. Фінансова інклюзія як складова відновлення економіки України. Інклюзія і суспільство. Вип. 1. С. 5-14. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1-1>
10. Дані Світового Банку. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=g20-basic-set-of-financial-inclusion-indicators#> (дата звернення 09.10.2023)
11. Human Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення 10.11.2023)
12. Жердецька Л., Ткач В. Банківська система у забезпеченні економічного зростання: теорія та емпіричний взаємозв'язок. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2021. № 7-8. С. 284-285. DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-33-46

References

1. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (date of access 09.10.2023)
2. IMF Releases the 2023 Financial Access Survey Results. Retrieved from <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/10/03/pr23332-imf-releases-the-2023-financial-access-survey-results> (date of access 10.11.2023)
3. Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Report on the results of the research. September 2021. Kyiv, Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf?v=4 (date of access 09.10.2023)
4. Levine, R., (2005). "Finance and Growth: Theory and Evidence, in "Handbook of Economic Growth: Philippe Aghion & Steven Durlauf (ed.), Edition 1, 1, 12, 865-934 Elsevier.
5. Dinh Thi Thanh Van, Nguyen Ha Linh. (2019) The Impacts of Financial Inclusion on Economic Development: Cases in Asian.Pacific Countries. Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe, 22, 1. Retrieved from <http://doi.org/10.2478/cer-2019-0001>
6. Chuka Ifediora, Kenechukwu Onochie Offor, Eze Festus Eze, Samuel Manyo Takon, Anthony Eboselume Ageme, Godwin Imo Ibe & Josaphat U. J. Onwumere (2022) Financial inclusion and its impact on economic growth: Empirical evidence from sub-Saharan Africa, Cogent Economics & Finance, 10:1, 2060551, DOI: 10.1080/23322039.2022.2060551
7. Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. (2017) Financial Inclusion and Inclusive Growth. A Review of Recent Empirical Evidence. April. Policy Research Working Paper. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b90d407a-b789-5cbd-9f43-6e6f5438b8da> (date of access 10.11.2023)
8. Naumenkova S., Mishchenko S. (2020) Digital financial inclusion: opportunities and limitations for Ukraine. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, 1-2, 133-149. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-133-149 [In Ukrainian].
9. Tymkiv, A., Sydor, G. (2022) Financial inclusion as a component of economic recovery of Ukraine. Inklyuziya ta suspil'stvo, 1, 5-14. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion-society-2022-1-1> [In Ukrainian].
10. World Bank data. (2023). Retrieved from <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=g20-basic-set-of-financial-inclusion-indicators#> (date of access 09.10.2023)
11. Human Development Index. (2023). Retrieved from <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (date of access 10.11.2023)
12. Zherdetska, L, Tkach, V. (2021) Banking system for enforcement of economic growth: theory and empirical relationship. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, 7-8, 284-285, DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-33-46 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

УДК 336.02 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-114-122>

ФІНАНСУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ВЕКТОРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Коваленко Ю. М., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
e-mail: kovalenko0202@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5678-3185

Хелемський В. Ю., аспірант кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
e-mail: vhelemsky@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1397-1506

***Анотація.** У статті розглянуто фінансування сталого розвитку та визначення векторів державної політики щодо капітальних інвестицій в Україні. Метою статті є визначення взаємозв'язку фінансів, капітальних інвестицій та сталого розвитку, а також векторів державної політики фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку в Україні. На основі критичного аналізу сутності поняття «фінансування сталого розвитку» запропоновано авторське розуміння сутності фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку. Показано взаємозв'язок економічної системи та фінансової, інвестиційної та соціальних сфер суспільства, а також фінансів, капітальних інвестицій та сталого розвитку (економічного, соціального та екологічного). Наведено вектори державної політики фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку. Проведений аналіз може бути покладений в основу прийняття управлінських рішень щодо забезпечення капітальних інвестицій сталого розвитку.*

***Ключові слова:** капітальні інвестиції, сталий розвиток, економічна система, фінансова сфера, фінансовий сектор, інвестиційний процес, зелені облигації, фінансова політика.*

FINANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND DETERMINING STATE POLICY VECTORS REGARDING CAPITAL INVESTMENTS IN UKRAINE

Kovalenko Yuliia, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Financial Markets and Technologies, State Tax University
e-mail: kovalenko0202@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5678-3185

Khelemskyi Viktor, PhD student, Department of Financial Markets and Technologies, State Tax University, Irpin, Ukraine
e-mail: vhelemsky@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1397-1506

***Abstract.** The article deals with the financing of sustainable development and determination of the vectors of state policy on capital investments in Ukraine. The purpose of the article is to determine the relationship between finance, capital investment and sustainable development, as well as the vectors of the state policy of financing capital investment for sustainable development in Ukraine. Based on a critical analysis of the essence of the concept of "financing of sustainable development", the author's own understanding of the essence of financing of sustainable development capital investments is proposed. The author shows the interrelation of the economic system and the financial, investment and social spheres of society, as well as finance, capital investment and sustainable development (economic, social and environmental). The development of a system of financial support for sustainable development capital investments is ensured by its engine - the mechanism of state financial regulation/stimulation of such a system, which is implemented through fiscal, monetary and other levers of the state financial policy. The financial policy of the State in Ukraine is based on the basic principles of sustainable development. The vectors of the State policy of financing capital investments for sustainable development are presented. It is proved that the development of financing of capital investments for sustainable development in Ukraine, in particular in the conditions of war and post-war period, will require a systematic, coordinated and coordinated approach and the introduction of sustainable financing principles into legislation that comply with international, including European, standards.*

***Keywords:** capital investment, sustainable development, economic system, financial sphere, financial sector, investment process, green bonds, financial policy.*

JEL Classification: G280, E220, F.290.

Постановка задачі. Досягнення Цілей сталого розвитку беззаперечно пов'язане з фінансовими ресурсами та інвестиціями. Без необхідного фінансування капітальних

інвестицій у такі сфери, як житлове будівництво, транспортна інфраструктура, відновлювальна енергія, інновації, охорона здоров'я, освіта, охорона навколишнього середовища та інші досягти бажаних показників сталого розвитку неможливо.

Фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку є стійкою системою, інтегрованою у міжнародний простір, здатною протистояти викликам, розвиватися та сприяти сталому розвитку країни. Головна місія цієї системи – сформуванню достатній фінансово-інвестиційний потенціал для відбудови і соціально-економічного розвитку України, забезпечити доступ до сталого фінансування усіх громад, суб'єктів господарювання, посилення мобілізації внутрішніх заощаджень для довгострокових інвестицій, орієнтованих на досягнення Цілей сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує величезний науковий доробок у царині фінансів та інвестицій. Погляди на методологію, сутність і роль фінансів у суспільному відтворенні розвинуті у працях вітчизняних дослідників, фундаторів фінансової науки, таких як Г. Азаренкова, В. Базилевич, О. Василик, З. Варналій, В. Глушенко, Б. Данилишин, В. Зимовець, В. Корнеєв, М. Крупка, С. Лондар, В. Коваленко, С. Науменкова, С. Онишко, В. Опарін, Р. Слав'юк, О. Терещенко, В. Федосов, І. Школьник та ін. Визначення сутності фінансового забезпечення реалізації інвестиційної діяльності в цілому, та капітальних інвестицій зокрема, належить до здобутків Н. Брюховецької, І. Васильчук, О. Вовчак, М. Диби, Я. Жаліла, І. Епіфанової, О. Кириленко, Д. Клинового, Т. Кожухової, С. Леонова, Б. Луціва, Т. Майорової, С. Онікієнка, К. Паливоди, А. Пересади, Є. Поліщук, Б. Пшика та ін. Особливої уваги заслуговують дослідження інших іноземних науковців, зокрема Т. Адріана, Д. Беррігана, Дж. Сакса, Г. Шміда-Трауба і М. Маццукато, Г. Нойя та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість не дивлячись на досить широке представлення у вітчизняних та іноземних публікаціях питань фінансування економічних процесів у цілому і капітальних інвестицій зокрема, практично відсутні системні дослідження фінансового забезпечення капітальних інвестицій сталого розвитку національних економік, зокрема у частині національних стратегій.

Мета дослідження. Метою статті є визначення взаємозв'язку фінансів, капітальних інвестицій та сталого розвитку, а також векторів державної політики фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку в Україні.

Основний матеріал. За останнє десятиліття у фінансовій науці досить активно почалися дискусії і дослідження питань фінансів сталого розвитку. В цьому контексті варто відмітити праці І. Васильчук [1; 28], яка вперше комплексно дослідила теоретико-методологічні та практичні аспекти фінансового забезпечення сталого розвитку корпорацій, зокрема, інструменти та стратегії інвестування сталого розвитку. Ми вважаємо, що вартими уваги є сформульовані нею поняття «фінанси сталого розвитку» та «фінансування сталого розвитку», які ми братимемо за основу у конкретизації поняття «фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку».

Інша дослідниця – Т. Кожухова у своїх роботах детально досліджує глобальну систему фінансування сталого розвитку, а також оцінює національні політики фінансування програм сталого розвитку, зокрема України [6]. Стратегічні та інституціональні підходи до формування національної системи сталих фінансів розкрито у монографічному дослідженні Д. Клинового [4].

Окремо необхідно виокремити плеяду вітчизняних фінансистів, які досліджують актуальні проблеми «зелених» фінансів, насамперед це – Л. Сорока, керівниця програм ІФС з розвитку фінансування проектів у сфері протидії змінам клімату та сільського господарства в країнах Європи та Центральної Азії та Н. Рязанова, радниця з питань сталого фінансування та регулювання ринків [12]. Серед інших науковців, які вивчають питання «зелених» фінансів можемо відмітити праці О. Суценка, [14], К. Маревич, В. Сіденко [2] та ін.

Аналіз іноземних публікацій дозволив виокремити особливий внесок Т. Панайоту, лауреата Нобелівської премії миру 2007 року, професора економіки та етики, директора Кіпрського міжнародного інституту менеджменту. Він вважається світовим авторитетом у сфері економічних інструментів та інноваційних механізмів фінансування сталого розвитку. На початку 1990-х років д-р Панайоту був одним із перших економістів, хто представив і випробував ідею перевернутого U-зв'язку між погіршенням навколишнього середовища та економічним розвитком (зв'язок, відомий як екологічна крива Кузнеця), а також дослідив роль економічної політики, фінансів та здатність поглинати інновації та технологічні зміни [22].

Процеси фінансування сталого розвитку також досліджували Дж. Сакс (J. Sachs), Г.

Шмідт-Трауб (G. Schmidt-Traub) і М. Маццукато (M. Mazzucato) [24]. Вони довели, що глобальні суспільні блага є важливою частиною фінансування сталого розвитку, а також виокремили інструменти ефективної інвестиційної стратегії та партнерства та визначили напрями фінансування в контексті реалізації цілей сталого розвитку.

Окремо необхідно виділити дослідження економістів Міжнародного валютного фонду з питань глобальних сталих фінансів, які проводяться під керівництвом директора Департаменту монетарних ринків і ринків капіталу Т. Адріана (T. Adrian) [27]. Європейські політики сталих фінансів активно розробляються фахівцями директорату з фінансової стабільності, спілки фінансових послуг та ринків капіталу ЄС. Особливої уваги заслуговують праці Д. Беррігана (John Berrigan) з розробки програм фінансової допомоги країнам, що розвиваються для досягнення ними ЦСР [16]. Варті до уваги також роботи східних економістів-дослідників, насамперед, представника Азійського банку розвитку Г. Нойя (H. J. Noh), щодо ролі «зелених» фінансів у сталому розвитку країн [21].

Втім не зважаючи на ґрунтовний доробок вітчизняних та іноземних науковців, остаточно не вирішеною залишається низка методологічних і методичних проблем, що стосуються змісту поняття «фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку», насамперед його структури та елементів. У цьому контексті важливим є те, що стрижнем сутнісної характеристики поняття «фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку» має бути місія, яку через капітальні інвестиції реалізують фінанси сталого розвитку (рис. 1).

На нашу думку, фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку є окремою сферою соціально-економічних відносин, де відбувається фінансове забезпечення створення, відновлення або розширення капітальних активів в усіх сферах суспільного розвитку. У науковій літературі неодноразово підкреслюється, що фінанси опосередковують процеси споживання, а також забезпечують просте відтворення і формування накопичень, що є основою інвестицій, і у цілому розширеного відтворення.

На підтвердження вище зазначеного, приведемо такі факти. Досягнення основних індикаторів сталого розвитку – цілей сталого розвитку (ЦСР) має економічні вигоди і створює нові можливості для формування фінансових ресурсів для майбутніх інвестицій на макро та мікро-рівнях. Міжнародними експертами оцінюється, що досягнення ЦСР у всьому світі лише в чотирьох ключових економічних системах (продовольство і сільське господарство, міста, енергія і матеріали, медицина і добробут) може принести приватному сектору нові ринкові можливості на суму понад 12 трлн дол. США на рік до 2030 року. Крім того, визначено, що досягнення ЦСР призведе до створення 380 млн нових робочих місць до 2030 року [17]. Перехід на низьковуглецеве стале зростання може згенерувати економічні вигоди у обсязі 26 трлн дол. США до 2030 року [26].

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансів, капітальні інвестицій та сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

Зазначене дозволяє нам зробити висновок, що фінансування капітальних інвестицій сталого

розвитку є складним і динамічним поняттям, що включає в себе, власне, систему соціально-економічних, зокрема і фінансових відносин, спрямованих на реалізацію капітальних інвестицій задля сталого розвитку національної економіки. Сфера капітальних інвестицій, як і та фінансова сфера, є складовою економічної системи як сукупності видів економічної діяльності, що спрямовані на виробництво, розподіл, обмін, а також споживання товарів і послуг, їх регулювання відповідно до суспільних цілей. Саме у межах економічної системи відбувається ланцюг перетворень фінансових ресурсів у капітальні активи з подальшим сталим розвитком.

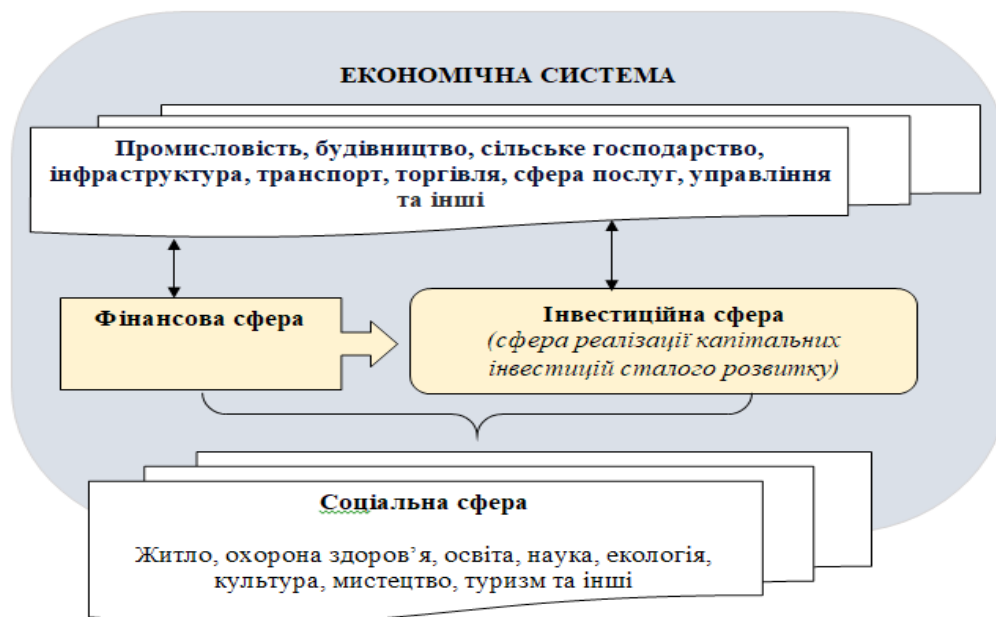

Рис. 2. Взаємозв'язок економічної системи та фінансової, інвестиційної і соціальної сфер суспільства

Джерело: авторська розробка

Будь-яка економічна система розвивається під дією соціальних змін у суспільстві. Фінансова сфера залежить від доходів домогосподарств, а конкурентоспроможність бізнесу залежить від професійного рівня та освіти його працівників, рівня забезпеченості їх житлом, соціально-побутовими послугами, фізичного та культурного рівня, а також можливостям відпочинку і відновлення. Зважаючи на це, прослідковується тісний взаємозв'язок між рівнем розвитку соціальної сфери та рівнем економічного розвитку держави.

Зважаючи на вище зазначене, можемо впевнено стверджувати, що генезисом поняття «фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку» є система, яка може функціонувати і розвиватися як окрема царина у взаємозв'язку з іншими системами і підсистемами економічного та соціального розвитку суспільства.

Розвиток системи фінансового забезпечення капітальних інвестицій сталого розвитку забезпечує її двигун – механізм державного фінансового регулювання/стимулювання розвитку такої системи, який реалізується через фіскальні, монетарні та інші важелі фінансової політики держави. Його місія – створити сприятливі фінансові умови для реалізації таких капітальних інвестицій. Саме держава має встановлювати закони та правила, які регулюють та стимулюють процес фінансування капітальних інвестицій, щоб забезпечити економічну стабільність, екологічну безпеку та соціальну справедливість (рис. 3).

Варто зазначити, що український уряд дотримується зазначених принципів. Починаючи з 2015 року Цілі сталого розвитку починають активно інтегруватися в державну політику, яка була спрямована на здійснення соціально-економічних перетворень та зміцнення демократичного суспільства. У 2017 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України підготувало перший Національний Звіт «Цілі сталого розвитку: Україна», де було встановлено початкові показники та індикатори розвитку України з метою досягнення нею Цілей сталого розвитку, схвалених ООН у 2015 р. [8]. А у вересні 2019 року Президент України підписав Указ «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», у якому

були окреслені глобальні Цілі сталого розвитку з урахуванням специфіки розвитку України на період до 2030 року [11].

Аналогічно фінансова політика держави в Україні базується на засадових принципах сталого розвитку. В 2021 році НБУ у співпраці з Міжнародною фінансовою корпорацією вперше розробили «Політику щодо розвитку сталого фінансування» на період до 2025 року. Цей документ визначив бачення, інструментарій та стандарти інтеграції екологічних, соціальних та управлінських критеріїв (ESG) у фінансові послуги, що надають фінансово-кредитні установи суб'єктам господарювання [9].

Рис. 3. Вектори державної політики фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

Крім того, у документі були представлені напрями реалізації такої політики, найважливішими з яких є:

- 1) імплементація екологічних, соціальних та управлінських факторів в систему корпоративного управління банків та інших фінансових установ;
- 2) інтеграція системи управління екологічними та соціальними ризиками у загальну систему управління ризиками фінансових установ;
- 3) розробка критеріїв оцінювання та відбору проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі для сталого розвитку;
- 4) запровадження обов'язковості розкриття фінансовими установами інформації про сталий характер їх діяльності.

Розроблення Політики сталого фінансування у 2021 році відбулося в межах реалізації Договору про співпрацю між Національним банком України та Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC). Цей договір про співпрацю є частиною програм IFC «Зелене фінансування» та «Сприяння інвестиціям через інтегровані екологічні, соціальні та управлінські стандарти в Європі та Центральній Азії», що реалізуються в партнерстві з Федеральним міністерством фінансів Австрії та Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань SECO [25].

На заміну Програми сталого фінансування, прийнятої у 2021 році фінансові регулятори – НБУ, Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а також Фонд гарантування вкладів фізичних осіб влітку 2023 року розробили нову Стратегію розвитку фінансового сектору України, у якій означено концептуальні засади щодо політики сталого фінансування та норми, що підвищуватимуть прозорість інструментів фінансування ESG-проєктів. Серед важливих векторів в контексті сталого фінансування у цій Стратегії розвитку фінансового сектору України визначено: розвиток інструментів протидії greenwashing; запровадження соціальних облігацій та облігацій сталого розвитку;

запровадження розкриття інформації про ESG та ESG-рейтингування [13].

Активною в процесі фінансового регулювання капітальних інвестицій стало розвинуто, зокрема, в частині «зелених інвестицій» є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка у 2021 році схвалила «Рекомендації щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій» [10]. Цей нормативний документ базується на Стандарті Європейського Союзу по зелених облігаціях (EU GBS) [19] та на Принципах зелених облігацій Міжнародної асоціації ринків капіталу (GBP) [18]. Зазначені Рекомендації НКЦПФР щодо фінансування проєктів екологічного спрямування, які узгоджено із європейськими нормами та принципами сприятимуть:

- переорієнтуванню потоків фінансового капіталу на стійкі капітальні інвестиції для досягнення сталого та інклюзивного зростання в країні;
- мінімізації фінансових ризиків, що виникатимуть внаслідок зміни клімату та соціальних проблем, у тому числі які виникли у період воєнних дій;
- стимулюванню прозорості у фінансах та економіці зі зосередженням уваги на довгострокових прибутках [7].

Надзвичайно важливими у фінансовому регулюванні фінансування капітальних інвестицій стало розвинуто з боку державних фінансових регуляторів є покращення системи оподаткування у сфері ринків інвестиційного капіталу, запровадження спеціальних інвестиційних рахунків, удосконалення діяльності у сфері спільного інвестування, запровадження соціальних облігацій та облігацій стало розвинуто, розкриття інформації про ESG та інші напрями.

Розвиток фінансування капітальних інвестицій стало розвинуто в Україні, зокрема в умовах війни і повоєнного часу, вимагатиме застосування системного, узгодженого та скоординованого підходу та запровадження у законодавство принципів стало фінансування, які відповідають міжнародним, у тому числі європейським нормам. Одночасно, реалізація політики державного регулювання (стимулювання) фінансування капітальних інвестицій стало розвинуто має відбуватися за умови тісної взаємодії міжнародних, державних та регіональних органів управління

Висновки. Фінансування капітальних інвестицій стало розвинуто - це складна динамічна система, яка функціонує та розвивається під впливом глобальних, регіональних та місцевих факторів, враховує міжнародні та вітчизняні правила та стандарти регулювання сталих фінансів і включає сукупність інструментів, методів і механізмів фінансової, інвестиційної та соціальної сфер, спрямованих на формування макроекономічної стабільності, екологічного балансу та соціальної згуртованості суспільства задля досягнення Цілей стало розвинуто в країні. Більше того, це особлива система фінансових відносин, яка має характерні внутрішні закономірності та зовнішні зв'язки для формування достатнього фінансового забезпечення для реалізації капітальних інвестицій стало розвинуто.

Проаналізувавши глобальні, європейські та вітчизняні принципи, механізми та інструменти державної політики щодо сталих фінансів можемо зробити висновок, що фінансове регулювання капітальних інвестицій стало розвинуто має бути обґрунтованим, справедливим і результатом економічних, екологічних та соціальних інтересів країни. Фінансове регулювання з боку державних фінансових інститутів має створити необхідне екосередовище для стимулювання у майбутньому фінансове забезпечення капітальних інвестицій стало розвинуто.

Список літератури

1. Васильчук І. П., Соколов А. О. Інвестиції бізнесу у сталий розвиток: кращі практики вітчизняних компаній. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 1. С. 46–52. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.1 (дата звернення 12.12.2023).
2. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Аналітична доповідь, 2019 р. 316 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення 12.12.2023).
3. Інноватика на фінансових ринках : монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. С.В. Онишко. Ірпінь : УДФСУ, 2018. 466 с.
4. Клиновий Д.В. Сталі фінанси: теорія, методологія, практика: монографія; за ред. І.К. Бистрякова. К.: ДУ «Ін-т економіки природокористування та стало розвинуто НАН України», 2022. 440 с.
5. Коваленко Ю. М., Коваленко І. І. Еволюційні тренди в системі інвестиційних і

пенсійних фондів в Україні. Економічний вісник. 2020. № 4. С. 43–52.

6. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2017. 336 с.

7. Комісія схвалила рекомендації щодо розвитку зелених облігацій в Україні (2021). Офіційний сайт НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/komisiia-skhvalyla-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-zelenykh-oblihotsii-v-ukraini/> (дата звернення 12.12.2023).

8. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku> (дата звернення 12.12.2023).

9. Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku> (дата звернення 12.12.2023).

10. Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій. Рішення НКЦПФР від 07.07.2021 № 493. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12423398> (дата звернення 12.12.2023).

11. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 12.12.2023).

12. Сорока Л., Рязанова Н. Міжнародний досвід розвитку ринку зелених облігацій. IFC. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/ifc-nssmc-gb-event-24-nov-2021-international-experience-final-ukr.pdf> (дата звернення 12.12.2023).

13. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 12.12.2023).

14. Сущенко О. Стратегія побудови ринку зелених фінансів в Україні. Center for Blended Value Studies. URL: <https://sae.gov.ua/sites/default/files/12.%20O.%20Suhchenko.pdf> (дата звернення 12.12.2023).

15. Фінансовий ринок: підруч.: у 2-х т. / кер. авт. кол. і наук. ред. Ю.М. Коваленко. Ірпінь: УДФСУ, 2018. Т. 1. 442 с.

16. Berrigan, J. (2023) Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. URL: https://commission.europa.eu/persons/john-berrigan_en (дата звернення 12.12.2023).

17. Business & Sustainable Development Commission. Better Business Better World. URL: <https://www.unglobalcompact.org/library/5051> (дата звернення 12.12.2023).

18. Green Bond Principles. Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds (2022). URL: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Sustainable-finance/2022-updates/Green-Bond-Principles-June-2022-060623.pdf> (дата звернення 12.12.2023).

19. European green bond standard (2021). URL: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/european-green-bond-standard_en (дата звернення 12.12.2023).

20. Noh, H. J. (2018). Financial Strategy to Accelerate Green Growth. ADBI Working Paper, 866. Tokyo: Asian Development Bank Institute. URL: <https://www.adb.org/publications/financial-strategy-accelerate-green-growth> (дата звернення 12.12.2023).

21. Marhasova, V., Kovalenko, Yu., Bereslavskaya, O., Muravskiy, O., Fedyshyn, M., Kolesnik, O. (2020). Instruments of Monetary and Credit Policy in Terms of Economic Instability. International Journal of Management, 11 (5), 43–53. <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.005> (дата звернення 12.12.2023).

22. Panayotou, T. (1998). Instruments of Change: Motivating and Financing Sustainable Development. Earthscan Publications, London. URL: <http://surl.li/glezv> (дата звернення 12.12.2023).

23. Sachs, J.D., Schmidt-Traub, G., Mazzucato, M. et al. (2019). Six Transformations to achieve the Sustainable Development Goals. Nat Sustain, 2, 805–814. URL: <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0352-9> (дата звернення 12.12.2023).

24. Setting ESG Standards & Advancing Sustainable Finance. International Financial Corporation. URL: <https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/sustainability> (дата звернення 12.12.2023).

25. The Global Commission on the Economy and Climate (2018). Unlocking the inclusive growth story of the 21st century: accelerating climate action in urgent times. URL: <http://>

newclimateeconomy.report/2016/wp-content/uploads/sites/6/2019/04/NCE_2018Report_Full_FINAL.pdf (дата звернення 12.12.2023).

26. The Global Financial Stability Report (2023). International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2023/04/11/global-financial-stability-report-april-2023#Overview> (дата звернення 12.12.2023).

27. Vasylchuk, I., Izmaylova, N., & Shablii, Ya. (2023). Sustainable Finance: Features and Perspectives. *Economics and technical engineering*, 1, 8–23

References

1. Vasylchuk, I. P., Sokolov, A. O. (2021). Business investments in sustainable development: best practices of domestic companies. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 1, 46–52. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.1 (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
2. "Green" investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context. Razumkov Center. Analytical report, 2019. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
3. Onyshko, S. (Ed.). (2018). *Innovatyka na finansovykh rynkakh*. Irpin: UDFSU. [In Ukrainian].
4. Klinovyi, D. V. (2022). Sustainable Finance: Theory, methodology, practice: Bystriakov I. K. (Ed). K.: Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine [In Ukrainian].
5. Kovalenko, Yu., Kovalenko, I. (2020). Evolutionary trends in the system of investment and pension funds in Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk*, 4, 43-52 [In Ukrainian].
6. Kozhukhova, T. V. (2017). Formation and transformation of the global system of financing for sustainable development: Kryvyi Rih: Publisher FOP Chernyavsky D. O., 336 p. [In Ukrainian].
7. The Commission approved recommendations for the development of the green bond market in Ukraine (2021). National Securities and Stock Market Commission. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/komisiia-skhvalyla-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-zelenykh-oblihatsii-v-ukraini/> (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
8. National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine". Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&i> (accessed December 12, 2023). [in Ukrainian].
9. The NBU presented the Policy on the Development of Sustainable Finance for the period up to 2025. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku> (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
10. On Approval of Recommendations for the Implementation or Financing of Environmental Projects by Issuing Green Bonds. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12423398> (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
11. On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
12. Soroka, L., Ryazanova, N. International experience in the development of the green bond market. IFC. Retrieved from https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/ifc-nssmc-gb-event-24-nov-2021-_international-experience-_final_-ukr.pdf (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
13. Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (accessed December 12, 2023). [in Ukrainian].
14. Sushchenko, O. Strategy for building a green finance market in Ukraine. Center for Blended Value Studies. Retrieved from <https://sae.gov.ua/sites/default/files/12.%20O.%20Suhchenko.pdf> (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian].
15. Kovalenko, Yu. M. (Ed.) (2018). *Financial market*. Irpin: UDFSU, Vol. 1, 442 p. [In Ukrainian].
16. Berrigan, J. (2023). Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union. Retrieved from https://commission.europa.eu/persons/john-berrigan_en (accessed December 12, 2023).

17. Business & Sustainable Development Commission. Better Business Better World. Retrieved from <https://www.unglobalcompact.org/library/5051> (accessed December 12, 2023).
18. Green Bond Principles. Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds (2022). Retrieved from <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Sustainable-finance/2022-updates/Green-Bond-Principles-June-2022-060623.pdf> (accessed December 12, 2023).
19. European green bond standard (2021). Retrieved from https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/european-green-bond-standard_en (accessed December 12, 2023).
20. Noh, H. J. (2018). Financial Strategy to Accelerate Green Growth. ADBI Working Paper, 866. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Retrieved from <https://www.adb.org/publications/financial-strategy-accelerate-green-growth> (accessed December 12, 2023).
21. Marhasova, V., Kovalenko, Yu., Bereslavskaya, O., Muravskyi, O., Fedyshyn, M., Kolesnik, O. (2020). Instruments of Monetary and Credit Policy in Terms of Economic Instability. *International Journal of Management*, 11 (5), 43–53. <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.005> (accessed December 12, 2023).
22. Panayotou, T. (1998). *Instruments of Change: Motivating and Financing Sustainable Development*. Earthscan Publications, London. Retrieved from <http://surl.li/glezv> (accessed December 12, 2023).
23. Sachs, J.D., Schmidt-Traub, G., Mazzucato, M. et al. (2019) Six Transformations to achieve the Sustainable Development Goals. *Nat Sustain*, 2, 805–814. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0352-9> (accessed December 12, 2023).
24. Setting ESG Standards & Advancing Sustainable Finance. International Financial Corporation. Retrieved from <https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/sustainability> (accessed December 12, 2023).
25. The Global Commission on the Economy and Climate (2018). *Unlocking the inclusive growth story of the 21st century: accelerating climate action in urgent times*. Retrieved from http://newclimateeconomy.report/2016/wp-content/uploads/sites/6/2019/04/NCE_2018Report_Full_FINAL.pdf (accessed December 12, 2023).
26. The Global Financial Stability Report (2023). International Monetary Fund. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2023/04/11/global-financial-stability-report-april-2023#Overview> (accessed December 12, 2023).
27. Vasylychuk, I., Izmaylova, N., & Shablii, Ya. (2023). Sustainable Finance: Features and Perspectives. *Economics and technical engineering*, 1, 8–23.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023

Прийнята до публікації 10.12.2023

СИСТЕМА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Мартинов Д.В., начальник управління переоцінки заставного портфеля Департаменту оцінки та заставних операцій, ПАТ Акціонерний банк "Південний", м. Одеса, Україна
e-mail: denysmartynov@ukr.net
ORCID ID: 0009-0009-9939-3927

***Анотація.** У статті розглянуто сутнісну характеристику антикризового управління в банках. Метою статті є удосконалення теоретичних і методичних положень щодо формування системи антикризового управління в банках та розробка практичних рекомендацій до використання методів та інструментів, що дозволяють попередити та нівелювати кризові явища. Під час написання статті використовувалися такі методи наукового дослідження як метод наукових абстракцій при обґрунтуванні категоріального апарату щодо антикризового управління, фінансової стабільності; методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції при визначенні основних підходів до системи антикризового управління. Проаналізовано основні індикатори фінансової стабільності банків; надано характеристику традиційним й інноваційним підходам антикризового управління у банках. Доведено, що система антикризового управління у банку повинна бути зосереджена на діагностиці їх діяльності. Метою діагностики є своєчасне виявлення ознак і характеру кризи, подолання несприятливих наслідків, виявлення кризи, використання елементів дослідження як профілактичних реабілітаційних заходів та відновлення платоспроможності.*

***Ключові слова:** антикризове управління, антикризові заходи, фінансова стабільність, достатність капіталу, банки, банківська система.*

THE ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM AND ITS PLACE IN ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF BANKS

Kovalenko Victoria, D. Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Martynov Denys, Head of Revaluation Division, Department of Valuation and Collateral Operations, Pivdenny Bank PJSC, Odesa, Ukraine
e-mail: denysmartynov@ukr.net
ORCID ID: 0009-0009-9939-3927

***Abstract. Purpose.** The purpose of the article is to study the theoretical and methodological provisions regarding the formation of the anti-crisis management system in banks and the development of practical recommendations for the use of methods and tools that allow preventing and leveling crisis phenomena.*

***Method.** During the writing of the article, such methods of scientific research were used as the method of scientific abstractions when substantiating the categorical apparatus in relation to anti-crisis management, financial stability; methods of analysis, synthesis, induction and deduction in determining the main approaches to the anti-crisis management system..*

***Results.** The article systematized regulatory documents that regulate banking activity in Ukraine.*

It is considered the essence and features of anti-crisis management in banks are considered. The concept of anti-crisis management is quite complex and has many aspects, but in general it is defined as a set of preventive and reactive measures that are used: firstly, to prevent crisis situations, and secondly, to overcome a crisis that has already occurred. The authors of the article considered the essence of state anti-crisis instruments and provided a description of traditional and anti-crisis instruments and innovative instruments. The indicators of financial stability of banks were analyzed. It has been proven that anti-crisis measures in banks can be submitted according to two components, namely: organizational component: organizational structure of the bank, corporate management, strategic management, internal control system, organization of the financial security system, personnel management system and management of bank divisions; and the financial component: asset, liability and equity management of

banks, profitability, liquidity and risk management system, budgeting and financial planning. It was established that the anti-crisis management system in the bank should be focused on diagnosing their activities. The purpose of diagnostics is to identify the signs and nature of the crisis in a timely manner; to overcome adverse consequences, to identify the crisis, to use research elements as preventive rehabilitation measures, and to restore solvency. essence and features of the organization's competitiveness.

Keywords: anti-crisis management, anti-crisis measures, financial stability, capital adequacy, banks, banking system.

JEL Classification: G210.

Постановка задачі. Банківська система віддзеркалює фінансово-економічний стан країни, яка першою реагує як на піднесення економіки, так і на її наближаючий спад. Надання банками повноцінних послуг і висока рентабельність банківської діяльності можливі тільки в умовах загальної фінансової стабільності. У свою чергу, незабезпечення фінансової стабільності банків може виступати симптомом погіршення стану економіки.

Розвиток банківської системи може бути забезпечений за допомогою комплексної та ефективної її діяльності, тобто дотримання усіх законодавчих і нормативних вимог щодо її існування. У зв'язку з цим серед багатьох інструментів, що використовуються в діяльності банків, доцільно виділити ті, що застосовуються до відповідної ситуації, яка склалася у них. Антикризові інструменти виступають захистом на явища, які виникають у діяльності банків, що спричиняють дестабілізуючий вплив на їх фінансовий стан; новими засобами удосконалення антикризової роботи в банках; реакцією на відомі, але особливо актуальні на сьогодні процеси.

Економіка кожної держави періодично проходить певні цикли свого розвитку, тому амплітудно виникають кризи, які викликані певними чинниками. Після пережитої коронакризи, на сьогодні Україна переживає нові потрясіння, викликані військовим станом.

Банківський сектор дуже чутливий до змін, які відбуваються в економічному та політичному просторі, що має відчутні наслідки для банків. Тому, на сьогодні є важливим формування у банках ефективної системи антикризового управління з метою своєчасного реагування на новітні загрози надзвичайного характеру та вживати антикризові заходи для запобігання виникнення системного ризику та кризових явищ.

Зазначене актуалізує необхідність розробки системи антикризового управління на основі визначення її принципів, функцій, завдань, пакету випереджальних антикризових інструментів та методів, з реалізацією яких можливе досягнення стабільного розвитку банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування ефективної системи антикризового управління присвячено достатню кількість наукових праць. Розглянемо підходи до визначення поняття антикризове управління. Так, С. Бас визначає дане поняття як «...комбінацію заходів організаційного та фінансового менеджменту, які здійснюються управлінською ланкою банку та уповноваженими органами регулювання і нагляду за банківською діяльністю у час кризи і дозволяють банківським структурам вийти з негативного періоду з найменшими втратами» [1]. Проте, авторка розглядає його тільки з точки зору подолання кризових явищ, не акцентуючи увагу на превентивних.

О. Барановський вважає, що «...антикризовий банківський менеджмент є системою управління, що має всебічний характер, направленою на попередження та усунення несприятливих явищ, з використанням наявних ресурсів та потенціалу організації, або реалізації спеціальних процедур (санація, реструктуризація, банкрутство, ліквідація)» [2].

Дзьобек С. та Пазарбазіоглу С. пропонують розглядати антикризове банківське управління як «...системне, організоване на постійній основі управління діяльністю банків як на мікрорівні, так і на макрорівні з приводу діагностування, попередження і подолання кризових явищ» [3].

Б. Пшик трактує антикризове управління банку як «...набір відповідних методів, прийомів та управлінських дій, спрямованих на виявлення, попередження та подолання кризових явищ і ситуацій для того, щоб у подальшому забезпечити стабільну беззбиткову діяльність банків» [4, с. 53]. Представлена позиція робить акцент на специфічних рисах антикризового управління, яке спрямовується на вихід з кризи та відновлення докризових параметрів функціонування банків.

О. Копилок та співавтори визначають, що «...антикризове управління банківською діяльністю – це спеціальний вид управління, який трактується у вузькому (нейтралізація кризових явищ) і широкому розумінні з необхідністю застосування специфічних видів та методів управління та здійснюється з метою діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ на різних рівнях функціонування банківської системи» [5, с.

20–21]. Представлене поняття ґрунтується на потребі застосування специфічних видів та методів антикризового управління в умовах часових і фінансових обмежень.

Авторка статті розглядає антикризове управління з позиції «...одного із інструментів стратегічного управління фінансовою стійкістю банківської системи та визначає його як систему управлінських заходів і рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ та їх причин на всіх рівнях фінансового управління банків. Таке управління повинне охоплювати всі стадії розвитку кризи, зокрема її профілактику та попередження» [7, с. 139].

З нашої точки зору, на увагу заслуговує визначення антикризового банківського управління, яке надала Л. Марунчак, а саме: «...комплекс превентивних та реактивних заходів, які застосовуються: по-перше – для запобігання кризовим станам, а по-друге – для подолання кризи, яка вже наступила» [14, с. 104]. Як ми бачимо, авторка пов'язує потребу у формуванні системи антикризового управління з попередженням та подоланням криз.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на сьогодні залишаються не вирішеними питаннями щодо вибору стратегії антикризового управління в банках, методів та інструментів такого управління як на макроекономічному, так мікроекономічному рівні.

Мета дослідження. Удосконалення теоретичних і методичних положень щодо формування системи антикризового управління в банках та розробка практичних рекомендацій до використання методів та інструментів, що дозволяють попередити та нівелювати кризові явища.

Основний матеріал. Підґрунтям державного регулювання діяльності банків в Україні складають закони України «Про Національний банк України» [<http://surl.li/agrxf>], «Про банки і банківську діяльність» [<http://surl.li/agkprz>], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» [<http://surl.li/prjckf>], «Кодекс України з процедур банкрутства» [<http://surl.li/aqvux>], Інструкція Національного Банку України «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [<http://surl.li/evipf>], «Про здійснення банками фінансового моніторингу» [<http://surl.li/prjlx>] та інші нормативні акти.

Як відзначає А. Ошийко «...система антикризового управління банківської діяльності представлена взаємопов'язаним комплексом засобів та інструментів антикризового управління, які в свою чергу побудовані на принципах та механізмах управління» [8, с. 697]. Розглянемо їх на рисунку 1.

Відповідно, основним нормативним документом, який слугує підґрунтям для визначення антикризових заходів для підтримки стабільності банків є «Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» [10].

Відповідно до нього, можна визначити основні інструменти, які можуть слугувати у якості подолання кризових ситуацій у банках. Вони представлені декількома групами: операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування); операції прямого репо; операції з власними борговими зобов'язаннями; операції з державними облігаціями України [10].

Державні антикризові заходи під час війни спрямовані насамперед на недопущення панічних настроїв населення та можливого відтоку депозитів, тому державою було гарантовано усі вклади в повному обсязі. Також НБУ послабив для банків регулятивні вимоги та вжив тимчасові валютні обмеження для стабілізації гривні. Банкам рекомендовано здійснювати виважену кредитну політику, посилити фінансову і кібербезпеку та прилаштуватися до умов економічного спаду. Сьогодні НБУ визначає напрями щодо перегляду тимчасових обмежень, значна частина з яких вже врахована регулятором та відображена у змінах до Постанови «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [11].

З точки зору В. Рисіна, до показників ефективності антикризового регулювання діяльності банків слід відносити «рекапіталізацію банків, випуск боргових зобов'язань під гарантію уряду, купівля чи гарантування активів» [12, с. 103-104]. Система державних антикризових заходів представлена на рисунку 2.

Слід відмітити, що антикризове управління у банках здійснюється тими ж підрозділами, що і забезпечується організація ризик-менеджменту у банках. Тому, можна стверджувати, що до процесу антикризового управління в банку можуть бути задіяні стандартні підрозділи, а також на розсуд банку можуть бути залучені інші, а саме: комітет з управління активами та пасивами банку; кредитний комітет; підрозділ управління проблемними активами; служба

фінансової безпеки банку; служба внутрішнього контролю та аудиту, департамент ризик-менеджменту та інші.

Далі розглянемо методи, засоби та інструменти, які використовуються в антикризовому управлінні банками (табл. 1).

Рис. 1. Процес антикризового управління банківської діяльності

Джерело: складено авторами за матеріалами [8, с. 698; 9, с. 287]

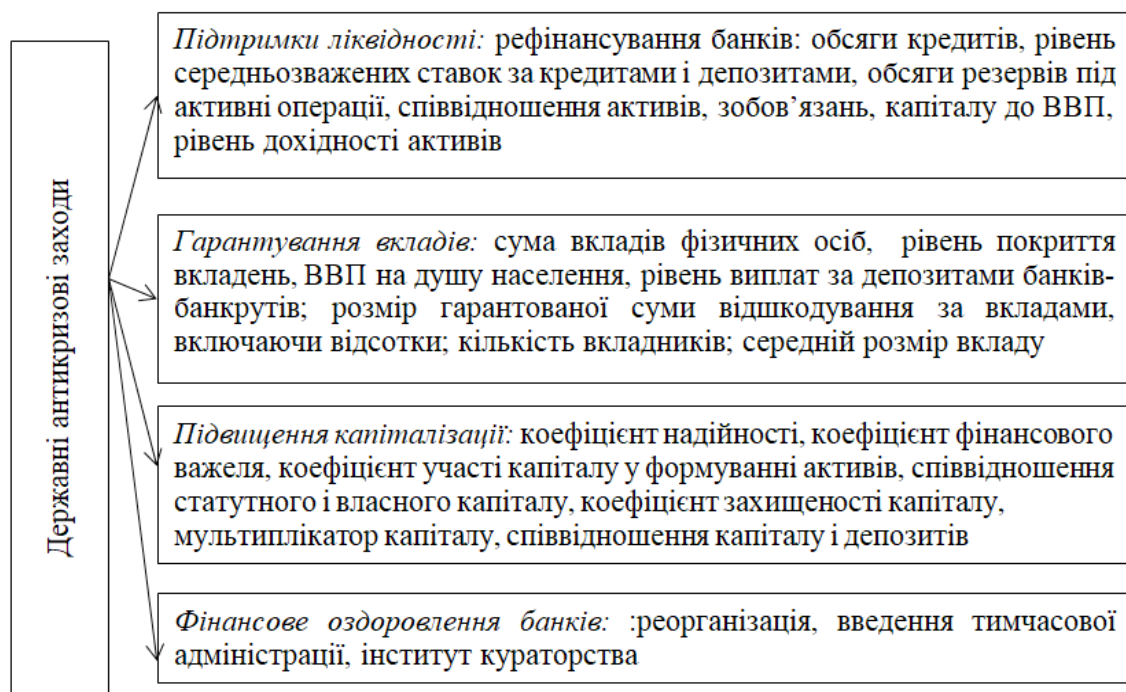

Рис. 2 Система державних антикризових заходів

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [12, с. 103-104]

Таблиця 1

Традиційні й інноваційні підходи антикризового управління у банках

Методи, інструменти, технології	стадії антикризового управління		
	попередження криз	ідентифікація та подолання кризи	посткризове відновлення / зростання
традиційні			
Аналітичні інструменти прогнозування та планування (стрес-тестування, плани безперервності діяльності, система ранньої діагностики кризових явищ, організація ризик-менеджменту в банку тощо)	+		
Організаційно-управлінські інструменти (оптимізація витрат, аутсорсинг, бенчмаркінг, централізація окремих управлінських функцій)	+	+	
Способи збалансування активів і пасивів банку (пролонгація депозитів; реструктуризація заборгованості; обмеження строковості; програми лояльності)		+	
Інструменти роботи з проблемними активами (реструктуризація кредитної заборгованості; стягнення предмету застави у судовому порядку; списання за рахунок резервів; продаж колекторам; передача компанії з управління активами, яка пов'язана з банком)		+	+
Методи докапіталізації (збільшення статутного капіталу; продаж або злиття; залучення субординованого капіталу;			
конвертація боргових інструментів у капітал)		+	
інноваційні			
Системи фінансової аналітики (цифрові платформи управління даними)	+		+
Системи е-комерції та маркетингу (цифрові платформи та системи взаємодії, CRM-системи тощо)	+		+
Цифрові платформи формування ресурсної бази банку (краудфандінг, краудінвестинг, краудбанкінг)	+		+
Цифрові технології (штучний інтелект, Big Data, мобільні технології, хмарні обчислення, інтернет речей, блокчейн, машинне навчання тощо)	+		+

Джерело: [13, с. 195]

В цілому, антикризові заходи у банках можна подати за двома складовими, а саме:
Організаційна складова: організаційна структура банку, корпоративне управління,

стратегічне управління, система внутрішнього контролю, організація системи фінансової безпеки, система управління персоналом та управління підрозділами банку.

Фінансова складова: управління активами, зобов'язаннями та власним капіталом банків, система управління прибутковістю, ліквідністю та ризиками, бюджетування та фінансове планування.

Важливим напрямом вибору антикризових заходів на державному рівні є моніторинг фінансової стабільності банків України на підставі індикаторів, які оцінюють на макроекономічному рівні виконання ними своїх основних функцій (відношення капіталу, активів, кредитів та депозитів банків до ВВП) [14, с. 86]. Розглянемо їх на рисунку 3.

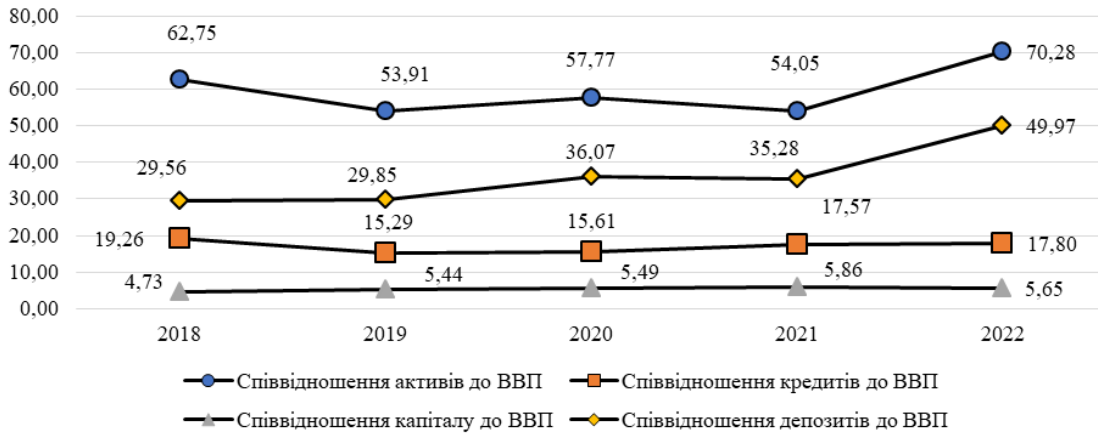

Рис. 3 Динаміка показників фінансової стабільності банків України стосовно виконання їх основних функцій на макроекономічному рівні за 2018–2022 рр., %

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [15;16]

Дані, відображені на рисунку 3, свідчать про те, що ступінь проникнення банків в економіку практично за всіма показниками мав стійку тенденцію до зростання. Відповідно, у 2022 році, попри військовий стан в Україні, співвідношення активів до ВВП зросло на 16,32 % у порівнянні з 2021 роком; співвідношення кредитів, капіталу на 16,23 та 0,23 відсотки відповідно. У 2022 році прослідковується зниження індикатору співвідношення депозитів до ВВП на 0,2 %.

Визначення темпів зміни показників, первинних для розрахунку вищезазначених індикаторів, дозволяє зробити більш глибокий аналіз досліджуваних процесів (табл. 2).

Таблиця 2

Темпи приросту ВВП та активів, кредитів, депозитів та капіталу банків України за 2018–2022 рр., %

Індикатори	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Темпи проросту активів	1,9	9,8	22,1	6,91	15,20
Темпи приросту кредитів	7,9	-7,6	-7,0	28,69	-10,27
Темпи приросту капіталу	-3,8	29,0	4,8	21,99	-14,47
Темпи приросту депозитів	3,7	14,8	26,5	11,78	-14,47
Темпи приросту ВВП	19,3	11,6	5,5	14,28	-11,41

Джерело: розраховано авторами

Розраховані щорічні темпи приросту основних індикаторів у таблиці 3 та їх порівняння з темпом приросту ВВП дозволяють зробити такі висновки:

□ від’ємні темпи приросту кредитів (-10,27 %) свідчать про відсутність бумового кредитування, але, скорочення темпів приросту кредитного портфеля банків може мати негативні наслідки з точки зору ефективності використання залучених коштів;

□ від’ємне значення темпів приросту депозитів банків (-14,47 %) доводить попередньо встановлений факт, що не дає банкам сформувати достатній портфель за кредитами та про відсутність довіри з боку вкладників;

□ зменшення темпів приросту власного капіталу свідчать про факт не докапіталізації банків, тому виникає проблема щодо формування адекватного «буферу захисту» від ризиків та не дозволяє покращити стан їх фінансової стабільності.

Одним із індикаторів, що відображає загрозу фінансовій стабільності як окремого банку, так і банківського сектору в цілому, є рівень непрацюючих кредитів (NPL), який характеризує якість активів (табл. 3).

Як свідчать дані таблиці 2.3, при загальному зменшенні кредитів у 2022 р. на 78767 млн грн, частка непрацюючих кредитів зросла на 32103 млн грн або на 8,1 %.

Таблиця 3

Динаміка непрацюючих кредитів банків України за 2019–2022 рр.

Індикатори	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Абсолютне відхилення 2022 р. до 2021 р.
Усього кредитів, млн грн	1097595	1068929	766839	688072	-78 767
Непрацюючі кредити, млн грн.	530780	449321	230052	262155	32 103
Частка непрацюючих кредитів, %	48,36	42,00	30,0	38,1	8,1

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [16;17]

Слід відмітити, що банкам важливо формувати достатній рівень резервів на випадок неповернення кредитної заборгованості, щоб мати можливість нівелювати ризики, які генеруються активними операціями. Захищеність кредитів (співвідношення резервів до загального обсягу кредитів) є не менш важливим інструментом забезпечення фінансової стабільності банків, ніж зниження рівня їх проблемності (рис. 4).

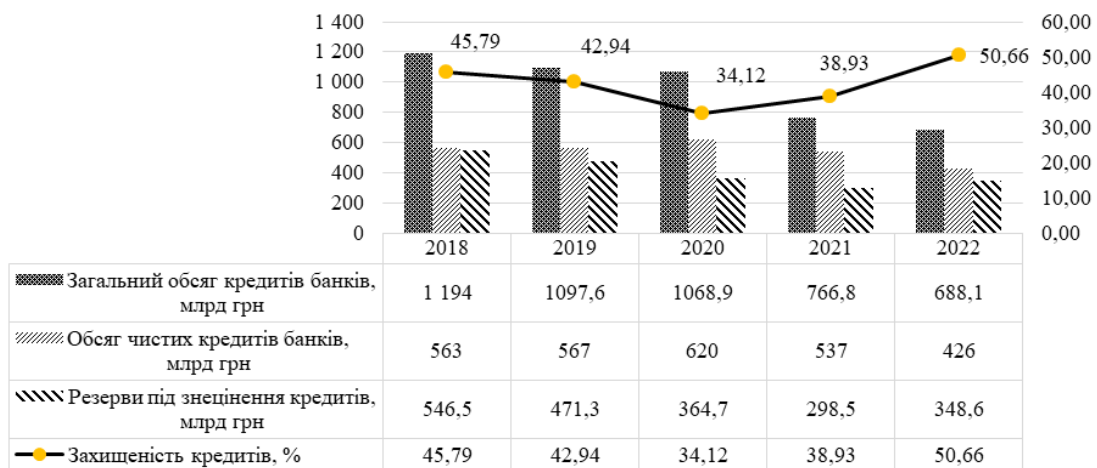

Рис. 4 Динаміка якості кредитів банківського сектору України за 2018–2022 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [16;17]

Так, значний обсяг резервування безпосередньо пов'язаний із обсягами непрацюючих кредитів у банківському секторі України. Відтак, протягом 2018–2022 рр. захищеність кредитів коливалася у межах 46–51 %. При цьому, за результатами 2022 р. спостерігаються суттєві зміни у динаміці цього показника, який збільшився на 11,73 %. На нашу думку, це пов'язано, з тим, що при зменшенні загальних обсягів кредитування, зросла сума непрацюючих кредитів.

Капітал банків віддзеркалює спроможність банків щодо ступеня покриття ризиків на які вони можуть наражатися. Як відзначає авторка статті, «...достатність капіталу банків на сьогодні є головним індикатором підвищення довіри до банківських систем з боку

суспільства. Саме тому питанню оцінювання достатності капіталу банків для покриття ризиків, на які вони наражаються у процесі своєї діяльності, приділяється значна увага як у міжнародній, так і національній банківській практиці» [18, с. 78].

Розглянемо динаміку регулятивного капіталу в цілому по системі банків та нормативи виконання достатності капіталу (рис. 5).

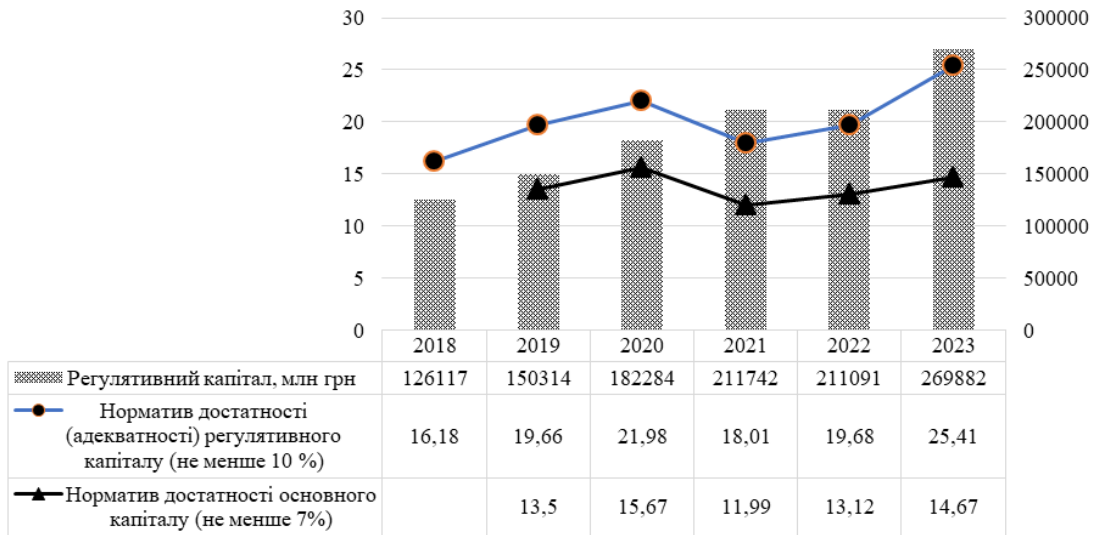

Рис. 5 Динаміка регулятивного капіталу банків України та рівня виконання ними економічних нормативів його достатності за період 2018-01.12.2023 рр.

Джерело: складено авторами за матеріалами [19]

Як свідчать дані рисунку 5, регулятивний капітал банків в цілому по системі має тенденцію до зростання. Зазначене зумовлене вимогами до капіталу Національного банку України. За досліджуваний період нормативи щодо достатності капіталу виконуються з перевищенням порогових значень.

За останні п’ять років, банки України досягають значних результатів щодо рентабельності активів та капіталу. Найменше значення спостерігається у 2018 році, але це викликано тим, що починаючи з 2017 року, банки України почали виходити з депресивного стану, коли до цього часу отримували збиток.

На сьогодні отриманий прибуток банків України станом 01.11.2023 року склав 130,5 млрд грн.

Якщо розглядати провідні банки України з найбільшим регулятивним капіталом, то у першу п’ятірку у 2022 р. входять: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Укрсиббанк», АТ «ПУМБ». Динаміка їх регулятивного капіталу за останні п’ять років представлена у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка регулятивного капіталу найбільших банків України у 2018 – 2022 рр., млн грн.

Банк	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Темп приросту 2022/2018 роки
АТ КБ «Приват-Банк»	19555,7	19223,6	35256,9	41876,6	54523,5	+178,81
АТ «Ощадбанк»	13200,5	12355,5	18132,4	18113,4	19427,4	+47,17
АТ «Райффайзен Банк»	10480	10674	10474	13092	15223	+45,26
АТ «Укрсиббанк»	6405,1	6108,4	7245,4	9214,2	12735,3	+98,83
АТ «ПУМБ»	5282,3	7914,9	8589,5	11687,4	12451,1	+135,72

Джерело: складено авторами за матеріалами [19]

Як видно з даних таблиці 3, найбільший за розміром регулятивний капітал протягом усього досліджуваного періоду має АТ КБ «Приватбанк», при цьому його розмір за останні 5 років зріс майже у 3 рази (на 178,81 %). Практично такі темпи зростання регулятивного капіталу у АТ «ПУМБ». Він збільшив свій капітал на 135,72 %; АТ «Укрсиббанк» збільшив регулятивний капітал на 98,83 %. У двох інших банках, АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк», темпи зростання не були такими значними, однак становили майже 50 %.

У 2022 р. при перерахуванні регулятивного капіталу банків на доларовий еквівалент усі банки отримали зниження регулятивного капіталу. Зазначене є очікуваним у зв'язку втратою частини підконтрольних українських територій, а тому – і відділень банків на окупованих територіях, зниження спроможності домогосподарств та нефінансових корпорацій повернення кредитів. У підсумку за останні п'ять років регулятивний капітал зазначених банків мав тенденцію до зростання. Так, регулятивний капітал АТ КБ «Приватбанк» збільшився на 111,11 %, а регулятивний капітал АТ «Райффайзен Банк» лише на 10 %.

Слід відмітити, що перед Україною на сьогодні постають зобов'язання щодо імплементації норм законодавства ЄС до достатності капіталу, а саме: виконання угоди щодо асоціації між Україною та Європейським Союзом; виконання меморандуму з МВФ про економічну та фінансову політику від 19.06.2023; внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», зокрема щодо структури капіталу та його достатності, які набирають чинності з 05.08.2024 р.

Висновки. У результаті вивчення розробок науковців визначено, що система антикризового управління у банку повинна бути зосереджена на діагностиці їх діяльності. Метою діагностики є своєчасне виявлення ознак і характеру кризи, подолання несприятливих наслідків, виявлення кризи, використання елементів дослідження як профілактичних реабілітаційних заходів та відновлення платоспроможності.

Аналіз індикаторів достатності капіталу як інструменту антикризового управління банками дозволив виявити наступне:

- найбільшу питому вагу у структурі капіталу банків складає статутний капітал, який у 2022 році склав 406,2 млрд грн. Проте, непокритий збиток банків у структурі капіталу залишається достатньо високий;

- динаміка регулятивного капіталу найбільших банків України у 2018 – 2022 рр., таких як АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Укрсиббанк», АТ «ПУМБ» свідчить, що найбільший за розміром регулятивний капітал протягом усього досліджуваного періоду має АТ КБ «ПриватБанк», при цьому його розмір за останні 5 років зріс майже у 3 рази (на 178,81 %). Практично такі темпи зростання регулятивного капіталу в АТ «ПУМБ». Він збільшив свій капітал на 135,72 %; АТ «Укрсиббанк» збільшив регулятивний капітал на 98,83 %. У двох інших банках, АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк», темпи зростання не були такими значними, однак становили майже 50 %;

- динаміка регулятивного капіталу банків України та рівня виконання ними економічних нормативів його достатності за період 2018-01.12.2023 рр. дає змогу стверджувати, що регулятивний капітал банків в цілому по системі має тенденцію до зростання. Зазначене зумовлене вимогами до капіталу Національного банку України. За досліджуваний період нормативи щодо достатності капіталу виконуються з перевищенням порогових значень;

- аналіз динаміка показників рентабельності та активів за період 2018-01.12.2023 рр. відображає, що за останні п'ять років, банки України досягають значних результатів щодо рентабельності активів та капіталу. Найменше значення спостерігається у 2018 році, але це викликано тим, що починаючи з 2017 року, банки України почали виходити з депресивного стану, коли до цього часу отримували збиток.

Проведено аналіз антикризових заходів Національного банку України та визначено, що рівень індексу фінансового стресу відображає, що упродовж 2023 р залишається помірно високим навіть після значного зниження порівняно з попереднім 2022 р.

Розглянуто монетарні інструменти за допомогою яких НБУ регулює ринок банківських послуг та визначено, що встановлення облікової ставки НБУ залежать від циклів розвитку фінансового ринку; зміна процентних ставок за операціями рефінансування НБУ залежить від зміни облікової ставки; підвищення нормативів щодо формування обов'язкових резервів.

В цілому, подальших розвідок потребує питання формування системи антикризового управління, яка повинна містити у собі такі підсистеми як підсистему правового забезпечення, інформаційно-аналітичного забезпечення, організаційно-управлінського забезпечення.

Список літератури

1. Бас М. А. Антикризове управління банківськими установами: теоретичний аспект. Економіка. Фінанси. Право. 2010. №5. С. 25–27.
2. Барановський О. І. Антикризіві заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. Вісник Національного банку України. 2009. №4. С. 8-19.
3. Dziobek C., Pazarbasioglu C. Lessons from Systemic Bank Restructuring. IMF Working Paper, 1998. № 14. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues14/index.htm>. (дата звернення 15.12.2023).
4. Пшик Б. І. Антикризове управління у фінансовій діяльності банку: теоретико-методологічні аспекти. Вісник Університету банківської справи. 2017. № 2. С. 50–54.
5. Копилук О. І., Буряк П. Ю., Жовтанецька Я. В., Музичка О. М. Механізм антикризового управління в банках України : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2018. 268 с.
6. Коваленко В. В., Ситник М. А. Антикризове управління у забезпеченні фінансової стійкості банків. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 25. С. 681–688. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovalenko-V.-V.-3.pdf>. (дата звернення 15.12.2023).
7. Маринчак Л. Р., Савчин Л. М. Антикризове банківське управління в умовах надзвичайних ситуацій. Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2023. № 1(27). С. 101-110. DOI: 10.31471/2409-0948-2023-1(27)-101-110.
8. Ошийко А. А., Татяніна С. М. Проблеми антикризового управління в банках. «Young Scientist». 2019. № 10 (74). С. 697-702. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-146>.
9. Коваленко В. В., Суганяка М. В., Фучеджи В. І. Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання. Одеса: «Атлант», 2013. 381 с.
10. Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: Положення, прийняте Правлінням Національного банку України від 17.09.2015 № 615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#Text>. (дата звернення 16.12.2023).
11. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: постанова Правління Національного Банку України від 24.02.2022 р. № 18. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18. дата звернення 16.12.2023).
12. Рисін В. В. Оцінка ефективності антикризового регулювання діяльності банків в Україні. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2010. №2 (8). С. 103-111.
13. Пантелєєва Н. М. Технології штучного інтелекту в антикризовому управлінні банком. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2019. Вип. 33. С. 193-197.
14. Вовченко О. С., Єгоричєва С. Б. Фінансова стабільність банків в умовах динамічного макроекономічного середовища : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2021. 233 с.
15. Валовий внутрішній продукт в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>. (дата звернення 17.12.2023).
16. Згруповані балансові залишки (у розрізі банків). Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. (дата звернення 17.12.2023).
17. Огляд банківського сектору, листопад 2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-11.pdf?v=6. (дата звернення 17.12.2023).
18. Коваленко В. В. Достатність капіталу банків: сучасні виміри та подальші розвідки. Вісник соціально-економічних досліджень. 2022. № 1-2 (80-81). С. 77-94. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(80-81\).2022.77-94](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.77-94).
19. Значення економічних нормативів в цілому по системі. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. (дата звернення 18.12.2023).

References

1. Bas, M.A. (2010). Anti-crisis management of banking institutions: theoretical aspect. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 5, 25–27. [In Ukrainian].

2. Baranovsky, O. I. (2009). Anti-crisis measures of governments and central banks of foreign countries. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny*, 4, 8-19. [In Ukrainian].
3. Dziobek, C., Pazarbasioglu, C. (1998). Lessons from Systemic Bank Restructuring. IMF Working Paper, 14. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues14/index.htm>.
4. Pshyk B. I. Anti-crisis management in the financial activities of the bank: theoretical and methodological aspects. *Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy*, 2, 50–54. [In Ukrainian].
5. Kopylyuk, O.I., Buryak, P.Yu., Zhovtanetska, Y.V., & Muzychka O.M. (2018)/[Mekhanizm antykrizovoho upravlinnya v bankakh Ukrayiny. [Mechanism of anti-crisis management in banks of Ukraine: monograph. Lviv: SPOLOM [In Ukrainian].
6. Kovalenko, V.V., Sytnyk, M.A. (2018). Anti-crisis management in ensuring the financial stability of banks. *Infrastruktura rynku*, 25, 681–688. Retrieved from <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovalenko-V.-V.-3.pdf>. [In Ukrainian].
7. Marynchak L.R., Savchyn L.M. (2023). Anti-crisis banking management in emergency situations. *IFNTUNH. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya v naftoviy i hazoviy promyslovosti*, 1(27), 101-110. DOI: 10.31471/2409-0948-2023-1(27)-101-110. [In Ukrainian].
8. Oshiyko, A.A., Tatyana, S.M. (2019). Problems of anti-crisis management in banks. "Young Scientist", 10 (74), 697-702. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-146>. [In Ukrainian].
9. Kovalenko, V.V., Suganyaka, M.V., Fuchedzhi, V.I. (2013). Antykrizove finansove upravlinnya v systemi sub'yektiv ekonomichnoyi diyal'nosti: metody ta instrumenty otsynuyannya [Anti-crisis financial management in the system of subjects of economic activity: assessment methods and tools]. Odesa: "Atlant". [In Ukrainian].
10. National Bank of Ukraine (2015). On the application by the National Bank of Ukraine of standard tools for regulating the liquidity of the banking system. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#Text>. [In Ukrainian].
11. National Bank of Ukraine (2022). On the operation of the banking system during the introduction of martial law. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24022022_18. [In Ukrainian].
12. Rysin, V.V. (2010). *Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny*, 2 (8), 103-111. [In Ukrainian].
13. Panteleeva, N.M. (2019). Artificial intelligence technologies in anti-crisis bank management. *Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 33, 193-197. [In Ukrainian].
14. Vovchenko, O.S., Egorycheva, S.B. (2021). Finansova stabil'nist' bankiv v umovakh dynamichnoho makroekonomichnoho seredovyshcha [Financial stability of banks in the dynamic macroeconomic environment]. Poltava: PUET. [In Ukrainian].
15. Ministry of Finance of Ukraine (2023). Gross domestic product in Ukraine. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>. [In Ukrainian].
16. National Bank of Ukraine (2023). Grouped balance sheets (by banks). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. [In Ukrainian].
17. National Bank of Ukraine (2023). Review of the banking sector, November 2023. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-11.pdf?v=6. [In Ukrainian].
18. Kovalenko, V.V. (2022). Capital adequacy of banks: modern measurements and further explorations. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, 1-2 (80-81), 77-94. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1-2\(80-81\).2022.77-94](https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.77-94). [In Ukrainian].
19. National Bank of Ukraine (2023). The value of economic standards in the system as a whole. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023

Прийнята до публікації 10.12.2023

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Радова Н. В., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: radovanatalya1982@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4681-4902

Плотнікова А. О., студентка 4 курсу, факультету фінансів і банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: arinaplotnikova23@gmail.com

***Анотація.** Глобалізація і цифровізація внесли зміни в практику ведення бухгалтерського обліку на підприємствах та в банках. Мета статті – дослідити як сучасні інформаційні технології трансформують бухгалтерський облік. Стаття звертає увагу на переваги та виклики цифровізації у сфері бухгалтерського обліку. У процесі систематизації інформації авторки використовують загальні методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, включаючи емпіричні, теоретико-когнітивні та логічні підходи. За результатами дослідження було сформульовано висновок, що розвиток технологій сприяє модернізації бухгалтерської науки та стимулює розвиток методології організації бухгалтерського процесу підприємствами та банками. У статті авторки актуалізують проблему несвоечасності оновлення законодавства та стандартів бухгалтерського обліку.*

***Ключові слова:** бухгалтерський облік, інформаційні технології, цифровізація, програмне забезпечення, банк, автоматизація.*

ACCOUNTING IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Radova Natalia, Ph. D. in Economics, Senior Lecturer of the Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: radovanatalya1982@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4681-4902

Plotnikova Arina, student of the faculty of Finance and Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: arinaplotnikova23@gmail.com

***Abstract.** Globalization and digitalization have brought about changes in economic life and banking activities, which was largely reflected in the practice of accounting at enterprises and banks. Today, modern banks and enterprises are experiencing profound transformational changes through digitization and automation, this digital revolution creates unique challenges and opportunities for accounting and financial management. In recent decades, accounting has been actively moving away from paper accounting in favor of electronic accounting. The latest technologies and the appearance of specialized software have greatly facilitated and improved the work process of a modern accountant. This article explores how technologies such as cloud storage, artificial intelligence, blockchain, software, digital signature, electronic document management, CPM-systems, etc. are transforming traditional accounting. This article also addresses the benefits and challenges of digitization in accounting, including increased automation, increased accuracy, and data security risks, risks of information loss, and high costs of installing and configuring licensed software. Also, the latest technologies dictate changes in the field of competence formation of specialists who must possess special accounting skills.*

In the process of systematizing information, the authors researching this topic use various general methods of analysis and synthesis, induction and deduction, including empirical, theoretical-cognitive and logical approaches. According to the results of the study, the authors concluded that the significant development of technologies and informatization, as well as the increase of information opportunities in the field of the digital economy, contribute to the modernization of accounting science and stimulate the development of methodology and the organization of the accounting process by enterprises and banks. And they also update the problem of the untimely updating of Ukrainian legislation and international accounting standards relative to modern realities.

***Keywords:** accounting, information technology, digitization, software, bank, automation.*

JEL Classification: E400, E500.

Постановка задачі. Визначним індикатором розвитку країн світу у сучасних умовах вважається ступень застосування цифрових технологій у соціальних і економічних процесах, в тому числі у системі державного управління, бізнесі, соціальній сфері тощо. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, цифровізація має величезний потенціал для бізнесу та суспільства й може принести доходів для світової економіки до 2025 року додатково понад

30 трлн. доларів США [1].

Інновації, без сумніву, впливають на всю систему управління банками, зокрема і на основну їх ланку – бухгалтерський облік, де обробляється, зберігається і узагальнюється вся інформація про діяльність у банку. Нині складно уявити роботу бухгалтера без комп'ютера, принтера, сканера та факсу – все це наслідки цифровізації та автоматизації.

Під тиском цифровізації та автоматизації змінюється не тільки практичний підхід до ведення обліку, а й теоретичні засади та методичні вказівки щодо правил та норм ведення обліку. Це зумовлює розробку нових підходів у бухгалтерській науці та розробку нових методик ведення обліку. Зокрема, є Міжнародні стандарти фінансової звітності та Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, які надають загальні принципи та вимоги для фінансової звітності та обліку, включаючи ті, які стосуються обліку в умовах цифровізації, наприклад, правила подання фінансової звітності в електронному форматі.

Також цифровізація бухгалтерського обліку сприяла розробці та впровадженню нових нормативно-правових документів, які регулюють введення бухгалтерського обліку в умовах всебічного впровадження інноваційних технологій. Зокрема з появою Закону України від 05.10.2017

№ 45 «Про електронні документи та електронний документообіг» [2] бухгалтерія отримала повне право на переведення своїх документів в електронний вигляд, а Закон України від 14.01.2020 № 440 «Про електронні довірчі послуги» [3] регламентує використання електронного підпису. Також останніми роками були внесені зміни до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4], де регулюються електронний документообіг, електронна фінансова звітність, автоматизована фінансова звітність, яка створюється програмним забезпеченням інформаційно-комунікаційної системи тощо.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасне банківництво переживає глибокі трансформаційні зміни через цифровізацію та автоматизацію, ця цифрова революція створює унікальні виклики і можливості для бухгалтерського обліку і фінансового управління. Впровадження нових технологій та поява нових об'єктів обліку, таких як криптовалюта та токенизовані активи, змінюють парадигму обліку та вимагають адаптацію методик обліку до сучасної інноваційної економіки інформаційного суспільства. Також новітні технології диктують зміни у галузі формування компетенцій фахівців, які повинні володіти спеціальними навичками ведення бухгалтерського обліку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив цифровізації та новітніх технологій на бухгалтерський облік висвітлювався у багатьох наукових публікаціях. Серед вітчизняних науковців варто відмітити праці Р. Ф. Бруханського, І. В. Спільник, М. С. Палюха, Т. Г. Дібрової, І. В. Цуканої, С. В. Івахненкова, В. В. Муравського, М. М. Бенько, Н. В. Рогової [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на низку наукових робіт щодо цифровізації бухгалтерського обліку, невирішеними залишаються питання систематизації чинників, які впливають на цифровізацію та автоматизацію бухгалтерського обліку на підприємствах та в банках, а також питання зниження чи уникнення ризиків, які супроводжують впровадження програмного забезпечення у роботу бухгалтера.

Мета дослідження. Метою статті є розгляд впливу цифрової трансформації на сучасний бухгалтерський облік, дослідження сучасних інформаційних технологій, які використовуються для автоматизації бухгалтерського обліку; виділення переваг та загроз, які виникають внаслідок цифровізації бухгалтерського обліку.

Основний матеріал. Протягом останніх десятиліть бухгалтерський облік активно відходить від паперового обліку на користь електронного. Новітні технології та поява спеціалізованого програмного забезпечення значно полегшили робочий процес сучасному бухгалтеру.

Впровадження ЕОМ в бухгалтерський облік розпочалося у 60-80-х роках ХХ ст., що давало бухгалтерам можливість більше уваги зосереджувати вже не на розрахункових і облікових процедурах, а на контролі та аналізі отриманої інформації. Але на перших стадіях застосування ЕОМ використовувались для автоматизації тільки окремих ділянок обліку, які вимагали значної обчислювальної роботи. Надалі в результаті розробки і впровадження персональних ЕОМ з'явилась можливість значно поліпшити процес автоматизації бухгалтерського обліку. Особливе значення в цьому мали впровадження у сферу бухгалтерського обліку сучасних ПЕОМ та організація на їх основі автоматизованих робочих місць (АРМ) бухгалтера [12].

Ринок цифрових послуг для полегшення та автоматизації операційної, облікової та управлінської діяльності кредитної установи є досить насиченим та різноманітним. Однак одними з найпопулярніших автоматизованих систем для банківських установ є ProFIX, Scrooge, Б2, Oracle FLEXCUBE, BIS GRANT та інші.

ProFIX є одним з лідерів ринку інформаційних технологій для фінансових структур, клієнтами якого є 250 банків у більш ніж 40 країнах світу. Він дозволяє оптимізувати облік господарських операцій у фінансовій установі будь-якого масштабу. На відміну від інших універсальних рішень для автоматизації бухгалтерії підприємств ProFIX спроектовано з урахуванням особливостей функціонування бухгалтерії банку, зокрема ця система використовує банківський план рахунків, допомагає у формуванні банківської звітності, підтримує інтеграцію з будь-якою АБС та забезпечує необхідний для банку рівень відмовостійкості та інформаційної безпеки. Програмним забезпеченням ProFIX користуються, зокрема, казахський

АО «Халик Банк», одна з найбільших фінансових організацій – UniCredit Bank, українські банки: АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Південний» та інші [13].

Автоматизована банківська система Scrooge – це комплексна система для автоматизації операційної, облікової та управлінської діяльності кредитної установи з розгалуженою мережею відділень, що забезпечує інтегроване управління ресурсами банку та його ефективну діяльність. ПрАТ «Банк Фамільний», АТ «А-Банк», АТ «ПУМБ», АТ «Універсал банк» та інші користуються цією АБС [14].

Також в Україні користуються популярністю програми ТАС Бухгалтерія, Медокс Бухгалтерія, Master Бухгалтерія. Таке ПЗ було розроблено для автоматизації бухгалтерської та податкової звітності і воно забезпечує автоматизацію в обробці первинних документів, нарахуванні заробітної платні, розрахунку податкових виплат тощо. Це програмне забезпечення дозволяє автоматизувати рутинні процеси, що не тільки полегшує роботу бухгалтера, а й допомагає зменшити ризик виникнення помилок. Також подібні програми дозволяють зручно зберігати, організувати та систематизувати фінансову інформацію, бо вони забезпечують доступ до історії та архівів операцій, що є важливим для аналізу фінансових даних.

Програмне забезпечення від Master використовують зокрема в АБ «Укргазбанк», Міністерстві фінансів України, Державній митній службі України, Міністерстві освіти і науки України. Ця програма поєднує в собі не тільки ПЗ для обліку, а ще й має функціонал CRM-системи, які теж використовуються в банках [15].

Використання CRM-систем в банках може бути в нагоді не тільки для автоматизації рутинних процесів, а й для покращення обслуговування клієнтів, для аналітики та складання звітності, для полегшення виконання нормативних вимог, налаштування електронного документообігу. Наприклад, в АТ «Ощадбанк» використовують CRM-систему від

Е-Консалтинг, за допомогою якої «вдалося втілити масштабне рішення Call Center XRM Banking, що дозволило повністю автоматизувати систему виплат вкладникам банків ТОВ «Укрпром» і АТ «Родовід», які отримують свої вклади через АТ «Ощадбанк» [16]. Також за допомогою цього ПЗ можна реалізувати модуль «soft-collection», який передбачає автоматизацію процедур дистанційної роботи з позичальником щодо запобігання простроченої заборгованості або автоматизувати логістику та обслуговування POS-терміналів і банкоматів.

Також бухгалтерами використовується ПЗ «Клієнт-банк», яке дозволяє виконувати різні операції з рахунком та дистанційно взаємодіяти з банком, в тому числі обмінюватися листами та документами через захищені канали зв'язку мережі Інтернет. Цей інструмент допомагає спростити та автоматизувати процеси обліку фінансових транзакцій, «переглядати стан рахунків, оперативно отримувати банківські виписки, формувати звіти та реєстри» [17].

Крім роботи зі спеціалізованим ПЗ бухгалтера необхідно мати навички використання текстових та табличних редакторів на кшталт Microsoft Word та Microsoft Excel, бо вони можуть бути корисними для створення складних фінансових моделей та аналітичних таблиць. Загалом, використання спеціалізованих програм для бухгалтерського обліку разом із загальними інструментами, такими як табличні та текстові редактори, дозволяє бухгалтерам ефективно та точно виконувати свої обов'язки і забезпечує високий рівень професійної роботи.

Хоча використання різноманітного ПЗ має свої вагомі переваги у вигляді підвищення продуктивності праці бухгалтера, зниження ризику помилок через людський фактор, швидкий та зручний доступ до інформації без прив'язки до місцезнаходження, але впровадження ПЗ

може мати певні недоліки. Наприклад, високі витрати на встановлення та налаштування ліцензованого програмного забезпечення, витрата ресурсів на підготовку персоналу, ризик втрати доступу до даних через технічні помилки, залежність від постачальника ПЗ і стабільності Інтернет-мережі та проблеми з конфіденційністю даних.

Процеси документообігу все ще вимагають спеціального підходу, але раніше вони базувалися лише на традиційних паперових документах. Такий підхід передбачав велику кількість ручної роботи для пошуку, обговорення та підпису документів. Крім того, існувала ймовірність втрати важливих документів у процесі обміну. Однак використання системи електронного документообігу дозволило автоматизувати цей процес, що значно спростило і прискорило обробку та узгодження документів.

Хоча електронний документообіг має вагомі переваги перед традиційним паперовим документообігом, але він включає певні ризики, зокрема це «загроза цілісності інформації; загроза конфіденційності; загроза роботі системи; загроза доступності» [18].

За відсутності належних заходів безпеки електронні документи можуть бути піддані ризику крадіжки, хакерських атак, витоку конфіденційної інформації, а несправні програми або апаратне обладнання можуть спричинити втрату документів або доступу до них.

Електронна фінансова звітність – ще один важливий аспект цифровізації бухгалтерського обліку. Банки України відповідно до Закону України від 05.10.2017 № 2164–VIII «Про внесення змін Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [19] складають та подають фінансову звітність на основі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами в єдиному електронному форматі (таксономії звітності UA XBRL МСФЗ).

«У системи, яка базується на стандарті XBRL (eXtensible Business Reporting Markup Language – розширювана мова розмітки ділового звітування), поширеному в світі і обраному Україною, стандарті подання в електронному вигляді ділової інформації, а зокрема фінансової звітності, є чимало переваг – це швидкість і автоматичність формування звіту, в тому числі консолідованого; спрощений пошук даних фінансової звітності в Інтернеті, можливість обробки і аналізу даних; більш ефективний регуляторний процес і багато іншого. Формат XBRL однаково зручний як для подання обов’язкової звітності в державні контролюючі органи, так і для представлення звітів на веб-сайтах підприємств і банків» [6].

Важливою складовою безпечного та легального електронного обміну документами є електронний підпис. Під електронним підписом загалом розуміють будь-який спосіб підписання електронного документа, зокрема графічне зображення рукописного підпису та звичайних паролів. Проте в Законі «Про електронні довірчі послуги» [3] наголошується на регулюванні відносин, пов’язаних з використанням лише одного різновиду електронного підпису, а саме електронного цифрового підпису. Згідно з законом, ЕЦП – це вид «електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа» [3].

«Дійсність ЕЦП перевіряється за допомогою відкритого ключа – коду перевірки, доступного решті суб’єктів електронного документообігу. Такі ключі мають бути сертифікованими центром сертифікації ключів. Щоб кожний «підписант» мав свій, унікальний, підпис, використовується так званий особистий ключ – код, який має бути відомий лише його власнику. Якщо цей код повідомити програмі, то відповідно до криптографічного алгоритму вона сформує унікальне контрольне значення і додасть його до документа» [20].

Основна перевага використання електронного підпису – швидкість та можливість підписання документу дистанційно. До переваг використання електронного підпису також можна віднести захист цілісності документа, тобто ЕЦП забезпечує захист від несанкціонованих змін чи втрат даних в документах, якщо документ змінено після підпису – підпис стає недійсним. Але проблема захисту від несанкціонованого доступу при використанні ЕЦП все ще докорінно не виключена. «На даний час вже існує немало засобів та спеціальних програм для «зламування» цифрового підпису, що надає вільний доступ до конфіденційної інформації і документів, що її містять. Недоліком також є те, що створення цифрового підпису – вельми трудомісткий та дороговартісний процес, що потребує застосування технічних засобів та професійних консультантів» [20].

Для зберігання цифрових документів використовують не тільки фізичні носії інформації та накопичувачі даних, такі як USB-флешки, жорсткі диски, DVD-диски, а й електронні

архіви і хмарні сервіси. Такі електронні накопичувачі інформації забезпечують доступ до цифрових документів через Інтернет з будь-якого місця та пристрою. Це забезпечує зручний та миттєвий доступ до даних без необхідності переносити на фізичні носії інформації. Також вони можуть забезпечувати автоматичне резервне копіювання та захист даних шляхом зберігання їх на віддалених серверах або в хмарних сервісах. Але недоліком є ряд обмежень та ризиків, пов'язаних із використанням електронних архівів і хмарних сервісів для зберігання цифрових документів, зокрема: залежність від стабільності мережі Інтернет, ризик втрати інформації через кібер-атаки, ризик несанкціонованого доступу. Також недоліком є те, що більшість хмарних сервісів обмежують безкоштовну кількість збережених даних, і користувачам може знадобитися сплатити за збільшення обсягу, що призведе до додаткових витрат. Але з іншого боку, хмарні сервіси захищені від фізичного пошкодження, на відміну від USB-флешок та жорстких дисків. Недарма на час воєнного стану, спричиненого повномасштабним вторгненням росії в Україну, НБУ надав дозвіл на «здійснення обробки та зберігання даних у хмарних сервісах, які розташовано в державах-учасниках Європейського Союзу, Європейського співтовариства, Великій Британії, Сполучених Штатах Америки або Канаді» [21].

Крім нових засобів для обліку, цифровізація посприяла появі нових активів, які потрібно обліковувати. Саме цифровізація сприяла розширенню кола об'єктів обліку за рахунок появи нових гібридних і модифікованих форм активів, зобов'язань і капіталу: криптовалюти, розумні контракти, токени, токенизовані активи, невзаємозамінні токени (NFT) тощо.

З появою нових активів, зокрема криптовалюти, перед науковцями, бухгалтерами та юристами постало питання, як відобразити в обліку криптоактиви, адже не існує стандартів бухгалтерського обліку, які б безпосередньо стосувалися криптовалют. Крім того, в світовій практиці існують різні підходи та рекомендації щодо відображення криптографічних активів в обліку. В науковій літературі можна знайти різні підходи щодо обліку криптовалюти, в тому числі як нематеріальні активи, інвестиції, товари, грошові еквіваленти, фінансові інструменти та навіть інвестиційна нерухомість.

В Україні наразі відсутні нормативно-правові документи, що регламентували б правила обліку криптовалюти, але тема криптоактивів вже є предметом вивчення та дискусії в бухгалтерському і юридичному співтовариствах. Зокрема, як наголошують вітчизняні науковці, «облік криптовалюти може підпадати під дію різних окремих стандартів, залежно від намірів організації щодо цих активів, саме тому для визначення процедур обліку та вирішення питань методології важливо зрозуміти мету володіння та корисність криптографічного активу» [8]. Найбільш доцільним є облік криптовалют як нематеріального активу. Відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи» нематеріальний актив – це актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований, що підходить під ознаки криптоактивів. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигід, пов'язаних з його використанням, то його вартість може бути достовірно визначена.

Незважаючи на незрозумілий статус криптовалюти, в Україні існують підприємства, компанії та магазини, які приймають оплату в цій новітній валюті, зокрема «мережа автозаправних комплексів WOG, магазини «Техно Їжак» та «Фокстрот», мережа супермаркетів Varus, мережа аптек АНЦ тощо» [22].

У майбутньому, ймовірно, буде розроблено єдині стандарти обліку для криптовалют та інших сучасних активів, оскільки ринок та популярність таких активів продовжують зростати та набувають все більшого значення та впливу у суспільному житті.

До перспектив розвитку бухгалтерського обліку в умовах цифровізації можна віднести залучення штучного інтелекту в сферу бухгалтерського обліку в банках. Отже, штучний інтелект буде спрямований на виконання завдань, що мають рутинний, повторюваний і структурований характер, що дозволить підвищити ефективність автоматизації, допоможе в управлінні кредиторською і дебіторською заборгованістю та управлінні витратами, підвищить якість звітності. Залучення штучного інтелекту також буде в нагоді для «побудови прогностичних моделей для прогнозування доходів і грошових потоків, виявлення та прогнозування шахрайських схем» [11]. Більш того, штучний інтелект можна залучати до аналізу великих масивів інформації задля знаходження закономірностей та взаємозв'язків непомітних людей.

Висновки. Отже, цифровізація значно видозмінила бухгалтерський облік загалом і облік в банках зокрема. Цифрові рішення дозволяють підвищити ефективність та точність бухгалтерського обліку, автоматизувати процеси та забезпечити більшу точність фінансової

звітності. Але водночас цифрові рішення становлять певні загрози, зокрема ризики втрати інформації та безпеки даних від несанкціонованого доступу.

Вагомою проблемою є те, що Міжнародні стандарти фінансового обліку, законодавство України та методології обліку не встигають адаптуватися під швидкоплинну сучасність та стрімку цифровізацію, через що існує деяка невідповідність теоретичних та правових засад і практичної дійсності. Прикладом такої невідповідності є криптовалюта, яка досі не має правового статусу та відображення в обліку, хоча і має широке розповсюдження серед населення. Саме тому важливо, щоб законодавство та стандарти бухгалтерського обліку йшли паралельно з появою нових технологій і методів обліку. А бухгалтери мають бути готові адаптуватися до цих змін та постійно покращувати свої навички, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Загалом розвиток бухгалтерського обліку в умовах цифровізації характеризується залученням сучасних технологій в облік, зокрема спеціалізованого програмного забезпечення, та орієнтується на підвищення ефективності, точності та автоматизації. Однак це вимагає підвищеної уваги до кібербезпеки та захисту фінансових даних. Нині можна відмітити позитивний вплив цифровізації на бухгалтерський облік в банках України, що характеризується значним залученням сучасних технологій та програмного забезпечення в облік, документообіг і фінансову звітність.

Список літератури

1. World Economic Forum: The Future of Jobs Report 2018.
URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf (дата звернення: 29.10.2023).
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 29.10.2023).
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 14.01.2020 № 440-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 29.10.2023).
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 11.05.2000 № 1707-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 29.10.2023).
5. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. Проблеми економіки. 2019. №2.
С. 145–156. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156> (дата звернення: 29.10.2023).
6. Спільник І., Палюх М. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. Вип. 1-2. С. 83-96.
URL: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.083> (дата звернення: 29.10.2023).
7. Цуканова І. В., Діброва Т. Г. Особливості застосування QR-коду в інтегрованих маркетингових комунікаціях. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2013. № 10. С. 429-434. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukri_2013_10_72 (дата звернення: 29.10.2023).
8. Івахненко С. В. Автоматизація бізнес-процесів та бухгалтерського обліку: "хмарна" революція? Бухгалтерський облік і аудит. 2018. № 5.
С. 26–35. URL: https://www.ivakhsnenkovaudit.info/zPubl/2018_IvakhCloud26-35.pdf (дата звернення: 29.10.2023).
9. Муравський В. В. Комп'ютерно-комунікаційна форма обліку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 486 с .
10. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 336 с.
11. Рогова Н. Трансформація політики, інструментів і технологій обліку та оподаткування в умовах цифрової економіки. Фінансовий простір. 2020.
№ 2(38). С.103-116. URL: <http://fnpnu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/209296> (дата звернення: 29.10.2023).
12. Мурашко О. В. Історичні аспекти і сучасний стан автоматизації обліку в нашій державі. Інституційний репозиторій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. 2016. С. 165-168. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615367.pdf>

(дата звернення: 29.10.2023).

13. Сайт компанії ProFIX. URL: <https://profix.com.ua/ua/> (дата звернення: 29.10.2023).

14. Сайт компанії Scrooge. URL: <https://lime-systems.com/products-post/abs-scrooge/#> (дата звернення: 29.10.2023).

15. Сайт компанії Master. URL: <https://masterbuh.com/> (дата звернення: 29.10.2023).

16. Сайт E-CONSULTING. URL: <https://crm.ua/оао-oshhadbank> (дата звернення: 29.10.2023).

17. Сайт банку 3/4. URL: <https://bank34.ua/korporativni-klienti/kliiyent-bank/> (дата звернення: 29.10.2023).

18. Заводянський В. О. Захист інформації в електронному документообігу. Матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій – Тернопіль 2017. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/23058/2/SAZST_2017v2_Zavodyanskiy_V_O-Protection_of_information_65-66.pdf (дата звернення: 29.10.2023).

19. Про внесення змін Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні": Закон України від 05.10.2017 № 2164–VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text> (дата звернення: 29.10.2023)

20. Боїла Л. І. Переваги та недоліки використання електронного цифрового підпису в фінансовому обліку. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15239/1/5-10.pdf> (дата звернення: 29.10.2023).

21. Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 09.03.2022. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_08032022_42 (дата звернення: 29.10.2023).

22. Сайт інформаційного порталу Мінфін: Що в Україні можна купити за криптовалюту. URL: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/articles/chto-v-ukraine-mozhno-kupit-za-kriptovalyutu/> (дата звернення: 29.10.2023).

References

1. World Economic Forum: The Future of Jobs Report 2018. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf (accessed October, 29, 2023).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). On electronic documents and electronic document management: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Pro elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
5. Brukhanskyi, R. F., Spilnyk, I. V. (2019). Crypto assets in the accounting and reporting system. *Problemy ekonomiky*, 2, 145–156. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
6. Spilnyk, I., Paliukh, M. (2019). Accounting in the digital economy. *Instytut bukhgalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii*, 1-2, 83-96. DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.083> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
7. Tsukanova, I. V., Dibrova, T. H. (2013). Peculiarities of using the QR code in integrated marketing communications. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, 10, 429-434. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_72 (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
8. Ivakhnenkov, S. V. (2018) Automation of business processes and accounting: "cloud" revolution? *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, 5, 26–35. Retrieved from https://www.ivakhnenkovaudit.info/zPubl/2018_IvakhCloud26-35.pdf (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].
9. Muravskiy, V. V. (2018). *Kompiuterno-komunikatsiina forma obliku* [Computer-communication form of accounting.]. *Ternopil' : TNEU*. [In Ukrainian].
10. Benko, M. M. (2010). *Informatsiini systemy i tekhnolohii v bukhgalterskomu obliku* :

monografii [Information systems and technologies in accounting: monograph]. K. : Kyiv.nats.torh.-ekon.un-t. [In Ukrainian].

11. Rohova, N. (2020). Transformation of policies, tools and technologies of accounting and taxation in the conditions of the digital economy. *Finansovyi prostir*, 2(38), 103-116. Retrieved from <http://fpnpu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/209296> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

12. Murashko, O. V. (2016). Historical aspects and the current state of accounting automation in our country. *Instytutsiyni repozytorii Kyivskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu imeni Vadyma Hetmana*, 165-168. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/32615367.pdf> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

13. ProFIX website. Retrieved from <https://profix.com.ua/ua/> (accessed October, 29, 2023).

14. Scrooge website. Retrieved from <https://lime-systems.com/products-post/abs-scrooge/#> (accessed October, 29, 2023).

15. Master website. Retrieved from <https://masterbuh.com/> (accessed October, 29, 2023).

16. E-CONSULTING website. Retrieved from <https://crm.ua/oao-oshhadbank> (accessed October, 29, 2023).

17. Bank 3/4 website. Retrieved from <https://bank34.ua/korporativni-klienti/kliient-bank/> (accessed October, 29, 2023).

18. Zavodianskyi, V. O. (2017). Zakhyst informatsii v elektronnomu dokumentoobihu. [Protection of information in electronic document circulation.]. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv. Aktualni zadachi suchasnykh tekhnolohii – Ternopil*. Retrieved from https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/23058/2/CAZST_2017v2_Zavodyanskiy_V_O-Protection_of_information_65-66.pdf (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

20. Boila, L. I. Perevahy ta nedoliky vykorystannia elektronnoho tsyfrovoho pidpysu v finansovomu obliku. [Advantages and disadvantages of using an electronic digital signature in financial accounting]. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15239/1/5-10.pdf> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

21. National Bank of Ukraine (2022). About the use of cloud services by banks in the conditions of martial law in Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_08032022_42 (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

22. Minfin website: Shcho v Ukraini mozha kupyty za kryptovaliutu.[What can be bought in Ukraine for cryptocurrency]. Retrieved from <https://minfin.com.ua/ua/crypto/articles/hto-v-ukraine-mozhno-kupit-za-kryptovalyutu/> (accessed October, 29, 2023). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023

Прийнята до публікації 10.12.2023

ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ КАПІТАЛІВ В ІНТЕГРОВАНОМУ ЗВІТУВАННІ

Фесенко А. В., аспірантка кафедри обліку та оподаткування, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

e-mail: a.v.fesenko@knute.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-1691-3739

***Анотація.** Метою дослідження є теоретичні та практичні основи концепції оподаткування як чинника зміни капіталів підприємства та його вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі. У процесі дослідження використовувались загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні наукові методи, зокрема: методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу – для розкриття теоретичних засад концепції оподаткування, метод узагальнення, системний метод – для визначення фінансових та нефінансових показників впливу оподаткування на капітали підприємства тощо. Під час дослідження проаналізовано зміну сутності оподаткування в умовах сталого розвитку, розглянуто зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) аспекти оподаткування як чинника зміни капіталів підприємства, визначено орієнтовні фінансові та нефінансові показники впливу оподаткування на капітали підприємства. Практична значимість полягає у використанні отриманих результатів дослідження під час розкриття інформації про податки в інтегрованій звітності.*

***Ключові слова:** податки, оподаткування, інтегроване звітування, інтегрований звіт, сталий розвиток, корпоративна звітність, капітали підприємства.*

TAXATION AS A FACTOR OF CHANGE OF CAPITALS IN INTEGRATED REPORTING

Fesenko Alina, Postgraduate student at the Department of Accounting and Taxation, State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

e-mail: a.v.fesenko@knute.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-1691-3739

***Abstract.** The purpose of the article is the theoretical and practical foundations of the concept of taxation as a factor of change of capitals and value of the enterprise in the short-term, medium-term and long-term perspective. In the research process, general philosophical, general scientific and special scientific methods were used, in particular: methods of induction, deduction, analysis and synthesis - to reveal the theoretical foundations of the concept of taxation, a generalization method, a systematic method - to determine financial and non-financial indicators of the impact of taxation on capitals of the enterprise, etc. During the research, the change in the essence of taxation in the conditions of sustainable development was analyzed. Taxation, as one of the indicators of sustainable development, is a factor of change of the company's capitals. The external (exogenous) and internal (endogenous) aspects of taxation as a factor of change of capitals of the enterprise were considered. In integrated reporting, it is advisable to use financial and non-financial indicators to reflect quantitative and qualitative changes of capitals of the enterprise under the impact of taxation. Indicative financial and non-financial indicators of the impact of taxation on the capital of the enterprise were determined. The practical significance lies in the use of the obtained research results when disclosing information about taxes in integrated reporting.*

***Keywords:** taxes, taxation, integrated reporting, integrated report, sustainable development, corporate reporting, capitals of enterprise.*

JEL Classification: M400, M410.

Постановка задачі. Інтегроване звітування є інструментом управління сталим розвитком як суспільства в цілому, так і окремих територіальних та інституційних одиниць.

Основними фундаментальними концепціями інтегрованого звітування є концепція капіталів, в межах якої розрізняють фінансовий, виробничий, інтелектуальний, людський, соціально-репутаційний, природний капітали, та концепція створення, збереження або втрати вартості компанії.

Інтегрований звіт покликаний надавати стейкхолдерам інформацію про те, як стратегія підприємства, корпоративне управління, результати діяльності організації в контексті зовнішнього середовища призводять до створення, збереження або втрати вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі [1].

В умовах сталого розвитку важливим чинником зовнішнього та внутрішнього середовища

компанії є оподаткування, за допомогою якого держава, органи місцевого самоврядування, з однієї сторони, акумулюють фінансовий ресурс, необхідний для реалізації державних та місцевих програм, з іншої сторони, регулюють суспільні відносини у певній сфері діяльності, впливаючи на поведінку платників податків.

В січні 2023 року набрала чинності Директива Європейського Союзу щодо корпоративного звітування про сталий розвиток, триває робота над Європейськими стандартами звітності про сталий розвиток, які після їх впровадження повинні будуть використовувати компанії під час підготовки корпоративної звітності про сталий розвиток.

У спільній заяві EFRAG і GRI, опублікованій в серпні 2023 року, зазначено про можливість використання стандарту GRI для звітування про додаткові суттєві теми, які не охоплюються Європейськими стандартами звітності про сталий розвиток, зокрема про податки [2].

Необхідність розкриття інформації про податки в корпоративній звітності актуалізує питання дослідження концепції оподаткування як чинника зміни капіталів підприємства та вартості компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти інтегрованого звітування в умовах сталого розвитку, глобалізації, корпоративної соціальної відповідальності та необхідності інформаційного забезпечення основних стейкхолдерів підприємства досліджувалися багатьма українськими та іноземними вченими, зокрема: Серпенінова Ю. [3, 5], Макаренко І. [3, 5], Олексіч Ж. [3, 5], Городецька М. [3], Семенова С. [4], Шпирко О. [4], Костенко О. [5], Пуговкіна Ю. [5], Шкроміда В. [6], Шкроміда Н. [6], Гнатюк Т. [6], Багрій К. [7], Свічкач Н. [8], Hamad S. [9], Lai F.W. [9], Shad M.K. [9], Khatib S.F.A. [9], Ali S.E.A. [9], Permatasari I. [10], Narsa I.M. [10] та іншими.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу українських та зарубіжних вчених до концептуальних основ інтегрованого звітування, принципів та структури інтегрованої звітності залишається недостатньо дослідженим питання концепції оподаткування як одного із показників сталого розвитку та чинника зміни капіталів підприємства (фінансовий, виробничий, інтелектуальний, людський, соціально-репутаційний, природний), що і обумовило необхідність цього дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є поглиблення теоретичних та практичних основ інтегрованого звітування з урахуванням концепції оподаткування як чинника зміни капіталів підприємства та його вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Основний матеріал. В концепції інтегрованого мислення та інтегрованого звітування підприємство розглядається як відкрита система, що взаємодіє із зовнішнім середовищем та капіталами (ресурсами і відносинами) в процесі створення, збереження або втрати вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Капітали компанії є запасами вартості, вхідними даними для її бізнес-моделі, збільшуються, зменшуються або трансформуються в процесі бізнес-діяльності організації.

В інтегрованому звітуванні основна увага зосереджена на взаємодії бізнес-моделі підприємства із різними формами капіталів в контексті зовнішнього середовища. При цьому, компанія розглядається як частина більшої системи яка формується якістю, доступністю та вартістю ресурсів, а також правилами, нормами і очікуваннями зацікавлених сторін.

Інтегроване мислення враховує взаємопов'язаність та взаємозалежність між великою кількістю факторів, що позначаються на можливості організації створювати, зберігати або втрачати вартість з часом, зокрема:

- капіталами, які підприємство використовує або на які воно впливає;
- здатністю організації реагувати на потреби та інтереси ключових зацікавлених сторін;
- тим, як компанія переглядає свою бізнес-модель та стратегію, реагуючи на зовнішнє середовище, ризики та можливості;
- видами діяльності, результатами діяльності (фінансовими та іншими), підсумками діяльності з позицій капіталів – у минулому, теперішньому та майбутньому [1].

Таким чином, на вартість підприємства в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі впливають зовнішнє середовище (економічні умови, технологічний процес, суспільні та екологічні проблеми тощо), його ризики та можливості, а також внутрішнє середовище (бізнес-модель, корпоративне управління, стратегія, цінності організації тощо), яке контролюється, створюється, переглядається організацією під дією зовнішнього середовища, потреб та інтересів зацікавлених сторін.

В умовах сталого розвитку одним із чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства є оподаткування.

У дискусійному документі Європейської Комісії «Сталі фінанси та податки» [11] зазначається, що держави-члени Європейського Союзу дедалі частіше використовують оподаткування для досягнення Цілей сталого розвитку. Прикладами можуть бути податки, розроблені та впроваджені для того, щоб змінити поведінку, наприклад, податки на викиди вуглецю, податок на пластикові пакети, або як альтернатива податкові стимули для компаній поводитися екологічно відповідально, зокрема найбільш поширеним прикладом у Європейському Союзі є посилені амортизаційні відрахування для компанії, які інвестують в енергоефективне обладнання.

В окремих країнах Європейського Союзу (наприклад, Норвегія) на урядовому рівні приймаються рішення про заборону інвестування публічних коштів в компанії, які ухиляються від сплати податків, що ускладнює їх доступ до ринку капіталів та забезпечує спрямування інвестиційних потоків компаніям, які дотримуються відповідальної податкової політики [11].

Використання оподаткування як інструменту управління сталим розвитком через податкову політику, вплив на поведінку платників податків обумовлює зміни в капіталах підприємства та позначається на вартості компанії в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Для розкриття концепції оподаткування як чинника зміни капіталів розглянемо основні наукові підходи до визначення сутності оподаткування (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності оподаткування

Джерело, представник наукової школи	Ознака класифікації	Зміст об'єкту управління
Кембриджський словник [12]	оподаткування як процес встановлення та справляння податків	Оподаткування – це процес, за допомогою якого уряд країни отримує гроші від свого народу, щоб оплатити свої витрати
Магопець О. [13]	оподаткування як соціальний процес	«Оподаткування – це не лише діяльність держави, пов'язана зі встановленням та стягненням податків, а й взаємовідносини, які виникають під час такої діяльності, учасники такої діяльності, їх дії та взаємодії.»
Сидорович О. [14]	оподаткування як суспільний інститут	«Оподаткування є унікальним інститутом, який, характеризується економічним, соціальним і політичним характером прояву, стосується всіх систем та сфер функціонування суспільства.»

Джерело: складено автором на основі [12, 13, 14]

Аналіз основних наукових підходів до визначення оподаткування свідчить про те, що економічна сутність оподаткування полягає не лише у врегулюванні на законодавчому рівні процесу встановлення та справляння податків у країні, вона також включає поведінку, взаємодію, відносини учасників цього процесу.

Оподаткування є найдавнішим суспільним інститутом, який розвивається спільно з іншими інститутами та є показником рівня розвитку суспільства. Сидорович О. [14], у своєму дослідженні зазначає, що інститут оподаткування «формується під впливом сукупності інституціоналізованих формальних і неформальних норм і правил поведінки між учасниками взаємодій».

Формальні (правила, встановлені у правових актах, тощо) та неформальні (традиції, звичаї, моральні цінності, релігійні переконання, етичні норми та інші правила поведінки,

прийнятті у суспільстві) інститути оподаткування впливають один на одного та визначають інституціональну ефективність.

Амбрик Л. [15] звертає увагу, що «податкова поведінка платників податків детермінується як чинниками, на які має безпосередній вплив держава, а саме стабільність правового поля та якість регуляторних інституцій, так і внутрішніми мотиваційними установками».

Таким чином, аналізуючи вплив оподаткування на капітали підприємства необхідно враховувати зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) аспекти оподаткування.

Зовнішні (екзогенні) аспекти оподаткування визначаються зовнішнім середовищем підприємства, податковою політикою держави, яка може сприяти змінам у поведінці компаній, громадян, спрямованим на досягнення бажаних зрушень у сфері охорони здоров'я, освіти, гендерної рівності тощо.

Держава, регламентуючи та організовуючи справляння податків та податкових платежів, надаючи податкові пільги та фінансування, в першу чергу впливає на зміни фінансового капіталу компанії, які в подальшому можуть призвести до збільшення, зменшення або перетворення інших видів капіталів компанії.

Конкурси та рейтинги сумлінних, найбільших платників податків, які проводяться органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, орієнтовані на зміни соціально-репутаційного капіталу підприємства, формування позитивного іміджу компанії.

Внутрішніми (ендогенними) аспектами оподаткування є внутрішнє середовище компанії, її бізнес-модель, поведінка компанії у сфері оподаткування, податкова політика підприємства, які визначаються зовнішнім середовищем існування організації, потребами та інтересами зацікавлених сторін, внутрішньою мотивацією підприємства.

Компанія, приймаючи рішення в сфері оподаткування, обумовлює збільшення, зменшення або перетворення її капіталів, що, в свою чергу, призводить до зміни вартості компанії. Від внутрішньої мотивації компанії залежатимуть кількісні та якісні зміни її капіталів (виробничого, природного, людського, інтелектуального, соціально-репутаційного, фінансового).

Так, наприклад, підприємство самостійно приймає рішення як йому реагувати на податкові стимули екологічно відповідальної поведінки, які впроваджує держава. Компанія має можливість вибору своєї поведінки, що в подальшому призведе до зміни капіталів. Зокрема, підприємство може прийняти рішення про інвестування коштів в енергоефективне обладнання, що вплине на його фінансовий, виробничий, природний та соціально-репутаційний капітали.

Для аналізу, узагальнення та представлення інформації про вплив оподаткування на капітали під час інтегрованого звітування доцільно використовувати фінансові та нефінансові показники, які відображатимуть кількісні та якісні зміни капіталів. Фінансові та нефінансові показники доцільно розробляти з урахування інформаційних запитів зацікавлених сторін, галузевих особливостей діяльності компанії, зовнішніх (екзогенних) та внутрішніх (ендогенних) аспектів оподаткування.

Орієнтовні фінансові та нефінансові показники впливу оподаткування на капітали підприємства представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Орієнтовні фінансові та нефінансові показники впливу оподаткування на капітали підприємства

Види капіталів підприємства	Складові капіталів	Фінансові показники	Нефінансові показники
Фінансовий капітал	Наявні кошти, борги, кредити, гранти тощо	Сукупний оборот, дохід компанії. Прибуток до оподаткування або збиток. Корпоративний податок.	Рівень податкового навантаження. Плани щодо реструктуризації підприємства. Управління податковими платежами.

Виробничий капітал	Інфраструктура, виробничі фізичні об'єкти тощо	Вартість матеріальних активів. Інвестиції в основні засоби.	Якісні характеристики виробничих фондів (енергоєфективність, екологічність тощо), зусилля, спрямовані на їх покращення.
Соціально-репутаційний капітал	Основні клієнти, ділові партнери, репутація, відносини з громадою тощо	Місцеві податки та збори. Розрахунки в юрисдикціях із шкідливою податковою конкуренцією.	Рейтинг платників податків. Дотримання податкового законодавства.
Людський капітал	Співробітники, їх компетенція, мотивація тощо	Податок на доходи фізичних осіб. Страхові внески.	Корпоративне пенсійне, медичне страхування, страхування життя.
Природний капітал	Природні ресурси, їх використання, збереження тощо	Обов'язкові збори та платежі за використання природних ресурсів. Екологічний податок.	Заходи щодо енергоєфективності, зменшення рівня забруднення навколишнього середовища.
Інтелектуальний капітал	Інтелектуальна власність, інновації тощо	Витрати на інновації та розробки.	Інновації підприємства, які вплинуть на оподаткування.

Джерело: складено автором на основі [1]

Висновки. В умовах сталого розвитку оподаткування є важливим чинником зміни капіталів та вартості підприємства в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Під час розкриття інформації про податки в інтегрованій звітності, прийняття рішень у сфері оподаткування компаніям необхідно враховувати зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) аспекти оподаткування, визначити фінансові та нефінансові показники, які характеризуватимуть кількісні та якісні зміни капіталів під впливом оподаткування.

Перспективами подальших досліджень є напрацювання практичних рекомендацій щодо оцінювання впливу оподаткування на капітали підприємства.

Список літератури

1. The International Integrated Reporting Framework. URL: <https://www.integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/> (дата звернення 17.12.2023).
2. EFRAG-GRIJOINT STATEMENT OF INTEROPERABILITY. URL: <https://efrag.sharefile.com/share/view/s459956b01c6841298f78e5031759ca6e/fo8ed338-4c5e-4502-823b-88009818b85a> (дата звернення 17.12.2023).
3. Серпенінова Ю., Макаренко І., Олексіч Ж., Городецька М. Проблеми і перспективи розвитку інтегрованої звітності для сталого розвитку. Journal of Innovations and Sustainability. 2022. Vol. 6 No. 3. DOI: <https://doi.org/10.51599/is.2022.06.03.05>.
4. Семенова С., Шпирко О. Особливості підготовки інтегрованої звітності європейських компаній. Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління». 2022. Вип. 52. DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2022-52-65-71>.
5. Макаренко І., Серпенінова Ю., Олексіч Ж., Костенко О., Пуговкіна Ю. Інтегрована звітність провідних компаній у сфері корпоративної соціальної відповідальності у ЄС та

Україні: кейс-стаді та бенчмарк-аналіз. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Vol. 7 No. 1. DOI: <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.12>.

6. Шкроміда В., Шкроміда Н., Гнатюк Т. Інтегрована звітність у контексті інформаційного забезпечення ключових стейкхолдерів. *The actual problems of regional economy development*. 2022. Vol. 2 No. 18. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.18.23-30>.

7. Багрий К. Інтегрована звітність – сучасна звітність для бізнесу. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеко-орієнтованого управління в умовах глобалізації : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. 17-18 листопада 2022 року. Харків. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/62887/> (дата звернення 17.12.2023).

8. Свічкач Н. Інтегрована звітність як нова модель управління бізнесом. *Innovative educational technologies: european experience and its application in training in economics and management : scientific and pedagogic internship*. 10 october – 20 november 2022. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49213/1/Рига%20Жовтень-листопад%202022.pdf> (дата звернення 17.12.2023).

9. Hamad S., Lai F.W., Shad M.K., Khatib S.F.A., Ali S.E.A. Assessing the implementation of sustainable development goals: does integrated reporting matter? *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*. 2023. Vol. 14 No. 1. P. 49-74. DOI: <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-01-2022-0029>.

10. Permatasari I., Narsa I.M. Sustainability reporting or integrated reporting: which one is valuable for investors? *Journal of Accounting & Organizational Change*. 2022. Vol. 18 No. 5. P. 666-684. DOI: <https://doi.org/10.1108/JAOC-12-2020-0204>.

11. Sustainable Finance and Tax. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/20210615_sustainable_finance_and_tax.pdf (дата звернення 17.12.2023).

12. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/taxation>. (дата звернення 17.12.2023).

13. Магопєць О. Визначення сутності поняття «оподаткування» в контексті його сприйняття як соціального процесу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 33. С. 111-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npknku_e_2018_33_15 (дата звернення 17.12.2023).

14. Сидорович О. Інститути оподаткування: детермінанти функціонування в фіскальному просторі : дис. ... д-ра економічних наук : 08.00.08 / ТНЕУ. Тернопіль, 2018. 563 арк. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28238/1/dis.pdf> (дата звернення 17.12.2023).

15. Амбрик Л. Податкова поведінка: теоретичний базис та практичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5729> (дата звернення 17.12.2023).

References

1. The International Integrated Reporting Framework. (2021). Retried from: <https://www.integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/>.

2. EFRAG-GRIJOINT STATEMENT OF INTEROPERABILITY. (2023). Retried from: <https://efrag.sharefile.com/share/view/s459956b01c6841298f78e5031759ca6e/fo8ed338-4c5e-4502-823b-88009818b85a>.

3. Serpeninova, Yu., Makarenko, I., Oleksich, Zh. & Horodetska, M. (2022). Problems and prospects of the development of integrated reporting for sustainable development. *Journal of Innovations and Sustainability*, 6, 3 DOI: <https://doi.org/10.51599/is.2022.06.03.05>. [In Ukrainian].

4. Semenova, S., Shpyrko, O. (2022). Peculiarities of preparation of integrated reports of a European company. *Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Seriiia «Ekonomika i upravlinnia»*, 52. DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2022-52-65-71>. [In Ukrainian].

5. Makarenko, I., Serpeninova, Yu., Oleksich, Zh., Kostenko, O. & Puhovkina, Yu. (2023). Integrated reporting of leading companies in the field of corporate social responsibility in the EU and Ukraine: case studies and benchmark analysis, *Journal of Innovations and Sustainability*, 7, 1. DOI: <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.12>. [In Ukrainian].

6. Shkromyda, V., Shkromyda, N., Hnatiuk T. (2022). Integrated reporting in the context of information provision of key stakeholders. *The actual problems of regional economy development*, 2, 18. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.18.23-30>. [In Ukrainian].

7. Bahrii K. (2022). Intehrovana zvitnist – suchasna zvitnist dlia biznesu. *Informatsiino-analitychne zabezpechennia bezpeko-orientovanoho upravlinnia v umovakh hlobalizatsii* :

materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 17-18 lystopada 2022 roku. Kharkiv. Retrieved from: <https://eprints.kname.edu.ua/62887/>. [In Ukrainian].

8. Svichkar, N. (2022). Intehrovana zvitnist yak nova model upravlinnia biznesom. Innovative educational technologies: european experience and its application in training in economics and management : scientific and pedagogic internship. 10 october – 20 november 2022. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49213/1/Рига%20Жовтень-листопад%202022.pdf>. [In Ukrainian].

9. Hamad, S., Lai, F.W., Shad, M.K., Khatib, S.F.A. and Ali, S.E.A. (2023). Assessing the implementation of sustainable development goals: does integrated reporting matter? Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, Vol. 14 No. 1, 49-74. DOI: <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-01-2022-0029>.

10. Permatasari, I. and Narsa, I.M. (2022). Sustainability reporting or integrated reporting: which one is valuable for investors? Journal of Accounting & Organizational Change, 18, 5, 666-684. DOI: <https://doi.org/10.1108/JAOC-12-2020-0204>.

11. Sustainable Finance and Tax. (2021). Retrieved from: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/20210615_sustainable_finance_and_tax.pdf.

12. Cambridge Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/taxation>.

13. Mahopets, O. (2018). Definition of the essence of the concept of "taxation" in the context of its initiation as a social process. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, 33, 111-119. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2018_33_15. [In Ukrainian].

14. Sydorovych, O. (2018). Instytuty opodatkuvannia: determinanty funktsionuvannia v fiskalnomu prostori : dys. ... d-ra ekonomichnykh nauk : 08.00.08 / TNEU. 563 ark. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28238/1/dis.pdf>. [In Ukrainian].

15. Ambryk, L. (2017). Tax behavior: theoretical basis and practical aspects . Efektyvna ekonomika, 8. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5729>. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023

Прийнята до публікації 10.12.2023

КОМПАРАТИВІЗМ ПРОДУКТІВ ЗІ СТРАХУВАННЯ КІБЕРРИЗИКІВ

Шолойко А. С., доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

e-mail: sholoiko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1239-4281

Анотація. Потенційному страхувальнику для прийняття ефективного рішення щодо придбання страхової послуги потрібно володіти повною інформацією про страховий продукт, зокрема зі страхування кіберризиків. Однак на офіційних вебсторінках страховиків чи страхових посередників зазвичай наводиться певна загальна інформація про страховий продукт, що унеможливує прийняття зваженого рішення і найчастіше в кінцевому підсумку призводить до виникнення непорозумінь, конфліктів і спорів у процесі врегулювання страхових випадків. Метою статті є здійснення порівняльної характеристики продуктів зі страхування кіберризиків задля виявлення рівня інформування потенційних споживачів страхових послуг в Україні та за кордоном. Цю мету досягнуто через виконання таких завдань: здійснити порівняльну характеристику продуктів зі страхування кіберризиків в Україні; здійснити компаративний аналіз продуктів зі страхування кіберризиків за кордоном; співставити набір ознак порівняння страхових продуктів з переліком ознак на вітчизняних сайтах порівняння. Реалізацію поставлених завдань здійснено на основі застосування Проекту Постанови Правління Національного банку України «Положення про розкриття інформації та розміщення інформаційного документа про стандартний страховий продукт на вебсайтах страховиків та страхових посередників». Доцільним буде його застосування і при здійсненні компаративного аналізу продуктів зі страхування кіберризиків, щоб виявити рівень інформування і щодо нестандартних страхових продуктів. При порівнянні продуктів зі страхування кіберризиків для суб'єктів бізнесу в Україні та за кордоном визначено, що провайдери страхових послуг надають приблизно однаковий обсяг інформації на своїх офіційних вебсторінках, а саме розкривається інформація щодо об'єкту страхування, страхових кіберризиків і лімітів відповідальності страховика. Це зумовлено тим, що більш детальні характеристики страхового продукту узгоджуються в процесі андеррайтингу і ознайомлення з ситуацією та потребами конкретного потенційного страхувальника. На сайтах порівняння представлені переважно стандартні страхові продукти і відповідно обсяг інформації про такі продукти є децю більшим. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці умов стандартного продукту зі страхування кіберризиків для фізичних осіб, оскільки постійно зростає цифровізація економіки і кількість кібератак.

Ключові слова: кіберстрахування, кібербезпека, кібератака, страхова послуга, страховий продукт, страхова програма.

COMPARATIVISM OF CYBER RISKS INSURANCE PRODUCTS

Sholoiko Antonina, Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk-management, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

e-mail: sholoiko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1239-4281

Abstract. To make an effective decision as for purchasing of an insurance service, a potential policyholder needs to have complete information about the insurance product, in particular, cyber risk insurance. At the same time, the official websites of insurers or insurance intermediaries usually provide some general information about the insurance products. This often ultimately leads to misunderstandings, conflicts and disputes in the process of settlement of insurance claims. The purpose of the article is to carry out a comparative characteristic of cyber risk insurance products in order to identify the level of information of potential consumers of insurance services in Ukraine and abroad. This goal was achieved through the following tasks: to carry out a comparative characteristic of cyber risk insurance products in Ukraine; carry out a comparative analysis of cyber risk insurance products abroad; compare the set of features of insurance product comparison with the list of features on domestic comparison websites. The realization of the set of tasks was carried out on the basis of the application of the Draft of Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "Regulations on disclosure of information and placement of an information document about a standard insurance product on the websites of insurers and insurance intermediaries". It is also appropriate to use it for conducting a comparative analysis of cyber risk insurance products to reveal the level of awareness regarding non-standard insurance products. During comparing cyber risk insurance products for business entities in Ukraine and abroad was determined that approximately the same amount of information is provided by insurers on their official websites, namely information about the object of insurance, insurable cyber risks and limits of liability of the insurer. This is due to the fact that more detailed characteristics of the insurance product are agreed during the underwriting process and familiarization with the situation and needs of a specific potential policyholder. The comparison websites mainly present standard insurance products and, accordingly, the amount of information about such products is somewhat wider. Prospects of further research are to develop a standard cyber risk insurance product for individuals, as the digitalization of the economy and the number of cyber attacks are constantly growing.

Keywords: cyber insurance, cyber security, cyber attack, insurance service, insurance product, insurance program.

JEL Classification: O310, G320.

Постановка проблеми. Закон України «Про страхування» (прийнятий у 2021 р.), в якому Розділ XII «Реалізація страхових та перестрахових продуктів» [1] по суті є імплементацією положень Директиви «Про розповсюдження страхових послуг» № 2016/97/ЄС від 20.01.2016 р. [2] згідно з Додатком XVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її членами, з іншої сторони [3, 4]. Так, ст. 20 зазначеної Директиви вимагає, щоб «До укладення договору страхування розповсюдjuвач страхових послуг повинен уточнити на підставі інформації, отриманої від клієнта, вимоги та потреби такого клієнта, та надати клієнту об'єктивну інформацію про страховий продукт у зрозумілій формі, щоб надати такому клієнту змогу ухвалити зважене рішення» [2]. Відповідно ст. 86.2 Закону України «Про страхування» конкретизує обсяг інформації про страховий продукт, яка надається клієнту до укладення договору страхування [1]. З огляду на вказане та з метою захисту прав споживачів страхових послуг Правління Національного банку України оприлюднило Проект Постанови щодо «Положення про розкриття інформації та розміщення інформаційного документа про стандартний страховий продукт на вебсайтах страховиків та страхових посередників» [5]. Враховуючи, що рівень кіберграмотності є різним серед громадян України, важливим є дослідження ступеня розкриття інформації страховиками про страхові продукти зі страхування кіберризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених значну увагу порівнянню страхових продуктів за допомогою страхових агрегаторів приділила Т. П. Моташко [6]. Компаративізм продуктів зі страхування кіберризиків висвітлено у працях Р. Пікус і Ю. Бабенко [7], Н. Приказюк та Л. Гуменюк [8]. Серед зарубіжних вчених значна увага приділяється моделюванню різних параметрів страхування кіберризиків, серед них: К. Авізцуз, Т. Кніспел, І. Пеннер, Г. Свідленд, А. Вос, С. Вебер [9]; Р. Бьоме і Г. Шварц [10]. Аналіз полісів зі страхування кіберризиків здійснено у працях таких вчених, як: С. Романовський, Л. Аблон, А. Куен і Т. Джонс [11].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у зазначених працях переважно порівнюються або набір страхових ризиків або страхових випадків, тоді як для обґрунтованого прийняття рішення потенційним страхувальником щодо придбання продукту зі страхування кіберризиків потрібно зважати на наявність і іншої інформації.

Метою дослідження є здійснення порівняльної характеристики продуктів зі страхування кіберризиків задля виявлення рівня інформування потенційних споживачів страхових послуг в Україні та за кордоном.

Цю мету досягнуто через виконання таких завдань:

- здійснити порівняльну характеристику продуктів зі страхування кіберризиків в Україні;
- здійснити компаративний аналіз продуктів зі страхування кіберризиків за кордоном;
- співставити набір ознак порівняння страхових продуктів з переліком ознак на вітчизняних сайтах порівняння.

Реалізацію поставлених завдань здійснено на основі застосування Проекту Постанови Правління Національного банку України «Положення про розкриття інформації та розміщення інформаційного документа про стандартний страховий продукт на вебсайтах страховиків та страхових посередників», пункт 7 якого вказує на необхідність розкриття страховиками і страховими посередниками на їх вебсайтах та у мобільних застосунках (у разі наявності) такої інформації про страховий продукт як: «об'єкт страхування; страхові ризики та обмеження страхування; мінімальний та максимальний розмір страхової суми; мінімальний та максимальний розмір страхової премії та/або страхового тарифу; мінімальний та максимальний розмір франшизи; територія та строк дії договору страхування [уключаючи інформацію про порядок вступу його в дію та період(и) страхування]; винятки із страхових випадків та підстави для відмови у здійсненні страхових виплат; ліміти відповідальності страховика за окремим об'єктом страхування, страховим ризиком та/або страховим випадком, групою страхових ризиків та/або страхових випадків (за наявності), іншими складовими страхового продукту; порядок розрахунку та умови здійснення страхових виплат; можливі наслідки для споживача у випадку невиконання ним обов'язків, визначених договором страхування, уключаючи несвоєчасне повідомлення про настання страхового випадку без поважних причин та несвоєчасну сплату страхової премії або її наступної частини; інформацію про можливість придбати страховий продукт окремо, якщо такий продукт пропонується разом із супутнім та/або додатковим товаром,

роботою або послугою, що не є страховою, як складова одного пакета або договору; умови отримання знижки на страховий продукт та акційні пропозиції страховика (за наявності), уключаючи терміни їх дії» [5]. По суті зазначений перелік є своєрідним чек-листом для потенційного страхувальника при збиранні інформації про потрібний страховий продукт. Якщо умовами страхового продукту передбачено дві або більше програми, то за кожною програмою оприлюднюється інформація, починаючи від страхових ризиків і обмежень страхування та завершуючи лімітами відповідальності страховика за окремим об'єктом страхування, страховим ризиком та/або страховим випадком [5]. Хоча зазначений Проект Постанови стосується лише стандартних страхових продуктів (тобто масових), вважаємо за доцільне застосувати вищенаведені ознаки при здійсненні компаративного аналізу продуктів зі страхування кіберризиків задля виявлення рівня інформування потенційних споживачів страхових послуг за нестандартними страховими продуктами. Щодо обрання провайдерів послуг зі страхування кіберризиків, то в Україні – це лише кілька страхових компаній (СК), а саме: СК «ІНГО» [12], СК «УПСК» [13; 14], СК «АСКА» [15]. Тоді як для порівняння продуктів зі страхування кіберризиків за кордоном було обрано кілька топових глобальних страховиків за версією Cybermagazine [16], зокрема AIG [17; 18], Chubb [19], Hiscox [20].

Основний матеріал. Як вітчизняні, так і зарубіжні страховики переважно представляють інформацію про страхові продукти зі страхування кіберризиків для суб'єктів підприємницької діяльності. Порівняльна характеристика продуктів зі страхування кіберризиків, що пропонуються страховими компаніями в Україні, наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика продуктів зі страхування кіберризиків в Україні

№	Ознака	Страхова компанія		
		СК «ІНГО»	СК «УПСК»	СК «АСКА»
1	Об'єкт страхування	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям збитків, що завдані кібератакою; понесені втрати в результаті перерви виробництва, втрати і відновлення даних, реакції на інцидент; розслідування інциденту, а також кібер-злочину з метою фінансової вигоди (шахрайство)	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям збитків, що спричинені впливом третіх осіб на систему, який може привести до серйозних наслідків, зокрема: надання незахищеного доступу до систем організації; зміна або передача інформації; використання ресурсів компанії і т. д.	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям збитків, зумовлених кібератакою, кібертероризмом або випадковим витоком даних в мережі
2	Страхові ризики та обмеження страхування	Реагування на кіберінцидент; перерва у виробництві і втрата прибутку (простих окремих бізнес-процесів; непрацездатність бізнесу в цілому); кібер-здирництво (кріптолокерство); відповідальність перед третіми особами (крадіжка персональних даних); соціальна інженерія (фішинг); додаткове покриття (розслідування інциденту; кризова комунікація; витрати на відновлення даних; покриття штрафних санкцій з боку державних органів)	Втрата (повна або часткова) електронної бази даних; неможливість доступу до електронних даних; розповсюдження електронних даних; втрата прибутку від перерви у господарській діяльності через вплив таких кібер-небезпек: збій у роботі мережі; відмова роботи ІТ-інфраструктури; хакерська атака, атака комп'ютерного вірусу; помилка програмування; крадіжка електронних даних, несанкціоноване використання або змінення електронної системи третьою особою	Втрати, пов'язані з перервою в роботі компанії; відповідальність перед партнерами з ЄС, якщо через кібератаки трапиться витік даних, які повинні бути захищені відповідно до європейського законодавства; витрати на антикризовий PR і витрати на відновлення репутації після кібератаки

3	Мінімальний та максимальний розмір страхової суми	Мінімальний – 1 млн. дол. США; запитване покриття моделюється виходячи з потреб клієнта	Умови покриття і лімітів полісів підбираються строго індивідуально з урахуванням таких факторів: область діяльності організації; її внутрішні процеси; агенти, з якими компанія має контакт; обсяг конфіденційної інформації; ступінь ІТ захищеності; рівень професіоналізму працівників і дотримання ними електронної гігієни	Встановлюється індивідуально з урахуванням побажань і специфіки бізнесу замовника
4	Мінімальний та максимальний розмір страхової премії та/або страхового тарифу	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
5	Мінімальний та максимальний розмір франшизи	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
6	Територія та строк дії договору страхування [уключаючи інформацію про порядок вступу його в дію та період(и) страхування]	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
7	Виятки із страхових випадків та підстави для відмови у здійсненні страхових виплат	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
8	Ліміти відповідальності страховика за окремим об'єктом страхування, страховим ризиком та/або страховим випадком, групою страхових ризиків та/або страхових випадків (за наявності), іншими складовими страхового продукту	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
9	Порядок розрахунку та умови здійснення страхових виплат	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
10	Можливі наслідки для споживача у випадку невиконання ним обов'язків, визначених договором страхування, включаючи несвоєчасне повідомлення про настання страхового випадку без поважних причин та несвоєчасну сплату страхової премії або її наступної частини	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено

11	Інформація про можливість придбати страховий продукт окремо, якщо такий продукт пропонується разом із супутнім та/або додатковим товаром, роботою або послугою, що не є страховою, як складова одного пакета або договору	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
12	Умови отримання знижки на страховий продукт та акційні пропозиції страховика (за наявності), включаючи терміни їх дії	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
	Всього	3 із 12	3 із 12	3 із 12

Джерело: складено автором за матеріалами [12-15]

Аналізуючи табл. 1 можна узагальнити, що українські страхові компанії зазначають на своїй офіційній вебсторінці переважно інформацію щодо об'єкту страхування, страхових кіберризиків і лімітів відповідальності страховика. Щодо пунктів 4-11, то зазвичай така інформація наводиться у Правилах страхування, з якими страховик зобов'язаний ознайомити страхувальника до моменту укладення страхового договору. Щодо п. 12, то про умови отримання знижки на страховий продукт та акційні пропозиції страховика (за наявності), включаючи терміни їх дії, можна дізнатися, якщо підписаний на новини та спеціальні пропозиції страхової компанії або відслідковувати їх самостійно на офіційній веб-сторінці страховика.

Порівняльна характеристика продуктів зі страхування кіберризиків, що пропонуються глобальними страховими компаніями за кордоном, наведена у табл. 2.

Таблиця 2

Компаративний аналіз продуктів зі страхування кіберризиків за кордоном

№	Ознака	Страхова компанія		
		AIG	Chubb	Hiscox
1	Об'єкт страхування	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям фізичних та нефізичних втрат у результаті кіберподії на первинній основі (CyberEdge® або CyberEdge® Plus) або надмірній / різниці в умовах (CyberEdge PC®)	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям втрат, зумовлених усіма видами кіберризиків	Майнові інтереси, пов'язані з покриттям витрат бізнесу, зумовлених: порушенням даних, збоєм безпеки, незаконною загрозою, кібератакою. У разі кібератаки поліс також може допомогти покрити витрати на додаткові бізнес-витрати, а також витрати на відновлення даних і витрати на зв'язки з громадськістю

2	Страхові ризики та обмеження страхування	Широкий перелік страхових ризиків наведений у AIG Cyber Cover Guide	Втрати, зумовлені перервою в бізнесі через збій безпеки мережі або атаку, людські помилки або помилки програмування; втрати та відновлення даних, включаючи дезактивацію та відновлення; витрати на затримки, збої та прискорення через перерву в бізнесі; судові витрати, включно з відшкодуванням за контрактом; кризові комунікації та витрати на репутацію; відповідальність за недотримання конфіденційності даних; відповідальність за несанкціоноване використання мережі; вимагання мережі або даних/шантаж (де це можливо); відповідальність онлайн-ЗМІ; витрати на регуляторні розслідування	Страхові ризики включають фішинг, маніпуляцію базами даних веб-сайту за допомогою SQL-ін'єкцій або програм-вимагачів. Кіберзлочинність, яка може приймати різні форми, зокрема комп'ютеризовані атаки, призначені для порушення або запобігання доступу до мережі, пристрою чи системи
3	Мінімальний та максимальний розмір страхової суми	Доступні ліміти до 100 мільйонів доларів США (залежить від покриття) і без мінімального утримання	Вимірювання відбувається на етапі андеррайтингу, щоб допомогти клієнтам краще оцінити кіберризики та ефективніше встановити захист	Оптимальне покриття залежить від того, скільки коштуватимуть відновлювальні роботи після кібератаки в найгіршому випадку або витоку даних
4	Мінімальний та максимальний розмір страхової премії та/або страхового тарифу	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
5	Мінімальний та максимальний розмір франшизи	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
6	Територія та строк дії договору страхування [уключаючи інформацію про порядок вступу його в дію та період(и) страхування]	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
7	Винятки із страхових випадків та підстави для відмови у здійсненні страхових виплат	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
8	Ліміти відповідальності страховика за окремим об'єктом страхування, страховим ризиком та/або страховим випадком, групою страхових ризиків та/або страхових випадків (за наявності), іншими складовими страхового продукту	Ліміти, утримання та співстрахування, залежать від передбачуваного клієнтом рівня ризику та зрілості засобів контролю кібербезпеки та конфіденційності та ґрунтуються на відповідях, наданих у Заявці AIG Cyber Insurance Application	Не зазначено	Не зазначено

9	Порядок розрахунку та умови здійснення страхових виплат	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
10	Можливі наслідки для споживача у випадку невиконання ним обов'язків, визначених договором страхування, уключаючи несвоєчасне повідомлення про настання страхового випадку без поважних причин та несвоєчасну сплату страхової премії або її наступної частини	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
11	Інформація про можливість придбати страховий продукт окремо, якщо такий продукт пропонується разом із супутнім та/або додатковим товаром, роботою або послугою, що не є страховою, як складова одного пакета або договору	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
12	Умови отримання знижки на страховий продукт та акційні пропозиції страховика (за наявності), уключаючи терміни їх дії	Не зазначено	Не зазначено	Не зазначено
	Всього	4 із 12	3 із 12	3 із 12

Джерело: складено автором за матеріалами [17-20]

Аналізуючи табл. 2 можна узагальнити, що зарубіжні страхові компанії як і вітчизняні, зазначають на своїй офіційній вебсторінці переважно інформацію щодо об'єкту страхування, страхових кіберризиків і лімітів відповідальності страховика. Інша ж інформація деталізується в індивідуальному порядку, виходячи з даних аплікаційної форми (заява на страхування), заповненої клієнтом. Тобто, можна зробити висновок, що наведені у табл. 1 і 2 ознаки для порівняння страхових продуктів, дійсно є більш доцільними для застосування при порівнянні саме масових (стандартних страхових продуктів), що надзвичайно зручно робити на сайтах порівняння цін і в окремих країнах такими сайтами опікуються організації із захисту прав споживачів [6]. Саме тому регламентація з боку регулятора переліку елементів, що розкривають інформацію про страховий продукт є важливою у цьому контексті.

Як відзначає Т. П. Моташко, сайти порівняння (або страхові агрегатори) відіграють значну роль у дистрибуції страхових продуктів і використовуються потенційними споживачами страхових послуг для полегшення процесу вибору страхового продукту [6]. Однак в Україні сайти порівняння не дуже різняться між собою за переліком інформації, що наводиться про страхові продукти. Так, порівнюючи страхові агрегатори HotlineFinance і Polis.ua щодо масових страхових продуктів з особистого страхування, можна узагальнити, що в табличному форматі розкривається дещо більше інформації (у контексті перерахованих пунктів у вищенаведених таблицях), а саме пп. 1-4 і 6, проте до кожного продукту додається приклад страхового договору, щоб ознайомитися з іншою важливою інформацією [21-22]. Водночас слід зазначити, що набагато зручніше порівнювати, коли інша інформація також подається у табличному форматі, а не лише у вигляді прикладу договору. До того ж на сайтах порівняння є рейтинги і відгуки про страхові компанії, однак варто пам'ятати, що на страхових агрегаторах інформація про страховиків може бути досить суб'єктивною, оскільки базується на відгуках і оцінках клієнтів з різним рівнем страхової грамотності. Враховуючи постійне зростання цифровізації економіки і кількості кібератак, доцільною є

розробка стандартних страхових продуктів зі страхування кіберризиків для фізичних осіб.

Висновки. У статті було здійснено порівняльну характеристику продуктів зі страхування кіберризиків задля виявлення рівня інформування потенційних споживачів страхових послуг. При порівнянні продуктів зі страхування кіберризиків в Україні виявлено, що вітчизняні страхові компанії на своїй офіційній вебсторінці інформують потенційних споживачів щодо об'єкту страхування, страхових кіберризиків і лімітів відповідальності страховика. Що ж до результатів компаративного аналізу продуктів зі страхування кіберризиків за кордоном, то з'ясовано, що топові глобальні страхові компанії наводять ідентичний обсяг інформації про страхові продукти зі страхування кіберризиків. Більшою є хіба що кількість страхових програм у межах таких продуктів. Цей факт пояснюється тим, що при визначенні обсягу страхового кіберзахисту важливим є індивідуальний підхід та врахування конкретної ситуації і потреб потенційного споживача страхових послуг. На сайтах порівняння представлено переважно стандартні страхові продукти і відповідно обсяг інформації про такі продукти дещо ширший. Перспективи подальших досліджень з цієї проблематики полягають у розробці умов стандартного продукту зі страхування кіберризиків для фізичних осіб, оскільки постійно зростає цифровізація економіки і кількість кібератак.

Список літератури

1. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення 8.12.2023).
2. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/97 від 20 січня 2016 року «Про розповсюдження страхових послуг» (нова редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_049-16#Text (дата звернення 8.12.2023).
3. Додаток XVII Нормативно-правове наближення. 27.06.2014. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/17_Annexes.pdf (дата звернення 8.12.2023).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 8.12.2023).
5. Про затвердження Положення про розкриття інформації та розміщення інформаційного документа про стандартний страховий продукт на вебсайтах страховиків та страхових посередників: Проект постанови Правління Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-proponuye-do-obgovorennya-vimogischodo-rozkrittya-informatsiyi-na-vlasnih-vebsaytah-strahovikiv-ta-strahovih-poserednikiv> (дата звернення 8.12.2023).
6. Моташко Т. П. Сайти порівняння у дистрибуції страхових продуктів. Інфраструктура ринку. 2023. № 71. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/44.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastuct71-42> (дата звернення 11.12.2023).
7. Пікус Р. В., Бабенко Ю. Л. Кіберстрахування: нові можливості для страхового ринку України. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 134-140. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.134 (дата звернення 11.12.2023).
8. Приказюк Н. В., Гуменюк Л. С. Кібер-страхування як важливий інструмент захисту підприємств в умовах цифровізації економіки. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7777> DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.6 (дата звернення 11.12.2023).
9. Awiszus K., Knispel T., Penner I., Svindland G., Voß A., Weber S. Modeling and pricing cyber insurance. *European Actuarial Journal*. 2023. 13. Pp. 1-53. DOI: 10.1007/s13385-023-00341-9 (дата звернення 11.12.2023).
10. Bohme R., Schwartz G. Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Workshop on the Economics of Information Security (WEIS), Harvard, June 2010. URL: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/modelingcyber10.pdf>. (дата звернення 11.12.2023).
11. Romanosky S., Ablon L., Kuehn A., Jones T. Content analysis of cyber insurance policies: how do carriers price cyber risk? *Journal of Cybersecurity*. 2019. Volume 5. Issue 1. Pp. 1-19. DOI: 10.1093/cybsec/tyz002 (дата звернення 11.12.2023).
12. Страхування кібер ризиків. URL: <https://ingo.ua/strahovanie-kiber-riskov> (дата звернення 12.12.2023).

13. Протиотрута від хакерів: як захистити свій бізнес від кібер-атак. URL: <https://upsk.com.ua/about/news/all/protiotryta-vid-hakeriv-yak-zahistiti-sviy-biznes-vid-kiber-atak/> (дата звернення 12.12.2023).
14. Кібер-захист – новий інструмент в управлінні бізнес ризиками. URL: <https://cyber.upsk.com.ua/> (дата звернення 12.12.2023).
15. Страхування кібер-ризиків. URL: <https://aska.ua/ua/business-insurance/industry/cyber-insurance> (дата звернення 12.12.2023)
16. Top 10 cyber insurance companies. URL: <https://cybermagazine.com/top10/top-10-cyber-insurance-companies> (дата звернення 13.12.2023).
17. Why choose AIG for Cyber Insurance? URL: <https://www.aig.com/home/risk-solutions/business/cyber> (дата звернення 13.12.2023).
18. AIG Cyber Cover Guide. URL: <https://www.aig.com/content/dam/aig/america-canada/us/documents/business/cyber/cyber-cover-guide.pdf> (дата звернення 13.12.2023).
19. Cyber ERM. URL: <https://www.chubb.com/uk-en/business/products/cyber-erm.html> (дата звернення 13.12.2023).
20. Cyber insurance. URL: <https://www.hiscox.co.uk/business-insurance/cyber-and-data-insurance> (дата звернення 13.12.2023).
21. Переваги онлайн-страхування від нещасних випадків. URL: <https://hotline.finance.ua/accidents> (дата звернення 13.12.2023).
22. Пропозиції від страхових компаній. URL: <https://polis.ua/uk/health/offers> (дата звернення 13.12.2023).

Список літератури

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine “Pro strakhuvannia” on 18 of November 2021 № 1909-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Date accessed 8.12.2023). [In Ukrainian].
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). “On insurance distribution”: Directive (EU) 2016/97 of the European parliament and of the Council on 20 of January 2016. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_049-16#Text (Date accessed 8.12.2023). [In Ukrainian].
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), “Annex XVII Legislative approximation” 27.06.2014. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/17_Annexes.pdf (Date accessed 8.12.2023). [In Ukrainian].
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), “Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony” 27.06.2014. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Date accessed 8.12.2023). [In Ukrainian].
5. The National Bank of Ukraine (2023). “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro rozkryttia informatsii ta rozmishchennia informatsiinoho dokumenta pro standartnyi strakhovyi produkt na veb-saitakh strakhovykiv ta strakhovykh poserednykiv”: Proiekt postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-proponuye-do-obgovorennia-vimogi-schodo-rozkryttia-informatsiyi-na-vlasnih-vebsaytah-strahovykiv-ta-strahovykh-poserednykiv> (Date accessed 8.12.2023). [In Ukrainian].
6. Motashko, T. P. (2023). Comparison websites in the insurance distribution. Market Infrastructure. 2023. № 71. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-42> (Date accessed 11.12.2023). [In Ukrainian].
7. Pikus, R., and Babenko, Y. (2022). Cyber insurance: new opportunities for the insurance market of Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*. 2, 134-140. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.134 (Date accessed 11.12.2023). [In Ukrainian].
8. Prykaziuk, N. and Gumenyuk, L. (2020), Cyber-insurance as an important tool of enterprise protection in the digitization economy. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7777> DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.6 (Date accessed 11.12.2023). [In Ukrainian].
9. Awiszus, K., Knispel, T., Penner, I., Svindland, G., Voß, A., and Weber, S. (2023). Modeling and pricing cyber insurance. *European Actuarial Journal*. 13, 1-53. DOI: 10.1007/s13385-023-00341-9 (Date accessed 11.12.2023).
10. Bohme, R., and Schwartz, G. (2010). Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Workshop on the Economics of Information Security (WEIS), Harvard. Retrieved from: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/modelingcyber10.pdf> (Date accessed

11.12.2023).

11. Romanosky, S., Ablon, L., Kuehn, A., and Jones, T. (2019). Content analysis of cyber insurance policies: how do carriers price cyber risk? *Journal of Cybersecurity*. 5, 1, 1-19. DOI: 10.1093/cybsec/tyz002 (Date accessed 11.12.2023).

12. INGO (2023). Insurance of cyber risks. Retrieved from: <https://ingo.ua/straxovanie-kiber-riskov> (Date accessed 12.12.2023). [In Ukrainian].

13. UPSK (2020). Hacker Antidote: How to Protect Your Business from Cyber Attacks. Retrieved from: <https://upsk.com.ua/about/news/all/protiotryta-vid-hakeriv-yak-zahistiti-sviy-biznes-vid-kiber-atak/> (Date accessed 12.12.2023). [In Ukrainian].

14. UPSK (2023). Cyber protection is a new tool in business risk management. Retrieved from: <https://cyber.upsk.com.ua/> (Date accessed 12.12.2023). [In Ukrainian].

15. ASKA (2023). Insurance of cyber risks. Retrieved from: <https://aska.ua/ua/business-insurance/industry/cyber-insurance> (Date accessed 12.12.2023). [In Ukrainian].

16. Cybermagazine (2023). Top 10 cyber insurance companies. Retrieved from: <https://cybermagazine.com/top10/top-10-cyber-insurance-companies> (Date accessed 13.12.2023).

17. AIG (2023). Why choose AIG for Cyber Insurance? Retrieved from: <https://www.aig.com/home/risk-solutions/business/cyber> (Date accessed 13.12.2023).

18. AIG (2023). AIG Cyber Cover Guide. Retrieved from: <https://www.aig.com/content/dam/aig/america-canada/us/documents/business/cyber/cyber-cover-guide.pdf> (Date accessed 13.12.2023).

19. Chubb (2023). Cyber ERM. Retrieved from: <https://www.chubb.com/uk-en/business/products/cyber-erm.html> (Date accessed 13.12.2023).

20. Hiscox (2023). Cyber insurance. Retrieved from: <https://www.hiscox.co.uk/business-insurance/cyber-and-data-insurance> (Date accessed 13.12.2023).

21. Hotline (2023). Benefits of online accident insurance. Retrieved from: <https://hotline.finance.ua/accidents> (Date accessed 13.12.2023). [In Ukrainian].

22. Polis ua (2023). Offers from insurance companies. Retrieved from: <https://polis.ua/uk/health/offers> (Date accessed 13.12.2023). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023

Прийнята до публікації 10.12.2023

УДК 631:331.522.4

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-159-166>

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Шебештьєн С. Г., аспірантка кафедри економіки і підприємництва Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна
e-mail: Edina.sebesten1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9471-5458

Пилипець С. І., аспірант кафедри економіки і підприємництва Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна
e-mail: sergiypylypets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5754-1762

***Анотація.** В статті досліджено ресурсний потенціал сільських територіальних громад. Авторами охарактеризовано соціальні, людські, фінансові, інформаційні, природні, регіональні ресурси в контексті їх наявності в межах територіальної громади. Особливу увагу акцентовано на фінансових ресурсах, які можуть надходити від різних джерел, таких як благодійні внески, спонсорська підтримка, гранти від міжнародних організацій або інвестиції від приватних підприємств. Обґрунтовано, що ефективне управління фінансовими ресурсами громади дозволяє забезпечити стабільність, потреби населення і розвиток території. Володіння інформацією про наявний ресурсний потенціал допомагає громадам будувати стабільні та стійкі економічні та соціальні системи, що робить їх менш залежними від зовнішніх факторів, а також дозволяє розробляти плани розвитку інфраструктурних об'єктів, таких як дороги, школи, лікарні, які відповідають реальним потребам громади.*

***Ключові слова:** ресурсний потенціал, територіальні громади, фінанси, сільські території, економічний розвиток, соціальний розвиток.*

RESOURCE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

Shebeshten Yedina, Uzhhorod National University, Ukraine, Uzhhorod, Ukraine
e-mail: Edina.sebesten1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9471-5458

Pylypets Serhii, Uzhhorod National University, Ukraine, Uzhhorod, Ukraine
e-mail: sergiypylypets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5754-1762

***Abstract.** The article examines the resource potential of rural territorial communities. The authors characterize social, human, financial, informational, natural, and regional resources in the context of the territorial community. Special attention is focused on financial resources, which can come from various other sources, such as charitable contributions, sponsorship support, grants from international organizations, or investments from private enterprises. It is substantiated that effective management of the financial resources of the community allows ensuring stability, meeting the needs of the population, and developing the territory. Having information about the available resource potential helps communities build stable and sustainable economic and social systems, making them less dependent on external factors. It also allows for the development of plans for infrastructure facilities such as roads, schools, and hospitals that meet the real needs of the community. Knowledge of resource potential helps communities build stable and sustainable economic and social systems, making them less dependent on external factors. It also allows for the development of plans for infrastructure facilities such as roads, schools, and hospitals that meet the real needs of the community. A detailed study of resources makes rural areas more attractive to investors who see the potential for business development and investment. The purpose of writing the article is to research the resource potential of rural territorial communities. Various scientific research methods were used to achieve the goal. In particular, inductive and deductive methods were used to collect, process, and justify the existing resource potential of rural territorial communities. The graphic method was used for the systematization of social, human, financial, informational, natural, and regional resources, as well as for the formation of general budget indicators of the territorial communities of the Transcarpathian region in the form of tables. The abstract-logical method was used to summarize the results.*

***Keywords:** resource potential, territorial communities, finance, rural areas, economic development, social development.*

JEL Classification: O130, R110, O440.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження ресурсного потенціалу сільських територіальних громад зумовлене визначення перспектив їх розвитку, виявлення найбільш

перспективного ресурсного потенціалу, який доцільно раціонально використовувати та спрямовувати на розвиток громади в створених умовах.

Необхідність дослідження ресурсного потенціалу сільських територіальних громад зумовлена багатьма факторами, серед яких стали зміни у геополітичному та економічному середовищі, забезпечення сталого розвитку, підвищення ефективності використання ресурсів, залучення інвестицій, підготовка та реалізація стратегій розвитку, зміцнення самоврядування, врахування потреб та думок місцевого населення. Таким чином, виникає потреба у вивченні ресурсного потенціалу сільських територій, що забезпечує побудову ефективних стратегій розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретико-практичних аспектів розвитку сільських територій досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, Газуда Л., Геєць В., Готра В., Добрянська Н., Добрянський Р., Слюсарчук М., Лендел М. Загальні аспекти дослідження сільських територій в контексті розвитку держави розкрито в працях Саблука П.Т. [9], Сторонянської І. З., Залуцького І. Р. [11], Патицької Х. О. Зарубіжний досвід розвитку сільських територій обґрунтовано в працях Готри В.В., Ковач А.Я. [4].

Регіональне вивчення розвитку сільських територій представлено в працях Бочко О. Ю. [2], Шпильової Ю.Б., Ільїної М.В. [14] та ін. Проте і досі залишаються недостатньо вивченими питання дослідження загальних аспектів наявного ресурсного потенціалу сільських територіальних громад.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових праць пов'язаних з дослідженням як ресурсного потенціалу так і вивченням діяльності сільських територіальних громад виникає потреба у сукупному дослідженні цих тем, а саме у дослідженні ресурсного потенціалу сільських територіальних громад.

Мета дослідження. Метою написання статті є дослідження ресурсного потенціалу сільських територіальних громад. Для досягнення поставленої мети застосовано різні наукові методи дослідження. Зокрема індуктивний та дедуктивний застосовано для збору, обробки та обґрунтування наявного ресурсного потенціалу сільських територіальних громад. Графічний метод використано для систематизації соціальних, людських, фінансових, інформаційних, природних та регіональних ресурсів, а також при формуванні загальних бюджетних показників діяльності територіальних громад Закарпатської області у вигляді таблиць. Для підбиття підсумків застосовано абстрактно-логічний метод.

Основний матеріал. На думку Шпильової Ю.Б., Ільїної М.В. розвиток громади складається з таких етапів, що замкнені у загальний цикл: розвиток капіталів (результатом є підвищення спроможності громади), організація громади (результатом є мобілізація громади і визначення зацікавлених сторін), визначення перспектив розвитку (результатом є формування спільного бачення майбутнього), визначення активів (результатом є створення «карти активів»), планування діяльності (результатом є розроблення плану дій з розвитку громади), реалізація програм, проектів, вжиття заходів з розвитку (результатом є поліпшення якості життя, розв'язання проблем громади), оцінювання діяльності (результатом є коригування програм та планів) [14, с. 67].

Нагадаємо, що кожна територіальна громада наділена ресурсами. Ресурси – це матеріальні і нематеріальні об'єкти/цінності, якими громада володіє, або якими може користуватися [12]. Отже, серед основних ресурсів, якими може володіти територіальна громада є соціальні, людські, фінансові, інформаційні, природні, регіональні (табл. 1).

Соціальні ресурси охоплюють широкий спектр людських ресурсів та взаємовідносин, які є основою для розвитку та підтримки соціальної структури, культури та спільності в даному регіоні. Соціальні ресурси територіальної громади характеризуються її демографічним складом, асортиментом соціальних послуг, громадською активністю, соціокультурними традиціями та громадською інфраструктурою, а також соціальною солідарністю.

Вивчення демографічного складу населення територіальної громади характеризується розміром населення, віковою структурою, статтю, етнічним складом тощо. Це дозволяє зрозуміти потреби та характеристики різних груп населення та спрямовувати соціальні програми та послуги населенню. Соціальні послуги визначаються рівнем їх доступності та якості надання у громаді, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, культура, спорт тощо. Важливо досліджувати, які послуги доступні населенню, як вони фінансуються та як можна поліпшити їх надання. Громадська активність формується під впливом громадських ініціатив у громаді. Громадська активність є ключовим елементом для сприяння соціальній співпраці, розвитку громадських ініціатив та розвитку громадського лідерства.

Вивчення соціокультурних традицій та цінностей населення територіальної громади сприяє збереженню та підтримці унікальності культурного спадку та ідентичності громади. Оцінка рівня розвиненості громадської інфраструктури, такої як культурні центри, бібліотеки, місцеві організації, спортивні заклади, центри надання соціальних послуг тощо є важливими для забезпечення громадської активності та сприяння взаємодії між громадянами. Вивчення рівня спільноти та соціальної солідарності у громаді сприяє її розвитку та забезпечує підтримку громадської взаємодопомоги та сприяє розвитку взаємовідносин у громаді.

Таблиця 1

Ресурсний потенціал територіальної громади

Ресурси	Територіальна громада	Сфера використання/застосування
Соціальні	Міська, селищна, сільська	Наявні норми (формальні/неформальні), цінності, які сприяють розвитку ефективних колективних дій у межах окремих груп людей. Забезпечує вирішення локальних проблем, без звертання до урядових структур
Людські	Міська, селищна, сільська	Навички та компетентності – як окремих індивідуумів, та загальної спільноти громадян, які проживають в межах територіальної громади. Це спеціальні здібності окремих людей, що проживають на території громади у різних сферах чи галузях. При цьому можна залучати активних людей у громаді, які мають унікальні здібності в різних сферах: народознавстві, освіті, техніці, медицині, підприємництві, традиціях тощо. до її розвитку.
Фінансові	Міська, селищна, сільська	Фінансові ресурси характеризуються наявністю різних джерел: бюджетних; інвестиційних; кредитних; грантових.
Інформаційні	Міська, селищна, сільська	Характеризуються сукупністю інформації різних установ (бібліотек, архівів, музеїв), що характеризується порівнянням функціональних можливостей, джерел наповнення інформації, способів консолідації різномірних інформаційних ресурсів з різних світових та вітчизняних Інтернет-порталів, що консолідують цифрову інформацію з різних джерел.
Природні	Міська, селищна, сільська	Характеризуються наявністю піщаного чи гранітного кар'єру, лісовими насадженнями, водним середовищем
Регіональні	Міська, селищна, сільська	Залежать від географічного розміщення територіальної громади, наприклад, чопська територіальна громада має кодон з Словаччиною та Угорщиною, що позитивно відображається на розвитку громади.
Особливі	Міська, селищна, сільська	Притаманні виключно територіальній громаді, наприклад, в межах Чинадіївської селищної громади є відомий на цілу Україну замок Шенборна

Джерело: сформовано авторами

Загалом, вивчення соціальних ресурсів територіальних громад може допомогти впровадженню ефективних соціальних політик, покращенню якості життя населення, сприянню розвитку спільноти та підвищенню рівня соціального благополуччя у громадах.

Людські ресурси територіальної громади є найважливішими для її розвитку та процвітання. До них належить все населення, яке проживає на її території, їх наявний потенціал та взаємодія з соціально-економічним середовищем громади. Людські ресурси характеризуються кількістю населення, їх віковою структурою, статевим складом, рівнем освіти, професійної структури та міграційних тенденцій. Ці дані дозволяють зрозуміти

демографічний потенціал громади, її ресурси для працевлаштування, розвитку громадських ініціатив, освіти та науково-технічного прогресу. При цьому важливе значення має кваліфікаційний рівень населення, їх професійні навички та здібності, рівень освіти, стан здоров'я тощо. Аналіз робочого потенціалу допомагає визначити, які галузі економіки мають конкурентні переваги та потребують підготовки фахівців, щоб підтримувати економічний розвиток громади. Освіта визначає рівень знань та кваліфікацію населення, їх здатність до адаптації до змін та реалізації нових ідей. Аналіз стану здоров'я населення, доступу до медичних послуг, програм соціального захисту та соціальної допомоги. Здоров'я та соціальний захист визначають рівень соціальної безпеки та забезпечення гідного життя для всіх мешканців громади. Отже, вивчення людських ресурсів територіальної громади допомагає розробити ефективні стратегії соціального розвитку, адаптовані до потреб та потенціалу населення. Такі дослідження можуть стати підґрунтям для впровадження соціальних програм, поліпшення якості життя та сприяння розвитку громади в цілому.

Фінансові ресурси територіальної громади складаються з різних джерел і можуть бути досить різноманітними, зокрема: доходи з податків і зборів, дотації та субвенції, прибуткові джерела, кредити та позики, інші джерела. Відмітимо, що надходження від різних видів податків і зборів є основним джерелом доходів для бюджетів територіальних громад. Це можуть бути податки на доходи фізичних і юридичних осіб, податок на нерухомість, податок на землю, податок на транспорт, комунальні платежі тощо. Величина надходжень залежить від ставок податків і розміру оподатковуваного об'єкту.

Фінансову підтримку територіальним громадам можуть надавати уряди вищих рівнів у формі дотацій та субвенцій. Ці кошти можуть спрямовуватися на розвиток певних галузей, соціальних програм, інфраструктури або компенсацію витрат. Крім того, територіальні громади можуть отримувати прибутки від власного майна, підприємств або земельних паїв, які перебувають у їх власності. Це можуть бути оренда нерухомості, дивіденди, збір за користування земельною ділянкою тощо. Деякі територіальні громади можуть залучати фінансові ресурси шляхом залучення кредитів або позик. Це може бути необхідно для фінансування великих інфраструктурних проєктів або реалізації програм розвитку.

Загалом, фінансові ресурси можуть надходити від різних інших джерел, таких як благодійні внески, спонсорська підтримка, гранти від міжнародних організацій або інвестиції від приватних підприємств. При цьому ефективне управління фінансовими ресурсами громади дозволяє забезпечити стабільність, розвиток та забезпечення потреб населення і розвиток території. Приклад приведемо на основі Закарпатської області. Зокрема, загальні бюджетні показники діяльності територіальних громад Закарпатської області станом на липень, 2022 р. подано в табл. 2.

Таблиці 2

Бюджетні показники діяльності територіальних громад
Закарпатської області (станом на липень, 2022р.)

Назва	Затверджено	Фактично	Минулий рік	Приріст, грн	Приріст, %
Заг. фонд. (без трансф.), грн	7196559300,28	4600996889,72	3483927236,39	1117069653	32,06 %
Спец. фонд. (без трансф.), грн	461572182,0	267211011,9	208936190,75	58274821	27,89 %
ПДФО, грн	5000415275,01	3433455038,69	2295589118,51	1137865920	49,57 %
Єдиний податок, грн	853421182	504116689	447067732	57048957	12,76 %
Земельний податок, грн	488983342	229889169	278875455	-48986286	-17,57 %
Акизний податок, грн	431839522	173925622	216066135	-42140512	-19,5 %
Місцеві податки, грн	1477445787	804768633	795991069	8777563	1,1 %
Офіційні трансферти, грн	6780712227	4127914684	4428029505	-300114821	-6,78 %

Видатки (Заг. та спец фонди), грн	15420430378	7743292992	7298401841	444891151	6,1 %
Видатки на органи місцевого самоврядування	1462951068	7830629501	689230553	93832398	13,61 %
Освіта	9046663500	4921964308	4720586953	201377354	4,27
Охорона здоров'я	531251142	241751783	210186145	31565638	15,02
ЖКГ	596587328	273356313	219305780	54050534	24,65

Джерело: Сформовано на основі [16]

За даними таблиці спостерігається загальний розвиток фінансової діяльності територіальних громад Закарпатської області в липні 2022р. Зокрема, спостерігається приріст загального та спеціального фондів територіальних громад Закарпатської області відповідно на 32,06% та 27,89%, ПДФО – на 49,57%. також зросли видатки на житлово-комунальне господарство на 24,65%.

Вважаємо, що найбільш вагоме значення для розвитку територіальної громади мають фінансові ресурси, які можуть надходити із різних джерел. У якості бюджетних ресурсів розглядаються кошти місцевого та державного бюджетів, що спрямовуються на фінансування потреб розвитку ОТГ і не тягнуть за собою боргових зобов'язань. Бюджетні джерела можуть формуватися як за рахунок внутрішніх ресурсів об'єднаної територіальної громади, так і за рахунок ресурсів, залучених ззовні [1, с. 47]. Розподіл субвенції ОТГ здійснюється в залежності від площі території та чисельності сільських жителів (постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.16 № 200 «Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад»). Чим більша кількість сільських жителів та площа території – тим більший обсяг субвенції ОТГ [1, с. 48].

Інформаційні ресурси територіальної громади складаються з різноманітних даних, знань та інформації, що стосуються громади та її функціонування (населення, інфраструктура, соці економічні та ін.). Інформаційні ресурси грають важливу роль у плануванні, прийнятті рішень, взаємодії з населенням та сприяють розвитку громади в цілому. Інформаційні ресурси територіальної громади є цінним інструментом для забезпечення транспарентності, ефективності та взаємодії між органами місцевого самоврядування, населенням та іншими зацікавленими сторонами. Використання інформаційних ресурсів може сприяти розробці дієвих стратегій та програм розвитку, забезпеченню сталого і збалансованого розвитку громади.

Природні ресурси територіальної громади складають багатий і різноманітний комплекс природних елементів, які знаходяться на її території і можуть використовуватися для задоволення потреб громадян, розвитку економіки та забезпечення екологічної стійкості. Ці ресурси є важливим аспектом природно-ресурсного потенціалу громади та впливають на її соціально-економічний розвиток.

Основні складові природних ресурсів територіальної громади включають земельні, водні, лісові, мінеральні та природні ресурси.

Земельні ресурси складають земельні ділянки, які можуть використовуватися для різних цілей, таких як сільськогосподарське виробництво, промисловість, житлово-комунальні потреби, природоохоронні заходи та інше. Правильне управління земельними ресурсами є важливим для забезпечення сталого розвитку громади та збереження природних екосистем. Водні ресурси є життєво важливим природним ресурсом для громади. Це можуть бути річки, озера, ставки, джерела та інші водойми. Водні ресурси використовуються для питної води, промисловості, енергетики, туризму та інших цілей. Лісові ресурси територіальної громади є важливим природним багатством, що забезпечує деревину, дрова, екологічну стійкість та інші користі для громади. Збалансоване використання лісових ресурсів допомагає забезпечити їхнє відновлення та довгострокову користь.

Мінеральні ресурси складають корисні копалини, які використовуються в промисловості, будівництві, енергетиці тощо. Раціональне використання мінеральних ресурсів є важливим

аспектом для сталого розвитку громади та запобігання екологічним проблемам.

Природні умови характеризуються природними ландшафтами, біорізноманіття, кліматичні умови та інші елементи природного середовища, які впливають на якість життя та діяльність населення громади. Збереження та раціональне використання природних ресурсів територіальної громади є важливим завданням для забезпечення економічного розвитку, забезпечення благополуччя громадян та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Ефективне управління природними ресурсами може сприяти сталому розвитку територіальних громад та забезпечити гармонію між природою і людиною.

Регіональні ресурси громади визначаються географічним розміщенням територіальної громади. Обов'язковим є врахування державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання територій, а також активне залучення громадськості у процес розроблення, погодження, затвердження і реалізації проектних рішень [12, с.66].

Особливі ресурси визначаються особливостями територіальної громади, їх культурними цінностями тощо.

Висновки. Отже, необхідність дослідження ресурсного потенціалу сільських територіальних громад зумовлена потребою у визначенні оптимальних напрямків їхнього розвитку та реалізації потенціалу в найбільш ефективний спосіб.

Дослідження земельних, водних, лісових, мінеральних та природних ресурсів дозволяє визначити, які саме ресурси доступні громадам, і як їх можна оптимально використовувати для підтримки економічного та соціального розвитку. Знання ресурсного потенціалу допомагає громадам будувати стабільні та стійкі економічні та соціальні системи, що робить їх менш залежними від зовнішніх факторів, а також дозволяє розробляти плани для інфраструктурних об'єктів, таких як дороги, школи, лікарні, які відповідають реальним потребам громади.

Детальне вивчення ресурсів робить сільські території привабливішими для інвесторів, які бачать потенціал для розвитку бізнесу та вкладання коштів.

Таким чином, дослідження ресурсного потенціалу сільських територіальних громад є ключовим етапом для їхнього власного розвитку та внесення внеску у загальний економічний та соціальний прогрес.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є вивчення рівня впливу кожного з видів ресурсів на розвиток територіальних громад.

Список літератури

1. Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. К. : 2017. 107 с.
2. Бочко О. Ю. Дослідження розвитку сільських територій Закарпатської області в умовах Євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2022. № 7 (296). С. 17-22.
3. Волосюк М. В., Сіренко І. В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 105–109. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.6.105.
4. Готра В.В., Ковач А. Зарубіжний досвід розвитку сільських територій. Збірник наукових праць. 2021. Вип. 2 (27). С.154-160.
5. Заблудська І. В., Гречана С. І. Методичне забезпечення формування ідентифікаційного профілю територіальної громади. Регіональна економіка. 2021. №2. С. 5-14.
6. Іванишин В.В., Стельмащук А.М. Інституційно-інноваційний розвиток сільських територій та громад як стратегічний пріоритет економічної безпеки держави і конвергенції її до стандартів ЄС. Інноваційна економіка. 2019. № 5-6. С. 5-14. URL: <http://inneco.org>. (дата звернення: 12.12.2023).
7. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Науковий вісник: Державне управління, 2021. № 1 (7). С. 195-215.
8. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. Львів, 2012. 216 с.
9. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної ста-

більності держави. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. К., 2005. 19 с.

10. Сидор І.П., Коваль С.Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. Економічні студії. 2021. № 1 (31). С. 130–137. URL: [http://www.lef.lviv.ua/files/archive/journal/2021/1\(31\)_2021.pdf](http://www.lef.lviv.ua/files/archive/journal/2021/1(31)_2021.pdf) (дата звернення: 12.12.2023).
11. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науковоаналітична доповідь. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України». 2021. 137 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)
12. Ткачук А. Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
13. Царик Л. П., Кузик І. Р., Царик П. Л. Оцінка природно-рекреаційного потенціалу Тернопільської міської територіальної громади. LOGOS with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference : Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences (Cambridge, May 20, 2022). Cambridge ; Vinnytsia : P.C. Publishing House : European Scientific Platform, 2022. С. 372-377. DOI 10.36074/logos-20.05.2022.110.
14. Шпильова Ю.Б., Ільїна М.В. Формування актив-орієнтованого підходу до розвитку територіальних громад. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Випуск 1-2 (44). С. 63-67.
15. Antoniuk N., Perkhach O., Bochko O. Decentralization of rural areas through public-private partnership. Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development, 2021. 21(1). С. 55-64.
16. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0312>(дата звернення: 12.12.2023).

References

1. Borshch G. A., Vakulenko V. M., Grynychuk N. M., Dekhtyarenko Yu.F., Ignatenko O. S., Kuybida V. S., Tkachuk A. F., Yuzefovych V. V. (2017) Resources provision of the united territorial community and its marketing: education. manual K.. [in Ukrainian]
2. Bochko O. Yu.(2022) Research on the development of rural areas of Zakarpattia Oblast in the context of European integration processes. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu: zb. naukovykh prats'* Odesa: Odes'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet, 7 (296), 17-22. [In Ukrainian]
3. Volosyuk M. V., Sirenko I. V. (2021) Economic security of the territorial community in the system of ensuring its sustainable development. *Ekonomika i derzhava*, 6, 105–109. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.6.105. [In Ukrainian]
4. Gotra V.V., Kovach A. (2021) Foreign experience in the development of rural areas. *Zbirnyk naukovykh prats'*, 2 (27), 154-160. [In Ukrainian]
5. Zablodska, I. V.; Grechana, S. I. (2021) Methodological support for the formation of the identification profile of the territorial community. *Rehional'na ekonomika*, 2, 5-14. [In Ukrainian]
6. Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. (2019) Institutional and innovative development of rural areas and communities as a strategic priority for the economic security of the state and its convergence to EU standards. *Innovatsiyina ekonomika*, 5-6, 5-14. Retrieved from <http://inneco.org>. (accessed December 12, 2023). [In Ukrainian]
7. Pastuh K. (2021) Strategic planning for the development of territorial communities. *Naukovyy visnyk: Derzhupravlinnya*, (7), 195-215. [In Ukrainian]
8. Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine: monograph (2012).. NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies; of science ed. V.V. Borshevsky. Lviv. [In Ukrainian]
9. Sabluk P.T. (2005) Development of rural areas in the context of ensuring the economic stability of the state. Socio-economic problems of the development of the Ukrainian village and rural areas: Mater. VII Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Economists. K. [In Ukrainian]
10. Sydor I. P., Koval S. L. (2022) Financial aspects of functioning of territorial communities: theoretical and conceptual section. Current issues of financial theory and practice. Collection of materials of the Ninth Correspondence Distance Scientific Conference of Students and Young Scientists, Ternopil, ZUNU, April 10. Ch. 2,130-137. [In Ukrainian]
11. Storonyanska I. Z., Zalutskyi I. R., Patytska H. O. (2021). Rural territories in Ukraine: identification practice and development tools: scientific and analytical report. Lviv, State

University "Institute of Regional Studies named after M. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine". (Series "Problems of regional development"), 137. [In Ukrainian]

12. Tkachuk A., Datsyshyn M. (2016). Internal and external resources for community development or Why lack of money is not the primary problem of the community? K.: ICC "Legal Status".

13. Tsaryk L. P., Kuzyk I. R., Tsaryk P. L. (2022) Assessment of the natural and recreational potential of the Ternopil city territorial community. ΛΟΓΟΣ with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference: Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences (Cambridge, May 20, 2022). Cambridge; Vinnytsia : P.C. Publishing House: European Scientific Platform, 372-377. DOI 10.36074/logos-20.05.2022.110 [In Ukrainian]

14. Shpylova Y.B., Ilyina M.V. (2018) Formation of an asset-oriented approach to the development of territorial communities. Naukovo-vyrobnychy zhurnal "Biznes-navihator", 1-2 (44), 63-67. [In Ukrainian]

15. Antoniuk N., Perkhach O., Bochko O. (2021) Decentralization of rural areas through public-private partnership. Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development, 21(1). С. 55-64. [in Romania].

16. Decentralization. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/areas/0312>. (accessed December 12, 2023). [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 351.32

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-167-176>

**АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
НАСЕЛЕННЯ М. КРИВИЙ РІГ**

Котковський В. С., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: vs-kotkovskiy@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-5150-1751

Москаленко В. Г. кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: vmoskalenko200@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-2298-1344

Дробчак А. Л., старший викладач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: 62wonderland@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4262-1561

Беркова М. В., начальник відділу у справах осіб з інвалідністю та непрацездатних громадян, Управління соціальних питань Департаменту соціальної політики виконкому Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: berkova@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0009-0005-4824-579X

***Анотація.** У статті розглянуто основні засади системи соціального захисту та соціальної підтримки міського населення; називаються чинні нормативно-правові акти в сфері соціального захисту населення для можливості забезпечення призначення та виплати пенсій, державних соціальних допомог та компенсацій населенню в умовах воєнного стану. Охарактеризовано основні муніципальні проекти м. Кривий Ріг, що фінансуються з міського бюджету; проаналізовано стан фінансування програми соціальної підтримки населення у м. Кривий Ріг. Окремо здійснено аналіз динаміки зміни кількості одержувачів державних соціальних допомог та компенсацій за категоріями у м. Кривий Ріг, а також аналіз динаміки зміни кількості наданих соціальних послуг вдома та у відділеннях установ соціальної сфери на Криворіжжі. Особливу увагу звернено на динаміку зміни кількості наданих соціальних послуг за напрямками у відділеннях установ соціальної сфери у м. Кривий Ріг. Також в статті проведено аналіз динаміки зміни кількості отримувачів соціальних послуг в установах соціальної сфери, у тому числі за віком, статтю та сімейним станом. Доведено, що соціальний захист в м. Кривий Ріг забезпечується за рахунок коштів бюджету Криворізької міської територіальної громади шляхом надання матеріальних допомог різним верствам населення.*

***Ключові слова:** соціальний захист населення, державна політика, територіальна громада, матеріальна допомога, соціальна допомога, соціальна послуга, одержувач компенсації, внутрішньо переміщені особи.*

**ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE PRACTICAL PRINCIPLES OF
IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF SOCIAL
PROTECTION OF THE POPULATION OF KRYVYI RIH**

Kotkovskiy Volodymyr, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines, Kryvyi Rih Faculty of the National University «Odesa Law Academy», Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: vs-kotkovskiy@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-5150-1751

Moskalenko Vasyi, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines, Kryvyi Rih Faculty of the National University «Odesa Law Academy», Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: vmoskalenko200@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-2298-1344

Drobchak Alla, senior lecturer of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines, Kryvyi Rih Faculty of the National University «Odesa Law Academy», Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: 62wonderland@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4262-1561

Berkova Marina, Head of the Department for Persons with Disabilities and Disabled Citizens, Department of Social Affairs of the Department of Social Policy of the Executive Committee of Kryvyi Rih City Council, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: berkova@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0009-0005-4824-579X

Abstract. *The article examines the main principles of the system of social protection and social support of the urban population; they are called current legal acts in the field of social protection of the population for the possibility of ensuring the appointment and payment of pensions, state social benefits and compensations to the population in conditions of martial law. The main municipal projects of the city of Kryvyi Rih financed from the city budget are characterized; the state of financing of the program of social support of the population in the city of Kryvyi Rih was analyzed. A separate analysis of the dynamics of changes in the number of recipients of state social benefits and compensations by category in the city of Kryvyi Rih, as well as an analysis of the dynamics of changes in the number of social services provided at home and in branches of social institutions in Kryvyi Rih, was carried out separately. Particular attention is paid to the dynamics of changes in the number of provided social services by direction in branches of social sphere institutions in the city of Kryvyi Rih. The article also analyzes the dynamics of changes in the number of recipients of social services in institutions of the social sphere, including by age, gender, and marital status. It has been proven that social protection in the city of Kryvyi Rih is provided at the expense of the budget of the Kryvyi Rih urban territorial community through the provision of material assistance to various sections of the population.*

Key words: *social protection of the population, state policy, territorial community, material assistance, social assistance, social service, recipient of compensation, internally displaced persons.*

JEL Classification: H550.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності та обрання курсу на європейську інтеграцію в Україні все ще залишився радянський спадок в деяких сферах діяльності. Одним з таких спадків є система соціального захисту населення, яка і на сьогодні проводить функціонувати не зважаючи на численні спроби удосконалення.

Через повномасштабне вторгнення російської федерації та запровадження воєнного стану в Україні кардинальні зміни в системі соціального захисту населення стали дещо не на часі оскільки постали нові виклики. В таких умовах відбулося навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування.

На початку війни система соціальної підтримки мала дуже швидко адаптуватися до значних міграційних рухів громадян, поглиблення вразливості маломобільних груп населення від початку війни. Однак поступово країна адаптується до нових реалій і знову постає питання шляхів вдосконалення державної політики у сфері соціального захисту громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сучасного стану соціального захисту населення, проблем, що існують в системі і шляхів їх вирішення, приділили багато уваги дослідники: Арабчук Я., Баранова Н., Поляк Н., Бондаренко С., Бугас Н., Бражко О., Денисенко К., Шамрук Н., Дрималовська Х., Єгорова-Луценко Т., Іваненко О., Кудлаєнко С., Мостепанюк А., Моторнюк У., Рудкевич І., Утвенко В., Чанишева Г. та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, у зв'язку з потребою поглиблення наукових досліджень у дещо вужчому напрямі, існує необхідність обґрунтування можливих напрямів державної політики соціального захисту населення.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз оцінювання проблем та розробка рекомендації щодо удосконалення державної політики у сфері соціального захисту населення (на прикладі міста Кривий Ріг).

Основний матеріал. Бюджет Криворізької міської територіальної громади є соціально спрямованим. Система соціального захисту у м. Кривому Розі найбільше відображена у Програмі соціальної підтримки населення, Комплексній програмі підтримки учасників антитерористичної операції на сході України та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей і сімей загиблих у ході їх проведення, компенсації пільгового проїзду окремих категорій громадян на залізничному пасажирському транспорті приміського сполучення.

Система соціальної підтримки містян передбачає виплату грошових допомог ветеранам Другої світової війни, учасникам бойових дій у антитерористичній операції на сході України та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, а також сім'ям та дітям військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти в зоні бойових дій, воїнам-інтернаціоналістам, громадянам, постраждалим внаслідок катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції, родинам працівників органів внутрішніх справ і надзвичайних ситуацій України, які загинули під час виконання службових обов'язків.

Проводиться підтримка сімей, в яких проживають особи з інвалідністю та діти з інвалідністю, шляхом надання матеріальних допомог:

- особам з інвалідністю та родинам, які виховують дітей з інвалідністю;
- дітям, хворим на цукровий діабет I типу, інсулінозалежним на забезпечення витратними матеріалами;
- дітям з інвалідністю, які потребують забезпечення підгузками;
- дітям, які хворіють на фенілкетонурию;
- особам з інвалідністю з дитинства, у тому числі тим, які здобувають освіту в закладах загальної, середньої, професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти.

Забезпечується виплата матеріальної допомоги дітям, які мають статус «Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування та особам з їх числа, які навчаються в професійно-технічних, вищих навчальних закладах, криворіжцям фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на професійній та непрофесійних основах [1].

Місто не залишає поза увагою поважних ювілярів, яким виповнилося 100 і більше років. Матеріальну допомогу може отримати кожна криворізька родина, яка опинилася в скрутному матеріальному становищі, або понесла значні витрати на лікування чи поховання рідних.

У зв'язку з повномасштабним російським вторгненням виникли проблеми, які потребували негайного вирішення. Коштом бюджету Криворізької міської територіальної громади проводиться виплата матеріальної допомоги на усунення пошкоджень та руйнування майна внаслідок військової агресії російської федерації проти України та надається матеріальна допомога сім'ям військовослужбовців, які загинули або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаного під час захисту Батьківщини або виконання інших обов'язків військової служби, унаслідок військової агресії російської Федерації проти України.

Як виконання одного з елементів створення безбар'єрного простору в місті проводиться робота з облаштування зручностями житла осіб, які пересуваються на кріслах колісних – пристроями для з'їзду на кріслі колісному до житлового приміщення та відкидними пандусами.

У місті реалізується муніципальний проєкт «Соціальне таксі», в рамках якого коштом бюджету Криворізької міської територіальної громади надаються деяким категоріям людей з особливими потребами з порушенням опорно-рухового апарату, у тому числі на кріслах колісних, безкоштовні послуги «Соціального таксі» чотирма одиницями спеціалізованих транспортних засобів, устаткованих механічними пандусами.

Сфера послуг «Соціального таксі» постійно розвивається. У 2022 році у зв'язку з військовим станом до кола користувачів додано евакуйованих (переселених) осіб з інвалідністю (дітей з інвалідністю) та маломобільних громадян, прибулих з інших територіальних громад.

З 2022 року в умовах воєнного часу коштом бюджету Криворізької міської територіальної громади з метою забезпечення продуктами харчування мешканців міста, працівників критичної інфраструктури проводиться закупівля найнеобхідніших продуктів харчування та запроваджено безкоштовний проїзд у муніципальних тролейбусах, трамваях та автобусах не лише для мешканців міста, а й для усіх, хто перебуває у місті: внутрішньо переміщених осіб, жителів інших громад, гостей міста.

Починаючи з 2014 року місто стало приймаючою громадою для внутрішньо переміщених осіб, які фактично стали «новими криворіжцями».

З початку повномасштабного російського вторгнення у місті офіційно зареєструвалися понад 70 тисяч внутрішньо переміщених осіб. Для автоматизації процесу ведення їх обліку та проведення аналізу (за гендерною ознакою, віком, територією) працює програмний комплекс «Реєстр ВПО» [2].

Для обліку, наданої переселенцям благодійної, гуманітарної та матеріальної допомог, користування ними безоплатним проїздом у міському комунальному транспорті запроваджено «Гостьову картку криворіжця». Коштом бюджету Криворізької міської територіальної громади проводиться відшкодування витрат на житлово-комунальні послуги

за внутрішньо переміщених осіб, які проживають у будинках модульного типу.

У місті функціонує 12 комунальних установ соціальної сфери:

- 8 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- будинок нічного перебування з тимчасового притулку;
- «Будинок милосердя» та «Будинок милосердя «Затишок», де постійно мешкають громадяни, які потребують стороннього догляду;

«Центр соціальної реабілітації дітей з інвалідністю», в якому проходять реабілітацію діти з інвалідністю та діти, які належать до групи ризику.

У 2023 році після перерви поновив роботу «Університет третього віку» на базі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), в якому проходять навчання люди похилого віку, щоб мати можливість адаптуватись у сучасному житті з його новітніми технологіями.

Нами проведено аналіз зростання бюджету програми соціальної підтримки населення м. Кривого Рогу у 2017-2022 роках, результати якого наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз зростання бюджету програми соціальної підтримки населення у м. Кривий Ріг за 2017-2022 роки, тис. грн.

Показник	2017 рік	2022 рік	Абсолютне відхилення	Темп приросту, %
Фінансування програми соціальної підтримки населення	145421,1	606704,1	+461283,0	в 4,2 рази

Джерело: складено автором самостійно з урахуванням [3]

Провівши аналіз ми можемо зазначити, що фінансування соціальної підтримки криворіжців збільшується з кожним роком: у порівнянні з 2017 роком фінансування збільшилося у понад 4 рази з 145421,1 тис. грн. до 606704,1 тис. грн., що наведено на рис. 1.

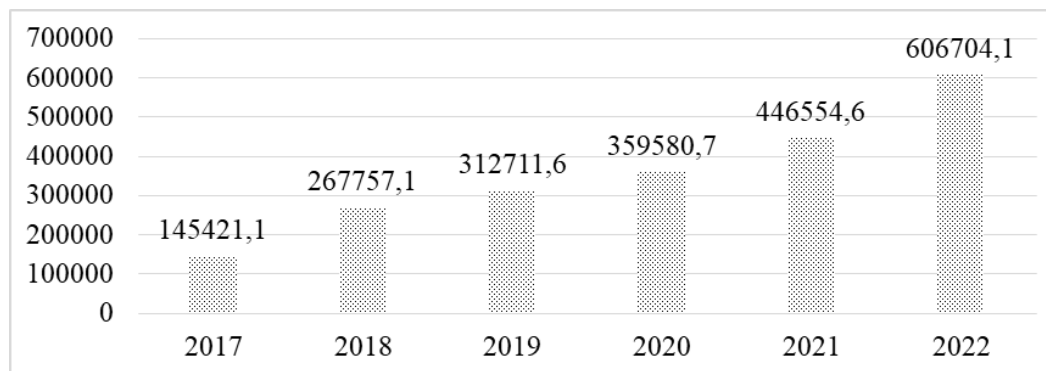

Рис. 1 Фінансування програми соціальної підтримки населення м. Кривий Ріг за 2017-2022 роки, тис. грн.

Джерело: складено автором самостійно з урахуванням [3]

Після початку повномасштабного військового вторгнення російської федерації до м. Кривого Рогу перемістилося близько 80 тис. осіб.

Вже починаючи з третього дня повномасштабного вторгнення Кабінетом Міністрів України було прийнято чималу кількість нормативно-правових актів в сфері соціального захисту населення для можливості забезпечення призначення та виплати пенсій, державних соціальних допомог та компенсацій населенню в умовах воєнного стану, а саме:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 р. № 162 [4]. Цим нормативним актом визначено, що у разі якщо певний уповноважений банк або при технічному обмеженні роботи АТ «Укрпошта» в сфері виплати і доставки пенсій, не зможе здійснювати виплату пенсій та грошових допомог, то люди зможуть отримати належні їм виплати у будь-якому відділенні АТ «Ощадбанк» як грошовий переказ без відкриття рахунку.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» від 07.03.2022 р. № 214 [5]. Цим нормативним актом визначено, що з метою соціального забезпечення українців на період воєнного стану в країні і 1 місяця після його закінчення продовжуватимуться безперервно виплачуватися усі види строкових державних соціальних допомог. Це, насамперед, такі види соціальної допомоги [6, с. 182]:

- державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям;
- допомога на дітей одиноким матерям;
- тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату;
- допомог на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- допомога на дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органу, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність;
- тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;
- щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею;
- державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;
- державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю;
- державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, в тому числі з інвалідністю, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною».

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб» від 19.03.2022 р. № 333 [7], якою визначено механізм компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміщених осіб, які пере-містилися з території, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, а також житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану» від 11.03.2022 р. №261 [8]. Зазначений нормативний акт визначив механізм надання компенсації центральним та місцевим органам виконавчої влади, військовим адміністраціям за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану.

Цей перелік є далеко не вичерпним. Починаючи з лютого 2022 року було прийнято ще низку нормативно-правових актів, які врегульовують реалізацію політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни.

Окремо необхідно виділити підтримку внутрішньо переміщених осіб. Ще 1 жовтня 2014 року Урядом було прийнято постанову №505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [9], якою встановлювалася щомісячна адресна допомога особам, які переміщувалися з тимчасово окупованих східних територій України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, яку в березні 2022 року змінила постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [10].

З часом, у 2023 році з метою посилення адресності допомоги до порядку її виплати були внесені зміни, а саме:

- визначено кінцевий термін виплати – не більше 12 місяців;

- запроваджено проведення верифікації отримувачів допомоги;
- вперш визначено статус дітей, які народилися у переселенців;
- визначено право на призначення допомоги з урахуванням майнового стану;
- враховано перебування внутрішньо переміщених осіб за кордоном;
- запроваджені перевірки фактичного місця проживання переселенців;
- визначено право на отримання допомоги родинам на другий 6-місячний строк з урахуванням середньомісячного сукупного доходу.

Місто Кривий Ріг є сьомим за площею містом України та найбільшим містом, яке не є обласним центром з населенням, до повномасштабного російського вторгнення, 624 750 осіб. В місті забезпечено призначення всіх компенсацій, державних соціальних допомог, що передбачені чинним законодавством та 13 соціальних послуг з 18 базових.

В місті з урахуванням змін в чинному законодавстві органами соціального захисту забезпечено призначення всіх передбачених державних соціальних допомог та компенсацій.

Далі проаналізуємо динаміку зміни кількості одержувачів державних соціальних допомог та компенсацій за категоріями, що наведено в таблиці 2.

Таблиці 2

Аналіз динаміки зміни кількості одержувачів державних соціальних допомог та компенсацій за категоріями у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, осіб

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Відхилення	
				2021-2020	2022-2021
Сім'ї з дітьми	24211	20543	21003	-3668	+460
Особи з інвалідністю	6345	6669	6068	+324	-601
Особи похилого віку	2416	3953	3773	+1537	-180

Джерело: складено автором самостійно

Проаналізувавши дані, наведені в таблиці, ми змогли визначити, що протягом останні трьох років на 3,2 тис. осіб знизилася кількість отримувачів державних соціальних допомог та компенсацій сім'ям з дітьми та на майже 0,3 тис. осіб кількість отримувачів державних соціальних допомог особам з інвалідністю. Проте на 1,4 тис. осіб зросла кількість одержувачів державних соціальних допомог особам похилого віку.

Загальний аналіз інформація щодо кількості отримувачів, яким призначалися компенсація та державні соціальних допомог в м. Кривий Ріг у 2020-2022 роках дає можливість стверджувати, що протягом останніх трьох років загальна кількість отримувачів державних соціальних допомог та компенсацій дещо знизилася, що, в свою чергу, може бути пов'язано з введенням військового стану і переміщенням їх отримувачів до інших місць проживання, що можна побачити на рис. 2.

У зв'язку зі змінами в законодавстві, а саме: посилення підтримки сімей з дітьми у 2021 році з'явився новий вид державної допомоги «натуральна допомога «пакунок малюка».

Рис. 2. Кількість отримувачів компенсацій та державних соціальних допомог в м. Кривий Ріг у 2020-2022 роках, осіб

Джерело: складено автором самостійно

Уніфікація порядку надання компенсації за здійснення догляду за особами, які цього потребують, за три роки знизилася кількість отримувачів компенсаційної виплати непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за особою з інвалідністю I групи, а також за особою, яка досягла 80-річного віку.

У зв'язку посиленням адресності надання отримувачам відшкодування послуги з догляду за дитиною до трьох років «муниципальна няня», а саме: визначення, що відшкодування надається за догляду за дитиною до трьох років, яка потребує додаткового догляду, або дитиною до трьох років, якщо один із батьків, опікунів є особою з інвалідністю I чи II групи, призвело до зниження кількості отримувачів до 27 осіб з 196.

Введення у 2020 році обмежень щодо визначення права на призначення допомоги на дітей одиноким матерям, скоротила кількість отримувачів на майже 50%. У місті проживає майже 150 тис. осіб пенсійного віку та понад 30 тис. осіб з інвалідністю пов'язаною з захворюваннями різних нозологій.

Враховуючи географічне розташування міста для зручності криворіжців працюють 8 Комунальних установ «Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», що надають соціальні послуги населенню.

На підставі інформації щодо кількості наданих соціальних послуг в установах соціальної сфери нами проведено аналіз динаміки зміни кількості наданих соціальних послуг вдома та у відділеннях установ соціальної сфери, що наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Аналіз динаміки зміни кількості наданих соціальних послуг вдома та у відділеннях установ соціальної сфери у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, осіб

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Відхилення	
				2021-2020	2022-2021
Соціальні допомоги вдома	2049347	2303028	2289611	+253681	-13417
Соціальні допомоги у відділенні	200765	308771	219864	+108006	-88907

Джерело: складено автором самостійно

Провівши аналіз можна зробити висновок, що кількість наданих соціальних послуг у 2022 році зменшилася на майже 4%, але зросла на понад 111% у порівнянні з 2020 роком. Майже 90% від усіх наданих послуг складають послуги відділення соціальної допомоги вдома з відвідуванням соціальним робітником.

Проаналізувавши кількість наданих соціальних послуг за напрямками ми з'ясували наступну інформацію, що наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Аналіз динаміки зміни кількості наданих соціальних послуг за напрямками у відділеннях установ соціальної сфери у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, осіб

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Відхилення	
				2021-2020	2022-2021
Соціальна адаптація	60312	77984	83214	+17672	+5230
Послуги юриста	315	329	150	+14	-179
Консультавання	3109	3788	1127	+679	-2661
Мультидисциплінарна команда	589	978	169	+389	-809
Послуги психолога	8411	13491	9455	+5080	-4036
«Університет третього віку»	3563	2252	980	-1311	-1272
Надання соціальної послуги одноразово	4350	2108	931	-2242	-1277

Джерело: складено автором самостійно

З проведеного аналізу ми можемо зробити висновок, що найбільше у 2022 році зросло надання послуги з соціальної адаптації. При цьому надання послуг юриста, консультавання,

одноразових послуг та «Університету третього віку» знизилося на понад 50%. На нашу думку це пов'язано з введенням воєнного стану та зміни фокусу потреб вразливих категорій населення.

Як вже зазначалося, цільовою аудиторією отримувачів соціальних послуг в Комунальних установах «Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» є особи похилого віку та особи з інвалідністю. На підставі інформації щодо кількості отримувачів соціальних послуг, у тому числі за віком, статтю та сімейним станом, нами проведено аналіз динаміки зміни кількості отримувачів соціальних послуг в установах соціальної сфери, що наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Аналіз динаміки зміни кількості отримувачів соціальних послуг в установах соціальної сфери у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, осіб

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Відхилення	
				2021-2020	2022-2021
Кількість отримувачів соціальних послуг, у тому числі	20896	22133	17255	+1237	-4878
Громадяни похилого віку	18718	19972	15269	+1254	-4703
Особи з інвалідністю	2513	2725	2109	+212	-616

Джерело: складено автором самостійно

За результатами аналізу ми можемо зазначити, що кількість отримувачів соціальних послуг у 2022 році знизилася у порівнянні з 2021 роком на понад 22%, а у порівнянні з 2020 роком – на понад 17%. На нашу думку це пов'язано з повномасштабним вторгненням російської федерації та міграцією населення у більш безпечні регіони. Наочно це відображено на рис. 3.

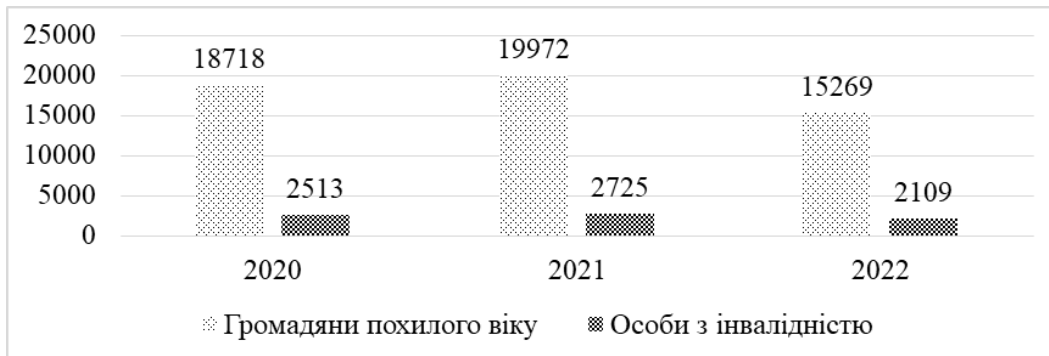

Рис. 3. Кількість отримувачів соціальних послуг в установах соціальної сфери у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, особи

Джерело: складено автором самостійно

Проаналізувавши інформацію щодо кількості отримувачів соціальних послуг в комунальних установах соціальної сфери у м. Кривий Ріг в залежності від їх віку, можна зазначити, що найбільше соціальних послуг потребують криворіжці у віці від 71 до 80 років. При цьому кількість жінок отримувачів соціальних послуг в 5 разів більше ніж отримувачів чоловіків, що скоріше за все пов'язано з демографічною ситуацією в країні та терміном тривалості життя: чоловіків – 65 років, жінок – 74 роки.

Розглянувши кількість отримувачів соціальних послуг за сімейним станом можна зазначити, що надання соціальних послуг потребують не лише одинокі громадяни, а й сімейні пари (приблизно 20 % від загальної кількості).

Хочеться відзначити, що до 2020 року безоплатно соціальні послуги отримували особи, які не мають рідних. Зі зміною у 2020 році підходу до оплати, наданих соціальних послуг, а саме установами диференційованої плати, співвідношення кількості осіб які є одинокими у порівнянні з тими, хто має рідних змінилася. Більш наочно це наведено на рис. 4.

Тож провівши кількісний аналіз одержувачів компенсацій, державних соціальних допомог

та соціальних послуг у м. Кривому Розі, можна зробити висновки, що беручи до уваги прийняті зміни в чинному законодавстві, кількість компенсацій, державних соціальних допомог за період до 24.02.2022 року та після дещо зменшилася. При цьому у 2022 році у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації та міграцією населення у більш безпечні регіони, також відбулося зменшення отримувачів соціальних допомог.

Рис. 4. Кількість отримувачів соціальних послуг в установах соціальної сфери у м. Кривий Ріг за 2020-2022 роки в залежності від наявності родичів, осіб

Джерело: складено автором самостійно

Висновки. За результатами проведеного аналізу та оцінювання практичних засад реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення Криворіжжя можна зазначити, що соціальний захист в м. Кривий Ріг забезпечується за рахунок коштів бюджету Криворізької міської територіальної громади шляхом:

- надання матеріальних допомог різним верствам населення;
- забезпечення елементів створення безбар'єрного простору, що забезпечується облаштуванням зручностями житла осіб, які пересуваються на кріслах колісних та наданням послуг «Соціального таксі» таким особам;
- фінансування надання соціальних послуг, що надаються комунальними установами та/або фізичними особами.

Соціальний захист населення м. Кривого Рогу є одним з пріоритетних напрямком витрат міського бюджету які з кожним роком збільшуються. Аналіз одержувачів компенсацій, державних соціальних допомог та соціальних послуг у системі соціального захисту м. Кривого Рогу дає право стверджувати, що у місті забезпечено призначення всіх компенсацій, державних соціальних допомог, що передбачені чинним законодавством та 13 соціальних послуг з 18 базових.

На підставі аналізу можна стверджувати, що беручи до уваги прийняті зміни в чинному законодавстві, кількість компенсацій, державних соціальних допомог за період до 24.02.2022 та після дещо зменшилася. При цьому у 2022 році у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації та міграцією населення у більш безпечні регіони, також відбулося зменшення отримувачів соціальних допомог.

Список літератури

1. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. №268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%25D0%25BF#Text>.
2. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб: Методичні матеріали щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та цивільного населення, які постраждали від військової агресії рф проти України. URL: <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirka-dlya-vpo.pdf>.
3. Департамент соціальної політики виконкому Криворізької міської ради: Офіційний веб-сайт. URL: <https://vkursi.pro/card/index/departament-sotsialnoi-polityky-vykonkomu-kryvorizkoi-miskoi-rady-26136777>.
4. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. №162. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>.

5. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. №214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>.

6. Кульчицький Т. Соціальна допомога як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Věda a perspektivy*. 2023. №2(21). Str. 178-186.

7. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 р. №333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>.

8. Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. №261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2022-%D0%BF#Text>.

9. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>.

10. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. №332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). On the approval of the Procedure for granting the status of a child who suffered as a result of hostilities and armed conflicts (Decree No. 268, April 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%25D0%25BF#Text> [In Ukrainian].

2. Certificate on registration of internally displaced persons: Methodological materials on ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons and civilians who suffered from the military aggression of the russian federation against Ukraine. Retrieved from <https://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirka-dlya-vpo.pdf> [In Ukrainian].

3. Department of Social Policy of the Executive Committee of the Kryvyi Rih City Council: Official website. Retrieved from <https://vkursi.pro/card/index/department-sotsialnoi-polityky-vykonkomu-kryvorizkoi-miskoi-rady-26136777> [In Ukrainian].

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). On the peculiarities of the payment and delivery of pensions and cash benefits during the period of martial law (Decree No. 162, February 26). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Some issues of providing state social assistance and benefits for the period of martial law (Decree No. 214, March 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

6. Kulchytsky, T. (2023). Social assistance as a type of social protection of internally displaced persons in Ukraine. *Věda a perspektivy*, №2(21), 178-186 [In Czech Republic].

7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). On approval of the Procedure for compensation of costs for temporary accommodation (stay) of internally displaced persons (Decree No. 333, March 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). On approval of the Procedure and conditions for providing compensation for utility services consumed during the placement of internally displaced persons in buildings (premises) of state, communal and private property during martial law (Decree No. 261, March 11). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2014). On the provision of monthly targeted assistance to internally displaced persons to cover living expenses, including the payment of housing and communal services (Decree No. 505, October 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Some issues of payment of accommodation allowance to internally displaced persons (Decree No. 332, March 20). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Кузнецова І. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: inna.stream27@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3017-6165

Познякова Т. С., студентка 54 групи факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: tancker003@gmail.com

Анотація. Метою статті є обґрунтування методологічного підходу до процесу формування моделі компетенцій. Надано визначення поняття «модель компетенцій». Проаналізовано традиційний та сучасний підходи до розробки моделей компетенцій. Охарактеризовано методи збору інформації. Обґрунтовано процес формування моделі компетенцій для посади, який представлено у вигляді логічної схеми. Досліджено процес розробки моделі на базі підприємства ТОВ «Енерджи Еффієнт Констракшн». Проведено анкетування серед персоналу з метою визначення переліку необхідних для ефективного виконання роботи компетенцій. За результатами анкетування персоналу підприємства підраховано значимість компетенцій для фахівця. На підставі виявлених ключових якостей розроблено модель компетенцій для посади у три рівня.

Ключові слова: управління персоналом, система управління персоналом, компетенція, компетентнісний підхід, модель компетенцій.

PERSONNEL MANAGEMENT ON THE BASIS OF THE COMPETENCE APPROACH

Kuznetsova Inna, Doctor of Economics, Professor, Head of Management of Organizations Department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: inna.stream27@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3017-6165

Pozniakova Tetiana, student of the 54st group of the Faculty of Management, Accounting and Information Technologies, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: tancker003@gmail.com

Abstract. The purpose of the article is to justify the methodological approach to the process of forming the competency model. The definition of the concept of "competency model" is given by various foreign and domestic scientists. A critical analysis of traditional and modern approaches to the development of competency models was conducted. The individual and group methods of information collection used to build a competency model are characterized. An analysis of the stages of formation of the competency model for the position was carried out. The results of the analysis are presented in the form of a logical scheme. The developed logical scheme summarizes the stages that must be followed when forming the competency model. In order to test the presented logical scheme, the process of building a competence model based on the company "Energy Efficient Construction" LLC was investigated. In order to determine the list of necessary key competencies for the effective performance of the work in the selected position, the job instructions of the employees were studied, after which a questionnaire was conducted among the company's personnel. The company's staff assessed the importance of each competency presented in the list on a 5-point scale. Based on the overall assessment of the importance of competencies by the respondents, a rating of the importance of competencies for the specialist was constructed. Based on the identified necessary key qualities, a competency model for the position was developed, which will allow the company to increase the effectiveness of the work of employees and, ultimately, the quality of service provision. The development of competences is presented on three levels: the first level corresponds to the minimum development, the third describes the desired behavior of an ideal employee. The set of competencies presented in the model takes into account the specifics of professional activity and the features of the enterprise, which will allow management to use the developed model both for evaluating employees working at the enterprise and during the recruitment of additional personnel.

Key words: personnel management, personnel management system, competence, competence approach, competency model.

JEL Classification: M120.

Постановка проблеми. З розвитком теорії менеджменту все більшої актуальності набуває питання ефективного використання підприємствами людських ресурсів. Персонал – найцінніший ресурс, а його компетентність є конкурентною перевагою будь-якої організації. Успіх підприємства на ринку в першу чергу залежить від компетенцій персоналу. Тому в останні роки серед фірм все більшою популярністю набуває використання моделей компетенцій в системі управління персоналом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сучасного стану соціального захисту населення, проблем, що існують різні аспекти використання компетенцій в системі управління персоналу досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як: Д. МакКлелланд, Дж. Грейбер, С. Відет, С. Холіфорд, Р. Менсфілд, Р. Бояціс, І. Волобоєва, С. Нікшич, К. Каткова, В. Сінкевич, В. Вітюнін та інші. У зв'язку з постійним розвитком теорії менеджменту проблема використання компетентнісного підходу залишається актуальною і надалі.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Конкурентоспроможне підприємство прагне ефективно використовувати потенціал своїх робітників, використовуючи їх знання, навички, вміння та досвід. Цього можна досягти завдяки впровадженню компетентнісного підходу у систему управління персоналом. У зв'язку з цим виникає необхідність в дослідженні процесу формування моделі компетенцій.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування методологічного підходу до процесу формування моделі компетенцій.

Основний матеріал. Розвиток компетентнісного підходу в управління персоналом тісно пов'язаний з іменем Д. МакКлелланда, який у статті 1973 р. «Тестувати компетентність, а не інтелект» дійшов висновку, що враховувати академічні оцінки та використовувати тести на рівень інтелекту недостатньо для виявлення успішного ефективного співробітника компанії. На думку науковця, компетентнісний підхід дає змогу поєднувати в єдине ціле питання набору й розвитку персоналу, оцінювання виконавчої діяльності та планування кар'єри працівників [1, с.132].

Основою формування компетентнісного підходу в системі управління персоналом є розробка моделі компетенцій, яка дозволяє виявити сильні та слабкі сторони працівників. Модель представляє собою інструмент управлінської діяльності персоналу, ключовим завданням якої є визначення необхідних для реалізації стратегії підприємства вимог до працівників за рівнем їх знань, навичок, умінь, досвіду й особистісних якостей працівника [2, с. 106].

Закордонні та вітчизняні науковці не надають єдиного визначення терміну «модель компетенцій» (табл. 1).

. Таблиця 1

Визначення поняття «модель компетенцій»

Автор	Визначення
В. Сінкевич	Модель компетенцій – сукупність усіх необхідних компетентностей працівників підприємства, згрупованих у відповідні профілі для окремих посад або організаційних ролей.
Р. Менсфілд	Модель компетенцій – детальний опис поведінки, навичок та рис характеру, які потрібні працівникам для ефективного виконання необхідної роботи.
Ф. Драганідіс, Г. Менцас	Модель компетенцій – це перелік компетенцій, які беруть початок від спостереження за досягненнями працівників, які вважаються зразковими або надзвичайними у конкретній посаді чи професії.
Дж. Грейбер	Модель компетенцій – це групи компетенцій (зазвичай, від 5 до 30 в моделі), які необхідні для належного виконання роботи або ролі.

Джерело: складено на основі [3, 4, 5, 6]

На підставі наведених визначень, можна стверджувати, що науковці розглядають компетенцію як складову моделі, що забезпечує продуктивне виконання певного виду діяльності працівником.

Огляд наукової літератури [4, 5, 7] надає можливість стверджувати, що не існує єдиного

підходу до розробки моделі компетенцій. Проте науковці виділяють два основні підходи до формування моделі компетенцій – традиційний та стандартизований.

Традиційний підхід ґрунтується на використанні методики аналізу робіт. Такий підхід передбачає використання двох методів [7, с. 120]:

1. Формування загальної моделі компетенцій, яка застосовується до всіх категорій працівників підприємства. На основі цієї моделі створюються ідеальні компетентнісні профілі для всіх посад.

2. Визначення двох груп компетенцій: загальних для всіх працівників організації та специфічних для окремих посад.

Традиційний підхід може бути реалізований за допомогою індивідуальних і групових методів збору інформації (табл. 2).

Використання індивідуальних методів збору інформації спрямоване на з'ясування проблем, з якими працівник стикається у своїй трудовій діяльності, і виявлення компетенцій для їх вирішення.

Таблиця 2

Характеристика методів збору інформації для побудови моделей компетенцій

Методи	Сутність	Практичне значення
Індивідуальні методи		
Структуроване інтерв'ю	з працівником проводиться інтерв'ю, в процесі якого з'ясовуються рівень його компетентності	дозволяє визначити поточний рівень компетентності працівника та його потенціал
Репертуарні решітки	керівник послідовно описує корисні якості, які проявляє кожний працівник у роботі	виявляє індикатори поведінки найбільш ефективних співробітників
360 градусів	оцінка співробітника здійснюється оточуючими: колегами, керівниками, підлеглими, клієнтами.	дає змогу отримати інформацію про розвиток найбільш важливих для виконання завдань компетенцій
Метод критичних інцидентів	працівника запитують про його якості, які допомагали впоратися з критичними ситуаціями у роботі	з'ясовує певні прояви поведінки, які можуть бути важливими у критичній ситуації
Групові методи		
Спостереження	відбувається спостереження за діяльністю працівників з метою оцінки ефективності їх роботи протягом певного періоду часу	здобуття незалежної інформації про ідеальний профіль працівника
Робочі групи	проводяться з працівниками суміжних підрозділів та їх керівниками (за умови їх тісної співпраці)	працівники мають змогу дати характеристику професійної діяльності колег
Метод прямих атрибутів	керівництву пропонуються картки з описом компетенцій, вони мають обрати ті, що відповідають найбільш важливим цілям організації	дозволяє визначити ключові компетенції ще на етапі збору інформації
Мозковий штурм	проводиться у кожному структурному підрозділі за умови, що кількість підрозділів не перевищує 12-15	обговорення та пропонування варіантів вирішення проблемних для керівника питань
Експертна оцінка	експерти обговорюють ключові компетенції, які необхідні для певної посади або для усього персоналу підприємства	використовується для формування базових (корпоративних) компетенцій

Джерело: систематизовано авторами на основі [7, 8, 9]

Групові методи ефективно застосовувати для груп працівників, які виконують схожі завдання. Ці методи надають керівникам організації систематизоване уявлення про компетенції, що допомагає здійснювати більш ефективний відбір персоналу і організувати навчання з метою досягнення необхідного рівня компетентності.

Стандартизований підхід до формування моделей компетенцій передбачає їх адаптацію до конкретних посад або завдань у організації. У цьому контексті вибір певних компетенцій з запропонованого переліку здійснюється працівником, керівником або експертом. Після вибору ці компетенції використовуються для оцінки професійної діяльності персоналу в організації.

Використання цього підходу полегшується з розвитком сучасних інформаційних технологій і спеціального програмного забезпечення, що скорочує час адаптації готових моделей компетенцій до реальних умов і вимог конкретних організацій [7].

Процес розробки і впровадження моделей компетенцій є структуровано-організованим процесом, заснованим на послідовній реалізації певних етапів. Узагальнивши чисельні дослідження теоретиків та практиків щодо моделювання компетенцій [4, 7, 8, 9, 10, 11], ми пропонуємо логічну схему формування компетенцій для посади (рис. 1).

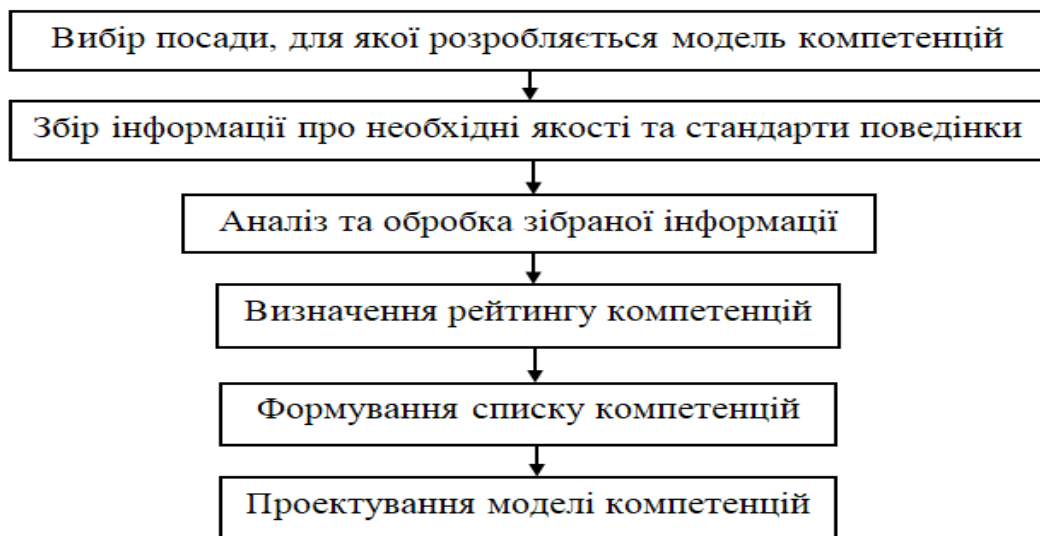

Рис. 1. Логічна схема процесу формування моделі компетенцій посади

Джерело: розроблено авторами

На етапі проектування моделі визначається кількість рівнів розвитку компетенцій, тобто здійснюється опис кожної компетенції від мінімального до максимально-бажаного стану. Ми пропонуємо запровадити в моделі три рівні: третій рівень відповідає найвищому оволодінню компетенцією.

Варто відмітити, що для розробки моделі компетенцій необхідно створити проектну групу з працівників підприємства, яка буде приймати участь у формуванні моделі. Проектна група залучається до прийняття рішення про необхідність переміщення, усунення, спрощення, розподілу компетенцій [7, с. 121].

Нами було апробовано розроблену логічну схему формування компетенцій на інжиніринговому підприємстві ТОВ «Енерджи Еффіцент Констракшн».

Для того, щоб збільшити швидкість та якість надання послуг на підприємстві, було прийнято рішення розробити модель компетенцій для посади монтажника.

Після вивчення посадових інструкцій та обов'язків працівника, було визначено перелік компетенцій, які можуть увійти у модель. Для того, щоб скоротити отриманий список до ключових компетенцій, ми провели анкетне опитування. В анкетному опитуванні приймали участь 15 фахівців підприємства (табл. 3).

Персоналом підприємства було оцінено значимість кожної, представлені у списку компетенції за 5-бальною шкалою, де 1 бал – компетенція майже не має значення для посади, 5 балів – компетенція відіграє важливу роль для виконання функціональних обов'язків монтажника.

Результати анкетування

Компетенція	Оцінка респондентів, чол.					Сума балів
	1	2	3	4	5	
1. Професійність				1	14	74
2. Технічний склад розуму			2	1	12	70
3. Здатність приймати рішення	1	3	9	2		42
4. Комп'ютерні навички	3	8	3	1		32
5. Комунікабельність			3	2	10	67
6. Ініціативність	1	2	7	2	3	49
7. Здатність до лідерства	3	4	5	1	2	40
8. Вміння генерувати ідеї	2	1	7	2	3	48
9. Вміння працювати в команді		1	1	1	12	69
10. Стресостійкість		1	1	2	11	68
11. Швидкість реакції			1	4	10	69
12. Дисциплінованість			3	2	10	67
13. Спостережливість		3	8	2	2	48
14. Акуратність		1	6	6	2	54
15. Витривалість	1	1	7	4	2	50

Джерело: побудовано авторами за результатами власного дослідження

За кількістю розрахованих балів найбільшу оцінку виявлено в таких компетенціях: професійність (74), технічний склад розуму (70), швидкість реакції (69), вміння працювати в команді (69), стресостійкість (68), дисциплінованість (67) та комунікабельність (67).

На підставі виявлених необхідних ключових компетенцій розроблено модель компетенцій для посади (табл. 4). Розвиток компетенцій представлений за трьома рівнями. Перший рівень відповідає мінімальному розвитку, третій описує бажану поведінку ідеального працівника.

Таблиця 4

Трирівнева модель компетенцій монтажника

Компетенція	Характеристика рівнів
Професійність	1 рівень: працівник має мінімальний досвід роботи, але не проявляє бажання до самовдосконалення.
	2 рівень: є досвід роботи, вивчає додаткову фахову літературу.
	3 рівень: робітник постійно самовдосконалюється, вивчає нову інформацію, розвиває нові та наявні навички.
Технічний склад розуму	1 рівень: працівник не має аналітичних здібностей, роботу виконує лише почергово, не може адекватно оцінювати ситуацію.
	2 рівень: працівник має схильність до аналізу, деяку роботу виконує комплексно.
	3 рівень: адекватно оцінює та аналізує ситуацію, комплексно організовує роботу.

Швидкість реакції	1 рівень: повільно обробляє інформацію та приймає рішення, погано орієнтується в умовах обмеженого часу.
	2 рівень: не може сконцентруватися при часових обмеженнях, проте вміє приймати рішення та обробляти інформацію.
	3 рівень: в умовах обмеженого часу швидко обробляє інформацію та приймає правильні рішення.
Вміння працювати в команді	1 рівень: не враховує думки членів команди, не може чітко визначити свої обов'язки та налагодити контакт з командою.
	2 рівень: здатен встановити контакт з колегами, проте конкурує з іншими та бере на себе забагато обов'язків, які не може виконати.
	3 рівень: добре працює з іншими, лагодить та вправно виконує визначені в межах команди обов'язки.
Стресостійкість	1 рівень: не може впоратись зі стресовою ситуацією, демонструє надмірну збудженість та нервовість.
	2 рівень: в умовах тиску здатен впоратися з роботою, проявляє ознаки хвилювання.
	3 рівень: у разі невдач зберігає спокій, виражає впевнену поведінку.
Дисциплінованість	1 рівень: не може виконувати «незвичну» роботу, не здатен проконтролювати негативні емоції.
	2 рівень: здатен контролювати негативні емоції, здебільшого дотримується правил дисципліни, але інколи відволікається.
	3 рівень: працівник притримується встановленої дисципліни, володіє емоціями та здатен виходити із зони комфорту.
Комунікабельність	1 рівень: не прагне контактувати з клієнтом, не може влучно донести інформацію та відповісти на запитання.
	2 рівень: здатен встановити контакт з клієнтом, проте не використовує ясні, переконливі вирази та аргументи.

Джерело: розроблено авторами на основі [12]

Представлений у моделі набір компетенцій враховує специфіку професійної діяльності та особливості підприємства. Керівництво може використовувати розроблену модель як для оцінки співробітників, які працюють на підприємстві, так і під час набору персоналу. Рішення про прийняття на роботу або підвищення буде прийматися на основі рівнів розвитку представлених у моделі компетенцій.

Висновки. На підставі аналізу й узагальнення теоретичних основ компетентнісного підходу можна стверджувати, що модель компетенцій доцільно використовувати як базовий елемент в системі управління персоналом.

На підставі критичного аналізу традиційного та стандартного підходів до розробки моделей компетенцій, обґрунтовано послідовність етапів даного процесу та представлено його у вигляді логічної схеми.

Проведено апробацію запропонованої логічної схеми на підприємстві ТОВ «Енерджи Еффішент Констракшн», внаслідок чого розроблено модель компетенцій для посади монтажника. За результатами проведеного анкетування персоналу було сформовано перелік ключових компетенцій, на основі яких розроблено трирівневу модель компетенцій, яка дозволить підприємству підвищити результативність роботи монтажників і в кінцевому виді – якість надання послуг.

Список літератури

1. Вітюнін В. О. Генезис компетентнісного підходу в управлінні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 5 (90). С. 131-135

2. Гришина В. В. Визначення компетенцій як необхідної умови управлінської діяльності персоналу. Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф-ї «Нац. особливості та світові тенденції соц.-економ-о розвитку країни». Дніпро: НО «Перспектива». 2016. Ч. 1. С. 104-107.
3. Sienkiewicz Ł. Polityka zarządzania kompetencjami pracowników, Instytut Badań Edukacyjnych, 2013, 38 s.
4. Mansfield R. Building competency models: Approaches for HR Professionals, (w:) Human Resource Management. 1996. Spring. Vol. 35. № 1.
5. Draganidis F., Mentzas G. Competency based management: a review of systems and approaches. (w:) Information Management & Computer Security. 2006. Vol. 14. № 1.
6. Graber J. Core competency identification, (w:) Business Decisions, 2012.
7. Каткова К. В. Методичний підхід до формування моделі компетенцій на промисловому підприємстві. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 6. С. 119–123.
8. Брижань І. А., Мінняйленко І. В., Ушакова Ю. С. Сучасні підходи до оцінювання моделі формування підприємницької компетентності персоналу за методом «360 градусів». Ефективна економіка. 2018. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6649>.
9. Миколайчук І. П. Моделювання ключових компетенцій управлінського персоналу. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. Вип. 4. С. 176-182.
10. Whiddett S., Hollyforde S. The Competencies Handbook. Jaico Publishing House. 2008.
11. Штутман П. Л. Теоретико-методичні засади розробки моделі компетенцій персоналу. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. Вип. 15. С. 40-44.
12. Петровська О., Познякова, Т. Сучасна модель компетенцій для співробітників центрів допомоги біженцям та тимчасово переміщених осіб. Управління змінами та інновації. 2022. № 3, С. 43-47.

References

1. Vitiunin V. O. (2018). The genesis of the competence approach in management. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 5, 119–123 [In Ukrainian].
2. Hryshyna V. V. (2016). Definition of competences as a necessary condition for managerial activity of personnel. *Materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf-yi [Conference Proceedings of the International Economic Conference]*. Dnipro: NO «Perspektyva», 104-107 [In Ukrainian].
3. Sienkiewicz Ł. (2013). *Polityka zarządzania kompetencjami pracowników*, Instytut Badań Edukacyjnych.
4. Mansfield R. (1996). *Building competency models: Approaches for HR Professionals*, (w:) Human Resource Management. Spring, 35, 1.
5. Draganidis F., Mentzas G. (2006). Competency based management: a review of systems and approaches. (w:) *Information Management & Computer Security*, 14, 1.
6. Graber J. (2012). *Core competency identification*, (w:) Business Decisions.
7. Katkova K. V. (2017). A methodical approach to the formation of a competency model at an industrial enterprise. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 1, 119–123 [In Ukrainian].
8. Bryzhan I. A., Miniailenko I. V., Ushakova Yu. S. (2018). Modern approaches to evaluating the model of formation of entrepreneurial competence of personnel using the "360 degrees" method. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6649> [In Ukrainian].
9. Mykolaichuk I. P. (2016). Modeling key competencies of management personnel. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 4, 176-182 [In Ukrainian].
10. Whiddett S., Hollyforde S. (2008). *The Competencies Handbook*. Jaico Publishing House.
11. Shtutman P. L. (2009). Theoretical and methodological principles of developing a model of personnel competencies. *Naukovi pratsi KNTU*, 15, 40-44 [In Ukrainian].
12. Petrovska O., Pozniakova T. (2022). A modern model of competencies for employees of centers for assistance to refugees and temporarily displaced persons. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, 3, 43-47 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 332.1:338.2

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-184-191>

ПАРАДИГМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ З УРАХУВАННЯМ ФІНАНСОВОГО АСПЕКТУ

Бочко О. Ю., доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
e-mail: bochkoolena@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3422-4654

Бочко О. І., кандидат економічних наук., доцент, доцент кафедри геодезії та геоінформатики, Національний університет природокористування, м. Дубляни, Україна
e-mail: bochko25@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8297-2783

Любка В. В., аспірант кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
e-mail: lubka1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4262-1561

***Анотація.** В статті проведено дослідження рівня надходжень до бюджету Закарпатської області. Обґрунтовано рівень надходжень до районних бюджетів від територіальних громад в межах загального та спеціального фонду. Аналіз показників надходжень від сільських територіальних громад до бюджету Закарпатської області дозволяє зауважити низький рівень надходжень до бюджетів від сільських територіальних громад Ужгородського району. Досліджуючи надходження з різних районів Закарпатської області, спостерігаємо у третьому кварталі 2021р. найбільший рівень надходжень від Ужгородського, Хустського та Мукачівського районів. В статті здійснено диференціацію сільських територій з врахуванням фінансового аспекту. Встановлено три групи районів: першу складають Ужгородський та Мукачівський райони; другу групу становлять Хустський і Берегівський райони, а третю групу становлять Тячівський та Рахівський райони.*

***Ключові слова:** територіальні громади, диференціація, сільські території, бюджет, фінанси.*

THE PARADIGM OF DIFFERENTIATION IN RURAL DEVELOPMENT: A FINANCIAL PERSPECTIVE

Bochko Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Marketing and Logistics, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
e-mail: bochkoolena@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3422-4654

Bochko O.I., PhD in Economics, Associate Professor, National Environmental University, Dubliany, Ukraine
e-mail: bochko25@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8297-2783

Liubka Vitalii, Postgraduate student Department of marketing and logistic, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
e-mail: lubka1980@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4262-1561

***Abstract.** The article examines the level of revenues to the budgets of territorial communities in Zakarpattia Oblast. The level of revenues to the district budgets of territorial communities within the general and special funds is substantiated. Analysis of indicators of revenues from rural territorial communities to the budget of Zakarpattia Oblast allows us to note the low level of revenues to budgets from rural territorial communities in Uzhgorod district. Investigating receipts from various districts of Zakarpattia Oblast, we observe the highest level of income in the third quarter of 2021 in Uzhgorod, Khust, and Mukachevo districts. In the article, the differentiation of rural areas is carried out, taking into account the financial aspect. Three groups of districts are established: the first consists of Uzhgorod and Mukachiv districts; the second group consists of Khust and Berehiv districts, and the third group consists of Tyachiv and Rakhiv districts. For the short-term perspective, for the second group of*

districts, we suggest following the strategy for the development of mountainous territories. This proposal is related to the adoption of the Concept for the Development of the Mountain Territories of the Ukrainian Carpathians. Within the first and second groups, we suggest compliance with the Strategy for the Development of Territorial Communities. For the first, second, and third groups, from a strategic perspective, we suggest paying attention to cross-border cooperation, since Uzhgorod district borders Slovakia, Berehiv district borders Hungary, and Rakhiv district borders Romania. This will stimulate the activation of socio-economic, ecological, innovative, scientific, and technical directions of territorial development. The purpose of writing the article is to propose differentiation in the development of rural areas, taking into account the financial aspect. To achieve the specified goal, the following research methods were used: inductive, deductive — research of the level of revenues to the budgets of territorial communities of the Transcarpathian region; the graphic method was used to visually display the specified dynamics in the section of districts. The abstract-logical method was used to summarize the results.

Key words: territorial communities, differentiation, rural areas, budget, finances.

JEL Classification: M310.

Постановка проблеми. В сучасних умовах воєнного стану першочерговими завданнями збереження функціонування сільських територіальних громад є пошук ефективних джерел їх фінансового забезпечення. Нагадаємо, що достатній рівень фінансового стану характеризується самодостатністю та фінансовою незалежністю. Така необхідність зумовлена недостатньо ефективними наявними бюджетними механізмами фінансового забезпечення сільських територіальних громад, недостатніми обсягами небюджетних фінансових ресурсів регіону та іншими причинами. Це зумовлює активізацію діяльності територіальних громад в напрямі пошуку інноваційних шляхів фінансування громад, як внутрішнього характеру (дохід від продажу чи здачі в оренду нерухомого майна (земельних ділянок), відсотки за депозитами тощо) так і зовнішнього характеру (гранти, інвестиції, кредити, допомога небюджетних організацій). За таких умов актуальним є дослідження питань диференціації розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних аспектів розвитку сільських територій знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Бочко О. [2], Герцег В. [3], Готри В. [17], Саблука П. [13], Юрчишина В. [15], Чухно І. [14] та ін.

Пастух К. досліджуючи стратегічні аспекти розвитку територіальних громад вказує на необхідності удосконалення стратегічного планування. Серед яких авторка виділяє удосконалення нормативно-правової бази; взаємодію органів державної влади та представників місцевого самоврядування щодо здійснення стратегічного планування; залучення до розробки та реалізації стратегій кваліфікованих фахівців [9].

Заблудська І.В. та Гречана С.І. працюючи в даному напрямі розробили методичні рекомендації щодо формування ідентифікаційного профілю територіальної громади в сучасних умовах [6].

Полторац А. С. досліджуючи функціонування територіальних громад вказує на основні недоліки з-поміж яких: «наявність розбіжностей в першочергових потребах громад та діями з боку місцевої влади на їх задоволення; відсутність злагодженого механізму зворотного зв'язку з місцевим населенням; недостатній рівень якості послуг, що надаються місцевими органами влади; недостатня кількість працівників в місцевих органах влади» [12].

Фінансові аспекти розвитку сільських територій, зокрема напрямі фінансування розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільських територій розкрито в працях Андріюка М. [1], Плигача К. [10], Марченко О. [10], Дем'янишина О. [4] та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових праць пов'язаних розвитком сільських територій та їх фінансовим забезпеченням на сьогодні недостатньо праць присвячених вивченню диференціації розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту.

Мета дослідження. Метою написання статті є запропонувати диференціацію розвитку сільських територій з урахуванням фінансового аспекту. Для досягнення вказаної мети застосовано наступні методи дослідження, зокрема індуктивний, дедуктивний метод використано для дослідження рівня надходжень до бюджетів територіальних громад Закарпатської області, а також для розрахунку питомої ваги надходжень від сільських територіальних громад до бюджету Закарпатської області; графічний метод використано для наочного відображення динаміки надходжень до бюджетів у розрізі районів; при групуванні адміністративних районів Закарпатської області з врахуванням фінансової диференціації. Для підбиття підсумків застосовано абстрактно-логічний метод.

Основний матеріал. Диференціація сільських територій починається з відмінностей

у ряді факторів, які можуть включати економічні, соціальні, природні та інші аспекти. В нашій статті ми звернемо увагу на фінансовий аспект. Будь-яка сільська територія володіє власним фінансовим потенціалом та займається розподілом, використанням, накопиченням і примноженням фінансів для вирішення соціально-економічних питань та задоволення потреб сільської громади [3; С. 46-48]. Чим раціональніше та ефективніше використовуватимуться фінансові ресурси громади, тим швидшим буде розвиток громади.

Диференціація розвитку територіальних громад характеризується надходженням до бюджетів територіальних громад Закарпатської області. Динаміку загальних надходжень по області представлено на рис. 1.

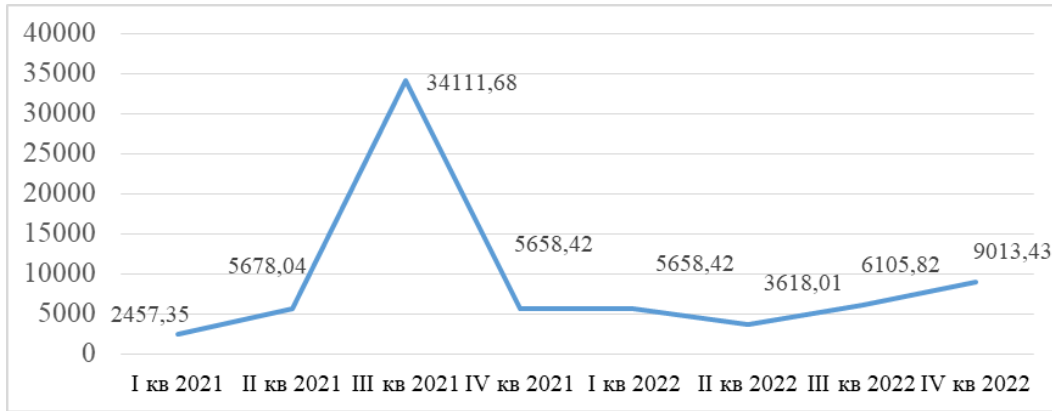

Рис. 1. Надходження до бюджетів територіальних громад Закарпатської області

Джерело: [7; 5]

Спостерігаються найвищий рівень надходження до бюджетів територіальних громад Закарпатської області у третьому кварталі 2021 року, а найнижчі були – у першому кварталі цього ж року. По при почато війни спостерігається незначне зростання надходження коштів.

Більш детальну інформацію про рівень надходжень до бюджетів Закарпатської області в розрізі регіонів подано на рис. 2.

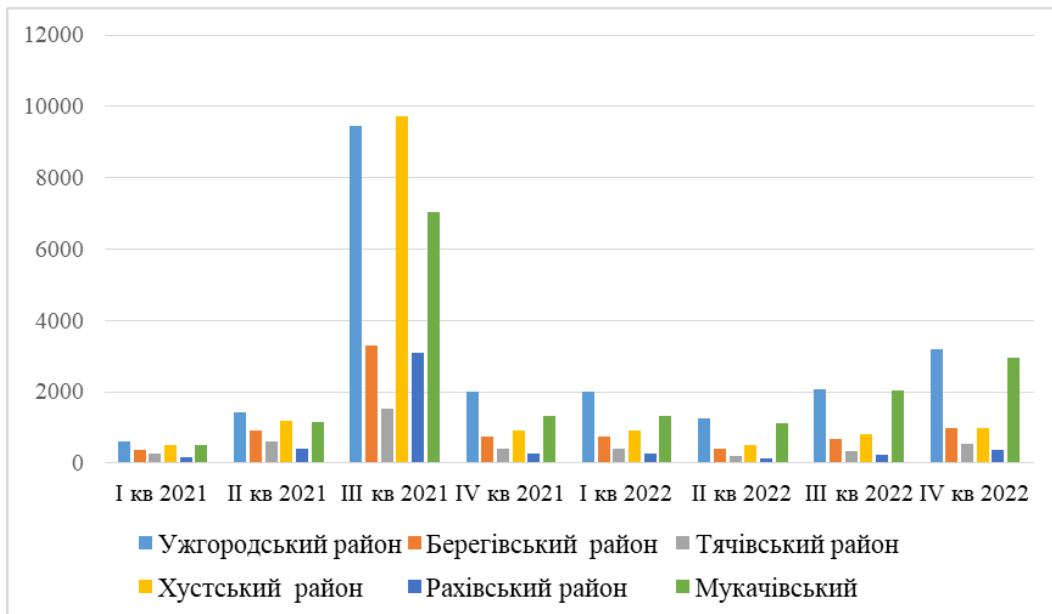

Рис. 2. Динаміка надходжень до районних бюджетів територіальних громад (загальний та спеціальний фонд), млн. грн*

Джерело: [5]

Досліджуючи надходження з різних районів Закарпатської області, спостерігаємо у третьому кварталі 2021р. найбільший рівень надходжень від Ужгородського, Хустського

та Мукачівського районів. Найменшим рівень надходжень був від Рахівського району у другому кварталі 2022 року – 135,6 млн. грн., а найбільшим – від Хустського району – у третьому кварталі 2021 року – 9731,8 млн. грн.

Відмітимо, що переважають більшість бюджетів Рахівського району становлять внески сільських ОТГ. Також досить високим є внески ОТГ до бюджетів в межах Тячівського та Берегівського районів (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага надходжень від сільських територіальних громад до бюджету (загальний та спеціальний фонд) у 2022р.

	I кв	Питома вага, %	II кв	Питома вага, %	III кв	Питома вага, %	IV к*	Питома вага, %
Ужгородський район	2003,4	-	1249,68	-	2065,84	-	3189,97	-
В т. ч. сільські ОТГ	82,84	4,13	46,73	3,74	72,4	3,50	143	4,48
Берегівський район	746,81	-	417,32	-	661,36	-	982,35	-
В т. ч. сільські ОТГ	167,7	22,46	89,06	21,34	137,52	20,79	205,48	20,92
Тячівський район	408,36	-	210,39	-	321,76	-	532,23	-
В т. ч. сільські ОТГ	146,13	35,78	79,83	37,94	124,26	38,62	213,73	40,16
Хустський район	913,97	-	501,83	-	796,32	-	984,47	-
В т. ч. сільські ОТГ	115,54	12,64	62,9	12,53	97,08	12,19	155,54	15,80
Рахівський район	254,3	-	135,6	-	217,69	-	355,64	-
В т. ч. сільські ОТГ	120,34	47,32	58,61	43,22	90,13	41,40	144,26	40,56
Мукачівський район	1331,58	-	1103,19	-	2042,85	-	2968,77	-
В т. ч. сільські ОТГ	142,43	14,91	67,63	6,13	121,58	5,95	223,86	7,54

Джерело: [5]

Аналіз показників надходжень від сільських територіальних громад до бюджету Закарпатської області дозволяє зауважити низький рівень надходжень до бюджетів від сільських територіальних громад Ужгородського району в третьому кварталі 2022 року – 72,4 млн, грн., що становить 3,5%. Така динаміка спостерігається протягом цілого 2022 року. Досить висока питома вага надходжень до бюджетів від сільських територіальних громад в межах Тячівського району. Зокрема діапазон 35-40% спостерігається протягом 2022 року. Рейтинг надходжень до бюджету від районів області подано в табл. 2.

Якщо розглядати диференціацію районів за фінансовим аспектом, то можемо побачити, що найбільшу питому вагу в структурі доходів області посідають Ужгородський та Мукачівський райони – більше 60% доходів. Другу групу становлять Хустський і Берегівський райони, які в сукупності вносять до бюджету близько 20% його доходу. Третю групу становлять райони, які становлять найменшу питому вагу доходів бюджету Закарпатської області - <10% бюджету. Це Тячівський та Рахівський райони.

Якщо переглянути карту Закарпатської обл, то побачимо, що запропоновані групи районів знаходяться поруч, що також стимулює їх до співпраці (рис. 3).

Таблиця 2

Диференціація районів за рівнем надходжень до бюджету області
млн. грн/%, 2022р.

Райони	I кв	%	II кв	%	III кв	%	IVк*	%	Рейтинг надходжень від регіону
Ужгородський район	2003,4	35,41	1249,68	34,54	2065,84	33,83	3189,97	35,39	1
Берегівський район	746,81	13,20	417,32	11,53	661,36	10,83	982,35	10,90	4
Тячівський район	408,36	7,22	210,39	5,82	321,76	5,27	532,23	5,90	5
Хустський район	913,97	16,15	501,83	13,87	796,32	13,04	984,47	10,92	3
Рахівський район	254,3	4,49	135,6	3,75	217,69	3,57	355,64	3,95	6
Мукачівський район	146,13	35,78	79,83	37,94	124,26	38,62	213,73	40,16	
Всього по області	1331,58	23,53	1103,19	30,49	2042,85	33,46	2968,77	32,94	2
Всього по області	5658,42	100	3618,01	100	6105,82	100	9013,43	100	-

Джерело: [5]

Рис. 3. Групи адміністративних районів Закарпатської області з врахуванням фінансової диференціації

Джерело: сформовано на основі: [8]

При цьому відмітимо, що Ужгородський район характеризується найбільшими обсягами виробництва промислової продукції, наступним в рейтингу є м. Мукачево та м. Ужгород. У решта частині області випускається її менше третини. Зокрема, в межах Ужгородського району функціонує 59 підприємств, найбільші серед них ПрАТ «Єврокар» (виробництво автомобілів), ТОВ «Ядзакі Україна» (електрокабельної продукції для автомобільної промисловості), ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед» (виробів електронної промисловості). Серед відомих підприємств харчової галузі: ТОВ «ХІПП - Ужгород», ДП АПФ «Леанка», СП «Влад», ФГ «Коник». Наявність такої кількості підприємств на території Ужгородського району і пояснює високий рівень надходжень до бюджету. Кривий Ріг за 2020-2022 роки, особи

Висновки. Отже, провівши диференціацію сільських територій з врахуванням

фінансового аспекту встановлено три групи районів: першу складають Ужгородський та Мукачівський райони; другу групу становлять Хустський і Берегівський райони, а третю групу - Тячівський та Рахівський райони. Відтак пропонуємо для кожної з груп застосувати різні стратегії розвитку сільських територій, сформувавши пропозиції у вигляді табл. 3.

Таблиця 3.

Матриця «групи районів x стратегії розвитку»*

Групи районів	Напрями розвитку сільських територій	
	Короткостроковий період	Довгостроковий період
I група	Стратегії розвитку територіальних громад	Транскордонне співробітництво, стратегічне партнерство
II група	Стратегії розвитку територіальних громад	Транскордонне співробітництво, стратегічне партнерство
III група	Стратегія розвитку гірських територій	Транскордонне співробітництво, стратегічне партнерство

Джерело: сформовано авторами

На короткострокову перспективу для другої групи районів пропонуємо дотримання стратегії розвитку гірських територій. Така пропозиція пов'язана із ухваленням Концепції розвитку гірських територій українських Карпат. В межах першої та другої груп пропонуємо дотримання Стратегії розвитку територіальних громад. При цьому також пропонуємо врахування плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, дотримання вимог проєктів Законів України «Про засади державної регіональної політики» та «Про особливості стимулювання регіонального розвитку».

Для першої, другої та третьої групи на стратегічну перспективу пропонуємо звернути увагу на транскордонне співробітництво, оскільки Ужгородський район межує із Словаччина, Берегівський район межує з Угорщиною, а Рахівський район - з Румунією, тобто всі три групи межують з країнами Європи. Крім того Ужгородський район межує із Польщею, але тут станом на 2024р. відсутній митний пропускний пункт. Це стимулюватиме активізацію соціально-економічного, екологічного, інноваційного, науково-технічного напрямів розвитку територій. Стратегічне партнерство запропоновано з метою розвитку партнерських відносин націленого на зростання двостороннього міжнародного товарообороту, а покращення співпраці стимулюватиме до розвитку підприємств в межах даних територій з метою економічної вигоди.

Список літератури

1. Андріюк М.В. Фінансове забезпечення розвитку сільських територій в умовах євроінтеграційних викликів. 2015. №7. Глобальні та національні проблеми економіки. URL: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1305-andriyuk-m-v-finansove-zabezpechennya-rozvitku-silskikh-teritorij-v-umovakh-evrointegratsijnikh-viklikiv> (дата звернення: 12.09.2023).
2. Бочко О.Ю. Дослідження розвитку сільських територій Закарпатської області в умовах євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. № 7 (296). С. 17-22. <http://n-visnik.oneu.edu.ua/archive.php> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Герцег В. А. Фінансовий складник забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 26, Част. 1. С. 46-49.
4. Дем'янишина О. А. Шляхи фінансування розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільських територіальних громад. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2011. № 2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nppdaa/eson/2011_2_3/352.pdf. (дата звернення: 14.12.2023).
5. Децентралізація. URL: <http://decentralization.gov.ua/region> (дата звернення: 12.12.2023).
6. Заблодська І. В., Гречана С. І. Методичне забезпечення формування ідентифікаційного профілю територіальної громади. Регіональна економіка, 2021. № 2. С. 5-14.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov>.

ua/ (дата звернення: 12.12.2023).

8. Панов А. Новий адміністративно-територіальний устрій Закарпаття: специфіка, ризики та можливості. 2020. URL: <https://varosh.com.ua/dumky/novuj-administratyvno-terytorialnyj-ustrij-zakarpattya-specyfyka-ryzyky-ta-mozhlyvosti> (дата звернення: 14.12.2023).

9. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Науковий вісник: Державне управління, 2021. №1(1(7)). С. 195–215. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-195-215](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-195-215) (дата звернення: 12.12.2023).

10. Плигач К. Д. Марченко О. Фінансове забезпечення розвитку сільських територій черкаського регіону. Галицький економічний вісник. Т. : ТНГУ, 2019. Том 57. № 2. С. 124–131. (Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка).

11. Про схвалення Концепції розвитку гірських територій українських Карпат. Розпорядження кабінету міністрів № 232-р від 03.04.2019р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prijnyato-koncepciyu-rozvitku-girskih-teritorij-ukrayinskih-karpat-gennadij-zubko> (дата звернення: 12.09.2023).

12. Полторац А. С. Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», 2020. №33. С. 88-98. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua> (дата звернення: 12.12.2023).

13. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матер. VII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. К., 2005. 19 с.

14. Чухно І.А. Визначення джерел фінансово-економічного забезпечення державного управління розвитком сільських територій в сучасних умовах. Ефективна економіка. 2015. Вип. 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3897> (дата звернення: 12.07.2023).

15. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. Економіка АПК. 2005. №3(125). С. 3-10.

16. Antoniuk N., Perkhach O. & Bochko O. Decentralization of rural areas through publicprivate partnership. Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development, 2021. Vol. 21, Issue 1, P. 55-65.

17. Hotra V. Using a sharing-platform to prevent a new outbreak of COVID-19 pandemic in rural areas. Global J. Environ. Sci. Manage. 2021. 7(2): 155-170.

References

1. Andriiuk M.V. (2015) Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorii v umovakh yevrointehratsiinykh vyklykiv. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, 7. Retried from <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1305-andriyuk-m-v-finansove-zabezpechennya-rozvitku-silskikh-teritorij-v-umovakh-evrointegratsiynikh-viklykiv> [In Ukrainian] (accessed September 12, 2023).

2. Bochko O. (2022). Research on the development of rural areas transcarpathian region in the terms of european integration processes. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, 7 (296), 17-22. Retried from: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/archive.php> [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

3. Hertseh V. (2019). Financial complex providing infrastruktural development of rural territories. Visnyk UzhNU, 26, 1, 46-49. [In Ukrainian]

4. Demianyshyna O.A. (2011). Ways of development and increase financing of rural territorial communities competitiveness. Visnyk Poltavskoy derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi, 2. Retried from: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nppdaa/econ/2011_2_3/352.pdf [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

5. Decentralization. Retrieved from: <http://decentralization.gov.ua/region> [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

6. Zablodska, I. V. and Hrechana, S. I. (2021). Methodological Support for the Formation of the Identification Profile of the Territorial Community. Rehional'na ekonomika, 2(100), 5-14. DOI: 10.36818/1562-0905-2021-2-1. [In Ukrainian]

7. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Retried from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

8. Panov A. The new administrative-territorial structure of Transcarpathia: specifics, risks and opportunities. (2020). Retried from: <https://varosh.com.ua/dumky/novuj-administratyvno-terytorialnyj-ustrij-zakarpattya-specyfyka-ryzyky-ta-mozhlyvosti> [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

9. Pastukh K. Strategic development planning of territorial communities. Naukovyy visnyk:

Derzhupravlinnya, 1(7), 195–215. Retrieved from: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-195-215](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-195-215) [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

10. Plyhach K. D. Marchenko O. (2019) Financial support of rural areas development in cherkasy region. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk*, 57, 2, 124-131 [In Ukrainian].

11. On the approval of the Concept for the development of the mountainous territories of the Ukrainian Carpathians. (2019) Order of the Cabinet of Ministers No. 232 April 3. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/prijnyato-koncepciyu-rozvitku-girskih-teritorij-ukrayinskih-karpat-gennadij-zubko> -[In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

12. Poltorak A. (2020). Organization of Socio-Economic Development of Territorial Communities. *Elektronne naukove vydannya z ekonomichnykh nauk "Modern Economics"*, 33, 88-98 Retrieved from: <https://modecon.mnau.edu.ua> [In Ukrainian] (accessed December 12, 2023).

13. Sabluk P.T. (2005). Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy. *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: mater. VII richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv* [In Ukrainian]

14. Chuhno I.A. (2015). Definition of sources of financial and economic provision of state management for the development of rural areas in modern conditions. *Effective economy*. – LLC "DSC-Center", Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=389> [in Ukrainian] (accessed 12 July 2023).

15. Yurchyshyn V.V. (2005). Rural territories as system formative factors of development of agrarian sector of economy. *Ekonomika APK*, 3, 125, 3-10. [In Ukrainian]

16. Antoniuk N., Perkhach O. & Bochko O. (2021). Decentralization of rural areas through publicprivate partnership. *Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, 21(1), 21,1, 55-65. [In Romania].

17. Hotra V. (2021) Using a sharing-platform to prevent a new outbreak of COVID-19 pandemic in rural areas. *Global J. Environ. Sci. Manage*, 7(2), 155-170. DOI: 10.22034/gjesm.2021.02.01. [In Tehran].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

СУЧАСНІ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Жарська І.О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: terana22@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

Хачірова Ю.С., студентка 3 курсу, факультет міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: yuliagrenz@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-4945-8913

***Анотація.** Ця стаття демонструє, що функціонування компанії значною мірою залежить від організації процесів управління запасами. У дослідженні визначено умови мінімізації витрат при управлінні виробничими запасами; розглянуто переваги та недоліки існуючих моделей управління запасами; проаналізовано використання моделей управління запасами відомими компаніями. Інтегрований підхід до управління запасами дозволяє підвищити гнучкість і швидкість реакції компанії на динамічні ринкові умови. Розвиток цифрових технологій та автоматизації відкриває нові перспективи для оптимізації управління запасами, забезпечуючи вищу точність процесів. Стаття підкреслює важливість адаптації управління запасами до сучасних вимог ринку та постійної оптимізації процесів, враховуючи зміни в технологіях та методах управління.*

***Ключові слова:** запаси, витрати, управління запасами, модель, підприємство, ефективне керування.*

MODERN MODELS OF STOCK MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Zharska Iryna, candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Marketing and International Logistics, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: terana22@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

Khachirova Yuliia, 3rd year student, Faculty of International Economics, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: yuliagrenz@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-4945-8913

***Abstract.** This article demonstrates that the functioning of a company largely depends on the organization of inventory management processes. The study defines the conditions for minimizing costs in the management of production stocks; advantages and disadvantages of existing inventory management models are considered; the use of inventory management models by well-known companies is analyzed. An integrated approach to inventory management increases the flexibility and speed of the company's response to dynamic market conditions. The development of digital technologies and automation opens up new perspectives for optimizing inventory management, ensuring higher accuracy of processes. The article emphasizes the importance of adapting inventory management to modern market requirements and constantly optimizing processes, taking into account changes in technologies and management methods. It further explores how strategic planning and continuous analysis of inventory management can enhance a company's efficiency and market competitiveness. The study highlights the critical role of inventory in achieving a balance between operational efficiency and customer satisfaction, suggesting that a nuanced approach to inventory can significantly impact a company's financial health and ability to innovate. Additionally, it discusses the challenges and opportunities presented by global supply chain complexities, including risk management, sustainability, and ethical considerations in inventory practices. The conclusion points towards the need for an ongoing refinement of inventory strategies to accommodate the ever-evolving business landscape. This comprehensive review serves as a guide for businesses seeking to understand and improve their inventory management systems in the context of global trends and technological advancements.*

***Key words:** stocks, expenses, inventory management, model, enterprise, effective management.*

JEL Classification: M110.

Постановка проблеми. Управління запасами є критично важливим елементом діяльності будь-якого підприємства, оскільки впливає на ефективність виробництва, обіг товарів, фінансові результати та задоволення клієнтів. Сучасні технології та методи дозволяють підприємствам ефективніше управляти своїми запасами.

Однією з головних цілей керівництва компанії є максимізація прибутку. Це досягається завдяки збільшенню доходів при одночасному збереженні витрат. Скорочення витрат може допомогти компаніям заробляти ще більше грошей на продажах.

Однак надто значне скорочення витрат може призвести до негативних наслідків. Наприклад, менша оплата реклами зменшує витрати, але також знижує помітність компанії та її здатність охопити потенційних клієнтів. Вирішення проблеми ефективного розвитку та розширення виробничих потужностей компанії передбачає створення системи управління запасами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першоджерелами теорії управління запасами вважаються наукові праці таких зарубіжних дослідників, як Ф. Харріс (1915), К. Стефанік Алмейер (1927), К. Андлер (1929) та Р. Уїлсон (1934). Можна стверджувати, що Р. Уїлсон зробив вагомий внесок у дослідження теми управління запасами, адже він є автором формули для розрахунку оптимального розміру замовлення за критерієм мінімізації сукупних витрат на зберігання продукції й повторення замовлення, і цей підхід отримав міжнародне визнання.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні прогреси у розробці та застосуванні сучасних моделей управління запасами, деякі аспекти залишаються невіршеними та потребують більш детального аналізу. Однією з ключових проблем є адаптація традиційних моделей управління запасами до змінних і складних умов сучасного динамічного бізнес-середовища.

Мета дослідження. Управління запасами підприємства залишається актуальним процесом в економічній діяльності, тож дослідження цього питання і стало нашою метою.

Основний матеріал. Управління запасами є ключовим аспектом для оптимізації діяльності підприємства. Ефективне управління запасами забезпечує достатню кількість запасів для виробництва необхідної продукції, яка повинна бути доступною в потрібному місці та в потрібний час, а також відіграє ключову роль у мінімізації витрат та адаптації до динамічних умов ринку.

Запаси можна розділити на такі основні групи: сировина і матеріали, незавершене виробництво, готова продукція [3]. Вони утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [7].

Запаси виконують ряд функцій, що забезпечують підвищення гнучкості в управлінні підприємством: нагромадження, забезпечення безперервного виробництва, урівноваження попиту й пропозиції, захищеність від невизначеності (за рахунок страхових запасів). Чітко визначена система оформлення операцій, щодо руху матеріальних запасів забезпечує ефективність їх організації [2].

Водночас відсутність необхідного обсягу запасів може створити проблеми як для підприємства, так і всієї логістичної системи в цілому, а саме: втрати від простою виробництва, упущені можливості (через відсутність товару в момент виникнення підвищеного попиту, втрату потенційних покупців та ін.) [6].

Одним із видів систем управління запасами є система «точно в строк» (JIT). Це інтегрована система управління запасами та виробництвом, яка гарантує, що потрібні товари, матеріали та деталі будуть вироблені або закуплені в потрібний час, належної якості та в потрібній кількості. Цей підхід передбачає мінімізацію запасів шляхом точного налагодження виробництва, що зменшує витрати на зберігання та уникнення зайвих запасів [5].

Вперше цю систему застосувала компанія «Toyota» в середині 70-х років ХХ ст. Нині систему успішно застосовують у багатьох країнах. Вона заснована на аналізі оптимального розміру замовлення, ABC і ПМП. Поставки «точно в строк» передбачають купівлю запасів з умовою, що їх доставка здійснюється до потреби в них або їх використання. Використання цієї моделі сприяє зменшенню витрат, що можуть виникнути у виробничому циклі. Адміністрація повинна намагатися до мінімуму скоротити період перебування ресурсів на зберіганні та у виробництві, а також здійснювати контроль їх якості, що зменшує витрати [1].

Технічний гігант Apple також використав принципи JIT, щоб зробити свій виробничий процес успішним. Підхід Apple до JIT відрізняється тим, що вони залучають своїх постачальників для досягнення цілей JIT.

Apple має лише один центральний склад у США та близько 150 ключових постачальників по всьому світу; вони розвинули міцні та стратегічні стосунки зі своїми постачальниками. Цей аутсорсинг виробництва призвів до скорочення витрат і зменшення надлишку.

Маючи лише один центральний склад у США, більша частина їхнього запасу знаходиться в роздрібних магазинах. Крім того, ця компанія почала використовувати переваги

дропшипінгу. Як наслідок, це зменшує витрати на доставку, відходи та витрати на зберігання [4].

Також прикладом застосування цього методу може слугувати Amazon, який не зберігає кожен товар, пропонований на його сайті. У ньому зберігаються лише ті товари, які популярні та часто купуються. Якщо замовляється «непопулярний» товар, Amazon запитує його у свого дистриб'ютора, який потім відправляє його компанії. Потім товар буде розпаковано та відправлено відповідному клієнту.

Ще однією моделлю управління запасами на підприємстві є ABC-аналіз. Сутність цього аналізу полягає в тому, що запаси можуть бути класифіковані за їх значущістю в контексті доходів підприємства. Метод ABC-аналізу дозволяє класифікувати товари на групи А, В та С в залежності від їхнього впливу на фінансові показники.

ABC аналіз допомагає приймати більш обґрунтовані рішення стосовно закупівель, зберігання та використання товарів. Компанії можуть використовувати цей аналіз для визначення, які товари потребують більшого контролю та уваги, а які можуть бути віднесені до менш пріоритетних категорій. Це особливо корисно в умовах обмежених ресурсів, де необхідно оптимізувати витрати та максимізувати прибуток.

Bosch, відомий світовий виробник електроніки та обладнання, активно використовує ABC-аналіз для управління своїми запасами. Цей метод дозволяє Bosch ефективно класифікувати та управляти широким асортиментом своєї продукції. Використання ABC-аналізу допомагає компанії оптимізувати свої логістичні витрати та підвищити ефективність загального процесу управління запасами.

Одним із найпоширеніших методів управління запасами є метод економічного розміру замовлення (EOQ). Цей метод дозволяє визначити оптимальний розмір замовлення, який мінімізує загальні витрати управління запасами, включаючи витрати на утримання запасів та витрати на замовлення.

Використання EOQ особливо актуальне для компаній, що працюють у сферах з високим оборотом запасів, таких як роздрібна торгівля, виробництво та дистрибуція. Наприклад, міжнародна роздрібна мережа Walmart ефективно використовує метод EOQ для управління своїми запасами, особливо в контексті широкого асортименту товарів. Walmart аналізує дані про продажі, прогнози попиту та витрати на зберігання, щоб визначити оптимальний обсяг замовлень для кожного товару.

Завдяки точному використанню EOQ, Walmart здатний мінімізувати загальні витрати на управління запасами, уникаючи перевантаження складських приміщень непотрібними запасами, а також знижуючи ризики, пов'язані з дефіцитом товарів. Такий підхід не лише покращує ефективність внутрішніх операцій компанії, але й забезпечує високий рівень задоволення клієнтів завдяки стабільній наявності товарів.

Використання технологій, таких як RFID (радіочастотна ідентифікація) та Інтернет речей (IoT), дозволяє підприємствам в реальному часі відстежувати рух товарів і вести точний облік запасів [5].

Один з визначних прикладів застосування RFID та IoT в управлінні запасами — це німецький автомобілебудівний концерн BMW. Вони впровадили систему RFID у своєму виробництві для точного відстеження компонентів та готових автомобілів на різних етапах збірки та логістики. Це дозволяє BMW ефективно управляти запасами, забезпечуючи точний контроль над наявністю необхідних деталей та зменшуючи ризики затримок у виробництві. Технологія IoT відіграє ключову роль в автоматизації цих процесів, забезпечуючи BMW можливість збору великих обсягів даних про стан запасів та відповідно оптимізувати логістику та планування закупівель.

Можна виділити ще один підхід в управлінні запасами — Cross-Docking. Використовуючи цю систему, товари швидко переходять від етапу отримання до відправки, уникаючи необхідності довгострокового зберігання. Це підвищує загальну ефективність ланцюжка постачання, знижуючи витрати та оптимізуючи час доставки.

Хорошим прикладом компанії, яка ефективно використовує Cross-Docking у своїх логістичних операціях, є міжнародний ритейлер ІКЕА. Відома своїм інноваційним підходом до управління ланцюгом постачання, ІКЕА використовує Cross-Docking для забезпечення швидкої та ефективної роботи своїх глобальних розподільчих центрів. Товари, які надходять в ці центри, швидко сортуються та перенаправляються до відповідних магазинів ІКЕА, мінімізуючи час зберігання та оптимізуючи процеси доставки. Цей підхід допомагає ІКЕА не тільки знизити витрати на зберігання, але й забезпечити високий рівень задоволеності клієнтів, завдяки швидкій та ефективній доставці продукції.

Для управління запасами також використовуються більш складні математичні моделі, такі як MRP. Вхідні дані для цих моделей включають обсяги транзакцій, вартість замовлень, витрати на зберігання та інші виробничі витрати [9].

Розглянуті підходи можуть застосовуватися окремо чи комбінуватися в залежності від конкретних потреб та характеристик підприємства.

Використання сучасних моделей управління запасами дозволяє вирішувати питання формування оптимальної виробничої програми підприємства, інвестування виробництва, а також допомагає здійснювати стратегічне планування розвитку підприємства [10].

Завдяки комплексному підходу до управління запасами можна підвищити гнучкість та швидкість реакції підприємства на динамічні умови ринку [8].

Висновки. Одним із головних завдань в умовах ринку є підвищення ефективності діяльності підприємства шляхом оптимізації використання його ресурсів. Кожне підприємство повинно враховувати свої потреби та попит споживачів для вибору ефективного методу управління запасами. Саме від цього залежить фінансове положення компанії, адже стан товарних запасів призводить як до грошових надходжень, так і до витрат.

Список літератури

1. Бурлан С.А., Панченко І.М. Облікове забезпечення управління товарними запасами на підприємствах оптової торгівлі. Ефективна економіка. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7422>. (дата звернення 15.12.2023).
2. Вербицький К.В., Скляренко А.Л. Маркетингова концепція управління матеріальними запасами в бізнес структурах. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціальноорієнтованій системі управління підприємством: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. (14 – 15 квітня 2022 р. м. Полтава), 2022. С. 732-734.
3. Воронова Н., Нестеренко М., Чернишова Н. Запаси та їх класифікація. Податки & бухоблік. Харків, 2018. №50. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/june/issue-50/article-37370.html> (дата звернення: 16.11.2023)
4. Гамалій В.Ф., Романчук С.А. Вибір базових даних для оптимального керування запасами в економіко-організаційних системах з використанням імітаційного моделювання. URL: https://core.ac.uk/display/81587821?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1/. (дата звернення 18.12.2023).
5. Круш П. В., Орлюк Ю.В. Теоретичні основи управління матеріальними запасами підприємств. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Київ, 2017. № 14. С. 239-245.
6. Логістичне управління запасами: навчально-методичний комплекс дисципліни: навч. посіб. для студ. спеціальності 073 «Менеджмент» / уклад.: І.С. Луценко. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 69 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/41161/1/Log_Upr_Zapas_Lutsenko.docx.pdf (дата звернення: 16.11.2023)
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси». Затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 751/4044 [Чинний від 1999-11-02]. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (дата звернення: 15.11.2023)
8. Пишнограєв І.О., Омельченко Ю.В. Моделювання управління запасами підприємства в умовах невизначеності попиту. Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. 2020. Вип. 14. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/37811/>
9. Chavarria A. Material Requirements Planning (MRP): How It Works, Pros and Cons. Investopedia. 2022. URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/mrp.asp> (дата звернення: 16.11.2023)
10. Kulyk A., Fokina-Mezentseva K., Boretska N., Bilousov A., Prokhorchuk S. Inventory Management at the Enterprise in the Field of Probability Models. Scientific Horizons. 2021. № 24(5). P. 81-91. URL: https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Horizons_Vol.24,%20No.5_81-91.pdf (дата звернення: 18.11.2023)

References

1. Burlan, S. A., Panchenko, I.M. (2019). Accounting for inventory management at wholesale enterprises. *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7422> (Accessed 4 Nov 2023).
2. Verbytskyi K.V., Sklyarenko A.L. (2022). Marketing concept of inventory management in business structures. Actual problems and prospects for the development of accounting, analysis and control in a socially oriented enterprise management system: Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. (April 14-15, 2022, Poltava), 732-734. Retrieved from https://core.ac.uk/display/81587821?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1/ (Accessed 7 Nov 2023).
3. Voronova, N., Nesterenko, M. and Chernyshova, N. (2018), Inventories and their classification, *Podatky & bukhoblik*, [Online], 50. Retrieved from <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/june/issue-50/article-37370.html> (Accessed 16 Nov 2023)
4. Hamalii V.F., Romanchuk S.A. Vybir bazovykh danykh dlia optymalnoho keruvannia zapasamy v ekonomiko-orhanizatsiinykh systemakh z vykorystanniam imitatsiinoho modeliuvannia. Retrieved from https://core.ac.uk/display/81587821?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1/ (Accessed 7 Nov 2023).
5. Krush, P.V., Orljuk, Y.V. (2017), The theoretical basis of enterprise inventory management. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, 14, . 239-245.
6. Lutsenko, I.S. (2021), Lohistychne upravlinnia zapasamy: navchalno-metodychnyi kompleks dystsypliny [Logistic management of stocks: educational and methodical complex of discipline], KPI im. Ihoria Sikorskoho, Kyiv, Ukraine, Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/41161/1/Log_Upr_Zapas_Lutsenko.docx.pdf (Accessed 16 Nov 2023).
7. Ministry of Finance of Ukraine (1999). National Regulation (Standard) of Accounting 9 "Inventories, [Online], Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (Accessed 15 Nov 2023)
8. Pyshnohraiev I.O., Omelchenko Yu.V. (2020). Modeling of enterprise inventory management in conditions of demand uncertainty. *Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh*, 14. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/37811/> (Accessed 7 Nov 2023).
9. Chavarria A. Material Requirements Planning (MRP): How It Works, Pros and Cons. Investopedia. 2022. Retrieved from <https://www.investopedia.com/terms/m/mrp.asp> (Accessed 16 Nov 2023).
10. Kulyk A., Fokina-Mezentseva K., Boretska N., Bilousov A., Prokhorchuk S. (2021). Inventory Management at the Enterprise in the Field of Probability Models. *Scientific Horizons*, 24(5), 81-91. Retrieved from https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Horizons_Vol.24,%20No.5_81-91.pdf (Accessed 18 Nov 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

ОЦІНКА ЯКОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ КВАЛІМЕТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Кошельок Г.В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: galas2811@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0331-0592

Жамбей Т.В., аспірантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: shambei.tanya@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-0086-2591

***Анотація.** У статті розглянуто один із показників ефективності управління інформацією, а саме якість інформації. Виділено складність та неоднозначність показника. Визначено основні характеристики цього поняття, виділено схему взаємозв'язків ієрархічних рівнів характеристик цього показника. Методичною основою дослідження є кваліметричне моделювання. Цей метод є потужним інструментом для аналізу якості, оскільки він дозволяє зіставити характеристики на різних рівнях і визначити їх вплив на загальний показник. Цей підхід допомагає виявити «слабкі місця» інформаційного потоку, що дозволяє зосередитись на їх удосконаленні та покращенні. Результатом дослідження є оцінка якості інформації ТОВ «Альфа-Сталь» за допомогою кваліметричного моделювання. Надано практичні рекомендації щодо удосконалення якості інформації на підприємстві.*

***Ключові слова:** інформація, якість інформації, кваліметричне моделювання, ефективність управління інформацією, ієрархічність характеристик.*

EVALUATION OF INFORMATION QUALITY USING QUALIMETRIC MODELING

Koshelok Halyna, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economy of enterprise and Business Organization, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: galas2811@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0331-0592

Zhambei Tetiana, Postgraduate Student, Department of Economy of enterprise and Business Organization, Odessa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: shambei.tanya@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-0086-2591

***Abstract.** The article considers one of the indicators of the effectiveness of information management, namely the quality of information. The definition of quality is a complex concept that reflects the effectiveness of all aspects of the organization. The main characteristics of this concept are defined, the scheme of interrelations of hierarchical levels of characteristics of this indicator is allocated. It was proposed to consider the following categories as the characteristics of the second level for assessing the quality of information: information security, information environmental friendliness, information relevance, information reliability and management value of information. The methodological basis of the study is qualimetric modeling. This method is a powerful tool for quality analysis, as it allows you to compare characteristics at different levels and determine their impact on the overall indicator. This approach helps to identify information weaknesses, allowing you to focus on improving and improving them. Despite the fact that this approach is based on expert assessments, the development of evaluation tools from qualimetric positions will allow to quantify the quality of work of any management object. The result of the study is the assessment of the quality of information of Alfa-Stal LLC using qualimetric modeling. The 5 of the main business processes that take place at the enterprise were identified, namely: planning of goods movement, resource business process, warehouse process and product accounting, accounting and management of the enterprise, the process of marketing products and the process of service logistics. Then experts were identified to assess the quality of information of each business process in the enterprise and based on the estimates obtained, a comprehensive integrated indicator was calculated for each business process. Assessment of the quality of information showed that the lowest quality of the information that accompanies the processes of accounting and management of the enterprise. Practical recommendations for improving the quality of information in the enterprise are provided, namely, the organization of control over the flow of information from departments to the accounting department and the management of the enterprise.*

***Key words:** information, information quality, qualitative modeling, information management efficiency, hierarchical of characteristics.*

JEL Classification: O310, L810, L850.

Постановка проблеми. Сучасний світ, в якому ми живемо, надзвичайно складний. Кожного дня нас оточує безліч різноманітних елементів, які потрібно враховувати, аби прийняти правильне рішення. Ці фактори є взаємозалежними, переплітаючись між собою та впливаючи на наше життя. Навіть найдрібніша дія може мати велике значення в майбутньому. І все це є величезною кількістю інформації, яку потрібно опрацювати задля прийняття будь-якого рішення: управлінського чи особистого. У роботі [1, с. 52] відзначено, що «інформація проникає у всі пори життя людей і суспільства, а життя неможливе в інформаційному вакуумі».

У таких умовах якість інформації стає важливим фактором ефективного управління інформаційними ресурсами. Це складна категорія для визначення та оцінювання. Але існують методи оцінки, які дозволяють оцінити якість послуги або продукції на підприємстві. Одним із таких методів є кваліметричне моделювання. Цей метод розглядає оцінку якості у вигляді комплексного показника, який складається з характеристик декількох рівнів. Такий підхід дозволяє не тільки оцінити якість, але й визначити характеристики, які потребують удосконалення або, навпаки, мають високі значення. Автори використовують даний метод для оцінки якості інформації підприємства оптової торгівлі ТОВ «Альфа-Сталь», що дозволить оцінити даний показник та надати рекомендації щодо вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кваліметричного моделювання висвітлені в наукових публікаціях таких авторів як В. І. Гриценко, Л. І. Бажан, Л. М. Сатир, Р. П. Задорожна, А. В. Непочатенко, О. І. Кепко. Натомість питання якості інформації вивчали Л. В. Боровік, Г. В. Кошельок, А. С. Карнаушенко, В. С. Петренко, В. М. Панасюк. Незважаючи на опрацьованість багатьох аспектів щодо критеріїв оцінювання якості інформації, питання особливостей використання необхідних інструментів залишаються не повністю вирішеними.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі вченими було сформовано критерії та певний інструментарій до оцінки якості інформації, але загально визнаного підходу до оцінки якості інформації ще не сформовано.

Мета дослідження. Мета статті – уточнити та запропонувати власний підхід до оцінки якості інформації за допомогою кваліметричного моделювання, обґрунтувати основні показники оцінки якості інформації.

Основний матеріал. У сучасному світі інформація – це одна з головних рушійних сил економічного розвитку та позитивних соціальних змін у суспільстві. Розвиток інформаційних технологій у глобальному середовищі призвів до того, що у сучасній економіці інформація стала ключовим поняттям, а інформаційний сектор економіки – найбільш популярним [2, с. 194]. Також вчені наголошують, що «...інформація – це особливий ресурс, який ґрунтується на ідеях і знаннях, отриманих та нагромаджених у результаті науково-технічної діяльності, а також представлений у формі, придатній для збирання, реалізації та відтворення...» [3, с. 77].

Звісно для кожного підприємства ефективне управління інформаційними ресурсами є першочерговою задачею. Якісна організація інформаційних потоків на підприємстві, через які циркулює інформація забезпечує ефективну роботу кожного працівника підприємства і суттєво впливає на результат діяльності всього підприємства.

Вчені зазначають, що «...ефективне використання інформаційного забезпечення спрямоване на отримання результативності в частині реалізації не тільки його повсякденних завдань, але й стратегічних цілей економічного розвитку, що потребує новітніх підходів до оцінки інформаційних ресурсів з боку їхньої доцільності та економічності. З метою посилення конкурентних позицій підприємства необхідно підвищувати рівень інформаційного забезпечення, що дасть можливість збільшити оперативність та чіткість у прийнятті управлінських рішень та стабілізації його фінансового стану...» [4, с. 413].

Важливою характеристикою інформації є її якість. Це поняття є доволі складним і неоднозначним. Крім того визначення якості є складною концепцією, яка відображає ефективність всіх аспектів діяльності організації. Ця проблема багато разів вивчалася науковими співтовариствами та експертами. Не можна недооцінювати роль міжрегіональної громадської організації «Академія проблем якості» у формуванні сучасного уявлення про якість. Діяльність цієї організації сприяла розвитку концепції, визнаної однією з основних категорій, що визначає успішний розвиток людини та суспільства, а також впливає на спосіб життя та соціально-економічну основу. Тому існує багато розробок і досліджень в області

інформаційних технологій в різних галузях, але досі немає досліджень критеріїв якості та методів її оцінки.

Одним із методів оцінки якості інформації є кваліметричний підхід, а саме кількісне оцінювання якісних показників. Незважаючи на те, що цей підхід базується на експертних оцінках, розробка оціночного інструментарію саме з кваліметричних позицій дозволить кількісно визначити якість роботи будь-якого об'єкту управління. Для визначення вагомості кожного фактору та критерію використовується експертне оцінювання. Зазначимо, що реалізація методу експертних оцінок включає такі етапи: 1) формування мети та завдань експертного оцінювання; 2) формування експертної групи; 3) формування переліку пріоритетних критеріїв; 4) проведення експертизи; 5) обробка та аналіз результатів експертизи; 6) проведення підсумків опитування; 7) визначення рівня узгодженості думок експертів і вироблення відповідних висновків щодо значущості кожного критерію [5, с. 240].

Кваліметрія розглядається як вимірювання й оцінка якості. Її методологія та проблематика концентрується на комплексній і кількісній оцінці якості об'єктів будь-якої природи, в тому числі й інформація. Під кількісною оцінкою в кваліметрії розуміють певну функцію відношення показника якості даної продукції або послуги до показника якості продукції або послуги, прийнятої за еталон або стандарт. Як правило, ця величина є безрозмірною або вираженою у відсотках [6, с. 10].

Процес спочатку класифікують, а потім, залежно від мети визначення показника якості, обирають базові показники, метод їх оцінювання – шляхом вимірювань, випробувань, розрахунків, збору інформації тощо, оцінюють рівень якості, виробляють рекомендації і приймають управлінські рішення [7, с. 21].

Важливим етапом кваліметричного моделювання є відбір характеристик для оцінки вибраного поняття. Деякі вчені вважають, що «...інформаційне забезпечення управління підприємством повинно відповідати таким ознакам, як: достовірність, своєчасність і точність...». [8, с. 19]. Крім того основоположні припущення та якісні характеристики фінансової звітності визначені в Концептуальній основі фінансової звітності (Framework for the preparation of financial statements). Це самостійний документ, він не входить до складу МСФЗ (МСБО). У ньому перераховані й прокоментовані якісні характеристики звітності: зрозумілість, доречність, істотність, достовірність, правдива подача, превалювання суті над формою, нейтральність, обачність, повнота, порівнянність [9, с. 208].

Ці характеристики можна застосувати не тільки для звітності, але і для інформаційних потоків теж. Але цей перелік є неповним на нашу думку. Його можна доповнити (рис. 1).

Наступним кроком буде виділення другого рівня характеристик для оцінки якості продукції. У кваліметрії якість розглядається як ієрархічна сукупність окремих властивостей, важливих для споживачів у готовому продукті. Узагальнена характеристика, яка отримується входять оцінювання параметрів найнижчого рівня, відображає найбільш узагальнене бачення досліджуваної ознаки [10, с. 62]. Авторами запропоновано вважати за характеристиками другого рівня для оцінки якості інформацією такі категорії: безпека інформації, інформаційна екологічність, актуальність інформації, надійність інформації та управлінська цінність інформації (рис. 2).

Безпека інформації – ознака, яка включає в себе такі характеристики, як конфіденційність, достовірність і комплексність. Забезпечення безпеки інформації гарантує, що ваші співробітники можуть переглядати та змінювати потрібні їм дані, не дозволяючи іншим отримати до них доступ. В умовах інформаційних злочинів ця ознака є дуже важливою для діяльності підприємства.

Інформаційна екологічність полягає в оптимізації кількості доступної інформації з урахуванням когнітивної готовності людини, тобто вона повинна отримати стільки інформації, стільки здатна зрозуміти та опрацювати.

Актуальність інформації означає те, що в даний момент часу ця інформація є значимою та релевантною, містить дані, які є актуальними.

Якщо говорити про надійність інформації то це її точність і вірогідність щодо визначених бізнес-процесів, тобто цій інформації «можна довіряти», вона не є спотвореною. І, звісно, інформація повинна служити для прийняття управлінських рішень і бути джерелом, що допомагає приймати ці рішення, а не навпаки, перешкоджати або спричиняти неправильні рішення.

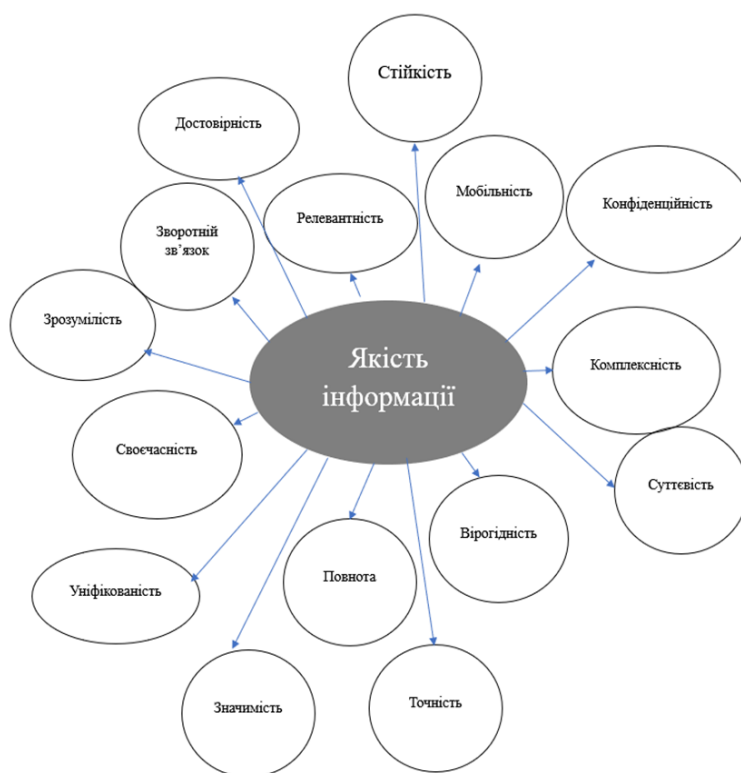

Рис. 1. Система характеристик для оцінки показника «якість інформації» за допомогою кваліметричного методу
Джерело: [7; 5]

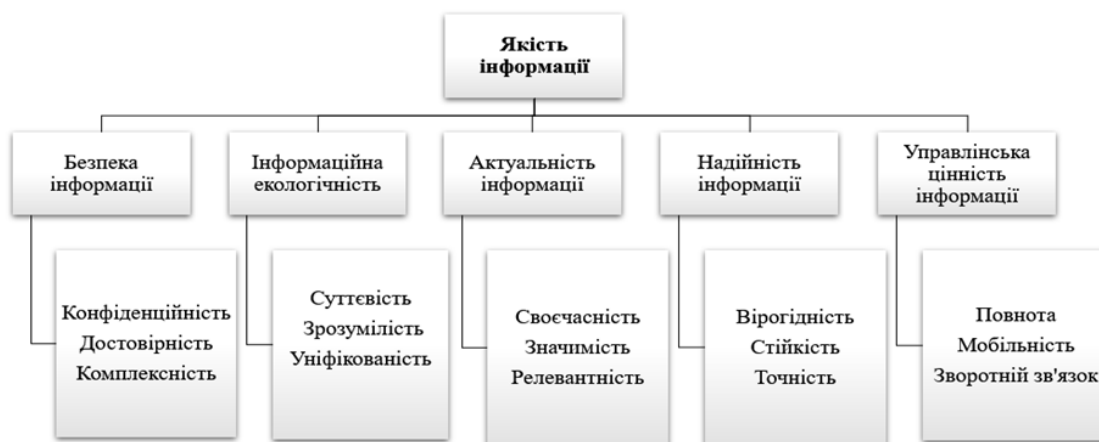

Рис. 2. Схема взаємозв'язків ієрархічних рівнів характеристик показника «якість інформації»

Джерело: удосконалено авторами

І, нарешті, після визначення схеми взаємозв'язків ієрархічних рівнів характеристик ми можемо оцінити якість інформації за допомогою кваліметричного моделювання.

ТОВ «Альфа-Сталь» – підприємство на півдні України, що займається оптовою торгівлею металами та металевими рудами. На ринку вже існує понад 10 років, співпрацює з провідними підприємствами України та Європи.

Авторами визначено 6 основних бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві, а саме: планування товароруху (Б1), ресурсний бізнес-процес (Б2), складський процес та облік продукції (Б3), облік та управління діяльністю підприємства (Б4), процес збуту продукції (Б5) та процес сервісної логістики (Б6). Для оцінки якості інформації кожного бізнес-процесу на підприємстві були визначені експерти з кожного підрозділу та на основі отриманих оцінок був розрахований комплексний інтегральний показник (1) по кожному бізнес-процесу:

$$K_{ki} = \sum K_{ia} * \Phi = \sum ((q_{ia} - q_{br}) / (q_{et} - q_{br})) * B, \quad (1)$$

де K_{ki} – комплексний інтегральний показник якості інформації, $0 < K_{ki} < 1$;

K_{ia} – відносний показник властивості і інформації, $0 < K_{ia} < 1$;

Φ – вагомість ознак другого рівня;

q_{ia} – абсолютний показник ознаки і якості інформації (за нього вважаються середні оцінки експертів);

q_{br} – бракувальне значення показника;

q_{et} – еталонне значення показника;

B – вагомість ознак першого рівня.

Як ми бачимо підприємство має непогані показники оцінки якості інформації по кожному бізнес процесу (табл. 1): найвище значення 0,794 має інформація ресурсного бізнес-процесу, а найнижче значення 0,553 – бізнес-процес обліку та управління діяльністю підприємства.

Таблиця 1

Оцінка якості інформації підприємства ТОВ «Альфа-Сталь» за 2022 р.

Таблиця 1

Питома вага надходжень від сільських територіальних громад до бюджету (загальний та спеціальний фонд) у 2022р.

Ознаки 2-го рівня	Вагомість ознак другого-го рівня (Ф)	Ознаки 1-го рівня	Вагомість ознак 1-го рівня (В)	Середня оцінка експертів (1-5) (інформаційні потоки) (q_{ii})					
				Б1	Б2	Б3	Б4	Б5	Б6
Інформаційна екологічність	0,2	Суттєвість	0,4	4,5	3,7	2,8	4,3	4,0	3,8
		Зрозумілість	0,3	4,1	4,3	3,9	3,3	3,5	2,9
		Уніфікованість	0,3	1,9	2,5	2,4	3,0	4,1	3,9
Безпека інформації	0,2	Конфіденційність	0,35	2,5	3,8	2,9	3,1	4,5	3,8
		Достовірність	0,35	3,5	3,9	3,1	3,2	3,5	3,9
		Комплексність	0,3	2,9	3,1	2,7	2,9	3,2	3,3
Актуальність інформації	0,2	Своєчасність	0,4	4,5	3,9	3,8	4,1	4,2	4,5
		Значимість	0,35	3,2	3,2	3,5	3,8	3,7	3,2
		Релевантність	0,25	3,0	3,1	2,9	2,5	2,7	2,5
Надійність інформації	0,15	Вірогідність	0,4	4,5	4,3	4,0	3,9	3,5	2,9
		Стійкість	0,3	4,0	3,2	2,9	3,7	3,2	2,8
		Точність	0,3	3,2	3,3	2,8	3,2	3,1	3,1

Управлінська цінність інформації	0,25	Повнота	0,35	3,5	4,1	4,0	4,2	4,0	3,2
		Мобільність	0,35	3,2	4,2	2,1	3,5	3,7	3,9
		Зворотній зв'язок	0,3	3,5	3,5	2,9	3,4	2,5	4,1
Комплексна оцінка	1	-	-	0,757	0,794	0,714	0,553	0,697	0,658

Джерело: розраховано авторами

Отже, за результатами оцінки якості інформації підприємства ТОВ «Альфа-Сталь» найнижчякість інформації спостерігається при обліку та управлінні діяльністю підприємства. Це поганий показник, адже цей бізнес-процес здійснює всі функції управління над іншими бізнес-процесами. Авторами рекомендовано посилити контроль та координування руху інформації між відділами підприємства та керівництвом підприємства а також відділом бухгалтерського обліку. Це може бути розробка чіткої структури інформаційного документу, що надається кожним відділом, періодичність надання інформації, графік надання інформації тощо. Потрібно забезпечити неперервний рух інформації між керуючим відділом та всіма іншими відділами підприємства

Висновки. Отже якість інформації є важливою складовою ефективності управління інформаційними ресурсами на підприємстві. Такий метод оцінки, як кваліметричне моделювання дозволяє оцінити такий складний і комплексний показник як «якість інформації», виділивши декілька рівнів властивостей даної категорії. Потім, сформувавши групу експертів, яка оцінює якість інформації за поданими ознаками та розрахувати комплексний інтегральний коефіцієнт якості інформації. Цей коефіцієнт надає можливість оцінити якість інформації кожного бізнес-процесу на підприємстві та розробити практичні рекомендації щодо удосконалення управління інформаційними потоками на підприємстві.

Список літератури

1. Седікова І. О., Козак К. Б., Седіков Д. В. Управління персоналом в умовах глобальних інформаційних процесів. Економіка харчової промисловості. 2022. Т.14, № 2. С.51-57.
2. Боровік Л.В., Карнаушенко А.С., Петренко В.С. Роль інформації у формування глобальної економіки та економічного розвитку суспільства. Вісник ХНТУ. 2021. 1(76). С.192-197.
3. Смолич Д. В., Тимошук І. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та модель управління в сучасних умовах господарювання. Економічний простір. 2020. № 153. С. 75-82.
4. Панасюк В. М. Сучасний інструментарій інформаційного забезпечення: обліковий та управлінський аспект. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. № 25. С. 412-417.
5. Хлебнікова Т. М. Кваліметричний підхід до оцінювання рівня моніторингу управління якістю роботи персоналу організації. Розвиток системи управління організацією: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (19–20 травня 2022, Харків, Україна). С. 237-244.
6. Гриценко В. І., Бажан Л. І. Кваліметричний підхід до моделювання оцінки синергетичного ефекту функціонування транспортно-логістичної системи. Системи керування та комп'ютери. 2021. № 2-3. С. 3-19.
7. Сатир Л. М., Задорожна Р. П., Непочатенко А. В., Кепко О. І. Аналітичний кваліметричний підхід до оцінки якості продукції як інструмент прийняття ефективних стратегічних рішень. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 18–24.
8. Романашенко І. О., Смігунова О. В. Роль інформаційного забезпечення в управлінні підприємством. Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти: Збірник матеріалів Міжнародної наукової-практичної конференції, 18 листопада 2022 року. Одеса, ОДАУ. 2022. С. 18-20.
9. Кошельок Г. В. Формування системи ефективного управління грошовими потоками підприємства: дис....д-ра екон. наук: 08.00.04. Одеса, 2021. 505 с.

10. Руденко С. В., Степаненко С. В., Амплілогова К. О. Оптимізація управління споживчим кредитуванням банку на основі оцінки якості його кредитного портфелю. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5, № 4. С. 58–69.

References

1. Sedikova I. O. & Kozak K. B. & Sedikov D. V (2022). Personnel management in the context of global information processes. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*, 14 (2), 51-57 [In Ukrainian].
2. Borovik L.V. & Karushenko A.S. & Petrenko V.S. (2021). The role of information in the formation of global economy and economic development of society. *Visnyk KHNTU*, 1(76), 192-197 [In Ukrainian].
3. Smolych D. V., Tymoshuk I. V. (2020). Resource potential of enterprise: essence, components and management model in modern conditions of management. *Ekonomichnyy rozmakh*, 153, 75-82 [In Ukrainian].
4. Panasiuk V. M. (2020) Modern tools of information support: accounting and management aspect. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 25, 412-417 [In Ukrainian].
5. Khliebnikova T. M. (2022). Qualimetric approach to assessing the level of monitoring of quality management of the organization's personnel. *Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation], *Rozvytok systemy upravlinnia orhanizatsiieiu* [Development of the organization management system]. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 237-244 [In Ukrainian].
6. Hrytsenko V. I. & Bazhan L. I. (2021). Qualimetric approach to modeling the assessment of the synergistic effect of the functioning of the transport and logistics system. *Systemy upravlinnya ta komp'yutery*, 2-3, 3-19 [In Ukrainian].
7. Satyr, L. & Zadorozhna, R., & Nepochatenko, A. and Kepko, O. (2021). Analytical qualimetric approach to product quality assessment as a tool for making effective strategic decisions, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 17, 18–24 [In Ukrainian].
8. Romanashenko I. O. & Smihunova O. V. (2022). The role of information support in enterprise management. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], *Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky: svitovi ta natsional'ni aspekty* [Problems and prospects of economic development: world and national aspects]. Odesa: Odesa State Agrarian University, 18–20 [In Ukrainian].
9. Koshelek H. V. Formation of a system of effective management of enterprise cash flows. (Abstract of D. Sc. Thesis). *Economics and Enterprise Management*. Odesa: Odesa National Economic University
10. Rudenko S. V. & Stepanenko S. V. & Amplilohova K. O. (2020). Optimization of management of consumer lending to the bank based on an assessment of the quality of its loan portfolio. *Ukrayins'kyu zhurnal prykladnoyi ekonomiky i tekhnolohiy*, 5(4), 58-59 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.12.2023

Прийнята до публікації 15.12.2023

УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Літвінов О. С., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: litvinov_a213@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Онищук В. С., студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: viktorionishchuk0616@gmail.com

***Анотація.** Метою даної статті є удосконалення концепції управління складськими запасами торговельних компаній в період повномасштабного вторгнення в Україні, виявлення ресурсів та потенціалу, які можуть бути використані для підвищення ефективності управління запасами, а також розробка практичних рекомендацій щодо цього. У роботі використані методи теоретичного аналізу, синтезу, дедуктивний та індуктивний методи порівняння, узагальнення. Розглянуто ключову роль управління запасами в контексті ефективного управління оборотним капіталом на підприємствах України в період воєнних дій. Надано авторське визначення поняттю «управління запасами». Розглянуто методи управління запасами на торговельних підприємствах і обґрунтовано переваги ABC-XYZ аналізу для оптимізації запасів вітчизняних торговельних підприємств в період повномасштабного вторгнення.*

***Ключові слова:** товарні запаси, управління запасами, ABC аналіз, XYZ аналіз, ефективність, торговельне підприємство.*

INVENTORY MANAGEMENT IN COMMERCIAL ENTERPRISES OF UKRAINE DURING A FULL-SCALE INVASION

Litvinov Oleksandr, Doctor of Economics, Professor of the Department of Business Economics and Business Organization, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: litvinov_a213@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Onyshchuk Viktoriia, 6th-year student of specialty 076 "Entrepreneurship, trade and stock market activity", Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: viktorionishchuk0616@gmail.com

***Abstract.** The purpose of this article is to find the optimal concept of inventory management of trading companies during the period of full-scale invasion in Ukraine.*

Methods: methods of theoretical analysis, synthesis, deductive and inductive methods of comparison, generalization, and comparison were used.

The article considers the key role of inventory management in the context of effective working capital management at Ukrainian enterprises during the period of military operations. The author's definition of the concept of "inventory management" is given. The paper considers an important aspect of inventory management at trade enterprises and proposes to use ABC-XYZ analysis to optimize the inventory management process. ABC-XYZ analysis is a tool that allows you to classify goods based on their importance and variability in demand, which is especially important for trade-related enterprises. This article outlines the benefits of this approach for implementation in trade enterprises, which would help improve the efficiency of inventory management and adapt them to the realities of a full-scale invasion.

The article discusses in detail the process of classifying goods using ABC-XYZ analysis. The application of this approach helps enterprises to reduce inventory, optimize working capital and improve asset turnover, which contributes to the profitability of enterprises.

The overall conclusion of the article is that proper inventory management using ABC-XYZ analysis is critical to optimize the working capital of an enterprise, increase its competitiveness and achieve financial sustainability in today's business environment under full-scale invasion.

This article serves as a useful source of information for managers and specialists in the field of logistics and supply chain management in trading enterprises, as well as all specialists related to ordering in companies seeking to improve their inventory management processes and achieve greater efficiency in this area.

***Key words:** commodity stocks, inventory management, ABC analysis, XYZ analysis, efficiency, ABC -XYZ analysis.*

JEL Classification: M210.

Постановка проблеми. Галузі, які швидко розвиваються, як от торгівля, потребують постійної підтримки ефективної системи управління запасами, щоб у потрібний час мати необхідну кількість товарів, бажаних клієнтом, на полиці. Оптимізація запасів з урахуванням терміну придатності товарів є складним завданням для більшості галузей. Підвищення ефективності оптимізації запасів є основним фактором у визначенні прибутковості будь-якої галузі, а в торгівлі у першу чергу. На підприємствах світу використовуються різні інструменти для управління запасами, такі як економічна кількість замовлення, мінімальна кількість замовлення, точно вчасно, аналіз ABC-XYZ і норми зберігання запасів тощо. На даний момент компаніям України частина концепцій управління запасами не доступна, а інші потребують пристосування до теперішніх умов, оскільки через повномасштабне вторгнення РФ на територію країни, постійні обстріли цивільної та промислової інфраструктури виникають проблеми з логістикою та її дорожчанням. Неможливо передбачити попит та можливість поставки, неможна гарантувати наявність товару на складах постачальників завтра, та взагалі наявність цілих складів постачальників наступної миті. Тому виникає необхідність в пошуку нових концепцій управління запасами чи модернізації та пристосування наявних, що б могли допомогти оптимізувати витрати і зменшити всі пов'язані ризики, та пристосувати підприємства під реалії війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Успішна діяльність будь-якого підприємства залежить від ефективного використання його оборотних коштів, серед яких одне з ключових місць посідають виробничі запаси. Без достатньої кількості запасів підприємство не має змоги задовольнити потреби клієнтів чи споживачів, що призводить до зниження прибутку та втрати конкурентоспроможності на ринку. Це особливо актуально для компаній, що працюють в умовах нестабільної економіки та мають загрозу виникнення кризових явищ у діяльності.

Обрання правильної концепції управління товарними запасами для підприємства має ключове значення, оскільки це впливає на його ефективність та конкурентоспроможність. Вірно підібрана концепція дозволяє оптимізувати рівень запасів, зменшувати витрати на утримання запасів, підвищувати оборотність активів та задовольняти потреби клієнтів. Це також допомагає уникнути надмірного чи недостатнього рівня запасів, що може призвести до фінансових втрат або втрати клієнтської довіри. Управління запасами є стратегічно важливим елементом оптимізації бізнес-процесів та досягнення успіху на ринку.

Проблемами управління запасами зокрема торговельних підприємств присвячені роботи багатьох вчених, в тому числі таких як Холмберг О., Остерлінд Х., Марченко В.М., Башилова В.П., Мазур О.Й., Ромащенко О. С., Багрій К.Л., Бердникова Т.Б., Волошина С.В., Колесниченко А.Ю., Куць Т., Новіцький Н.І. та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте зміна умов господарювання та реалії економіки під час дії в Україні воєнного стану потребує подальшого дослідження процесу оптимізації методичних підходів до аналізу виробничих запасів саме на торговельних підприємствах.

Мета дослідження. Метою даної статті є удосконалення концепції управління складськими запасами торговельних компаній в період повномасштабного вторгнення в Україну, виявлення ресурсів та потенціалу, які можуть бути використані для підвищення ефективності управління запасами, а також розробка практичних рекомендацій щодо цього.

Основний матеріал. Запаси виступають важливою складовою господарської діяльності будь-якої компанії. Товарні запаси відносяться до оборотних активів. Підвищити ефективність діяльності торговельної компанії можна шляхом оптимізації використання та формування товарних запасів, що дозволить підвищити оборотність активів, підвищити якість, знизити ціни на товари, зменшити витрати на списання протермінувань та бою. Недостатній облік і аналіз запасів підприємства може призвести до втрати контролю над витратами цих запасів та умовами зберігання цих запасів в структурних підрозділах, де можуть виникати зловживання на списаннях та халатність щодо умов та термінів зберігання. Для повного аналізу запасів на будь-якому підприємстві використовуються дані, представлені у формах фінансової звітності, а саме: Форма №1 «Баланс», №5 «Примітки до річної фінансової звітності», №1-підприємство, відомості про обороти за звітний період, внутрішні оперативні, квартальні та річні звіти тощо. Запаси належать до низько ліквідних активів, тобто тих, що повільно реалізуються. Вони можуть бути реалізовані або використані за бартером для погашення боргів суб'єкта господарювання. Запаси – це частина оборотних активів, яка не може бути безпосередньо реалізована та піддається впливу ринкових змін та інфляційних

процесів.

Одним з важливих аспектів управління запасами на підприємстві є їх класифікація, оскільки, по-перше, класифікація дозволяє аналізувати рух товарів на ринку і пристосовувати маркетингові стратегії під конкретні категорії товарів. Наприклад, реклама, знижки, або акції можуть бути спрямовані на певні групи товарів для підвищення їхньої популярності, а для цього вони повинні бути в достатній кількості, аби задовільнити попит. На рис.1 згруповано основні уявлення про класифікаційні ознаки товарних запасів та наведено їх види.

По-друге, класифікація товарних запасів може допомогти у вирішенні питань щодо логістики та доставки. Різні товари можуть мати різні потреби у транспортуванні, зберіганні та управлінні запасами і це допомагає підприємствам оптимізувати процеси доставки. Також класифікація товарних запасів дозволить точніше планувати обсяги закупівель для різних категорій товарів. Підприємства можуть враховувати сезонність та попит на товари певних категорій, щоб забезпечити належний рівень запасів на кожен конкретний момент часу і застерегти компанію від надмірної закупівлі товарів з швидкоплинним попитом.

Загалом, класифікація товарних запасів на підприємствах сфери торгівлі сприяє покращенню всіх аспектів управління запасами, допомагає збільшити прибутковість, знизити зайві витрати та відповідати потребам споживачів більш точно.

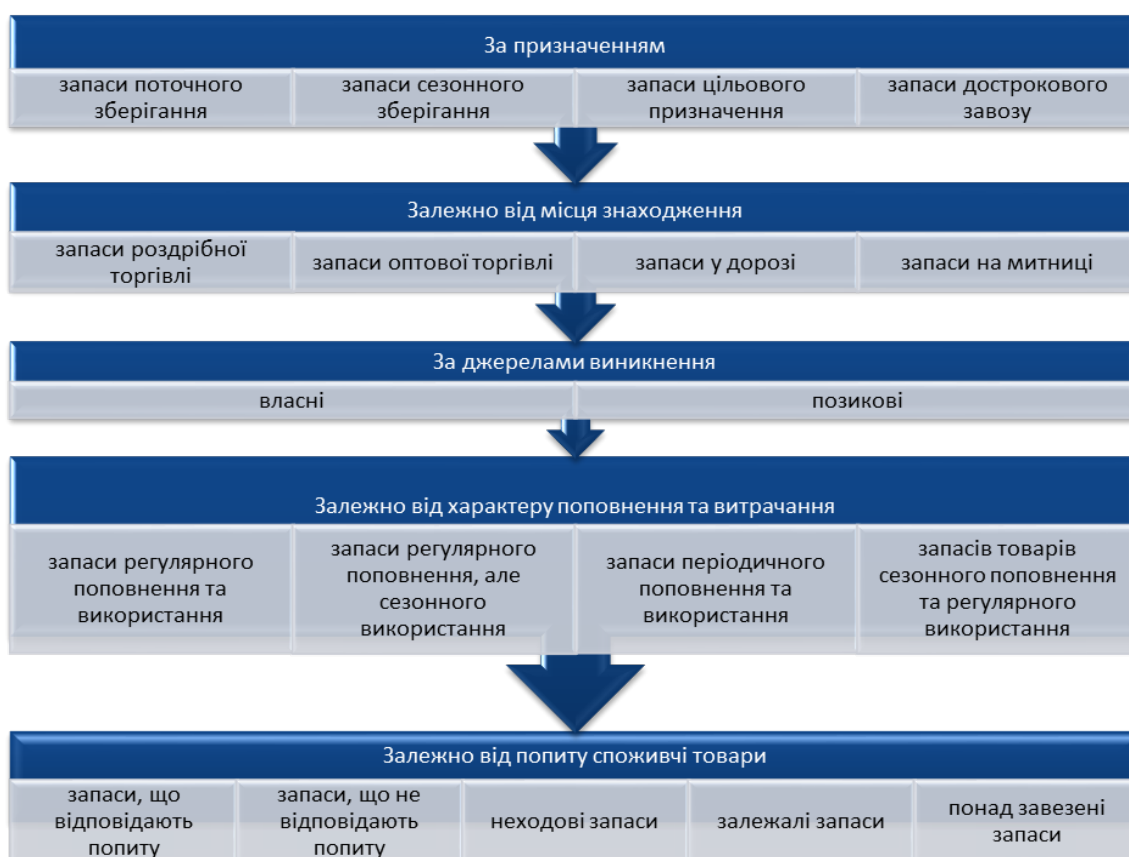

Рис. 1. Класифікація товарних запасів торговельних підприємств

Джерело: складено авторами на основі [1, 6, 11, 14]

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ бізнес в Україні серйозно постраждав. Підприємці зазнали значних втрат і основною їх ціллю було адаптуватись до змін. Протягом останнього року економіка країни відчуває наслідки кровопролитного конфлікту з РФ і компанії, оговтавшись від шоку вторгнення, змушені адаптуватися до нових, більш вимогливих умов. Опитування підприємців показало, що кількість замовлень, що отримує український бізнес за останній рік коливалась і на момент червня 2023 року цей показник впав близько на 54,3% підприємств (рис. 2).

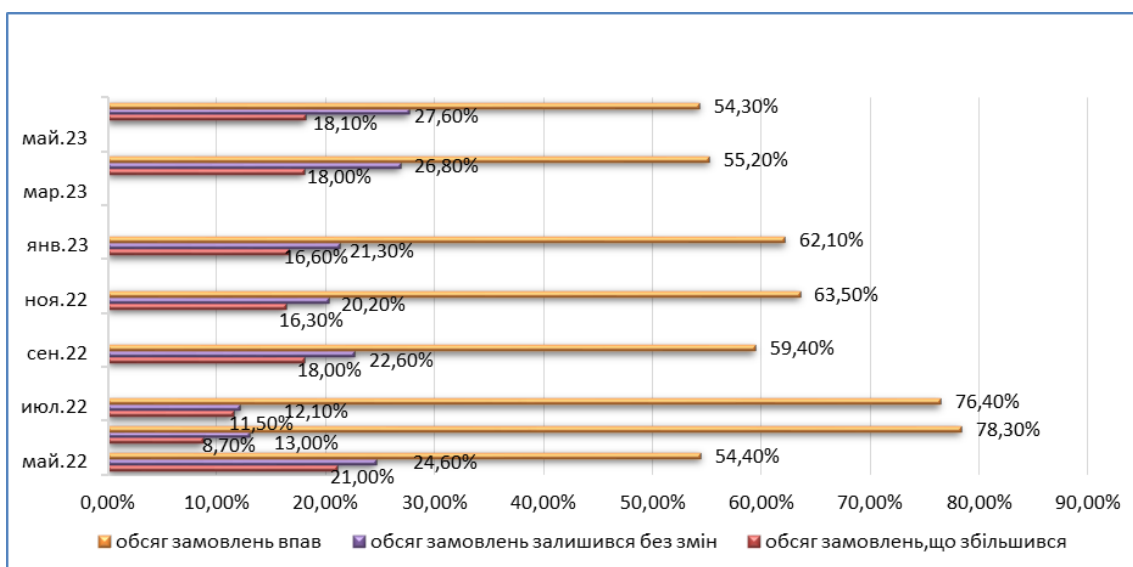

Рис. 2. Кількість замовлень, що отримують вітчизняні підприємства за травень 2022 – травень 2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [17]

Оскільки рівень запасів компанії загалом часто залежить від попиту і кількості замовлень, доцільно розглянути, як змінювався рівень товарних запасів на підприємствах України (рис. 3).

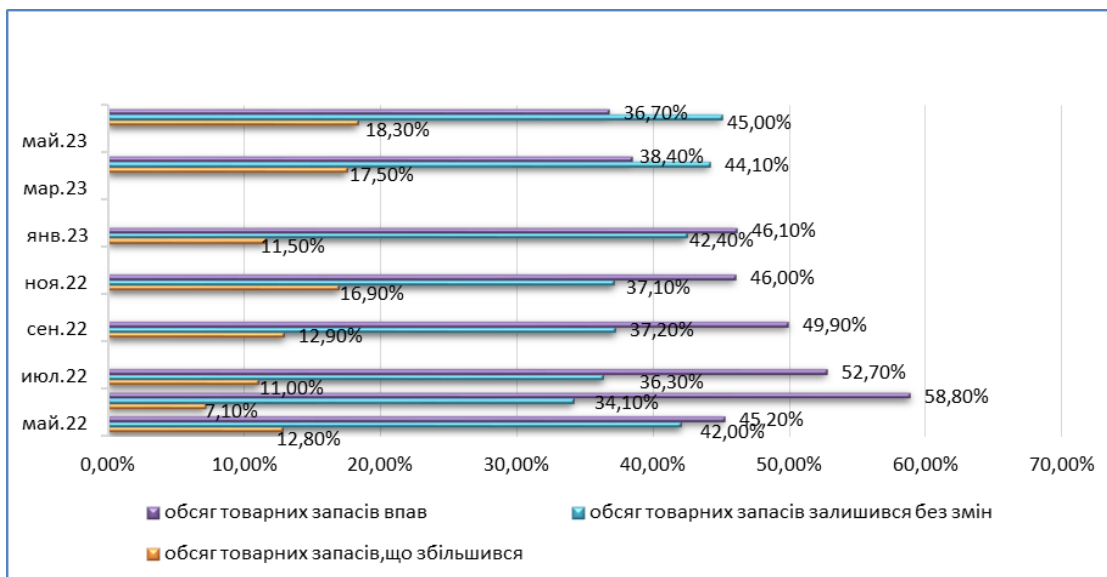

Рис. 3. Обсяг товарних запасів на підприємствах України за травень 2022 – травень 2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [17]

Повномасштабне вторгнення спричинило раптові зміни у попиті на товари через зміну пріоритетів споживачів. Це частково впливало на рівень залишків, оскільки підприємства намагались реагувати, збільшуючи або зменшуючи запаси товарів в залежності від попиту.

Під час війни збільшилась необхідність поповнення запасів через ускладнення логістики чи вірогідність нестачі певних товарів на ринку через певний період. Така ситуація пов'язана із знаходженням виробничих потужностей на території бойових дій чи потрапляння логістичних вузлів, чи то виробництва, під обстріли або в окупаційну зону.

Всі перераховані вище та безліч інших факторів впливають на рівень товарних

залишків під час повномасштабного вторгнення, змушуючи підприємства адаптуватися до швидкозмінних умов у розподілі та управлінні запасами. Однак підприємствам важливо не просто нарощувати, а і оптимізувати рівень своїх товарних залишків, мінімізувавши затрати на їх утримання та логістику, при цьому зменшивши ризики залишитись без товару в певний період часу.

Вивчаючи підходи до управління запасами на підприємствах України в період повномасштабного вторгнення важливо приділити увагу і розумінню сутності самих термінів «запаси» та «управління». У цілому, розуміння сутності цих понять стає фундаментом для розробки та впровадження стратегій управління запасами, що дозволяють підприємствам ефективно функціонувати навіть у періоди надзвичайних подій, забезпечуючи при цьому стійкість та успішність діяльності.

На думку Бруханського Р.Ф. запаси можна кваліфікувати, як активи, що утримуються для подальшого продажу за умов господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва, утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [7]. Однак таке трактування можуть мати запаси виробничого підприємства.

Вивчаючи запаси саме з точки зору торговельного підприємства Сотник І.М. стверджує, що вони є сукупністю товарної маси, що знаходиться у сфері обігу і призначена для продажу та служить для задоволення попиту споживачів [16, с. 183]. Окландер М. у своїй праці зазначає, що запаси виступають регулятором між поставками і споживанням, які здійснюються в різному ритмі [15, с. 102]. На думку Живко З.Б., Живко М.О., Живко І.Ю: «Запаси – це ресурси (активи) підприємства, які зберігаються для продажу за умов звичайної господарської діяльності або перебувають у процесі виробництва для такого продажу, або утримуються для споживання у виробничому процесі чи під час надання послуг, а також для управління підприємством (сировина й матеріали, комплектуючі вироби, готова продукція, паливо, будівельні матеріали, товари, малоцінні та швидкозношувані предмети тощо)» [9].

Що стосується поняття "управління", то його визначають як спрямований вплив суб'єкта на об'єкт з метою досягнення конкретних цілей [12].

На основі цитат та поглядів дослідників було сформульовано авторське визначення терміну "управління запасами торговельного підприємства":

Управління запасами торговельного підприємства – це система організаційних заходів та стратегій, спрямованих на підвищення ефективності та контроль за товарно-матеріальними запасами (товарною масою), що знаходяться у сфері обігу та призначені для продажу з метою задоволення попиту споживачів.

Цей процес виступає як посередник між поставками та споживанням, урізноманітнюючи та підтримуючи оптимальний ритм цих процесів. Управління запасами включає в себе стратегічне зберігання та управління ресурсами, необхідними для продажу, а також для забезпечення функціонування підприємства.

Це визначення об'єднує погляди дослідників щодо сутності запасів як товарної маси, яка регулює обіг та є ключовим ресурсом для досягнення цілей торговельного підприємства, а також відображає підхід до управління як системи організаційних заходів та впливу на ці ресурси для досягнення покладених цілей.

Поняття "управління" у контексті управління запасами описує процес контролю, організації та спрямованості на досягнення цілей. Однак розгляд терміну "ефективність" в даному контексті допомагає оцінити результативність цього управління. В умовах посилення конкуренції у сфері торгівлі зростає роль підвищення ефективності управління запасами товарів. Ефективність на думку науковців виступає: «...характеристикою раціональності, економічності певної дії або її результату, розраховується як співвідношення між отриманим ефектом (результатом) діяльності та витратами ресурсами) що його спричинили» [13]. Показники ефективності дають можливість здійснювати стратегічне планування, мінімізувати втрати та максимізувати прибуток через оптимізацію оборотності запасів, їхню вартість і управління попитом. Отже, співвідношення між управлінням і ефективністю важливе для повного розуміння та успішного застосування стратегій управління запасами.

Менеджмент запасів на торговельних підприємствах включає безліч методів розглянемо кілька з них. Концепція DRP (Distribution Requirement Planning) – метод, заснований на прогнозуванні попиту. Використовуються два методи: експоненціальна підгонка та метод ковзної середньої. Другий спосіб використовується частіше через його простоту. Метод ковзної середньої розраховує середнє споживання або виробництво за попередній період і на його основі прогнозує виробництво або споживання в майбутньому періоді [2]. Концепція

DRP передбачає оптимальне планування поставок і управління запасами для забезпечення нормального функціонування ланцюга постачання. Однак, у воєнний період ситуація в країні змінюється радикально: можуть бути порушені маршрути та логістичні вузли, обмежено доступ до ресурсів, руйнування інфраструктури, зміна пріоритетів споживачів, а отже і зміна попиту. Такі умови ускладнюють або навіть перешкоджають впровадженню DRP на підприємствах України, оскільки управління запасами стає непередбачуваним у воєнний час через нестабільність та обмеження, що виникають.

Модель JIT (Just-in-Time чи так звана концепція «нульового запасу») полягає в забезпеченні постачання товарів в точно визначений момент, мінімізуючи витрати на зберігання. Основні переваги цього методу – це зменшення запасів, збільшення оборотності капіталу, і зниження витрат на зберігання [2]. В мирний час концепція JIT виявляється простою в теорії, але досить важка для впровадження й інтеграції у систему управлінського обліку, на практиці. А в умовах воєнного конфлікту, дана модель управління запасами не може бути застосовано на підприємствах торгівлі, через нестабільність постачання, підвищені ризики та потребу в більшому рівні гнучкості та надійності у процесах торгівлі.

Одним із інноваційних підходів у сфері управління запасами торговельних підприємств є концепція VMI (Vendor Managed Inventory - інвентаризація, керована постачальником), яка змінює парадигму управління запасами, передаючи відповідальність за цей процес постачальникам. Даний метод управління запасами є підходом, при якому постачальник бере на себе відповідальність за керування запасами у торговельній компанії. Постачальник моніторить рівень запасів у клієнта, самостійно поповнює або коригує запаси відповідно до попиту з урахуванням реальних потреб. Цей підхід сприяє оптимізації запасів, зниженню витрат на їх утримання та підвищенню ефективності ланцюгів постачання.

Однак в умовах воєнного конфлікту в країні зростає конкуренція між підприємствами, які прагнуть забезпечити своє виживання та успіх у нестабільному середовищі та в умовах обмеженості ресурсів. Військові дії спонукають компанії збільшити увагу до захисту своєї інформації і обмежити доступ до неї. Підприємства вживають заходів для конфіденційних даних про стратегії, технології, а також процеси управління запасами та закупівельними цінами, оскільки ця інформація може стати ключовим ресурсом у конкурентній боротьбі, особливо в умовах війни та нестабільності на ринку. Це може призвести до збільшення обмежень у співпраці та обміні інформацією між підприємствами, включаючи управління запасами. Така ситуація може ускладнити реалізацію стратегію управління запасами VMI.

Для управління запасами на підприємствах з широким асортиментом та номенклатурою запасів, варто розглянути ABC аналіз, який дозволяє визначити асортимент товарних запасів, що потребує особливої уваги, і асортимент, який не потребує додаткового аналізу. Цей метод базується на емпіричному принципі В. Парето, який стверджує, що лише 20% зусиль приносять 80% результату. Розглядаючи алгоритм його використання в класичному варіанті для аналізу запасів, можна стверджувати, що на першому етапі необхідно визначити, за яким критерієм аналізують запаси. Серед таких критеріїв, як правило, першим обирають виручку від реалізації. Інші критерії також можуть включати маржинальний прибуток від продажів, кількість проданих одиниць і кількість клієнтів, які придбали товари тощо.

Особливістю цього методу є те, що його можна використовувати для всіх перерахованих вище випадків. Наступним кроком є розташування об'єктів аналізу в порядку спадання обраного критерію та розрахунок частки кожного об'єкта у вибраній сукупності, як окремо, так і з ефектом синергії. Потім, використовуючи принцип Парето, важливо проранжувати групи А, В і С. Група А включає товари, які приносять 80% обраного параметра. До групи В входять ті товарно-матеріальні цінності, які приносять наступні 15% обраного параметра. Решта об'єктів залишків приносять 5% вибраного параметра і входять до групи С. Для кожної з цих груп розроблено відповідні рекомендації та політику управління.

Наступна особливість цього методу полягає в тому, що його можна використовувати одночасно за кількома параметрами і розділяти асортимент на групи в залежності від поставлених цілей. Це потрібно робити для аналізу залишків з різних сторін, коли певний товар може приносити великий дохід, але мати низьку рентабельність і, відповідно, приносити невеликий прибуток. Крім того, можлива і зворотна ситуація, коли товар приносить великий прибуток, але незначний з точки зору доходу [3].

Для оптимізації запасів на підприємствах також часто використовують XYZ-аналіз. Цей метод дозволяє аналізувати товарні запаси з точки зору стабільності попиту на них. Цей метод є математико-статистичним і дозволяє прогнозувати продажі певних видів товарів. Для використання цього методу необхідно розрахувати коефіцієнт варіації для

кожного елемента. Цей коефіцієнт показує відхилення значення аналізованого параметра від його середнього значення. Як і у випадку з аналізом ABC, цей параметр може бути будь-яким, залежно від мети аналізу. До категорії «X» зазвичай відноситься продукція, що характеризується найвищою стабільністю обраного параметра і, відповідно, високими можливостями прогнозування його значень. До категорії «Y» належать товари, які мають певні коливання попиту, але які демонструють певні тенденції. Для цієї категорії прогнозні можливості середні. Всі інші товари мають майже випадкові значення обраного параметра, неможливо простежити будь-які тенденції його зміни і, відповідно, зробити точний прогноз значень обраного параметра для цих товарів також неможливо.

Для більш ефективного управління запасами слід відмовитися від традиційної моделі ABC чи XYZ і замінити її багатокритеріальною моделлю. Це можна пояснити тим фактом, що аналіз ABC враховує лише один критерій і, отже, ігнорує інші відповідні фактори. Однак варто враховувати і те, що може виявитись, що один з цих критеріїв може бути навіть більш цінним, ніж оригінальний єдиний критерій, обраний в аналізі (рис. 4).

Один із прикладів багатокритеріальної моделі управління запасами підприємства є ABC-XYZ аналіз, який дає можливість розширити ABC аналіз і застосовує одразу два критерії. Іншими словами, ABC-XYZ аналіз використовує не лише традиційний критерій ABC аналізу, але також варіабельність попиту чи споживання, як часову міру, яка охоплює частину аналізу XYZ, аналіз XYZ покращує ефективність сортування, пов'язану з важливістю продуктів.

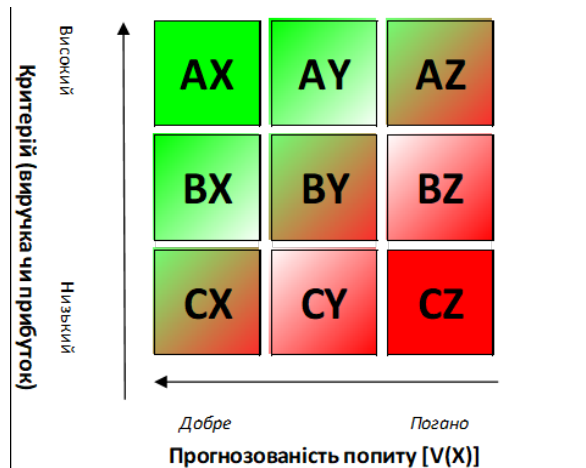

Рис. 4. Методика використання ABC-XYZ аналізу запасів торговельного підприємства

Джерело: складено авторами на основі [3, 4]

У їх категоризації X представляє товари, які мають лише невеликі коливання споживання та високу передбачуваність. До групи Y входять товари з помірною точністю прогнозування та нерегулярним споживанням. Натомість товари групи Z мають низьку прогнозованість і нерегулярний попит [4].

ABC-XYZ аналіз може бути цінним інструментом для управління запасами торговельного підприємства в період повномасштабного вторгнення в Україну, особливо в умовах непередбачуваних геополітичних та економічних змін. Деякі з переваг цього аналізу в таких умовах можуть включати:

1. Персоналізований підхід: ABC-XYZ аналіз дозволяє керівництву підприємства ідентифікувати товари, які є найбільш важливими для бізнесу в умовах кризи. Це дозволяє зосередити увагу та ресурси на управління тими товарами, які є ключовими для виживання і прибутковості підприємства.
2. Ефективна оптимізація запасів: ABC-XYZ аналіз допомагає визначити оптимальний рівень запасів для різних категорій товарів. Це дозволяє підприємству зменшити запаси товарів, які не є критичними, та збільшити запаси тих товарів, які мають великий попит або є стратегічно важливими.
3. Зменшення ризику: ABC-XYZ аналіз допомагає визначити товари, які мають велику варіабельність в попиті та постачанні. Це дозволяє підприємству планувати більш точно та уникнути надмірних запасів або дефіцитів.
4. Оптимізація витрат: За допомогою ABC-XYZ аналізу, підприємство може

раціоналізувати закупівлі, збільшити ефективність управління запасами та зменшити витрати на зберігання.

5. Підвищення прибутковості: За допомогою цього аналізу, торговельні підприємства можуть фокусуватися на продуктах і товарах, які приносять найбільшу прибутковість в умовах кризи, що сприяє збільшенню прибутку.

Усі ці переваги роблять ABC-XYZ аналіз важливим інструментом для ефективного управління запасами на торговельних підприємствах під час воєнного стану, допомагаючи зменшити ризики та збільшити стійкість бізнесу.

Висновки. Ефективне використання виробничих запасів є однією з ключових умов успішної діяльності торговельного підприємства та отримання прибутку. Якісний аналіз товарних запасів є запорукою економічної стабільності, він запобігає банкрутству та підвищує конкурентоспроможність підприємства. Крім того, керівництву підприємства необхідно визначити оптимальний рівень і якість товарних запасів, щоб отримати перевагу над конкурентами та забезпечити економічну вигоду від господарської діяльності.

За результатами розгляду теоретичної сутності складових було надано авторське визначення поняття «управління запасами торговельного підприємства», як системи організаційних заходів та стратегій, спрямованих на підвищення ефективності та контроль за товарно-матеріальними запасами (товарною масою), що знаходяться у сфері обігу та призначені для продажу з метою задоволення попиту споживачів.

Серед методів управління товарними запасами вітчизняних підприємств в сучасних умовах виокремлено ABC-XYZ аналіз, який може бути потужним інструментом управління товарними залишками як під час повномасштабного вторгнення РФ так і в повоєнний період. Визначення важливих та стратегічних товарів дозволяє ефективніше розподіляти ресурси та зосереджуватися на тих аспектах бізнесу, що мають найбільший вплив на стабільність підприємства в умовах невизначеності. Комбінування ABC та XYZ підходів дозволяє більш глибоко розуміти динаміку попиту та призначення товарів, що, у свою чергу, допомагає управляти запасами з урахуванням змін на ринку та мінімізувати ризики в кризових умовах.

Список літератури

1. Holmberg, O., Osterlind H. Monitoring Inventory Pressure in A Fast-Moving Consumer Goods System. School of Industrial Engineering and Management of Kth Royal Institute of Technology. 2019. Vol. 100. № 44. P.1–10.
2. Shamanović J. Sales, distribution, logistics. Theory and practice, Faculty of Economics, University of Split. 2009. P. 221-224.
3. Marchenko V.M., Basylova V.P. ABC-XYZ-analysis as a method of assortment management of machine building company. Economy and society. Scientific e-journal. 2017. № 13. P. 597–601. URL: economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/100.pdf.
4. Mazur O.Y. Multidimensional ABC analysis of the assortment. Economics: time realities. Scientific journal. 2019. № 4 (44). P. 80–90. URL: <http://surl.li/olmpy>.
5. Romashchenko O. S. Modern technology management of commodity stocks of a trading enterprise. Economics. Management. Business. Scientific e-journal. 2017. № 3 (21). P. 86–94. URL: <http://surl.li/olmof>.
6. Багрій К.Л. Особливості аналізу ефективності використання матеріальних запасів підприємства. Збірник наукових праць луцького національного технічного університету. Серія «Облік і фінанси». 2010. Вип. 7(25). Ч. 1. С. 50–58.
7. Бруханський Р.Ф. Бухгалтерський облік: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 480 с.
8. Волошина С.В. Економічний механізм управління ефективністю використання матеріальних ресурсів підприємства. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 3. С. 159–164.
9. Живко З.Б., Живко М.О., Живко І.Ю. Словник сучасних економічних термінів. Львів : Край, 2007. 384 с.
10. Колесниченко А.Ю. Система оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів. Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. 2005. Вип. 15(1). С. 222-226.
11. Куць Т., Басиста С. Управління виробничими запасами сучасних підприємств. Молодий вчений. 2018. № 11 (63). С. 451–454.
12. Літвінов О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток: монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.
13. Літвінов О., Журенко А. Проблеми визначення сутності економічної ефективності.

- Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2017. № 6. С. 67–81.
14. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: в 2 т. Львів : Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
 15. Окландер М. Логістика: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 346 с.
 16. Сотник І. М. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність : підручник. Суми : ВТД Університетська книга, 2018. 572 с.
 17. Дослідження стану бізнесу в Україні: веб-сайт. 2023. URL: <http://surl.li/gbwob> (дата звернення: 05.11.2023).

References

1. Holmberg, O., Osterlind H. (2019). Monitoring Inventory Pressure in A Fast-Moving Consumer Goods System. School of Industrial Engineering and Management of Kth Royal Institute of Technology, 100, 44, .1–10.
2. Shamanović J. (2009). Sales, distribution, logistics. Theory and practice, Faculty of Economics, University of Split. Split: Faculty of Economics, University of Split.
3. Marchenko V.M., Bashylova V.P. (2017). ABC-XYZ-analysis as a method of assortment management of machine building company. *Ekonomika i suspil'stvo. Naukovyy elektronnyy zhurnal*, № 13, 597–601. Retrieved from: economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/100.pdf.
4. Mazur O.Y. (2019). Multidimensional ABC analysis of the assortment. *Economics: time realities. Naukovyy zhurnal*, 4 (44). 80–90. Retrieved from: <http://surl.li/olmpy>.
5. Romashchenko O. S. (2017). Modern technology management of commodity stocks of a trading enterprise. *Ekonomika. upravlinnya. Biznes. Naukovyy elektronnyy zhurnal*, № 3 (21), 86–94. Retrieved from: <http://surl.li/olmof>.
6. Baghrii K.L. (2010). Features of the analysis of the efficiency of the use of material stocks of the enterprise. *Zbirnyk naukovykh prats' luts'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya «Oblik i finansy»*, 7(25), 1. 50–58. [In Ukrainian].
7. Brukhansky R.F. (2016). *Bukhhalters'kyu oblik: pidruchnyk*. Ternopil: TNEU [In Ukrainian].
8. Voloshyna S.V. (2016). The economic mechanism of managing the efficiency of the use of material resources of the enterprise. *Ekonomika i suspil'stvo*, 3. 159–164. [In Ukrainian].
9. Zhivko Z.B., Zhivko M.O., Zhivko I.Y. (2007). *Slovyk suchasnykh ekonomichnykh terminiv*. Lviv: Krai [In Ukrainian].
10. Kolesnychenko A.Y. (2005). A system for evaluating the effectiveness of the use of material resources. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny: zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats'*, 15(1). 222–226 [In Ukrainian].
11. Kuts T., Basista S. (2018). Management of production stocks of modern enterprises. *Molodyy vchenyy*, 11 (63), 451–454 [In Ukrainian].
12. Litvinov O. S. (2019). *Intellectual capital of the enterprise: essence, assessment, development: monograph*. Odesa: Astroprint [In Ukrainian].
13. Litvinov O. S., Zhurenko A. (2017). Problems of determining the essence of economic efficiency. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 6. 67–81 [In Ukrainian].
14. Mocherny S.V. (2005). *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk: v 2 t. (1nd vol.)* Lviv: Svit [In Ukrainian].
15. Oklander M. (2018). *Lohistyka: navch.posibnyk*. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury [In Ukrainian].
16. Sotnyk I. M. (2018). *Pidpryyemnytstvo, torhivlya ta birzhova diyal'nist' : pidruchnyk*. Sumy : VTD Universytet's'ka knyha [In Ukrainian].
17. *Diya. Biznes* (2023). Study of the state of business in Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/gbwob> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2023

Прийнята до публікації 22.12.2023

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АБ «ПІВДЕННИЙ»)

Літвінова В. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: litvinova_1977@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3998-904X

Кравчук Д. І., магістрантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: dasha922016@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-9511-358X

***Анотація.** Метою роботи є розгляд сучасних методологій для здійснення оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства. Під час написання статті використано комплекс загальнонаукових методів. Досліджено основні фактори, що впливають на рівень конкуренції у будь-якій галузі. Проаналізовано рівень конкурентоспроможності АБ «Південний». Наведено сучасні тенденції та заходи, які спрямовані на підвищення рівня конкурентоспроможності організації. Теоретична цінність роботи полягає у дослідженні та виборі шляхів проведення оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства як на локальному, так і на міжнародному ринках. Практична цінність статті полягає у наданні пропозицій щодо чинників, які здатні впливати на покращення економічних показників компанії, а як наслідок, і на її конкурентоспроможність.*

***Ключові слова:** конкурентоспроможність підприємства, методи оцінки конкурентоспроможності, показники ефективності, заходи підвищення конкурентоспроможності.*

ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE AND FACTORS FOR ITS INCREASING (ON THE EXAMPLE OF PJSC «BANK PIVDENNY»)

Litvinova Viktoriia, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Business Organization, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: litvinova_1977@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3998-904X

Kravchuk Dariia, Master of the Department of Business Economics and Business Organization, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: dasha922016@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-9511-358X

***Abstract.** The purpose of the work is to consider modern methodologies for evaluating the level of competitiveness of the enterprise. During the writing of the article, a complex of general scientific methods was used. The main factors affecting the level of competition in any industry have been studied. The level of competitiveness of PJSC «Bank Pivdenny» was analyzed. Modern trends and measures aimed at improving the level of the organization's competitiveness are presented. The theoretical value of the work lies in the research and selection of ways to assess the level of competitiveness of the enterprise both on the local and international markets. The practical value of the article lies in the formation of proposals regarding factors that can influence the improvement of the company's economic indicators, and as a result, competitiveness.*

***Key words:** enterprise competitiveness, methods of assessing competitiveness, performance indicators, measures to increase competitiveness.*

JEL Classification: M210.

Постановка проблеми. Розвиток українського бізнесу має багато перешкод через корупцію, політичну нестабільність, складність податкового законодавства, бюрократію, обмежувальне регулювання ринку праці. Тому компаніям важко підтримувати власний рівень конкурентоспроможності не тільки на міжнародному ринку, а й на локальному. В результаті загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках актуальність

проблеми підтримки та підвищення рівня конкурентоспроможності організацій постійно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з підвищенням інтересу до оцінки конкурентоспроможності підприємства протягом останніх років почали активно проводитись дослідження та конференції, публікуватись наукові статті з цієї проблематики. Вивченню методів оцінки конкурентоспроможності компанії та факторів її підвищення присвятили свої роботи В. О. Письмак, О. В. Громова, О. В. Шилова, В. Я. Швець, М. В. Бойченко та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розробці різних аспектів цієї проблеми присвячено багато наукових праць, але нині ще не повністю сформований підхід до оцінки та підвищення рівня конкурентоспроможності компанії у банківській системі.

Мета дослідження. Мета дослідження – визначення поняття конкурентоспроможності компанії, розгляд різних видів методик щодо її оцінки на прикладі АБ «Південний» та визначення шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності компанії.

Основний матеріал. Конкурентоспроможність компанії – це характеристика її показників, що використовують для порівняння з аналогічними показниками інших компаній, які належать до однієї галузі. Розрахунки, які проводяться для надання цієї характеристики, відбивають різницю між рівнем ефективності використання всіх видів ресурсів організації. Також конкурентоспроможністю компанії називають сукупність елементів, які пов'язані між собою та спрямовані на формування сильних позицій організації, підтримку та пошук нових конкурентних переваг на ринку.

За словами Н. М. Богацької, конкурентоспроможність – це порівняльна характеристика підприємства, яка відбиває різницю між рівнем ефективності використання всіх видів ресурсів порівняно з аналогічними показниками інших підприємств певної однорідної групи [1, с. 456]. Однак поняття конкурентоспроможності банку не є тотожним до поняття класичної конкурентоспроможності підприємства. Їх відмінності полягають в тому, що об'єктом банківської конкуренції є не товари, а ресурси, які банк формує для здійснення активних операцій; на ринку банківських послуг банківська установа може виступати в ролі не тільки продавця, а й покупця; реалізація банківських послуг може здійснюватися в межах банку без залучення зовнішніх каналів збуту; ситуація конкурентності виникає не лише між банківськими установами, вона пов'язана також із діяльністю небанківських фінансових установ; діяльність банківських установ суворо регламентується Національним банком України [2, с. 5]. Водночас ці два види конкурентоспроможності дуже взаємопов'язані та стимулюють розвиток один одного.

В результаті багатьох проведених наукових досліджень було визначено, що в умовах сучасної ринкової економіки факторами конкурентоспроможності компанії є: інтернаціоналізація, уряд, внутрішня політика, інфраструктура, наука і технологія, менеджмент, фінанси [3, с. 59]. Зокрема, на рівень конкуренції у будь-якій галузі впливають одночасно п'ять сил, серед яких: суперництво між наявними конкурентами, загроза появи нових конкурентів, загроза появи послуг субститутів, здатність контрагентів до змін умов співпраці [4, с. 35].

Існує багато методологій для визначення рівня конкурентоспроможності компанії. Одна з них передбачає поділ усіх показників ефективності підприємства на три основні групи. До першої групи належать показники, що відображають економічні характеристики організації. До складу другої групи показників конкурентоспроможності входять значення, які відображають фінансовий стан компанії. Третя група включає нормативні показники, які підтверджують відповідність діяльності підприємства установленим стандартам галузі.

Інша методологія, яка була розроблена В. Шарко, включає дослідження показників діяльності компанії, застосовуючи такі методи та моделі:

1. Методи, що характеризують ринкові позиції компанії: модель БКГ, модель М. Портера, метод «Мак-Кінзі», модель Shell/DPM, метод PIMS, модель Хофера/Шенделя.
2. Методи, що характеризують рівень менеджменту компанії: метод LOTS, метод GAP, ситуаційний аналіз, метод експертного оцінювання, метод картування стратегічних груп.
3. Методи, що характеризують фінансово-економічну діяльність компанії: фінансово-економічний метод [5, с. 59].

Для визначення конкурентоспроможності організації у сучасній економіці також використовують різноманітні графічні методи, до яких належать діаграми, картограми, моделі розвитку тощо. У праці А. Левицької представлено перелік найпоширеніших графічних методів для визначення рівня конкурентоспроможності, а саме: багатокутник

конкурентоспроможності; радар конкурентоспроможності; метод «профілів»; метод, що базується на теорії життєвого циклу; карта стратегічних груп; дослідження кривої досвіду; метод аналізу на основі функцій бажаності; метод семантичного диференціалу; метод конкурентних стратегій Ж.-Ж. Ламбена; метод побудови конкурентного простору [6, с. 1015].

Акціонерний банк «Південний» – один із лідерів фінансового ринку України, вже 30 років він є надійним фінансовим партнером для середнього і корпоративного бізнесу, а також для приватних клієнтів. Банк посідає третє місце у системі та входить до групи найбільших банків з приватним українським капіталом за розміром активів. За визначенням Національного банку України, АБ «Південний» п'ятий рік поспіль входить до категорії системно важливих банків.

Банк спеціалізується на обслуговуванні клієнтів у сегменті великого та середнього корпоративного бізнесу і фокусується на продуктах фінансування, комплексного обслуговування зовнішньоекономічної діяльності та ефективних рішеннях для управління грошовими коштами підприємств та їх власників.

У 2023 році він увійшов до п'ятірки банків-лідерів із найліпшими кредитними умовами за версією Delo.ua та журналу «Топ-100. Рейтинги найбільших».

Економічні нормативи проведення діяльності банків гарантують стабільне функціонування банківської системи, а також виконання нею зобов'язань перед клієнтами, а особливо перед вкладниками. Ці нормативи також допомагають уникнути ризиків щодо втрати капіталу, неправильного розподілу ресурсів та оцінити рівень конкурентоспроможності компанії на ринку. Розглянемо значення економічних нормативів АБ «Південний» за 2020-2022 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Значення економічних нормативів АБ «Південний» за 2020-2022 рр.

Норматив		2020	2021	2022
Позначення	Характеристика			
H1	Регулятивний капітал, тис. грн.	3 014 399,75	3 503 515,78	4 572 283,76
H2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, %	13,2	15,81	23,14
H3	Норматив (коефіцієнт) достатності основного капіталу, %	9,93	11,25	12,48
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, %	16,41	14,38	13,6
H8	Норматив великих кредитних ризиків	282,97	160,49	80,86
H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, %	1,98	3,44	2,32
H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, %	0,25	0,22	0,01
H12	Норматив загальної суми інвестування, %	0,38	0,34	0,05
LCR _{вв}	Коефіцієнт покриття ліквідністю за всіма валютами	128,64	171,77	242,04
LCR _{ів}	Коефіцієнт покриття ліквідністю за іноземною валютою	169,13	256,37	242,04

Джерело: складено авторами на основі даних АБ «Південний» [7]

Розрахунок економічних нормативів банків здійснюється на основі регулятивного капіталу. Кожен норматив має своє стандартне значення, яке відповідає за стабільність діяльності банків. Отже, мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1) повинен становити не менше 200 млн. грн. На кінець 2022 року мінімальний регулятивний капітал АБ «Південний» становив 4 572,283 млн. грн., що значно перевищує норму. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) повинен сягати не менше 10%, в той час коли значення цього показника у АБ «Південний» вже на кінець 2020 року становив 13,2%, а на кінець 2022 року досягнув 23,14%. Нормативне значення коефіцієнту достатності основного капіталу (Н3) становить не менше 7%.

У 2022 році АБ «Південний» по цьому показнику досягнув 12,48%. Наступний показник – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), який не повинен перевищувати 25%. АБ «Південний» не перейшов визначеної межі й на кінець 2022 року цей показник становив 13,6%. Також спостерігаємо позитивну тенденцію щорічного зниження цього показника. Що стосується Н8 – нормативу великих кредитних ризиків, то він не повинен перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу. АБ «Південний» має задовільне значення по цьому показнику й відповідає економічному нормативу банківської системи. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, (Н9) АБ «Південний» на кінець 2022 року становить лише 2,32%, в той час коли зареєстрованим нормативом є не більше 25%. Задовільне значення має й норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) і становить в межах 0,01-0,25 протягом аналізованого періоду, в той час коли максимально допустимим значенням є 15%. Норматив загальної суми інвестування (Н12) АБ «Південний» на кінець 2022 року становить 0,05%, що значно відстає від нормативу – не більше 60%. Мінімальний рівень для коефіцієнтів покриття ліквідністю за всіма валютами та іноземною валютою становить не менше 100%. А на кінець 2022 року показники банку становили по 242,04%. Провівши розрахунки та аналіз отриманих результатів, можемо дійти висновку, що АБ «Південний» має достатньо високі показники економічної діяльності, що свідчать про стабільність його діяльності та правильність обраної стратегії діяльності.

Побудуємо матрицю БКГ для основних видів послуг АБ «Південний» (табл. 2, табл. 3) для того, щоб проаналізувати їх актуальність на ринку, оцінити можливість та потенціал компанії до зростання, визначити в які послуги найкраще всього інвестувати тощо. Для розрахунку даних матриці БКГ в якості конкурента АБ «Південний» візьмемо ПАТ «Банк Восток».

Таблиця 2

Вихідна таблиця даних матриці БКГ для основних видів продукції

№	Назва товару/послуги	Об'єм реалізації за 2021 р., грн.	Об'єм реалізації за 2022 р., грн.	Об'єм реалізації у конкурента, грн.	Темп росту ринку, %	Частка ринку
1.	Кредити	1 682 084	1 849 466	1 023 949	109,95	1,81
2.	Страховання	87 238	145 489	260 081	166,77	0,56
3.	Валютні операції	148 003	152 735	121 341	103,20	1,26
4.	Монети та метали	119 379	493 648	345 065	413,51	1,43
5.	Операційна діяльність (тарифи карток)	33 319	30 542	57 689	91,67	0,53
6.	Цінні папери	582 155	821 531	356 995	141,12	2,30
7.	Розрахунково-касове обслуговування клієнтів	983 168	970 535	882 022	98,72	1,10
	Всього:	3 635 346	4 463 946	3 047 142	-	-

Джерело: складено авторами на основі даних АБ «Південний» та ПАТ «Банк Восток» [7, 8]

Використовуючи кульову діаграму зобразимо графічно розраховані дані для матриці БКГ

основних видів послуг АБ «Південний» (рис. 1).

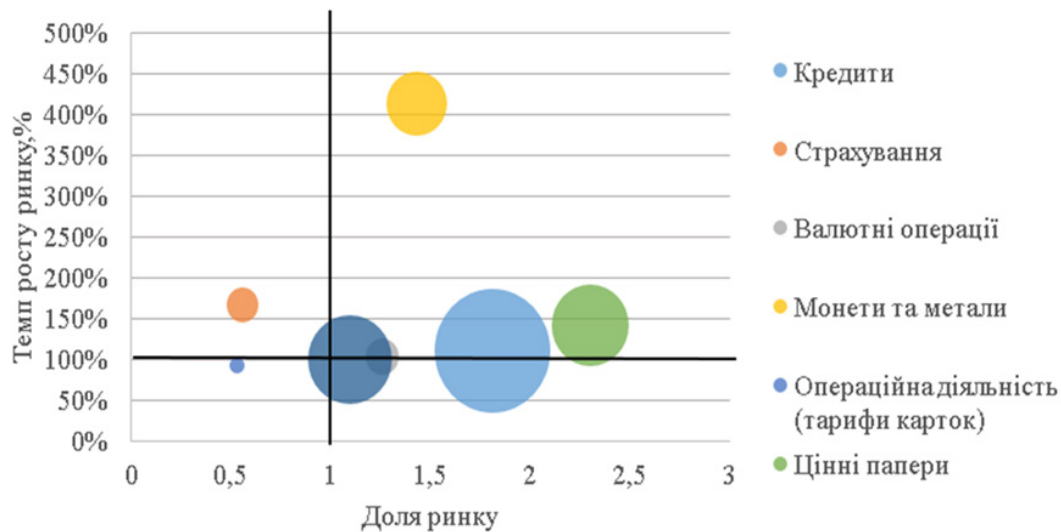

Рис. 1. Матриця БКГ основних послуг АБ «Південний» за 2021 – 2022 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних АБ «Південний» та ПАТ «Банк Восток» [7, 8]

За результатами проведених розрахунків можемо зробити висновок, що АБ «Південний» має товари всіх сегментів матриці БКГ. До сегменту «Зірки» належать монети та метали, кредити, цінні папери та валютні операції. Це означає, що вони приносять компанії найбільші дохід та рентабельність інвестицій. Що стосується сегменту «Дійні корови», то до нього належить розрахунково-касове обслуговування клієнтів, що свідчить про необхідність берегти та прискіпливо контролювати цей вид товару, адже він є зоною впевненості компанії. «Знаки питання» – це сегмент, до якого належить страхування АБ «Південний». Ця послуга майже не приносить прибутку компанії, тому варто замислитись щодо її ліквідації. Операційна діяльність компанії, а саме тарифи карток АБ «Південний», належить сегменту «Собаки». Банку варто позбутися цього виду послуги, адже він може отримувати дохід з надання цієї послуги лише при надмірних витратах.

Таблиця 3

Підсумкова таблиця даних матриці БКГ для основних видів продукції

		Назва товару/послуги	Об'єм реалізації за 2022 р., грн.	Назва товару/послуги	Об'єм реалізації за 2022 р., грн.
Темп росту ринку	Високий	Страхування	145 489	Монети та метали	493 648
				Кредити	1 849 466
				Цінні папери	821 531
				Валютні операції	152 735
	Низький	Операційна діяльність (тарифи карток)	30 542	Розрахунково-касове обслуговування клієнтів	970 535
		Мала		Велика	
		Частка ринку			

Джерело: складено авторами на основі матриці БКГ основних послуг АБ «Південний»

Для підвищення конкурентоспроможності АБ «Південний» необхідно розробляти і

впроваджувати комплексну систему заходів, спрямованих на забезпечення якості послуг. Для цього, по-перше, слід усі фактори, що впливають на діяльність компанії, поділити на дві групи, а саме: зовнішні (політичні, правові, соціальні, техногенні тощо) та внутрішні (система управління, інновації, фінансове забезпечення тощо) [9, с. 115]. По-друге, провести систематизацію чинників за такими економічними показниками [10,

с. 429]: рентабельність банківських продуктів та її перспективна динаміка у співвідношенні з величиною прибутку; темпи зростання продажів банківських продуктів із відстеженням їхнього життєвого циклу і попиту клієнтів; регіональна або національна ємність фінансового ринку та його сегменту; зовнішні та внутрішні умови зростання конкурентоспроможності. І в залежності від цього підбирати стратегію оптимізації діяльності компанії.

В результаті проведеного аналізу економічних нормативів

АБ «Південний» та їх порівняння із визначеними стандартами банківської системи, а також побудови матриці БКГ, можемо зробити висновок, що банку слід оптимізувати та покращити послугу кредитування, процес залучення інвестицій, операційну діяльність компанії. Для цього існує ряд заходів, серед яких: впровадження нових систем кредитування, проведення точного аналізу кредитного ризику клієнта, розробка фінансових продуктів та послуг для залучення інвесторів, кооперація та партнерство з небанківськими установами, перегляд тарифів на різні операції тощо.

Також шляхами вирішення питань, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності, можуть бути й зміна рекламної політики, покращення якісних характеристик послуг, вдосконалення обслуговування клієнтів, підвищення якості управління, упровадження (проведення) стратегічного маркетингу «виходу» і «входу» організації, впровадження інновацій та технічних змін; впровадження нових фінансових і облікових технологій, розвиток тактичного маркетингу [11, с. 86].

Висновки. При оцінці рівня конкурентоспроможності банку варто комплексно використовувати різні методології. Так, на прикладі АБ «Південний» розглянуто значення економічних показників діяльності компанії, які стверджують їх відповідність установленим стандартам банківської системи. Це свідчить про довіру клієнтів до банківської установи та високий рівень конкурентоспроможності організації на ринку. Також матриця БКГ продемонструвала оптимальність обраної стратегії щодо діяльності банку та запропонованих послуг. Однак, незважаючи на це, АБ «Південному» слід запроваджувати гнучкішу стратегію діяльності, підлаштовуючись під сучасні умови фінансової кризи в країні, можливість виникнення банківських ризиків та непередбачуваних ситуацій. Для цього слід залучати інвесторів, змінювати маркетингову стратегію, покращувати якість обслуговування клієнтів тощо. Ці заходи допоможуть не лише зберегти власні позиції на ринку, а й підвищити рівень конкурентоспроможності банку.

Список літератури

1. Богацька Н. М., Христич С. Г. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. Молодий вчений. 2019. №11. С. 455-458.
2. Коваленко В. В., Болгар Т. М., Євтушенко О. А., Пестовська З. С. Конкурентоспроможність банків у сучасних умовах розвитку фінансового ринку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. Т. 2, №29. С. 3-12.
3. Руда О. Л. Конкурентоспроможність банків на ринку надання банківських послуг. *Економічна наука*. 2018. № 4. С. 58-61.
4. Бугай В. З., Сидоренко В. О. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Modern Economics*. 2019. №14. С. 33-38.
5. Шемігон О. І. Сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту: Стратегічні пріоритети розвитку аграрної освіти та науки в інноваційному розвитку агросфери: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 вересня 2018 року. Біла Церква, БНАУ, 2018. С. 58-60.
6. Скриньковський Р., Шпак О. Формування інструментарію для графічної оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Path of Science*. 2018. № 1. С. 1014-1021.
7. Посилання на офіційний сайт АБ «Південний». URL: <https://finance.ua/ua/banks/pivdennyi/> (дата звернення: 21.11.2023).
8. Посилання на офіційний сайт АБ «Восток». URL: <https://bankvostok.com.ua/about/>

financial-reports#/ (дата звернення: 21.11.2023).

9. Чіков І. А. Фактори підвищення конкурентоспроможності підприємства АПК на основі інноваційних перетворень. Економіка та управління підприємствами. 2018. № 5. С. 113-117.

10. Малик О. В., Хачатрян А. А. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств в ринкових умовах господарювання. Інтернет-конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 84-86. URL: https://eprints.kname.edu.ua/45298/1/ilovepdf_com-85-87.pdf

11. Литовченко М. О., Татяніна С. М. Сутність та значення конкурентоспроможності банку. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 35. С. 427-432.

References

1. Bogatska, N. M., Hristych, S. G. (2019). Evaluation of the competitiveness of the enterprise. *A young scientist*, 11, 455-458. [In Ukrainian].

2. Kovalenko, V. V., Bolgar, T. M., Yevtushenko, O. A., Pestovska Z. S. (2019). Competitiveness of banks in modern conditions of financial market development. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2, 29, 3-12.

3. Ruda, O. L. (2018). Competitiveness of banks in the market for the provision of banking services. *Economics*, 4, 58-61. [In Ukrainian].

4. Bugai, V. Z., Sydorenko, V. O. (2019). The main directions of increasing the competitiveness of the enterprise. *Modern Economics*, 14, 33-38. [In Ukrainian].

5. Shemigon, O. I. (2018). Modern approaches to assessing the competitiveness of an enterprise. *Agrarian education and science: achievements, role, growth factors: Strategic priorities for the development of agrarian education and science in the innovative development of the agrosphere: materials of the International Scientific and Practical Conference on September 27-28, 2018. Bila Tserkva, BNAU*. 58-60. [In Ukrainian].

6. Skrynkovskyi, R., Shpak, O. (2018). Formation of tools for graphic assessment of the competitiveness of the enterprise. *Path of Science*, 1, 1014-1021. [In Ukrainian].

7. Link to the official website of PJSC "Pivdenny". Retrieved from <https://finance.ua/ua/banks/pivdennyi/>. (accessed November 21, 2023). [In Ukrainian].

8. Link to the official website of PJSC "Vostok" Retrieved from <https://bankvostok.com.ua/about/financial-reports/>. (accessed November 21, 2023). [In Ukrainian].

9. Chikov, I. A. (2018). Factors of increasing the competitiveness of the agribusiness enterprise based on innovative transformations. *Economics and enterprise management*, 5, 113-117. [In Ukrainian].

10. Malik, O. V., Khachatryan, A. A. (2017). Ways to increase the competitiveness of an enterprise in market conditions of management.

Internet-conferences of XNUMX named after O. M. Beketov, 2017. 84-86. Retrieved from https://eprints.kname.edu.ua/45298/1/ilovepdf_com-85-87.pdf [In Ukrainian].

11. Lytovchenko, M. O., Tatyana, S. M. (2019) The essence and significance of bank competitiveness. *Market infrastructure*, 35, 427-432. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.12.2023

Прийнята до публікації 22.12.2023

УДК 634.8:330.341.2

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-220-225>

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ БАЗИ РІШЕНЬ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Обнявко В. О., аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: vobniavko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6606-9436

***Анотація.** Наукова публікація розглядає теоретичний розвиток цифрової техніки та технології та пропонує типологію інформаційних та аналітичних баз для управління підприємством. Систематизуються елементи інформаційно-аналітичної бази, обґрунтовуючи їхній зміст та ресурси. Використовується системний підхід для вивчення інтелектуального бізнесу, з особливим акцентом на виноробній галузі в умовах цифрової економіки. Практичне значення полягає в застосуванні інструментів штучного інтелекту, Big Data та інших цифрових інструментів для виноробних підприємств. У статті узагальнюються тенденції автоматизації бізнес-процесів для покращення інформаційно-аналітичної бази управління підприємством.*

***Ключові слова:** система управління підприємством; інформаційно-аналітична база рішень; цифрова технологія; автоматизовані бізнес-процеси; великі дані; виноробство.*

IMPROVEMENT OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL BASE OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM DECISIONS

Обнявко В. О., аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: vobniavko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6606-9436

***Abstract.** Purpose. This publication explores the theoretical foundations of digital equipment and technology development, emphasizing the proposal of a typology for information and analytical base of enterprise management system decisions.*

Method. The study systematically categorizes elements within the for information and analytical base of enterprise management system decisions, substantiating content and resources. It employs a systemic approach to investigate the development of intellectual business, emphasizing diverse typologies based on defined objectives, particularly within the wine industry in the digital economy.

Results. Identified are features and potentialities associated with the development of an information management system, analytical tools, intellectual and analytical business tools, forecasting and modeling, e-commerce, and marketing. The data management system acts as a centralized tool governing the digital economy and security, implementing a program for collecting, optimizing, and organizing the information base. Intelligent systems, integral to business analytics, connect enterprises with real-time data, facilitating informed decision-making on production, finance, marketing, and critical business aspects.

Scientific novelty. The study contributes by presenting the data management system as central in the digital economy and security, offering insights into information base collection, optimization, and organization. Integrating intelligent systems with business analytics adds a novel dimension.

Practical importance. The research explores practical utilization of information and analytical base elements for winery management systems, employing interconnected tools like Artificial Intelligence, Big Data, and other digital instruments. Additionally, it generalizes trends in automated business processes, enhancing the information and analytical base of enterprise management system decisions with practical implications for enterprises in the digital economy.

***Key words:** enterprise management system; informational and analytical base of decisions; digital technology; automated business processes; big data; winemaking.*

JEL Classification: M150, O320.

Постановка проблеми. Важливою умовою ефективного функціонування сучасних підприємств є автоматизація бізнес-процесів, що концентрує великі масиви даних та пропонує цифрові аналітичні інструменти, які поєднують традиційні та кібернетичні методи аналізу, використовують математичну та статистичну інформацію та досягнення digital-економіки. Цифрові технології розширюють процеси збирання, зберігання, аналізу даних та дозволяють виноробним компаніям ухвалити обґрунтовані рішення в умовах цифровізації економіки. Business Intelligence стає процедурно-технологічною структурою,

яка зберігає, збирає та аналізує дані, інформацію, одержувану в результаті функціонування підприємства. До бізнес-аналітики входять інтелектуальні, процесні та порівняльні методи аналізу показників та описова аналітика. Business Intelligence платформи застосовують як набір інструментів і програм для бізнес-аналізу; обробляють інформацію, що генерується бізнесом; надають звіти та обґрунтовують тренди, які аналітики застосовують в управлінських рішеннях. ВІ дозволяють бачити аналітику візуально, поділитися даними зі споживачами й клієнтами. Переваги ВІ-платформи реалізуються у системах управління бізнес-процесами та аналізі ефективності використання потенціалу компаній. Бізнес-аналітика використовує програми: Business Process Analysis Suite, Business Studio, Fox Manage, ARIS, інтелектуальні інструменти Process Mining у реальному часі на основі big data для аналітики та контролю бізнесу, інтелектуального моніторингу бізнесу у реальному часі. Тренд планомірного цифрового перетворення бізнес-процесів вимагатиме розвитку інформаційно-аналітичної бази в управлінні підприємством. Місія системи управління підприємством полягає у підвищенні ефективності бізнесу. На цій підставі визначаються рівні інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління підприємством за умов digital-економіки у розрізі: 1) інформаційний рівень баз пошуку, збору, зберігання та поширення інформації; 2) аналітичний рівень баз узагальнення, класифікації інформації, аналізу, трансформації, висновків та пропозицій. Актуальність формування інформаційно-аналітичної бази рішень визначила цілі, завдання, висновки дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перевагою функціонування системи управління бізнесом є big data, що генерує інформацію на рівнях інформаційної і аналітичної баз рішень. В. Ф. Третяк; Д. Ю. Голубничий; О. В. Коломійцев; Г. В. Мегельбей; О. О. Возний; О. В. Філіпенков; В. М. Чмир; А. О. Лисиця; В. О. Місюра та інші вчені аналізують підходи та застосовують новітні рівні розвитку ринків аналітичних технологій та їхнє розгортання у хмарному середовищі зі збереженням та обробкою аналітичної інформації. Питання інтелектуальних систем бізнесу є новітніми та вивчаються в працях вчених: О. В. Андрощук, Р. М. Черевко, М. В. Петрушен, М. Ю. Голобородько [1]; Н. Г. Виговська, І. В. Литвинчук, М. П. Городиський, О. Ю. Полчанов [2]; О. А. Кошлань, В. А. Федорієнко [3]; Т. В. Запорожець, Я. Ю. Цимбаленко [4]; В. В. Татарінов [5]; С. І. Доценко, В. С. Харченко, О. І. Морозова, Є. М. Будніченко, Є. В. Брежнев, В. І. Мойсенко, Г. В. Фесенко, В. І. Дужий, О. О. Ілляшенко, Д. І. Нор, І. Ю. Зайцева, Т. В. Кунуп, А. Русинські, С. О. Доценко [6]. Michael Gilliland, Len Tashman, Udo Sglavo пропонують моделі бізнес-прогнозування і розглядають роль машинного навчання та штучного інтелекту у прогнозуванні бізнесу в розрізі тематичних досліджень та обговорення практичних бізнес-процесів [7]. Charles W. Chase обґрунтовує методики прогнозування, моделювання та планування споживчого попиту підприємства [8]. Науковці пропонують досвід дослідження кібернетичних систем; аналізують еволюцію теорії; моделі та механізми; технології побудови та використання інтелектуальних систем, які застосовують в аналітиці бізнесу. Вчені визначають розвиток інтелектуального бізнесу як головний напрямок інноваційних підприємств. В комерційній сфері Україна регламентує джерела інформації, аналітичні інструменти сфер публічних закупівель для визначення потреб і вимог з урахуванням ступеня локалізації та міжнародних стандартів [9]. Електронна комерція швидко набирає популярність завдяки гнучкій зміні продуктів та послуг у світі. Глобальний електронний ринок досяг 2,14 млрд клієнтів [10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформаційно-аналітична база рішень системи управління підприємством є стрижневим активізатором розвитку бізнесу, що створює умови оптимізації бізнес-процесів та витрат, стимулює інновації та реалізацію конкурентних переваг в умовах digital-економіки. В ефективному використанні потенціалу підприємств інвестиції набувають першочергового значення, щоб адаптувати та розвивати digital-економіку та керувати змінами. Цифровізація передбачає розповсюдження цифрового підходу – інструменту підвищення ефективності управлінського рішення. Проте, за умовами цифровізації бізнесу науковці в повному обсязі не сформулювали елементи інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління виробничими підприємствами.

Мета дослідження. Визначити типологію елементів інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління підприємством.

Основний матеріал. Систематизація інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління підприємством дозволяє обґрунтувати зміст і джерела інформаційних матеріалів, які пропонуються до практичного використання на виробничих підприємствах в умовах digital-економіки (рис. 1).

Рис. 1. Типологія елементів інформаційно-аналітичної бази рішень системи управління підприємством

Джерело: систематизовано автором.

Система управління даними є інструментом централізації управління digital-економікою та безпеки, визначає програми для збирання, оптимізації та організації інформаційної бази. Цифрова обробка інформації, даних дозволяє компаніям ефективно акумулювати та зберігати дані виробництва, реалізації, попиту. Системи управління даними обґрунтовують доступність та цілісність інформації; систематизують обсяги даних. Тенденції економічного розвитку підприємств визначають процеси digital-економіки. Вироблення ефективних управлінських рішень неможливе без системи управління даними та big data. Актуальність питання про пошук та зберігання даних обумовлена підвищеною увагою до сховищ даних Data Warehouse та CD; застосуванням статистичних і математичних методів дослідження даних [11; 12; 13]. Big data надають аналітичні характеристики digital-економіці. У сучасній цифровій епосі Data Warehouse як послуги є гравцем у перетворенні методів аналізу даних для організацій. Бізнес переходить від локальних моделей до моделі SaaS; зростає попит на хмарні рішення та аналіз інформації у реальному часі, яка визначається глобальним фактором розвитку. Найважливішим фактором ринку аналітичних технологій є держрегулювання. Цифрова технологія проникає у бізнес-процеси виробничих компаній. Особливої цінності набуває big data, яка сама по собі не має ефекту. Big data стає ефективною у системі управління даними; цифрових сервісах і продуктах бізнес-аналітики компаній.

Аналітичні інструменти. Digital-економіка надає систему аналітичних інструментів та методів, які використовують для аналізу даних виробничих підприємств. Аналітичний інструмент містить дані про статистичний аналіз; машинне навчання; штучний інтелект та технології, що виявляють тренди та прогнозують попит, оптимізують бізнес-процеси для прийняття рішень на основі реальної інформації в умовах цифрової економіки. У програмі MBAF вивчають аналітичні інструменти світових бізнес-моделей. Вихід компаній на світовий ринок аналітики даних збільшує конкурентні переваги підприємств та стимулює стратегічний розвиток бізнесу. Аналітики прогнозують зростання ринку аналітики даних на \$21436 млн у 2023-2027 рр. із CARG-показником 13,84%. Ринок аналітики даних експлуатує цифрову техніку і технологію, яка координується з потребою зростання ефективності бізнесу [14]. Цифрова економіка опановує big data, застосовує аналітичні інструменти на базі digital-технології.

Бізнес-інтелект та аналітика. Цифровізація опановує інтелектуальні системи бізнесу, що надає аналітику в режимі реального часу. Інтелектуальні системи та бізнес отримують актуальні дані на сьогодні про стан виробництва, фінансові показники, ефективність маркетингових кампаній та аспекти бізнесу для ухвалення рішень. В аналітиці бізнесу використовуються інтелектуальні системи, які надають компанії обґрунтовані дані; демонструють технології та методи штучного управління; обробляють та аналізують big

data, тенденції, розбіжності; виконують прогнозування. В умовах світового ринку доцільна експлуатація інтелектуальних систем бізнесу, які впливають на управлінські рішення. Інтелектуальні системи бізнесу формулюють процеси творчості для придбання цінностей. Ефект інтелектуальних систем бізнесу визначається під час створення інтелектуального продукту та шляхом формування, виявлення та комерціалізації стратегії розвитку. Стратегія розвитку бізнесу ґрунтується на експлуатації інтелектуальних систем для рентабельного функціонування компаній на глобальному ринку. Системи інтелектуального бізнесу різняться залежно від поставлених завдань за видами:

- Natural Language Processing (NLP);
- Machine Learning (ML);
- системи кластеризації та сегментації даних;
- системи візуалізації даних;
- системи автоматичного прийняття рішень;
- платформи прогнозовної аналітики;
- системи розпорядчої аналітики;
- системи виявлення шахрайства;
- системи управління відносинами із клієнтами (CRM);
- системи оптимізації ланцюжка постачання;
- платформи для аналізу соціальних мереж;
- інтелектуальні віртуальні помічники.

Інновації сфери Natural Language Processing; автоматизовані технології для математичних методів, організаційних інструментів; Artificial Intelligence, діалогові інтерфейси та машинне навчання надають переваги віртуальному помічнику; дозволяють підприємству ефективно працювати. Технології фірм Apple, Amazon, Google пропонують віртуальних посередників між клієнтом, сервісом та бізнесом як помічника компанії.

Прогнозування і моделювання. Завдяки цифровим інструментам та big data підприємства створюють прогностичну модель для прогнозування попиту та оптимізації виробництва, витрат для рішень у невизначених умовах. Моделі дозволяють планувати ресурси, витрати; контролювати запаси та адаптуватися до змін ринку за умов цифрової економіки. Прогностичні моделі потребують опрацювати та аналізувати big data; обирати ефективні методи моделювання, методи машинного навчання. Бізнес-прогнозування визначає ризики стратегії управління бізнесами, щоб аналізувати вплив зміни тенденцій ринку та появи нового конкурента, або зміни в клієнтській базі. Ринок бізнес прогнозування включає компанії IBM, Oracle, SAP, Microsoft, SAS і Tableau.

Електронна комерція та маркетинг. Електронна торгівля та цифровий маркетинг у виноробній галузі пов'язуються з організацією digital-економіки. Виноробні підприємства продають товар на цифрових платформах світового ринку; збирають інформацію про переваги та поведінку клієнтів, налаштовують маркетингову стратегію та підвищувати взаємодію з покупцями. Основними компаніями світового ринку платформ електронної комерції є 100Audio, 101 Commerce, 10digi, 123e, bikes, 123hair.nl, 17TRACK, 1Sale.com, 216digital та 21Cake Food Co. Сегментом ринку електронної комерції на світовому ринку стає ринок M-Commerce іщ застосуванням бездротової портативної техніки у комерційних операціях в Інтернеті. У 2022 р. ринок M-Commerce перевищив 1109,1 млрд дол. США; у 2028 році сягне 5,867 млрд дол. США із показником CAGR у розмірі 31% у 2023-2028 роках [10]. Розвиток ринку M-Commerce сприяє наростанню BSD; збільшує broadband-доступ до Інтернет-торгівлі. Уряд країни підтримує digital-технології оплати товарів та допомагає розвитку мобільної торгівлі.

Висновки. Інформаційно-аналітична база рішень системи управління підприємством визначається типологією елементів для удосконалення досвіду в digital-економіці. Автоматизовані бізнес-процеси використовують великі дані, інформаційно-аналітичну базу рішень системи управління підприємством, яка поєднує традиційні методики з кібернетичною методикою аналізу на базі математичної, статистичної інформації й досягнень digital-економіки. Digital-технологія розширює процес збирання та зберігання даних, а також дозволяє підприємствам ухвалити адекватні рішення на тлі цифровізації економічної ситуації. Підприємства виноробної галузі можуть використовувати прогностичні моделі прогнозування, оптимізації виробничих бізнес-процесів, моделювати оптимальне використання потенціалу, або розв'язання невизначених умов за допомогою digital-інструментів й big data.

Список літератури

1. Андрощук О. В., Черевко Р. М., Петрушен М. В., Голобородько М. Ю. Актуальні підходи до побудови інформаційної інфраструктури на основі хмарних технологій з використанням референсної архітектури. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2023. № 1 (46). С. 89–94. URL: <http://sit.nuou.org.ua/article/view/280723> (дата звернення 19.12.2023).
2. IT-бізнес як об'єкт фінансового управління. / Н. Г. Виговська, А. Ю. Полчанов, І. В. Литвинчук та ін. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3 (105). С. 159–165. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/288291> (дата звернення 19.12.2023).
3. Кошлань О. А., Федорієнко В. А. Аналіз сучасних геоінформаційних систем за даними сучасних аналітичних агентств. Interaction of society and science: problems and prospects. International Science Group. 2021. С. 426–435. URL: <https://shorturl.at/lxC08> (дата звернення 19.12.2023).
4. Запорожець Т. В., Цимбаленко Я. Ю. Безпека інформаційних систем як чинник ефективності мережевого управління. Аспекти публічного управління. 2023. Т. 11. № 3. С. 25–29. DOI: <https://doi.org/10.15421/152331>
5. Татарінов В. В. Сучасні інтелектуальні технології в системах управління. Інтелектуальні системи автоматизації : монографія. Кременчук, 2022. С. 13–68. URL: <https://openarchive.nure.ua/items/080f1fb5-8c0a-4e4c-be57-654e1f3c321a> (дата звернення 19.12.2023).
6. Інтелектуальні кібернетичні системи: еволюція принципів, теорій та безпекових технологій : монографія / за ред. С. І. Доценка, В. С. Харченка. Харків: Юстон, 2023. С. 391. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/5051> (дата звернення 19.12.2023).
7. Michael Gilliland, Len Tashman, Udo Sglavo. Business Forecasting: The Emerging Role of Artificial Intelligence and Machine Learning. 2021. John Wiley & Sons. P. 432. URL: <https://shorturl.at/jtQX8> (дата звернення 19.12.2023).
8. Charles W. Chase. Consumption-Based Forecasting and Planning: Predicting Changing Demand Patterns in the New Digital Economy. 2021. John Wiley & Sons. P. 272. URL: <https://shorturl.at/mnAI0> (дата звернення 19.12.2023).
9. Інформаційні джерела та аналітичні інструменти сфери публічних закупівель. URL: <https://shorturl.at/bglw9> (дата звернення 19.12.2023).
10. Mobile Commerce Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity and Forecast 2023-2028. 2023. Research and Markets. URL: <https://www.researchandmarkets.com/report/mobile-commerce#reld1-4845725> (дата звернення 19.12.2023).
11. Математична модель рангового підходу. / В. Ф. Третяк, Д. Ю. Голубничий, О. В. Коломійцев та ін. Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. С. 116–122. DOI: <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v1.40>
12. Використання методів рангового підходу в моделі транзакційної системи з реплікацією фрагментів бази даних для розгортання у хмарному середовищі. / О. В. Коломійцев, Д. Ю. Голубничий, А. О. Рибальченко та ін. 7th ISPC «International Scientific Discussion: Problems, Tasks and Prospects» (October 19-20, 2023; Brighton, Great Britain). № 38 (175). 2023. P. 326–341. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/4561> (дата звернення 19.12.2023).
13. Аналіз сучасних систем управління базами даних. / В. Ф. Третяк, О. В. Коломійцев, В. Чмир та ін. Scientific Collection «InterConf» : Scientific Goals and Purposes in XXI Century (October 7-8, 2021). 2021. P. 453–466. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.10.2021.050>
14. Global Data Analytics Market 2023-2027. 2022. Research and Markets. URL: <https://www.researchandmarkets.com/reports/5514994/global-data-analytics-market-2023-2027#relc2-5752589> (дата звернення 19.12.2023).

References

1. Androshchuk, O., Cherevko, R., Petrushen, M., & Holoborodko M. (2023). Current approaches to building information infrastructure based on cloud technologies using reference architecture. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, 1 (46).

Retrieved from: <http://sit.nuou.org.ua/article/view/280723> [In Ukrainian].

2. Vyhovska, N., Polchanov, A., Lytvynchuk, I., Horodyskyi, M., & Polchanov, O. (2023). IT business as an object of financial management. *Economics, Management and Administration*, 3(105), 159–165. Retrieved from: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/288291> [In Ukrainian].
3. Koshlan, O. A. & Fedoriienko V. A. (2021). Analiz suchasnykh heoinformatsiinykh system za danymy suchasnykh analitychnykh ahentstv. *Interaction of society and science: problems and prospects*. International Science Group. Retrieved from: <https://shorturl.at/lxC08> [In Ukrainian].
4. Zaporozhets, T., & Tsymbalenko, Y. (2023). The Security of Information Systems as a Factor in the Effectiveness of Network Management. *Public Administration Aspects*, 11(3), 25-29. DOI: <https://doi.org/10.15421/152331> [In Ukrainian].
5. Tatarinov V. V. (2022). Suchasni intelektualni tekhnolohii v systemakh upravlinnia. *Intelektualni systemy avtomatyzatsii: monograph*. Kremenchuk. P. 13-68. Retrieved from: <https://openarchive.nure.ua/items/080f1fb5-8c0a-4e4c-be57-654e1f3c321a> [In Ukrainian].
6. Dotsenko, S. I. & Kharchenko, V. S. (Eds.). (2023). *Intelligent cybernetic systems: evolution of principles, theories and security technologies: monograph*. Retrieved from: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/handle/123456789/5051> [In Ukrainian].
7. Gilliland, M., Tashman, L., & Sglavo, U. (2021). *Business forecasting: the emerging role of artificial intelligence and machine learning*. John Wiley & Sons. Retrieved from: <https://shorturl.at/jtQX8>
8. Chase, C. W. (2021). *Consumption-based Forecasting and Planning: Predicting Changing Demand Patterns in the New Digital Economy*. John Wiley & Sons. Retrieved from: <https://shorturl.at/mnAI0>
9. Information sources and analytical tools in the field of public procurement. (2023). Retrieved from: <https://shorturl.at/bglw9> [In Ukrainian].
10. Research and Markets. (2023). *Mobile Commerce Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity and Forecast 2023-2028*. Retrieved from: <https://www.researchandmarkets.com/report/mobile-commerce#reld1-4845725>
11. Tretiak, V., Holubnychi, D., Kolomiitsev, O., Mehelbei, H., Voznyi, O., & Filipenkov, O. (2020). *Matematychna model ranhovoho pidkходу*. Collection of Scientific Papers ΛΟΓΟΣ, 116-122. DOI: <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v1.40> [In Ukrainian].
12. Kolomiitsev, O., Holubnychi, D., Rybalchenko, A., Tretiak, V., Osiievskyi, S., Voznyi, O., Balabukha, O., Kachurovskyi, H., Hrichaniuk, O., Halashevskyi, H., Sokova, T., Liubchenko, O., & Liubchenko, O. (2023). Using rank-based honeypots in a transactional system model with database fragment replication for deployment in the cloud. *Scientific Collection «InterConf+»*, 38(175), 326–341. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.10.2023.030> [In Ukrainian].
13. Tretiak, V., Kolomiitsev, O., Yevstrat, D., Voroshylov, S., Chmyr, V., Lohvynenko, Ye., Lysytsia, A., & Misiura, V. (2021). Analiz suchasnykh system upravlinnia bazamy danykh. *InterConf*, (78), 453-465. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.10.2021.050> [In Ukrainian].
14. Research and Markets. (2023). *Global Data Analytics Market 2023-2027*. Retrieved from: <https://www.researchandmarkets.com/reports/5514994/global-data-analytics-market-2023-2027#relc2-5752589>

Стаття надійшла до редакції 22.12.2023

Прийнята до публікації 25.12.2023

~ ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 338.48-6:338(477.54)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-226-233>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сущенко О. А., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

e-mail: helen.sushchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2645-8015

Згурська Ю. В., аспірант кафедри туризму, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

e-mail: juliazghurska@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2405-4666

***Анотація.** Сьогодні Україна, яка має значний потенціал стати важливим гравцем у галузі міжнародного ділового туризму, стикається з проблемою, що потребує термінового вирішення – недостатнє міжнародне позиціонування та недостатньо ефективний маркетингом країни як дестинації, привабливої для міжнародного ділового туризму. Саме тому питання розробки концептуальних засад розвитку міжнародного ділового туризму в Україні є актуальними та потребують додаткової уваги та досліджень. В статті розглянуто напрями та можливості розробки концептуальних засад розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Обґрунтовано необхідність забезпечення відновлення стану та активізації розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Виокремлено основних бенефіціарів та стейкхолдерів сфери міжнародного ділового туризму. Розроблено концептуальні засади організації та розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Головною метою Концепції розвитку міжнародного ділового туризму в Україні означено трансформацію України на туристично привабливу країну, яка залучає як внутрішніх, так і іноземних бізнес-туристів, сприяючи економічному зростанню та підвищенню міжнародного іміджу країни. Визначено основні принципи, на яких базується Концепція. Означено стратегічні цілі та сформовано відповідно до них перелік комплексних завдань, виконання яких є необхідним для досягнення мети запропонованої Концепції. Запропоновано фреймову модель реалізації Концепції розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Визначено показники досягнення очікуваних результатів впровадження Концепції розвитку галузі міжнародного ділового туризму в Україні. Наведено основні етапи, шляхи та строки реалізації Концепції. Визначено основні ризики розвитку міжнародного ділового туризму в Україні за ступенем та напрямками впливу відповідно до визначених стратегічних цілей.*

***Ключові слова:** туризм, міжнародний туризм, діловий туризм, сталий розвиток, концепція, управління, ціль, завдання, фрейм, модель, показник, ризик, імідж.*

CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF ORGANIZING AND DEVELOPING INTERNATIONAL BUSINESS TOURISM IN UKRAINE

Sushchenko Olena, Professor, Dr.S. (Economics), Head of the Tourism Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

e-mail: helen.sushchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2645-8015

Zghurska Yuliia, PhD student of the Tourism Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

e-mail: juliazghurska@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2405-4666

***Abstract.** Today, Ukraine, which has significant potential to become a key player in international business tourism, faces a serious issue that requires urgent resolution - insufficient international positioning and ineffective country marketing as a destination attractive for international business tourism. However, this potentially vast opportunity may remain largely untapped due to the lack of a systematic and effective concept for the development of international business tourism. Therefore, the question of developing the conceptual principles of international business tourism in Ukraine is relevant and requires additional attention and research. The insufficient level of awareness of Ukraine as a world tourist destination and the lack of active promotion led to the loss of significant potential for attracting foreign tourists, including business tourists. The correct international positioning and marketing*

support should become one of the key factors in the successful restoration of the tourist flow after the end of the war and accelerate the attraction of direct foreign investment for the tourism industry development in Ukraine. The article studies the directions and possibilities of developing the conceptual foundations for the development of international business tourism in Ukraine. It justifies the need to restore and activate the development of international business tourism in Ukraine. Problematic aspects of the development of international business tourism in Ukraine are identified and analyzed. The main beneficiaries and stakeholders in the field of international business tourism are identified. The determination of strategic priorities for the international business tourism development in Ukraine is a base to ensure the coherence of their economic interests. Conceptual principles for the organization and development of international business tourism in Ukraine have been developed. The main goal of the Concept for the development of international business tourism in Ukraine is defined as the transformation of Ukraine into a tourist-friendly country that attracts both domestic and foreign business tourists, thereby contributing to economic growth and enhancing the international image of the country. The Concept is designed to implement the state policy for the international business tourism development in Ukraine. Its realization process involves the implementation of measures within five years from the moment of the Concept adoption. The article defines the main principles on which the Concept is based. Strategic goals are outlined, and a list of comprehensive tasks necessary to achieve the proposed Concept's goal is formulated accordingly. A frame-based model for implementing the Concept for the development of international business tourism in Ukraine has been proposed. Key performance indicators for achieving the expected results of implementing the Concept for the development of the international business tourism industry in Ukraine have been identified. The main stages, approaches, and timelines for implementing the Concept have been outlined. Major risks in the development of international business tourism in Ukraine, categorized by their degree and directions of impact according to the defined strategic goals, have been identified. The effective risk management strategy design and their prevention will allow to ensure the effective implementation of the formed strategic goals and outlined tasks of the International Business Tourism Development Concept in Ukraine.

Key words: *tourism, international tourism, business tourism, sustainable development, concept, management, objective, task, frame, model, indicator, risk, image.*

JEL Classification: F200, L830, L840, Z320.

Постановка проблеми. Насьогодні Україна, яка має значний потенціал стати важливим гравцем у галузі міжнародного ділового туризму, стикається з серйозною проблемою, що потребує термінового вирішення – недостатнє міжнародне позиціювання та недостатньо ефективний маркетинг країни як дестинації, привабливої для міжнародного ділового туризму. За попередніми прогнозами, після завершення війни, Україну можуть відвідати понад 25 мільйонів іноземних туристів, що може призвести до значного зростання доходів національної економіки на понад 56 мільярдів доларів. Але це потенційно велике вікно можливостей може залишитися максимально невикористаним через відсутність системної та ефективної концепції розвитку міжнародного ділового туризму.

Недостатній рівень усвідомлення України як туристичної дестинації у світі і відсутність активної промоції призводять до втрати значного потенціалу для залучення іноземних туристів, в тому числі, ділових. Правильне міжнародне позиціювання та маркетинговий супровід мають стати одними з ключових чинників успішного відновлення туристичного потоку після завершення війни та прискорити залучення прямих іноземних інвестицій для розвитку туристичної галузі України. Без цього важко очікувати повноцінного використання туристичного потенціалу країни та максимізації прибутків від міжнародного ділового туризму. Поряд з цим необхідним є розроблення комплексної програми міжнародного маркетингу, яка включатиме в себе інформаційні кампанії, участь у міжнародних виставках та форумах, створення віртуальних турів і мультимедійних матеріалів. Також важливо взаємодіяти з туристичними агентствами та галузевими партнерами для створення позитивного іміджу України серед міжнародних туристів, в першу чергу, ділових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення та організації розвитку міжнародного ділового туризму, його теоретико-методологічним та практичним аспектам, присвячено наукові праці багатьох вчених та практиків. Зокрема, слід відзначити, дослідження таких науковців, як О. Бейдик [1], В. Грабарчук, Н. Дехтяр [2, 3], Г. Горіна [4], Н. Титова [5], Д. Маркес, Н. Сантос [6], К. Хейвен-Танг, Е. Джонс [7] та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з цим, незважаючи на достатньо широкий науковий інтерес до проблематики туристичної сфери та міжнародного туризму, питання розробки концептуальних засад розвитку міжнародного ділового туризму в Україні залишаються недостатньо дослідженими та потребують додаткової уваги.

Мета дослідження. Метою статті є розробка концептуальних засад розвитку міжнародного ділового туризму в Україні.

Основний матеріал. Поточна ситуація, що склалась в галузі розвитку міжнародного ділового туризму в Україні, виявляє різні групи бенефіціарів, кожна з яких має свої власні

потреби та очікування від цього процесу. Насамперед, це українські та іноземні ділові туристи, потреба яких відображається у прагненні до якісного, комфортного, безпечного перебування в Україні; представники туристичного бізнесу, індустрії гостинності та інших суміжних галузей, мешканці громад та їх очільники, яких поєднує потреба у збільшенні привабливості локальних туристичних дестинацій, розвитку туристичного потенціалу територій, зростанні доходів від інвестицій у туристичну інфраструктуру, промоція та збільшення кількості ділових відвідувачів, впізнаваність українського туристичного продукту на міжнародному ринку туристичних послуг. Відповідно до цього, першочерговим завданням є виокремлення основних бенефіціарів та стейкхолдерів із зазначенням їхніх потреб та інтересів.

Серед основних бенефіціарів слід виділити такі:

ділові туристи, корпоративні делегації та бізнес-персонал, першочерговими потребами яких під час бізнес-подорожей є сучасні конференц-зали та бізнес-центри для проведення зборів і нарад, готелі високого стандарту для розміщення та проживання, якісні транспортні послуги, швидкісний Інтернет та технічне забезпечення для роботи;

організатори та учасники міжнародних конференцій, виставок, ярмарок, які потребують великі конференц-зали та виставкові приміщення з сучасною інфраструктурою, привабливі туристичні продукти для учасників і гостей, медіа-підтримку та рекламу для забезпечення подій, високий рівень організації та управлінського супроводу подій;

інфраструктурні підприємства, а саме готелі та заклади тимчасового розміщення, ресторани та інші заклади харчування, транспортні компанії, івент- та піарагентства, серед потреб яких слід виокремити запит на партнерство з організаторами подій для обслуговування конференцій та делегацій, забезпечення умов стабільного розвитку та покращення інфраструктури, розвиток та модернізація транспортної мережі;

органи місцевої влади, туристичні офіси, туристичні інформаційні центри, які потребують підтримки та фінансування маркетингових заходів для залучення ділових туристів, розвитку туристичної інфраструктури, залучення міжнародних івентів для підвищення туристичної привабливості регіону;

урядові структури, агенції, відповідні міністерства, які відповідають за розробку та впровадження стратегій розвитку міжнародного ділового туризму, формування інвестиційних програм для розвитку інфраструктури, регулювання та контроль якості й безпеки туристичних послуг;

туроператори, туристичні агентства, турбюро, екскурсійні бюро, що забезпечують розробку та просування турпродуктів для бізнес-туристів, забезпечують співпрацю з підприємствами для організації корпоративних подорожей;

івент-агентства та конференц-сервіси, що потребують сучасні конференц-центри та конгрес-зали для проведення великих подій, креативні рішення для організації та проведення бізнес-заходів, інноваційні технології для підтримки івент-інфраструктури;

місцеві бізнеси та інноваційні стартапи, що беруть участь у розвитку технологій та послуг для зручності гостей, формують запити на інвестиції для створення інноваційних проєктів для бізнес-туризму, зацікавлені у розширенні бізнес-інфраструктури для підтримки розвитку міжнародного ділового туризму.

Визначені бенефіціари є ключовими стейкхолдерами, орієнтованими на спільний успіх у розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Їхня взаємодія та співпраця мають потенціал щодо забезпечення сталого розвитку та позитивних змін у галузі, що сприятиме як економічному зростанню країни, так і покращенню її міжнародного іміджу. Забезпечення когерентності їх економічних інтересів базується на визначенні стратегічних пріоритетів розвитку міжнародного ділового туризму в Україні та вирішення ключової проблеми, яка полягає у тому, що Україна не є достатньо популярною дестинацією для міжнародного ділового туризму. Саме на вирішення зазначеної проблеми, її причин та подолання наслідків має бути спрямована Концепція розвитку галузі міжнародного ділового туризму в Україні. Головною метою Концепції є трансформація України на туристично привабливу країну, яка привертає як внутрішніх, так і іноземних бізнес-туристів, сприяючи економічному зростанню та підвищенню міжнародного іміджу країни. Концепція базується на наступних принципах:

людиноцентричність;

зосередження на потребах та інтересах різних груп бенефіціарів, враховуючи їхні очікування від розвитку туристичної галузі;

ретельне визначення проблем у сфері міжнародного ділового туризму та інвестицій,

грунтоване на аналізі фактів та стану розвитку галузі;

активна взаємодія та співпраця з громадськими організаціями, бізнесом, туристичними компаніями на основі досягнення спільних інтересів та реалізації відповідних стратегій розвитку міжнародного ділового туризму;

визначення конкретних метрик та показників успішності для оцінки реальних результатів реалізації Концепції;

спроможність адаптуватися та реагувати на нові виклики та зміни у галузі туризму, забезпечуючи актуальні та ефективні рішення.

Концепція розрахована на реалізацію державної політики розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Процес її реалізації передбачає впровадження заходів протягом п'яти років з моменту прийняття Концепції. Зазначений процес має бути ітеративним та динамічним, з можливістю коригування розроблених стратегій відповідно до змін зовнішнього середовища, та внутрішніх факторів, що впливають на туристичну галузь.

Для досягнення мети Концепції слід забезпечити виконання комплексних завдань за такими стратегічними цілями:

Стратегічна Ціль 1. Україна є привабливою дестинацією для міжнародного ділового туризму, що відповідає міжнародним стандартам.

Операційна ціль 1.1. Створення розвиненої інфраструктури для ділових туристів, включаючи сучасні конференц-зали, бізнес-центри, готелі та ресторани.

Операційна ціль 1.2. Розроблення привабливих турпродуктів для ділових туристів, включаючи конференції, виставки, семінари та інші заходи.

Операційна ціль 1.3. Забезпечення відповідності туристичних продуктів для ділових туристів міжнародним стандартам якості та безпеки.

Стратегічна Ціль 2. Україна є конкурентоспроможною дестинацією для міжнародного ділового туризму в регіоні та світі.

Операційна ціль 2.1. Розробити та запровадити інвестиційні програми розвитку міжнародного ділового туризму в ключових регіонах України.

Операційна ціль 2.2. Розвиток та підтримка мережі професійних конференц-сервісів та забезпечення їх відповідності міжнародним стандартам у сфері міжнародного ділового туризму.

Стратегічна Ціль 3. Україна є значним гравцем на глобальному ринку міжнародного ділового туризму.

Операційна ціль 3.1. Стратегічне партнерство з міжнародними асоціаціями в сфері міжнародного ділового туризму сприяє обміну досвідом, ресурсами та технологіями, а також підвищує вплив України на глобальному ринку міжнародного ділового туризму.

Операційна ціль 3.2. Система ефективного маркетингу підвищує обізнаність про можливості та переваги проведення бізнес-заходів в Україні.

Операційна ціль 3.3. Створення мережі міжнародних конференцій та виставкових подій, які проводяться в Україні та залучають ключових гравців і впливових учасників глобального ринку.

Для формалізації концепції розвитку міжнародного ділового туризму та деталізації її структурних складових використано фреймову модель. Фрейми - це концептуальний спосіб представлення інформації, які дозволяють структурувати дані та встановлювати відносини між ними. Категорію «фрейм» було введено у науковий простір М. Мінським [8] і надалі стало широко використовуватися для відображення структури певних об'єктів у різних галузях знання [9, 10], зокрема в економіці [11, 12]. На рисунку 1 представлено фрейм розробленої Концепції розвитку галузі міжнародного ділового туризму в Україні, період реалізації якої передбачається на період до 2028 року.

Показниками досягнення очікуваних результатів впровадження Концепції розвитку галузі міжнародного ділового туризму в Україні, на наш погляд, є:

доля сектору туризму в структурі ВВП України;

позиція України у міжнародному рейтингу туристичної привабливості за даними "Барометр UNWTO";

рейтинг цитованості України у глобальному туристичному середовищі;

позиція України в рейтингах міжнародних онлайн-сервісів (Trip Adviser, Booking, тощо);

середня тривалість перебування іноземних туристів в Україні за різними параметрами: регіон, статус, вік, наявність інвалідності, мета відпочинку/бізнесу/лікування тощо;

обсяги інвестицій у туристичну галузь з розподілом за джерелами (зовнішні/внутрішні), розмірами, видами, регіонами та секторами туристичного бізнесу;

обсяги туристичних потоків з розподілом за зовнішніми/внутрішніми, регіональними, метою відпочинку/бізнесу/лікування, віком, статтю, наявністю інвалідності та сімейним статусом;

рівень задоволеності туристів послугами в Україні за регіонами, статтю, віком, наявністю інвалідності, внутрішніми/зовнішніми туристами (за країнами), метою відпочинку/бізнесу/лікування та видом туристичних послуг;

відсоток туристів, які відчували себе в безпеці в Україні за регіонами, статтю, віком, наявністю інвалідності, внутрішніми/зовнішніми туристами (за країнами), метою відпочинку/бізнесу/лікування та видом туристичних послуг.

До 2028 р.	Україна - дестинація для міжнародного ділового туризму		
Стратегічні цілі	1. Україна є привабливою дестинацією для міжнародного ділового туризму, що відповідає міжнародним стандартам		
Операційні цілі	1.1. Створено чітку інфраструктуру для ділових туристів, включаючи сучасні конференц-зали, бізнес-центри, готелі та ресторани	1.2. Розроблені привабливі туристичні продукти для ділових туристів, включаючи конференції, виставки, семінари та інші заходи	1.3. Туристичні продукти для ділових туристів відповідають міжнародним стандартам якості та безпеки
Завдання	1.1.1. Розпочати аналіз потреб та стандартів ділових туристів для визначення основних вимог до інфраструктури	1.2.1. Вивчити попит та інтереси ділових туристів для визначення ключових елементів привабливих туристичних продуктів.	1.3.1. Провести огляд міжнародних стандартів якості та безпеки для туристичних продуктів, спрямованих на ділових туристів.
	1.1.2. Провести перевірку існуючої інфраструктури та виділити області, які потребують модернізації та розвитку	1.2.2. Здійснити аналіз конкурентів та інших міжнародних ділових туристичних дестинацій для ідентифікації переваг та ніш для розвитку унікальних турпродуктів	1.3.2. Визначити ключові елементи та вимоги, які мають бути враховані при розробці та вдосконаленні туристичних продуктів для ділових туристів

	1.1.3. Розробити план розвитку інфраструктури, враховуючи рекомендації експертів з галузі та міжнародні стандарти	1.2.3. Створити команду експертів, яка буде відповідальна за концептуалізацію та розробку нових тур-продуктів для ділових туристів	1.3.3. Забезпечити навчання та підготовку персоналу, який відповідає за реалізацію турпродуктів, щодо вимог міжнародних стандартів
--	---	--	--

Рис. 1. Фрейм Концепції розвитку галузі міжнародного ділового туризму в Україні

Джерело: розроблено авторами

Моніторинг та подальший аналіз отриманих за кожним із виокремлених показників даних дасть змогу визначити ступінь досягнення поставлених в Концепції стратегічних цілей та поточних завдань.

Основними етапами, шляхами та строками реалізації Концепції є наступні:

затвердження п'ятирічного плану заходів щодо реалізації стратегічних цілей та завдань, визначених Концепцією, та моніторинг їх виконання;

проведення загального моніторингу досягнення цілей, визначених Концепцією, за індикаторами результативності, з урахуванням суспільного діалогу і широкого залучення громадськості.

Важливою складовою процесу впровадження Концепції розвитку міжнародного ділового туризму в Україні є управління ризиками, тобто забезпечення їх ідентифікації, вимірювання та оцінки, контролю та моніторингу. Особливо важливим процес управління ризиками є в сучасних умовах, коли туристична галузь зазнала значного негативного впливу спочатку під час пандемії COVID-19, а далі з початком повномасштабної агресії з боку РФ. В табл. 1 згруповано основні види ризиків за ступенем та напрямками їх впливу на розвиток міжнародного ділового туризму в Україні.

Таблиця 1

Ризики розвитку міжнародного ділового туризму в Україні за ступенем та напрямками впливу відповідно до визначених стратегічних цілей (фрагмент)

Вид ризику	Сукупний рівень ризику (Низький / Помірний / Високий)	Прогнозований напрям зміни ризику (такий, що зменшується / стабільний / такий, що зростає)
Україна є привабливою дестинацією для міжнародного ділового туризму, що відповідає міжнародним стандартам		
Безпековий – поява, розповсюдження епідемії	помірний	стабільний
Екологічний – екоцид, вплив воєнних дій на екологію певних регіонів та розвиток туризму	високий	такий, що зростає
Екологічний – незадовільний стан екології, неекологічна поведінка суспільства, невиконання екологічних політик, подорожі можуть бути не в пріоритеті через екологічні катастрофи	високий	такий, що зростає
Економічний – неправильна оцінка економічного потенціалу може призвести до вибору не-ефективних напрямків розвитку міжнародного ділового туризму	помірний	такий, що зменшується

Економічний – неспроможність створити ефективні та привабливі інвестиційні програми, що може призвести до відтоку інвестиційного капіталу	високий	такий, що зменшується
Політичний – державна політика не відображає інтересів стейкхолдерів	помірний	стабільний
Політичний – можливі загострення міжнародних відносин	помірний	такий, що зростає
Політичний – наявність корупції, що впливає на імідж країни	високий	такий, що зростає
Політичний – поширення воєнних дій на більшу територію України, продовження воєнних дій	високий	стабільний
Соціальний – недостатній моніторинг може призвести до не виявлення проблем у функціонуванні інфраструктури, що впливає на задоволення потреб ділових туристів	високий	такий, що зростає
Соціальний – спротив розвитку міжнародного ділового туризму, як “не на часі”	Низький	Стабільний

Джерело: складено авторами

Висновки. Урахування виявлених ризиків, побудова ефективної стратегії управління ризиками та їх запобігання дозволять забезпечити ефективну реалізацію сформованих стратегічних цілей та окреслених завдань Концепції розвитку міжнародного ділового туризму в Україні. Окремо слід зазначити, що фінансування заходів із реалізації цієї Концепції передбачається здійснювати за рахунок і в межах коштів державного та місцевих бюджетів, затверджених на відповідний рік, інвестицій та грантів, публічно-приватних партнерств, а також інших, не заборонених законодавством джерел фінансування.

Одним з найважливіших етапів формування та реалізації Концепції є моніторинг та оцінювання ефективності її реалізації, що ґрунтуватиметься на результатах виконання п'ятирічного плану заходів щодо реалізації завдань, визначених Концепцією, та досягнення індикаторів результативності їх реалізації. Для здійснення процедури моніторингу використовуються якісні та кількісні показники, зазначені вище, що відображають хід та виконання Концепції, передбачені планом заходів на її виконання. З метою дотримання об'єктивності та неупередженості до моніторингу реалізації Концепції доцільним є залучення громадських організацій, незалежних інституцій та експертів.

Очевидно, що реалізація запропонованої Концепції розвитку міжнародного ділового туризму в Україні потребує відповідної підтримки з боку держави та місцевих органів влади. Тільки консолідована наполеглива праця з боку всіх гілок та рівнів влади, стейкхолдерів та бенефіціарів дозволить виконати всі поставлені стратегічні цілі та завдання й забезпечити сталий розвиток міжнародного ділового туризму та всієї туристичної галузі України.

Зважаючи на актуальність питань стабілізації туристичної сфери в Україні та забезпеченні її сталого розвитку, подальші дослідження мають бути спрямовані на вирішення проблематики міжнародного ділового туризму на засадах сталого розвитку.

Список літератури

1. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ: Палітра, 1997. 130 с.
2. Грабарчук В. С., Дехтяр Н. А. Завдання розвитку ділового туризму в Україні. Бізнес-

Інформ. 2015. № 4. С. 149–156.

3. Дехтяр Н. А. Тенденції розвитку світового ринку ділового туризму. Проблеми економіки. 2014. № 1. С. 43–51.
4. Gorina G.O. Activities of the international organizations and associations in the travel&tourism industry. Актуальні проблеми економіки. 2015. №10(172), с. 13–18.
5. Титова Н. В. Діловий туризм в Україні: основні проблеми розвитку та шляхи їхнього вирішення. Економіка і менеджмент культури. 2013. № 1. С. 67–74.
6. Marques J., Santos N. Tourism development strategies for business tourism destinations: Case study in the central region of Portugal. Tourism. 2017. Vol. 65. No. 4. P. 437–449.
7. Haven-Tang C., Jones E., Webb C. Critical Success Factors for Business Tourism Destinations. Journal of Travel & Tourism Marketing. 2007. Vol. 22. Issue 3–4. P. 109–120. DOI: <https://doi.org/10.4102/ac.v17i1.423>
8. Minsky M. A. Framework for Representing Knowledge, in: The Psychology of Computer Vision. Ed. by P. H. Winston. N-Y : McGraw-Hill, 1975. 282 p.
9. Суддя А. Фрейм як спосіб когнітивного моделювання. Наукові записки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2012. Вип. 104(2). С. 278–282.
10. Gruber T. Toward Principles for the Design of Ontologies Used for Knowledge Sharing. International Journal Human-Computer Studies. 1995. Vol. 43. P. 907–928.
11. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. 480 с.
12. Іванченко Н. О. Фреймово-онтологічне моделювання фінансової складової економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 4 (130). С. 300–304.

References

1. Beidyk, O. O. (1997) Slovník-dovodník z heografie turizmu, rekreolohii ta rekreatsiinoi heografie [Dictionary-reference book on the geography of tourism, recreation and recreational geography]. Kyiv: Palitra. [In Ukrainian].
2. Hrabarchuk, V. S., Dekhtyar, N. A. (2015) Tasks of business tourism development Business Inform, 4, 149–156. [In Ukrainian].
3. Dekhtyar, N. A. (2014) Tendencies of development of the world market of business tourism. Problemy ekonomiky, 1, 43–51. [In Ukrainian].
4. Gorina, G.O. (2015). Activities of the international organizations and associations in the travel&tourism industry. Actual problems of economics. 10(172), 13-18.
5. Tytova, N. V. (2013) Business tourism in Ukraine: the main problems of development and ways to solve them. Ekonomika i menedzhment kultury, 1, 67–74. [In Ukrainian].
6. Marques, J., & Santos, N. (2017) Tourism development strategies for business tourism destinations: Case study in the central region of Portugal. Tourism: An International Interdisciplinary Journal, 65, 4, 437–449.
7. Haven-Tang, C., Jones, E., & Webb, C. (2007) Critical Success Factors for Business Tourism Destinations. Journal of Travel & Tourism Marketing, 22, 3–4, 109–120. DOI: <https://doi.org/10.4102/ac.v17i1.423>
8. Minsky, M. A. (1975). Framework for Representing Knowledge, in: The Psychology of Computer Vision. Ed. by P. H. Winston. N-Y : McGraw-Hill,
9. Suddja, A. (2012) Frejm jak sposib kognityvnogo modeljuvannja. Naukovi zapysky Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V.N. Karazina, 104(2), 278–282. [In Ukrainian].
10. Gruber, T. (1995). Toward Principles for the Design of Ontologies Used for Knowledge Sharing. International Journal Human-Computer Studies, 43, 907–928.
11. Gavlovs'ka, N. I. (2016) Ekonomichna bezpeka zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti promyslovyh pidpryemstv: ocinjvannja, modeljuvannja, mehanizm zabezpechennja : monografija. Hmel'nyckyj : FOP Mel'nyk A. A. [In Ukrainian].
12. Ivanchenko, N. O. (2012) Frame-ontological modeling of the financial component of the enterprise's economic security. Aktual'ni problemy ekonomiky, 4 (130), 300–304. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.12.2023

Прийнята до публікації 20.12.2023

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 005.52-021.272:339:([338.487:338.33](477) DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-11-12-312-313-234-245>**КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ,
ПОВ'ЯЗАНИМИ З ПОДОРОЖАМИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Горіна Г.О., доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: gorina@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0900-0640

Анотація. Метою статті є проведення компаративного аналізу міжнародної торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Республіці Польща в умовах інтеграції України до ЄС, а також визначення на цій підставі загальних та відмінних тенденцій розвитку. Інформаційну базу дослідження склали статистичні та аналітичні данні міжнародних організацій (Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, Європейської комісії, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої ради з подорожей і туризму, Всесвітньої туристичної організації), комплексний аналіз праць закордонних та вітчизняних дослідників. Результати отримано за рахунок застосування системи методів: аналізу і синтезу, компаративний аналіз, порівняння, графічні й табличні методи (для наочного зображення статистичного матеріалу). Результати. Проведене дослідження дозволило визначити поточні тенденції міжнародної торгівлі послугами з подорожей в Україні та Польщі: 1) стійке збільшення експорту послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі, при наявності короткотермінових трендів до зростання та стрімких переломів тенденції до зниження в Україні; 2) стале підвищення попиту резидентів України на послуги з подорожей від нерезидентів-виробників, а отже поступове збільшення обсягів імпорту, при незначній флуктуації аналогічного показника в Польщі; 3) наявність загального тренду, обумовленого однаковою спрямованістю змін зовнішньоторговельного обігу послуг з подорожей в обох країнах; 4) наявність пасивного торговельного балансу послуг з подорожей в Україні з постійним збільшенням дефіциту, при сталому збільшенні профіциту в Польщі. Практична значимість отриманих результатів полягає в можливості їх подальшого застосуванні для формування і реалізації державної політики управління розвитком туризму в повоєнний період задля прискорення відновлення економіки держави.

Ключові слова: міжнародна торгівля, послуги з подорожей, туризм, Україна, Республіка Польща.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF INTERNATIONAL TRADE IN TRAVEL
SERVICES IN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND**

Gorina Ganna, Doctor Sciences (Economics), Professor, Head of economics and tourism department, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: gorina@donnuet.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0900-0640

Abstract. Purpose of the article is to conduct a comparative analysis of international trade in travel services in Ukraine and the Republic of Poland in the context of Ukraine's integration into the EU, as well as to determine, on this basis, general and distinctive development trends. The results were obtained through the use of a system of methods: analysis and synthesis, comparative analysis, comparison, graphical and tabular methods. Results. The research made it possible to determine the current trends in international trade in travel services in Ukraine and Poland: 1) a steady increase in the export of travel-related services in Poland, in the presence of short-term upward trends and rapid reversals of the downward trend in Ukraine; 2) constant increase in the demand of residents of Ukraine for travel services from non-resident manufacturers, and therefore a gradual increase in import volumes, with a slight fluctuation of a similar indicator in Poland; 3) the presence of a general trend caused by the same direction of changes in the foreign trade circulation of travel services in Poland and Ukraine. At the same time, a significant difference is the volume of foreign trade turnover of travel services in both countries; 4) the existence of a passive trade balance of travel services in Ukraine with a constant increase in the deficit, with a constant increase in the surplus in Poland. In the presence of common historically formed determinants of the tourism development in Ukraine and Poland, the countries show mainly different trends in international trade in travel services, which is due to the influence of a wide range of endogenous and exogenous determinants, as well as the presence of specific threats and risks to the development of tourism. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their further application for the formation and implementation of the state policy of managing the development of tourism in the post-war period in order to accelerate the recovery of the state's economy.

Key words: international trade, travel services, tourism, Ukraine, Republic of Poland.

JEL Classification: F100, L830.

Постановка проблеми. Сучасний етап інтегрування України в економічний простір ЄС актуалізує питання дослідження та порівняння туристичної галузі України та європейських країн. З огляду на територіальну та етнічну близькість, спільність кордонів, кліматичних умов, наявність спільних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, мовну спорідненість, схожість національних культур і традицій України і Польщі, доцільним вбачається порівняння туристичних галузей зазначених країн. Враховуючи комплексність поставленої наукової задачі, поточне досліджено буде спрямовано на компаративний аналіз міжнародної торгівлі послугами з подорожей в Україні та Республіці Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні питання міжнародної торгівлі туристичними послугами відображені у звітах і робочих документах міжнародних організацій, які генерують ринкові знання, сприяють конкурентоспроможній та сталій туристичній політиці, проводять аналіз конкурентоспроможності сектору подорожей і туризму тощо [14]. Прикладом такого звіту є спільний звіт Центру міжнародної торгівлі та Всесвітньої туристичної організації [16], який об'єднує взаємодоповнюючий досвід двох організацій щодо ролі туризму у сприянні сталому розвитку та ілюструє, де і як торгівля, інвестиційна або візова політика впливають на туристичний сектор з двох різних точок зору – точки зору подорожі міжнародного туриста та точки зору організації, що постачає послуги чи товари в туристичному ланцюжку вартості. У робочому документі Світової організації торгівлі (СОТ) Баркас П., Хонек Д., Рубіо Е. [12] досліджують політичні підходи, пов'язані з туризмом, які країни-члени СОТ застосували в перші тижні пандемії COVID-19. У документі подано систематичний підхід до картування та аналізу політики у галузі туризму для 59 членів СОТ на всіх континентах.

У туристичній літературі є багато прикладів спроб дослідити та вирішити різноманітні проблеми, пов'язані з міжнародною торгівлею туристичними послугами на місцевому та регіональному рівнях. Мукеш К., Санджив П., РК. Дж. [19] досліджують взаємозв'язок між торгівлею, економічним зростанням і міжнародним туризмом у Сполучених Штатах, використовуючи вейвлет-аналіз, щоб зафіксувати динаміку випередження-відставання цього зв'язку на основі частоти та часу. Тамат С., Норліда Х.С. [23] досліджують, чи існують будь-які динамічні взаємозв'язки між туризмом, торгівлею та економічним зростанням Малайзії та її основними туристичними партнерами в АСЕАН на основі ELG гіпотези. Сяолі Ян [28] аналізує важливість Хайнаня в ініціативі «Один пояс, один шлях» з точки зору історії, розташування та культури. Контрзаходи та пропозиції щодо розвитку торгівлі туристичними послугами на Хайнані висуваються в поєднанні зі стратегічним підґрунтям «Один пояс, один шлях». Xiang L., Chen Q. [27] досліджують ситуацію розвитку торгівлі туристичними послугами в провінції Чжецзян з чотирьох аспектів. Базуючись на поточній ситуації та факторах впливу на торгівлю туристичними послугами Чжецзяна, пропонуються відповідні контрзаходи та пропозиції, які могли б допомогти провінції Чжецзян знайти спосіб сприяти торгівлі туристичними послугами в регіональному скоординованому розвитку. Чжан В., Чіу Ю.-Б. [29] застосовують модель авторегресійного розподіленого відставання (ARDL) для вивчення впливу глобалізації та ризиків країни на торгівлю туристичними послугами Китаю. Результати показують, що в довгостроковій перспективі глобалізація має значний негативний вплив на експорт туристичних послуг і торговельний баланс туристичних послуг, водночас значний позитивний вплив на імпорт туристичних послуг. Leitão N.C. [17] досліджує зв'язок між внутрішньогалузевою торгівлею та міжнародними туристичними потоками в Португалії. Альбаладехо І.П., Гонсалес-Мартінес М.І., Мартінес-Гарсія М.П. [10] пропонують теоретичну модель та емпіричне дослідження, які підкреслюють роль якості туристичних послуг та ендогенного туризму в довгостроковому економічному зростанні.

Серед вітчизняних дослідників питання міжнародної торгівлі послугами з подорожей не знайшло широкого поширення. Разом з тим, слід виокремити низку наукових та аналітичних праць, з яких найгрунтовнішою є звіт «Аналіз торгівлі послугами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ» авторів Таран С., Яворський П., Павицька Ю., Омельченко І., Бучко М. [9], підготовлений в рамках Програми «Конкурентоспроможна економіка України». Разом з тим, зазначений звіт надає аналітичну інформацію щодо торгівлі послугами в цілому, а послуги з подорожей розглядаються побіжно. Міжнародно-правові аспекти регулювання торгівлі туристичними послугами висвітлені в роботі Безрукавої Н.В., Буряк А.А., Маловичко А.С., Свічкарь В.А. [1]. Білоцерківський О.Б. [2] досліджує динаміку послуг, пов'язаних з подорожами в Україні та світі та робить висновок щодо наявності негативного сальдо, яке свідчить про неефективність туристичної індустрії України. Автором побудовано адекватні

авторегресійні моделі експорту та імпорту торгівлі подорожами та зроблено точкові прогнози для експорту та імпорту міжнародної торгівлі подорожами на 2017-2018 рр. Дугінець Г.В. [6] визначає особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації та доходить висновку, що відбувається переорієнтація туризму на зовнішній ринок, та відповідне поширення туристичних потоків не лише на території однієї країни, а й по всьому світу. Заячковська Г.А. [7] досліджує альтернативні теорії міжнародної торгівлі та теорії нової економічної географії, які впливають на розвиток міжнародного туризму. Мальська М., Занько Ю. [8] аналізують українсько-польське економічне співробітництво, зокрема торгівлю та туризм, визначають поточні тенденції та проблеми. Горіна Г.О., Бочарова Ю.Г., Кожухова Т.В. та ін. [13] виокремлюють ключові тренди розвитку зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з туризмом та подорожами в країнах ЄС.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз існуючих напрацювань, дозволяє дійти висновку, що відсутні дослідження присвячені аналізу міжнародної торгівлі послугами з подорожей в Україні та Республіці Польща, а наявні публікації висвітлюють окреслене питання фрагментарно.

Мета дослідження. Метою дослідження є проведення компаративного аналізу міжнародної торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Республіці Польща в умовах інтеграції України до ЄС, а також визначення на цій підставі загальних та відмінних тенденцій розвитку.

Основний матеріал. Віддаючи належне широкому колу праць національних та закордонних науковців, присвячених дослідженню теоретичного підґрунтя міжнародної торгівлі послугами з подорожей, та розуміючи, що розбудова теоретичного апарату не є головною метою дослідження, огляд основних визначень та показників буде здійснено виключно на підставі міжнародних стандартів та національному законодавстві України.

Відповідно до Міжнародних рекомендацій зі статистики туризму, 2008 (International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008)) поняття подорож відноситься до діяльності мандрівників. Мандрівник – це будь-яка особа, що переміщається між різними географічними пунктами з будь-якою метою і протягом будь-якого терміну. Особи, які здійснюють подорож (внутрішню, в'їзну, виїзну) називаються відповідно внутрішніми, в'їзними або виїзними мандрівниками. Поїздка означає подорож будь-якої особи з моменту від'їзду з місця його/її постійного проживання до моменту повернення: отже, мова йде про поїздку туди і назад. Поїздка складається з відвідувань різних місць. Відвідувач – це мандрівник, який здійснює поїздку в яесь основне місце призначення, що знаходиться за межами його/її звичайного середовища, на термін менше року з будь-якою головною метою (ділова поїздка, відпочинок чи інша особиста мета), за винятком мети працевлаштування на підприємстві, зареєстроване в країні або місці відвідування. Такі поїздки, що здійснюються підприємствами, кваліфікуються як туристські поїздки. Поняття «туризм» відноситься до діяльності відвідувачів. Подорожі внутрішніх, в'їзних або виїзних відвідувачів називаються відповідно внутрішнім, в'їзним або виїзним туризмом. Такі відмінності мають вкрай важливе значення для збору даних по потоках мандрівників та відвідувачів і для забезпечення достовірності статистики міжнародного туризму. Таким чином, поняття туризм являє собою підкатегорію поняття подорожі, а поняття відвідувачі - підкатегорію поняття мандрівник [15, с. 9-10] (рис. 1).

Згідно Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (Balance of Payments and International Investment Position Manual. Sixth Edition (BPM6)) подорожі є статтею рахунку товарів і послуг платіжного балансу: кредити на подорожі охоплюють товари та послуги для власного використання або для дарування, придбані в економіці нерезидентами під час відвідин цієї економіки. Подорожні дебети охоплюють товари та послуги для власного використання або для віддачі, придбані в інших економіках резидентами під час візитів до інших економік [11, с. 166]. Отже, у контексті платіжного балансу подорож означає придбання товарів і послуг в економіці особами, які відвідують цю економіку, але не є її резидентами. Придбання товарів і послуг прикордонними, сезонними та іншими короткостроковими працівниками в їхній економіці зайнятості також включається до подорожей. Проте подорожі виключають придбання цінностей, споживчих товарів тривалого користування та інших споживчих покупок, які включені до товарів загального призначення [11, с. 275].

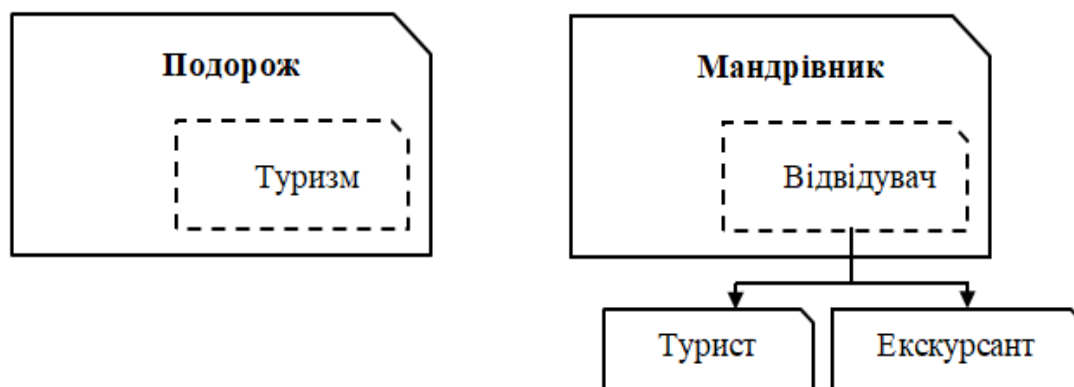

Рис. 1. Підпорядкованість понять подорож-туризм та подорожуючий-відвідувач

Джерело: складено авторами за даними [15, с. 9-10]

Згідно з Розширеною класифікацією послуг платіжного балансу, 2010 (2010 Extended Balance of Payments Services Classification (EBOPS 2010)), подорожі не є конкретним продуктом, скоріше вони охоплюють ряд товарів і послуг, які споживають нерезиденти в економіці, яку вони відвідують. Подорожі визначаються як товари і послуги для власного користування або для дарування, придбані в економіці нерезидентами під час відвідин цієї економіки. Вони передбачають перебування будь-якої тривалості за умови, що не відбувалась зміна місця проживання.

Подорож визначається в Посібнику зі статистики міжнародної торгівлі послугами, 2010 р. (Manual on Statistics of International Trade in Services 2010 (MSITS 2010)) синонімічно терміну подорож [18], який використовується в BPM6. Це визначення також пов'язано з терміном «туризм», який використовується в IRTS 2008 (а також у Допоміжному рахунку туризму: рекомендована методологічна основа, 2008 (Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008 (TSA: RMF 2008)) [24]. Проте, незважаючи на те, що EBOPS 2010 пропонує альтернативний розподіл подорожей за продуктами, що дозволяє тісніше зв'язати його з IRTS 2008 і допоміжними рахунками туризму, існує ряд відмінностей у охопленні між визначеннями платіжного балансу, з одного боку, та статистичними рекомендаціями з туризму, з іншого.

Відповідно до Національних Методологічних положень зі статистики зовнішньої торгівлі послугами «Послуги з подорожей охоплюють товари і послуги, придбані в країні відвідування нерезидентами цієї країни для власного споживання або подальшої передачі третій особі» [3]. До послуг, пов'язаних з подорожами відносяться послуги з проживання, витрати на продукти харчування та напої, витрати на транспортне обслуговування на території країни відвідування (споживання яких здійснюється на території країни-виробника). Також уключаються витрати на подарунки, сувеніри та будь-які інші предмети, придбані для особистого користування приїжджими, які можуть бути вивезені з відвідуваної країни. Уключаються куплені нерезидентом або надані нерезиденту під час подорожі товари і послуги для власного користування або подарунки, які за інших обставин можна було б віднести до інших груп, такі як поштові послуги, телекомунікаційні послуги та транспорт. Сюди також уключаються транспортні послуги, надані в межах країни відвідування, коли такі послуги надаються транспортними компаніями-резидентами такої країни, за винятком міжнародних пасажирських перевезень.

Термін «міжнародна торгівля послугами» тлумачиться у широкому сенсі в Керівництві зі статистики міжнародної торгівлі послугами, 2010 та охоплює торгівлю послугами в традиційному розумінні операцій (експорту та імпорту) між резидентами та нерезидентами. Крім того, він охоплює послуги, що надаються через підприємства, які засновані на місцевому рівні, але контролюються іноземними державами [18, с. 1].

Згідно визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) «міжнародна торгівля послугами» відображає вартість послуг, якими обмінюються резиденти та нерезиденти країни, включаючи послуги, що надаються через іноземні філії, створені за кордоном [20].

Відповідно до Системи національних рахунків, 1993 (System of National Accounts 1993

(SNA 1993)) експорт товарів та послуг складається з продажу, бартеру чи подарунків або грантів товарів та послуг від резидента нерезиденту, тоді як імпорту складається з покупок, бартеру або отримання подарунків чи грантів, товарів та послуг резидентом від нерезидента [21, с. 418]. Те саме визначення наводиться в Словнику туристичних термінів UNWTO. Треба звернути увагу, що в SNA 1993 наголошується, що міжнародні операції з послугами суттєво відрізняються від операцій з товарами, оскільки виробництво та надання послуги, як правило, є однією операцією, що здійснюється за взаємною згодою між виробником і споживачем, що вимагає попереднього контакту між ними. Таким чином, міжнародна торгівля послугами не тільки відрізняється за характером від торгівлі товарами, але може мати інші наслідки для економічного аналізу та формування політики [21, с. 418-418].

OECD з посиланням на System of National Accounts 2008 визначає експорт товарів і послуг як операції, що складаються з продажу товарів і послуг (включених у межі виробництва ВВП) резидентами нерезидентам. Сюди також входять операції з бартеру або товари, експортовані як частина подарунків або грантів. Так само імпорту відображає ті самі операції від нерезидентів до резидентів [21].

В Міжнародних рекомендаціях зі статистики туризму, 2008 (International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008)) експорт та імпорту послуг, пов'язаних з подорожами визначається через визначення витрат на міжнародний туризм, які «об'єднують туристичні витрати відвідувачів-нерезидентів у межах базової економіки (експорт) із туристичними витратами відвідувачів-резидентів за межами цієї економіки (імпорту)» [15, с. 418].

Відповідно до Національних Методологічних положень зі статистики зовнішньої торгівлі послугами «головним у торгівлі послугами є те, що повинна відбутись операція купівлі-продажу, яка охоплює діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності (резидентів та нерезидентів), побудована на взаємовідносинах між ними», виходячи з цього «експорт послуг – надання послуги резидентами-виробниками країни резидентам іншої країни», а відповідно «імпорту послуг – надання послуги резидентам країни нерезидентами-виробниками» [3].

Порівняння показників обсягу міжнародної торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Республіці Польща запропоновано розпочати із зіставлення обсягів експорту послуг, пов'язаних з подорожами, (торгівельний партнер – усі країни світу) за період 2005-2021 рр., а також його динаміки.

За досліджуваній період експорт послуг, пов'язаних з подорожами в Україні досяг свого піку у 2008 р. – 5768 млн. дол. США, знизившись до відмітки 950 млн. дол. США у 2021. Найменше значення експорту було зафіксовано у 2020 р. Переломним роком можна вважати 2013 р., після якого аналізований показник так і не піднявся до довоєнного рівня. Це свідчить, що надання послуг з подорожей національними резидентами-виробниками резидентам інших країн суттєво скоротилось, переважно за рахунок збройного конфлікту на території України та наслідків пандемії Covid-19 та карантинних обмежень.

На відміну від України, експорт послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі, починаючи з 2005 р. поступово збільшувався, досягши у 2021 р. 9099,5 млн. дол. США. Проте за аналізований період спостерігалось чергування піків та спадів. Зниження експорту послуг, пов'язаних з подорожами було зафіксовано у 2009 р. на 23%, 2015 р. на 11,3%, 2019 р. на 0,002% та 2020 р. на 41,4% у порівнянні з попередніми роками. Натомість піки спостерігались у 2008 р. - 11821,186 млн. дол. США, 2014 р. – 10274,2 млн. дол. США, 2018 р. - 14013,553 млн. дол. США (рис. 2).

Серед ключових факторів, які сприяли збільшенню туристичних потоків в Польщу, а отже зростанню експорту послуг, пов'язаних з подорожами можна виокремити як традиційні, так і більш інноваційні: наявність багатого культурної та історичної спадщини призвело до зростання потоків в'їзних туристів, які шукають автентичний культурний досвід, досліджують історичні місця та беруть участь у культурних заходах і фестивалях; розвиток гастрономічного та кулінарного туризму за рахунок зростання інтересу до традиційної польської кухні, підвищеним попитом користуються фестивалі їжі та кулінарні тури; стрімкий розвиток цифровізація та онлайн-бронювання, використання технологій, зокрема туристичних онлайн-платформ і мобільних додатків, полегшило планування та бронювання подорожей; своєчасна адаптація польських дестинацій та туристичних підприємств до усвідомлення туристів та подорожуючих необхідності сталого розвитку, підвищеного попиту на екологічний і відповідальний туризм; активна співпраця з інфлюенсерами: туристичні ради та компанії почали співпрацювати з інфлюенсерами та блогерами, щоб просувати польські дестинації та охоплювати ширшу аудиторію; диверсифікація туристичної пропозиції

через запровадження нових та унікальних вражень, туристичного досвіду задля залучення різноманітних туристичних сегментів; використання антикризового управління, орієнтація на стійкість, своєчасна адаптації до мінливих обставин під час пандемії COVID-19.

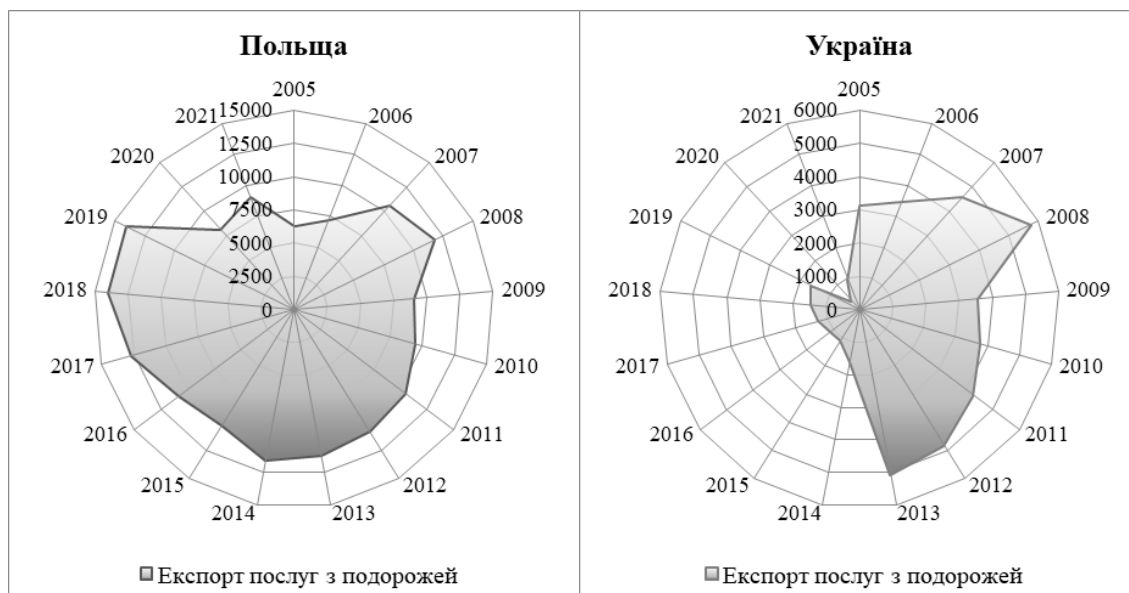

Рис.2. Експорт послуг, пов'язаних з подорожами, (торгівельний партнер – усі країни світу), млн. дол. США, 2005-2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними [25, 26]

На відміну від обсягів експорту послуг, пов'язаних з подорожами в Україні, обсяги імпорту поступово збільшувались – з 2805 млн. дол. США у 2005 р. до 6275 млн. дол. США у 2021 р., що свідчить про стале підвищення попиту резидентів України на послуги, пов'язані з подорожами від нерезидентів-виробників, а отже привалювання виїзних туристичних потоків (виїзного туризму) над в'їзними (в'їзного туризму). Пікові значення імпорту послуг, пов'язаних з подорожами в Україні за аналізований період спостерігались у 2008 р. – 4023 млн. дол. США, 2013 – 5763 млн. дол. США та 2019 р. – 8517 млн. дол. США (рис. 3).

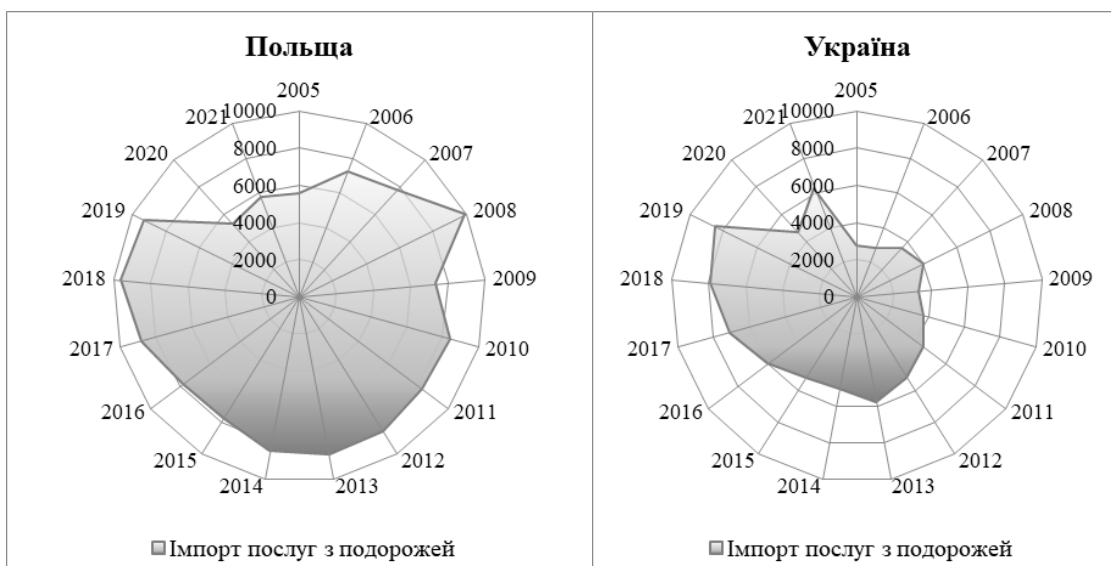

Рис. 3. Імпорт послуг, пов'язаних з подорожами, (торгівельний партнер – усі країни світу), млн. дол. США, 2005-2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними [25, 26]

Згідно звіту за результатами опитування «Проведення дослідження внутрішнього та

виїзного туризму українців», проведеного компанією «Хьюмен ресерч» [5] на формування виїзних туристичних потоків в Україні впливають різноманітні причини. Так, переважна більшість туристів (77%) відвідують інші країни з метою відпочинку, проведення дозвілля та відпустки, відвідування рідних, друзів – 9%, індивідуальний діловий візит (наприклад, зустріч з клієнтом або постачальником) – 5%, оздоровчі та СПА процедури – 1%, індивідуальна участь у конференціях, конгресах, виставках та ярмарках – 1%, участь у корпоративній/бізнес зустрічі – 1%, участь або відвідування культурних заходів – 1%, релігійна мета – 1%, шопінг (здійснення покупок) – 1%, дослідження історії – 1%. Відпочинок, дозвілля, проведення відпустки – головна мета закордонних подорожей в усіх соціально-демографічних групах. Проте є й певні відмінності. Наприклад, жінки дещо частіше за кордоном відпочивають, а чоловіки мають ділові візити. А з віком туристи частіше виїжджають за кордон з метою відвідування рідних/друзів.

На закордонну туристичну активність впливають тип населеного пункту й регіон/область проживання українців. Порівняно частіше виїжджають за кордон жителі великих міст, обласних центрів та міста Київ, а також жителі Київської, Львівської, Чернівецької, Харківської, Одеської, Закарпатської областей.

Найчастіше у 2021 р. українці, які мандрують за межами України, бували у країнах Європи, Туреччині та Єгипті. Це найбільш популярні напрямки туристичних подорожей за кордон. Відповідаючи на запитання щодо країни/країн останньої закордонної подорожі, респонденти назвали більше 200 країн світу, майже всі європейські країни, серед яких найчастіше були названі Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Німеччина, Польща, Словаччина, Угорщина, Франція, Чехія тощо. Більш детально розповідаючи про напрямок подорожі, респонденти називали міста, до яких вони мандрували (Анталія, Варшава, Прага, Стамбул, Хургада, Шарм-ель-Шейх тощо), рідше – цілі регіони (Балкани) або певні туристичні локації (наприклад, Мертве море) [5].

Імпорт послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі за 2005-2021 рр. мав хвильоподібний тренд, причому показники 2005 р. та 2021 р. майже не зазнали змін (5546,666 млн. дол. США та 5750,598 млн. дол. США відповідно). Найбільші значення експорту зафіксовано у 2008 р. – 9899,251 млн. дол. США та 2018 р. – 9899,251 млн. дол. США. Найнижчого значення аналізований показник досягав у 2005 р. – 5546,666 млн. дол. США, 2009 р. – 7369,573 млн. дол. США, 2015 р. – 7696,546 млн. дол. США та 2020 р. – 5265,987 млн. дол. США.

Аналіз зовнішньоторговельного обігу послуг, пов'язаних з подорожами в Україні та Польщі дозволить порівняти суми вартості експорту та імпорту послуг пов'язаних з подорожами в обох країнах.

Зовнішньоторговельний обіг послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі за досліджуваний період мав незначні коливання, з чередуванням піків та спадів. Найвищі піки припали на 2008 р. – 21720,4 млн. дол. США, 2018 р. – 23637 млн. дол. США та 2019 р. – 23299,4 млн. дол. США. Найнижчі обсяги зафіксовано у 2009 р. – 16427 млн. дол. США, 2015 р. – 17970 млн. дол. США та 2020 р. – 13465 млн. дол. США. Зовнішньоторговельний обіг послуг, пов'язаних з подорожами в Україні мав три пікові значення, які припали на 2008 р, 2013 р. та 2019 р. і дорівнювали 9791 млн. дол. США, 10846 млн. дол. США та 10137 млн. дол. США відповідно. До найнижчого рівня зовнішньоторговельний обіг послуг опускався у кризові 2009 р., 2015 р. та 2020 р. – 6906 млн. дол. США, 6183 млн. дол. США, 5047 млн. дол. США відповідно (рис. 4).

Порівнюючи зовнішньоторговельний обіг послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі та в Україні доцільно дійти висновку про наявність загального тренду, обумовленого однаковою спрямованістю змін показника аналізованого часового проміжку. Разом з тим, суттєвою відмінністю є обсяги зовнішньоторговельного обігу послуг, пов'язаних з подорожами обох країн. Так, аналізований показник в Польщі за досліджуваний період (2005-2021 рр.) в середньому на 43,15% більший ніж в Україні.

Аналіз сальдо зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Польщі дозволить визначити та порівняти різницю між фінансовими надходженнями (як оплата за надані послуги резидентами) й витратами (як оплата за отримані резидентами від нерезидентів послуги) за досліджуваний проміжок часу. Перевищення обсягу надходжень фінансів буде свідчити про позитивне сальдо, перевищення обсягу витрат – про негативне.

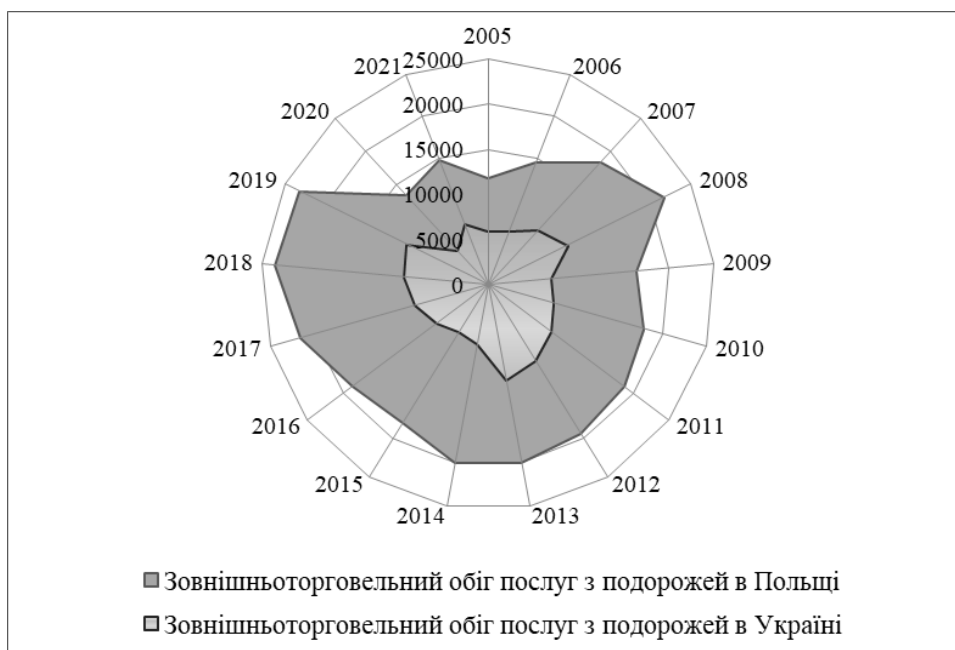
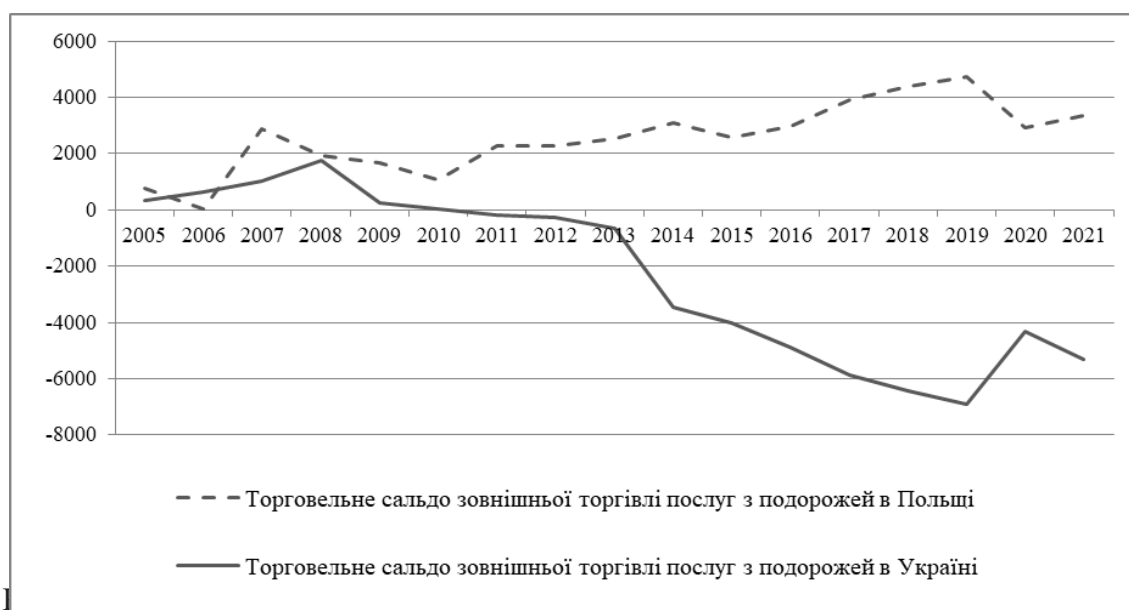

Рис. 4. Зовнішньоторговельний обіг послуг, пов'язаних з подорожами в Україні та Польщі, млн. дол. США, 2005-2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними [25, 26]

Починаючи з 2011 р. в Україні спостерігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі послуг, пов'язаних з подорожами, що свідчить про переважання імпорту туристичних послуг над експортом (виїзних туристичних потоків над в'їзними). Дорівнюючи у 2011 р. -167 млн. дол. США, значення показник з роками погіршувалось: -262 млн. дол. США у 2012 р., -680 млн. дол. США у 2013 р., -3449 млн. дол. США у 2014 р., -4019 млн. дол. США у 2015 р., -4892 млн. дол. США у 2016 р., -5860 млн. дол. США у 2017 р., -6454 млн. дол. США у 2018 р., -6897 млн. дол. США у 2019 р., -4335 млн. дол. США у 2020 р. та -5325 млн. дол. США у 2021 р. (рис. 5).

Україні та Польщі, млн. дол. США, 2005-2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними [25, 26]

Протилежна тенденція спостерігається у Польщі – за аналізований період сальдо

зовнішньої торгівлі послуг, пов'язаних з подорожами було позитивним, постійно підвищуючись з 757,87 млн. дол. США у 2005 р. до 3348 млн. дол. США у 2021 р.

Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами вказує на те, що Польща отримує більше доходів від міжнародного туризму (експорт туристичних послуг), ніж витрачає на туристичні послуги за кордоном (імпорт туристичних послуг). Оскільки цей показник вимірюється різницею між доходами від іноземних туристів, які відвідують країну, і витратами власних громадян на туристичні послуги за кордоном, позитивне сальдо означає, що країна заробляє на міжнародному туризмі, а доходи від туризму перевищують витрати громадян на відпочинок за кордоном. Також, позитивне сальдо в торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами опосередковано свідчить про додаткові економічні переваги, такі як створення робочих місць у туристичній галузі, покращення інфраструктури та розвиток інших суміжних секторів, таких як готельний бізнес, ресторани, транспорт і роздрібна торгівля.

Висновки. Проведення компаративного аналізу міжнародної торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні та Республіці Польща дозволило дійти наступних висновків та визначити поточні тенденції: 1) поступове стійке збільшення експорту послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі (з 6304,5 млн. дол. США у 2005 р. до 9099,5 млн. дол. США у 2021 р.), при наявності короткотермінових трендів до зростання та стрімких переломів тенденції до зниження в Україні, внаслідок економічних, політичних та безпекових причин; 2) стале підвищення попиту резидентів України на послуги, пов'язані з подорожами від нерезидентів-виробників, а отже поступове збільшення обсягів імпорту з 2805 млн. дол. США у 2005 р. до 6275 млн. дол. США у 2021 р., при незначній флуктуації аналогічного показника в Польщі за аналізований період, так обсяги імпорту 2005 р. та 2021 р. майже не зазнали змін (5546,666 млн. дол. США та 5750,598 млн. дол. США відповідно); 3) наявність загального тренду, обумовленого однаковою спрямованістю змін зовнішньоторговельного обігу послуг, пов'язаних з подорожами в Польщі та Україні за аналізований часовий проміжок. Разом з тим, суттєвою відмінністю є обсяги зовнішньоторговельного обігу послуг, пов'язаних з подорожами в обох країнах. Так, аналізований показник в Польщі за досліджуваний період (2005-2021 рр.) в середньому на 43,15% більший ніж в Україні; 4) наявність пасивного торговельного балансу послуг, пов'язаних з подорожами в Україні з постійним збільшенням дефіциту, що свідчить про переважання імпорту туристичних послуг над експортом (виїзних туристичних потоків над в'їзними), при сталому збільшенні профіциту в Польщі (сальдо зовнішньої торгівлі послуг, пов'язаних з подорожами збільшилось з 757,87 млн. дол. США у 2005 р. до 3348 млн. дол. США у 2021 р.).

Подальші дослідження планується спрямувати на визначення шляхів активізації зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами в Україні.

Список літератури

1. Безрукова Н.В., Буряк А.А., Маловичко А.С., Свічкарь В.А. Міжнародно-правові аспекти регулювання торгівлі туристичними послугами, *Business Processes Management in Tourism: collective monograph* (с. 45-54). Poznan: Mieszko I School of Education and Administration in Poznan, 2020. С.45-54.
2. Білоцерківський, О.Б. Туристичні послуги як важливий аспект міжнародної торгівлі. *Інтелект XXI*. 2018. №2. С. 12-15.
3. Державна служба статистики України. Методологічні положення зі статистики зовнішньої торгівлі послугами, 2014. URL: https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/menu/08_zed.htm (дата звернення 15.12.2023).
4. Державна служба статистики України. Класифікація зовнішньоекономічних послуг, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/kzep.pdf (дата звернення 18.12.2023).
5. Державне агентство розвитку туризму. Звіт за результатами опитування «Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців», 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Vbzkc8sG9muJGJJEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (дата звернення 18.12.2023).
6. Дугінець Г.В. Особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації. *Економічний простір*. 2018. Вип. 139. С. 5-13.
7. Заячківська Г.А. Нові теорії міжнародного туризму. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. №2(64). С. 39-43.
8. Мальська М., Занько Ю. Українсько-польське економічне співробітництво: торгівля, туризм, інвестиції. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012.

Вип. 30. С. 281–281.

9. Таран С., Яворський П., Павицька Ю., Омельченко І., Бучко М. Аналіз торгівлі послугами між Україною та ЄС в рамках ПВЗВТ, 2021. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final-DCFTA-services-2021-11-11.pdf> (дата звернення 17.12.2023).
10. Albaladejo I.P., González-Martínez M.I., Martínez-García M.P. Quality and endogenous tourism: An empirical approach. *Tourism Management*. 2014. 41, April. P.141-147. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.09.006>. (дата звернення 17.12.2023).
11. Balance of payments and international investment position manual 6th ed. International Monetary Fund. Washington D.C., 2009. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf> (дата звернення 19.12.2023).
12. Barkas P., Honeck D., Rubio E. International trade in travel and tourism services: Economic impact and policy responses during the COVID-19 crisis, WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2020-11, World Trade Organization, Geneva, Switzerland, 2020.
13. Gorina G., Bocharova Y., Kozhukhova T., Ivanova N., Bohatryyova G. The impact of covid-19 on international trade in tourism services in Europe. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2022. Vol. 43(3). P. 1091-1098.
14. Gorina G.O. Activities of international organizations and associations in the travel & tourism industry. *Actual Problems of Economics*. 2015. №10(172). P. 13–18.
15. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008) United Nations: New York, 2010. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf (дата звернення 18.12.2023).
16. International Trade Centre and World Tourism Organization Tourism and trade: A global agenda for sustainable development. ITC. Geneva, (2015).
17. Leitão N.C. Intra-Industry Trade in Tourism Services. *Theoretical and Applied Economics*. 2011. XVIII, 6(559). P. 55-62.
18. Manual on Statistics of International Trade in Services (MSITS 2010), 2012. URL: [https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20\(E\)%20web.pdf](https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20(E)%20web.pdf) (дата звернення 17.12.2023).
19. Mukesh K., Sanjeev P., RK J. Does international tourism spur international trade and output? Evidence from wavelet analysis. *Tourism Economics*. 2019. 25(1). P. 22–33. URL: <https://doi.org/10.1177/1354816618788392>
20. OECD. Trade in services (indicator), 2023. doi: 10.1787/3796b5f0-en
21. System of National Accounts 1993. Eurostat, IMF, OECD, UN, WB, 1993. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf> (дата звернення 19.12.2023).
22. System of National Accounts 2008. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, 2009. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf> (дата звернення 17.12.2023).
23. Tamat S., Norlida H.S. Dynamic Inter-relationship between Trade, Economic Growth and Tourism in Malaysia. *International Journal of Economics and Management*. 2011. №5(1). P. 38–52.
24. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008. United Nations Commission of the European Communities, Eurostat, World Tourism Organization, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_80rev1e.pdf (дата звернення 20.12.2023).
25. UNCTAD stat. Data center. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> (дата звернення 16.12.2023).
26. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення 17.12.2023).
27. Xiang L., & Chen Q. Factors Affecting International Competitiveness of Tourism Services Trade: Evidence from Zhejiang Province, China. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2021. №11(8). P. 125–139. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v11-i8/10074>
28. Xiaoli Yang. Countermeasure Research on the Development of Trade in Tourism Service in Hainan under the Background of One Belt One Road. *E3S Web of Conferences*, 2021. 235. URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/11/e3sconf_netid2021_02004.pdf (дата звернення 17.12.2023).
29. Zhang W., Chiu Y.-B. Globalization, Country Risks, and Trade in Tourism Services: Evidence from China. *Sustainability*. 2020. №12(14):5869. <https://doi.org/10.3390/su12145869>

References

1. Bezrukova, N.V., Buriak, A.A., Malovychko, A.S., Svichkar, V.A. (2020). International legal aspects of regulation of trade in tourist services, *Business Processes Management in Tourism: collective monograph*. Poznan: Mieszko I School of Education and Administration in Poznan. [In Ukrainian].
2. Bilotserkivskiy, O. (2018). Tourist services as an important aspect of international trade. *Intelekt XXI*, 2, 12-15. [In Ukrainian].
3. State statistics service of Ukraine. (2014). Methodological provisions on statistics of foreign trade in services. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/menu/08_zed.htm (accessed: December 15, 2023). [In Ukrainian].
4. State statistics service of Ukraine. (2022). Classification of foreign economic services. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/kzep.pdf (accessed: December 18, 2023). [In Ukrainian].
5. State Tourism Development Agency. (2021). Report on the results of the survey "Conducting a study of domestic and outbound tourism of Ukrainians". Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (accessed: December 18, 2023). [In Ukrainian].
6. Duginets, G. (2018). Features of the development of the international market of tourist services in the conditions of globalization. *Ekonomichnyy prostir*, 139, 5-13. [In Ukrainian].
7. Zayachkovska, G.A. (2014). New theories of international tourism. *Scientific Visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 2 (64), 39-43. [In Ukrainian].
8. Malska, M., Zanko, Yu. (2012). Ukrainian-polish economic cooperation: trade, tourism, investments. *Visnyk L'viv'skoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*, 30, 281–281. [In Ukrainian].
9. Taran, S., Yavorskyi, P., Pavytska, Yu., Omelchenko, I., Buchko, M. (2021). Analysis of trade in services between Ukraine and the EU within the framework of the DCFTA. Retrieved from <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final-DCFTA-services-2021-11-11.pdf> (accessed: December 17, 2023). [In Ukrainian].
10. Albaladejo, I.P., González-Martínez, M.I., Martínez-García, M.P. (2014). Quality and endogenous tourism: An empirical approach. *Tourism Management*, 41, April, 141-147. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.09.006>
11. Balance of payments and international investment position manual 6th ed. (2009). International Monetary Fund. Washington D.C. (accessed: December 19, 2023). Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
12. Barkas, P., Honeck, D., Rubio, E. (2020). International trade in travel and tourism services: Economic impact and policy responses during the COVID-19 crisis, WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2020-11, World Trade Organization, Geneva, Switzerland.
13. Gorina, G., Bocharova, Y., Kozhukhova, T., Ivanova, N., & Bohatyryova, G. (2022). The impact of covid-19 on international trade in tourism services in Europe. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 43(3), 1091-1098.
14. Gorina, G.O. (2015). Activities of international organizations and associations in the travel & tourism industry. *Actual Problems of Economics*, 10(172), 13–18.
15. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008) (2010). United Nations: New York (accessed: December 18, 2023). Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf
16. International Trade Centre and World Tourism Organization (2015). *Tourism and trade: A global agenda for sustainable development*, ITC, Geneva.
17. Leitão, N.C. (2011). Intra-Industry Trade in Tourism Services. *Theoretical and Applied Economics*, XVIII, 6(559), 55-62.
18. Manual on Statistics of International Trade in Services (MSITS 2010). (2012) (accessed: December 17, 2023). Retrieved from [https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20\(E\)%20web.pdf](https://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010/docs/MSITS%202010%20M86%20(E)%20web.pdf)
19. Mukesh, K., Sanjeev, P., RK, J. (2019). Does international tourism spur international trade and output? Evidence from wavelet analysis. *Tourism Economics*, 25(1), 22–33. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1354816618788392>
20. OECD (2023). Trade in services (indicator). doi: 10.1787/3796b5f0-en
21. System of National Accounts 1993. (1993). Eurostat, IMF, OECD, UN, WB (accessed: December 19, 2023). Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1993sna.pdf>
22. System of National Accounts 2008. (2009). European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank

(accessed: December 17, 2023). Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

23. Tamat, S., Norlida H.S. (2011). Dynamic Inter-relationship between Trade, Economic Growth and Tourism in Malaysia. *International Journal of Economics and Management*, 5(1), 38–52

24. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008. (2010). United Nations Commission of the European Communities, Eurostat, World Tourism Organization, Organisation for Economic Co-operation and Development (accessed: December 20, 2023). Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_80rev1e.pdf

25. UNCTAD stat. Data center. (2023). Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/>

26. World Bank Open Data. (2023) (accessed: December 17, 2023). Retrieved from <https://data.worldbank.org/>

27. Xiang, L., & Chen, Q. (2021). Factors Affecting International Competitiveness of Tourism Services Trade: Evidence from Zhejiang Province, China. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(8), 125–139. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v11-i8/10074>

28. Xiaoli Yang (2021). Countermeasure Research on the Development of Trade in Tourism Service in Hainan under the Background of One Belt One Road. *E3S Web of Conferences*, 235 (accessed: December 17, 2023). Retrieved from https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/11/e3sconf_netid2021_02004.pdf

29. Zhang, W., Chiu, Y.-B. (2020). Globalization, Country Risks, and Trade in Tourism Services: Evidence from China. *Sustainability*, 12(14):5869. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su1214586>

Стаття надійшла до редакції 15.12.2023

Прийнята до публікації 20.12.2023

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ТА ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ У СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОТОРГІВЕЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Клювак О. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри безпеки інформації та бізнес-комунікацій, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: oksana_klyuvak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3383-926X

Анотація. У статті розглянуто підхід до класифікації загроз та завдань у сфері зовнішньоекономічної безпеки, які визначені Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року та потребують перегляду у контексті російсько-української війни. Удосконалений підхід передбачає наявність системи заходів, які пов'язані із ефективним міжнародним співробітництвом, моніторингом ефективності реалізації застосованих економічних санкцій, пріоритизацією розвитку SMART-спеціалізації регіонів за європейськими стандартами, зокрема для сфери послуг, моделі циркулярної економіки та концепцією сталого розвитку. Удосконалено систему показників оцінювання зовнішньоторговельної безпеки країни, зокрема запропоновано ураховувати ефективність трансфертного ціноутворення в експортно-імпортних операціях. Представлено підхід до перевірки податковими органами дотримання принципу «вистягнутої руки» та доцільності вибору методу трансфертного ціноутворення. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті визначено місце трансфертного ціноутворення та загрози недотримання його принципів у системі зовнішньоторговельної безпеки на мікро-, макро- та мегарівнях.

Ключові слова: зовнішньоторговельна безпека, загроза, стратегія економічної безпеки, експортно-імпортні операції, трансфертне ціноутворення, принцип «вистягнутої руки», російсько-українська війна.

IDENTIFICATION OF THREATS AND TRANSFER PRICING IN THE FOREIGN TRADE SECURITY SYSTEM OF UKRAINE

Kliuvak Oksana, Candidate of Economics Sciences, Associate Professor of the Department of Information Security and Business Communications, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine
e-mail: oksana_klyuvak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3383-926X

Abstract. The research aims to identify threats and tasks, improve the approach to evaluating export-import activity in terms of security, and determine the place of transfer pricing in the country's foreign trade security system in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The article examines the approach to classifying threats and tasks in foreign economic security, which are specified in Ukraine's Strategy of Economic Security until 2025 and require revision in the context of the Russian-Ukrainian war. The improved approach involves the presence of a system of measures related to effective international cooperation, monitoring the effectiveness of the implementation of applied economic sanctions, prioritizing the development of SMART specialization of regions according to European standards, in particular for the service sector, circular economy models and the concept of sustainable development. The system of indicators for assessing the country's foreign trade security has been improved. In particular, it has been proposed to consider the effectiveness of transfer pricing in export-import operations security. Threats and methods of their minimization in transfer pricing at the micro, macro and mega levels have been identified. Foreign trade enterprises must check whether controlled export/import operations comply with the «outstretched hand» principle using methods defined in international regulatory documents (OECD Guidelines) and enshrined in Ukrainian legislation (Tax Code of Ukraine). It is advisable to conduct a thorough functional analysis to arrange the data on controlled transactions in terms of functions performed, risks assumed, and assets used, as well as to strengthen the taxpayer's position in possible disputes with tax authorities. The approach to checking compliance by the tax authorities with the principle of "outstretched hand" and the expediency of choosing a transfer pricing method using FAR analysis and Value Chain Analysis is presented.

The originality and practical value of the study lie in the fact that the article defines the place of transfer pricing and the threat of non-compliance with its principles in the system of foreign trade security at the micro, macro and mega levels.

Key words: foreign trade security, threat, economic security strategy, export-import operations, transfer pricing, the principle of an "outstretched hand", Russian-Ukrainian war.

JEL Classification: F100; F380; F500; F510; H260.

Постановка проблеми. Стан зовнішньоекономічної безпеки України ще до повномасштабного вторгнення Росії на територію України оцінювався як небезпечний, основними причинами якого були та залишаються низька конкурентоспроможність вітчизняного вироб-

ництва, значна частка сировини в структурі експорту товарів і попередня зосередженість на ринках пострадянських країн. У контексті російсько-української війни виникають нові загрози зовнішньоекономічній безпеці, які не ураховані у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025, потребують ґрунтового вивчення та перегляду з метою формування системи ефективних рішень з протидії та мінімізації цих загроз.

Серед основних загроз зовнішньоторговельній безпеці України доцільно виокремити ті загрози, які пов'язані із трансферним ціноутворенням та недотримання його принципів суб'єктами господарської діяльності. Особливої ваги це питання набуває для вітчизняних підприємств, які здійснюють експортно-імпортні операції, оскільки чинне законодавство в Україні ще перебуває на стадії розвитку та удосконалення відповідно до Настанов Організації економічного співробітництва та розвитку. Від вибору методів трансфертного ціноутворення та дотримання принципів відповідального ведення міжнародного бізнесу залежить весь процес управління та контролю за трансфертним ціноутворенням як на рівні компаній, так і на рівні держав.

Ця проблема актуалізується тим, що недотримання принципів і правил трансфертного ціноутворення підриває не тільки світовий економічний порядок, а й міжнародну геополітичну безпеку. Жодна держава світу не може самостійно боротися із цією проблемою, оскільки афілійована група компаній здійснює бізнес у різних податкових юрисдикціях і без допомоги держав, в яких безпосередньо здійснюється бізнес, практично неможливо довести штучне уникнення оподаткування за допомогою інструментів трансфертного ціноутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи, що питання національної безпеки в умовах глобальних викликів і російсько-української війни є над актуальною темою для України і світу, проблема ідентифікації загроз, оцінювання та пошуку шляхів підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки порушувалась у роботах багатьох вітчизняних учених та практиків. Так, зокрема стан зовнішньоторгівельної безпеки регіонів України у 2013-2020 рр. досліджено у праці І. Г. Бабець [2]. Аналіз підходів до оцінки зовнішньоекономічної безпеки країни розглянуто у праці Г. В. Крамарева [8]. Проблемам трансфертного ціноутворення присвячено статті О. П. Кавтиш, А. О. Сабадир [9], І. С. Корінь [10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, наукові дослідження потребують подальшого розвитку. Ідентифікація загроз та завдань у сфері зовнішньоторгівельної безпеки залишається актуальною і сьогодні у контексті російсько-української війни. Недостатньо вивченим залишається місце трансфертного ціноутворення у зовнішньоторгівельній безпеці України з урахуванням воєнного стану та адаптації законодавства України відповідно до міжнародних нормативних документів.

Мета дослідження. Метою дослідження є ідентифікація загроз і завдань, удосконалення підходу до оцінювання експортно-імпоротної діяльності в аспекті безпеки та визначення місця трансферного ціноутворення у системі зовнішньоторгівельної безпеки в умовах російсько-української війни.

Основний матеріал. Відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (далі – Стратегія) [1] Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Стан розвитку економіки України, наслідки COVID -19 та російсько-українська війна не дають можливості забезпечувати національні економічні інтереси. Стан зовнішньоекономічної безпеки протягом 2010-2019 років оцінювався як небезпечний (при середньому значенні оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки за цей період на рівні 34 відсотків від оптимального значення). Встановлено, що основними причинами такого стану та розбалансування зовнішньоекономічної діяльності були та залишаються низька конкурентоспроможність вітчизняного виробництва, значна частка сировини в структурі експорту товарів і попередня зосередженість на ринках пострадянських країн.

Основні загрози у сфері зовнішньоекономічної безпеки та завдання, які ставляться перед Україною з метою з подолання цих загроз в рамках Стратегії, представлені у таблиці 1 [1].

Таблиця 1

Загрози та завдання у сфері зовнішньоекономічної безпеки у контексті Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року

Загрози у сфері зовнішньоекономічної безпеки	Завдання у сфері зовнішньоекономічної безпеки
--	---

<p>1. Недостатні темпи диверсифікації торговельних потоків України.</p> <p>2. Збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, й щодо українських товарів (високий рівень ставок митних тарифів, інших митних зборів, платежів, а також використання нетарифних бар'єрів - сертифікація, дозволи, ліцензії тощо).</p> <p>3. Існування торгових бар'єрів з боку ЄС.</p> <p>4. Нерозвиненість зовнішньоторговельної інфраструктури, недостатній рівень інституційної спроможності для представлення торговельних інтересів України у рамках діяльності міжнародних торговельних організацій, зокрема Світової організації торгівлі (СОТ).</p>	<p>Заходи, пов'язані із міжнародним співробітництвом:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ проведення економічних реформ, сприяння економічному співробітництву з державами – членами НАТО для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору; ☐ розширення міжнародних торговельно-економічних зв'язків, зокрема із стратегічними партнерами: державами «Великої сімки» та «Великої двадцятки» (за винятком російської федерації як країни-терориста), пріоритетними країнами Азії, Африки та Латинської Америки та поглиблення економічної інтеграції з ЄС; ☐ забезпечення швидкої реакції на порушення іноземними державами розслідувань у сфері торговельного захисту щодо українського експорту. <p>Заходи, пов'язані із економічними санкціями:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ удосконалення санкційної політики та забезпечення моніторингу ефективності реалізації застосованих спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій).
<p>1. Дисфункціональність структури торговельних потоків із превалюванням у експорті сировини, а в імпорті - високотехнологічної продукції.</p> <p>2. Високий рівень імпортозалежності економіки.</p> <p>3. Обмеження експорту у разі введення нових вуглецевих податків для українських товарів.</p>	<p>Заходи, пов'язані із моделлю циркулярної економіки та сталим розвитком:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ законодавче стимулювання та створення нормативно-правового середовища для підвищення рівня конкурентоздатності вітчизняних підприємств, особливо в умовах зростаючого протекціонізму як відповіді на виклики пандемії; ☐ проведення зовнішньої політики, спрямованої на зменшення кількості товарів, на які поширюватиметься дія нових вуглецевих податків, а також мінімізацію навантаження ставок вуглецевих податків на ці товари; ☐ завершення наближення національного законодавства про санітарні та фітосанітарні заходи до законодавства ЄС і забезпечення його впровадження.

Джерело: складено автором на основі [1-2]

У контексті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України перелік загроз і завдань у сфері зовнішньоекономічної безпеки значно розширився (табл.2).

Взаємозв'язок між основними показниками зовнішньої торгівлі та загрозами зовнішньоекономічній безпеці, які притаманні Україні, можна простежити на рис.1. [3].

Ще однією групою загроз зовнішньоекономічній безпеці є загрози, які пов'язані із трансфертним ціноутворенням в експортно-імпортних операціях, зокрема спотворення цін імпорту та експорту продукції при здійсненні операцій між пов'язаною групою компаній, одне з яких зареєстроване в Україні, а інше є іноземним податковим резидентом.

Таблиця 2

Загрози та завдання у сфері зовнішньоекономічної безпеки у контексті російсько-української війни

Загрози у сфері зовнішньоекономічної безпеки	Завдання у сфері зовнішньоекономічної безпеки
<p>1. Існування та розширення торгових бар'єрів з боку ЄС.</p> <p>2. Загрози логістичного характеру та втрата основних ринків (блокада морського шляху доставки вантажів, неможливість та економічна недоцільність забезпечення логістики сухопутним шляхом).</p>	<p>Заходи, пов'язані із міжнародним співробітництвом:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ контроль над транзитом українського зерна, розширення реальної пропускної здатності західного кордону України, зокрема через пришвидшення процедур через електронний документообіг, створення гармонізованої відповідно до комюніке Європейської комісії з е-Уряду (Commission Communication on e-Government), резолюції Ради Європи, регламентів ЄС, системи «е-Митниця»; ☐ розширення ринків збуту з метою роздосередженості на ринках пострадянських країн, а з деяких - остаточного виходу.
<p>3. Загрози, пов'язані із екоцидом, які впливають значною мірою на експортні ланцюги постачання.</p> <p>4. Окупація території російськими військами, незаконне вивезення загарбниками сільськогосподарської продукції та істотне скорочення посівних площ.</p>	<p>Заходи, пов'язані із моделлю циркулярної економіки та сталим розвитком</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ розвиток системи відповідального управління експортними ланцюгами на мікро- та макрорівнях відповідно до європейського зеленого курсу та концепції сталої мобільності; ☐ розробка інструментів державної допомоги з метою підтримки експортних підприємств на шляху переходу до «зелених технологій» та забезпечення доступу до міжнародних фінансових інструментів для всіх типів бізнесу та компаній для планування зеленої трансформації; ☐ формування інститутів інноваційної та циркулярної економіки.
<p>1. Зниження обсягів експорту високотехнологічних товарів чи наукомістких послуг унаслідок військових дій, руйнування підприємств і телекомунікацій, втрати інтелектуального потенціалу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ формування державного пріоритету у напрямку розвитку ринку високотехнологічних послуг, послуг, які мають істотний вплив на процес формування конкурентоспроможності національної економіки: ІТ-індустрія та послуги з наукових досліджень і розробок; ☐ застосування європейського підходу SMART-спеціалізації регіонів, зокрема для сфери послуг.
<p>1. Загрози у сфері трансфертного ціноутворення, зокрема стосується підприємств, які імпортують або експортують продукцію «сировинного» типу, де фігурують пов'язані особи, низькоподаткові юрисдикції, нерезиденти-комісіонери.</p>	<p>Постійне удосконалення законодавчої бази та роботи державної податкової служби України відповідно до рекомендацій ОЕСР та кращих світових практик боротьби з розмиванням оподаткованої бази й виведенням прибутку з-під оподаткування (Base erosion and Profit Shifting – BEPS) з відповідним адаптуванням до особливостей функціонування економічної системи України та урахуванням чинників російсько-української війни.</p>

Джерело: складено автором на основі [1-2]

Показниками оцінювання впливу недотримання принципів трансферного ціноутворення можуть бути такі:

1. Кількість компаній на які накладені штрафи, пов'язані із трансфертним ціноутворенням (процесом встановлення справедливої вартість товарів і послуг, внутрішні господарські розрахунки між постійним представництвом і материнським підприємством).

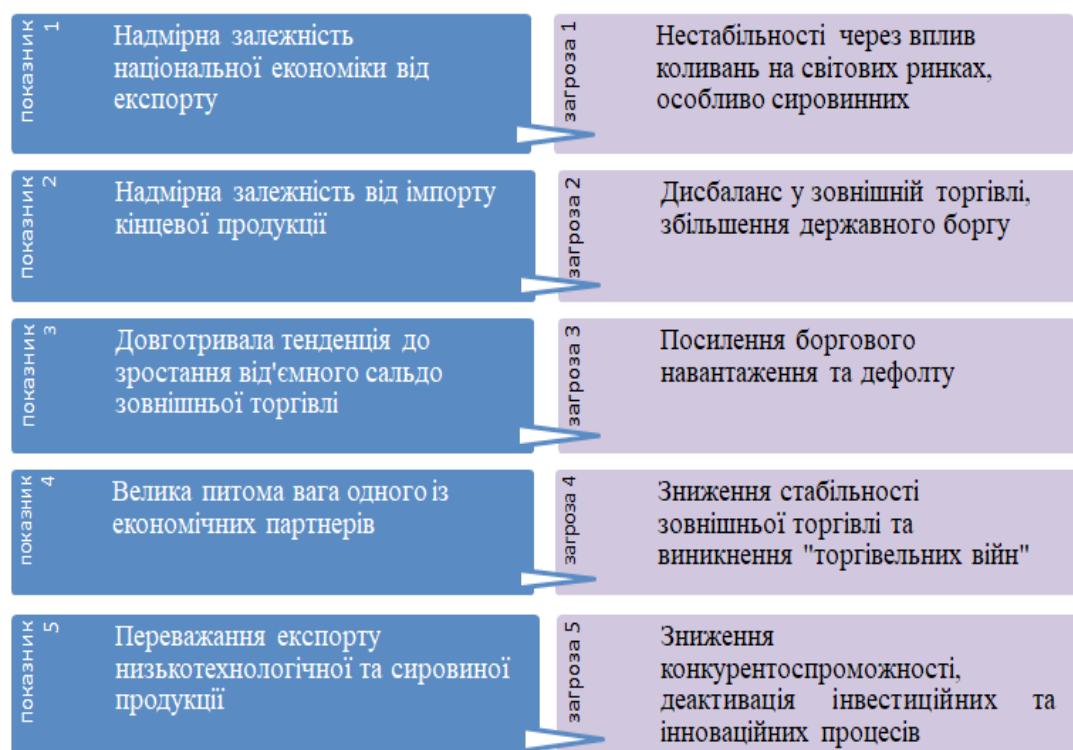

Рис. 1. Взаємозв'язок між основними показниками зовнішньої торгівлі та загрозами зовнішньоекономічній безпеці, які притаманні Україні

Джерело: складено автором на основі [3]

Ще однією групою загроз зовнішньоекономічній безпеці є загрози, які пов'язані із трансфертним ціноутворенням в експортно-імпортних операціях, зокрема спотворення цін імпорту та експорту продукції при здійсненні операцій між пов'язаною групою компаній, одне з яких зареєстроване в Україні, а інше є іноземним податковим резидентом.

Показниками оцінювання впливу недотримання принципів трансферного ціноутворення можуть бути такі:

1. Кількість компаній на які накладені штрафи, пов'язані із трансфертним ціноутворенням (процесом встановлення справедливої вартість товарів і послуг, внутрішні господарські розрахунки між постійним представництвом і материнським підприємством).

2. Кількість операції експорту/імпорту з контрагентами з країн, віднесених до «низькоподаткових» юрисдикцій, або організаційно-правових форм нерезидентів, які не сплачують податок на прибуток (корпоративний податок), у тому числі податок з доходів, отриманих за межами держави реєстрації таких нерезидентів, та/або не є податковими резидентами держави, в якій вони зареєстровані як юридичні особи.

3. Кількість компаній зовнішньоекономічної діяльності, у фінансовій звітності яких заявлені системні збитки (компанія здійснює закупівлі товару або комплектуючих за завищеною ціною; або реалізує свою продукцію дешево).

4. Обсяг недотримання бюджетом України податку на прибуток, коли вартість на реалізовані товари значно нижча ринкових цін і відповідно це відбивається на прибутку резидента (його заниженні).

Таким чином, загрози у сфері трансферного ціноутворення доцільно розглянути на мікро-, марко та мегарівнях (табл.3).

Ключова роль у мінімізації загроз у сфері трансферного ціноутворення на макрорівню належить органам державної податкової служби.

Таблиця 3

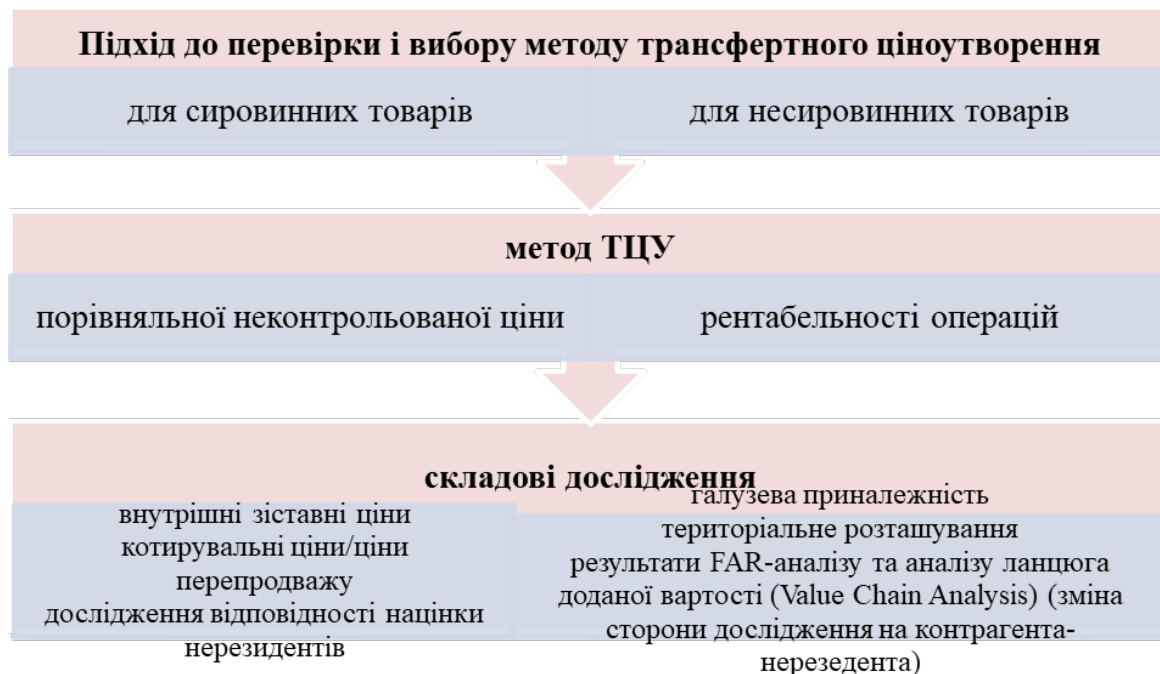
Загрози та методи їх мінімізації у сфері трансферного ціноутворення мікро-, макро- та мегарівнях

Загрози	Методи мінімізації загрози
На мікрорівні	
<p>1. Накладення штрафів, пов'язані із процесом встановлення справедливої вартість товарів і послуг, внутрішніми господарськими розрахунками між постійним представництвом і материнським підприємством</p> <p>2. Виникнення у фінансовій звітності підприємства системних збитків (компанія здійснює закупівлі товару або комплектуючих за завищеною ціною; або реалізує свою продукцію дешево)</p>	<p>1. Неухильне дотримання принципу «витягнутої руки» (порівняння контрольованих та неконтрольованих операцій, спираючись на критерій податкових вигод, а також аналіз всіх переваг та недоліків, які вони створюють).</p> <p>2. Доцільне використання методів трансфертного ціноутворення: метод порівняльних ринкових цін або порівняльної неконтрольованої ціни (вартість на товари та послуги визначається, виходячи з цін на аналогічні об'єкти); метод ціни перепродажу (вартість ґрунтується на сумі первісної ціни, надбавки на товари або послуги та витрат, які потрібні були для того, щоб реалізувати об'єкти; застосовується при імпорті товару та щодо цін його майбутнього перепродажу без будь-якої переробки такого товару); метод «витрати плюс» (до уваги береться собівартість товару або послуги та націнка, яку встановлюють на подібні об'єкти); метод чистого прибутку (аналізується рентабельність подібних операцій між незалежними підприємствами); метод поділу прибутку (аналіз розподілу вигоди за результатами контрольованої операції між її сторонами, наприклад в угодах по давальницькій переробці сировини).</p> <p>3. Своєчасне подання звіту про контрольовані операції, здійснення декларування контрольованих операцій та інформування про участь у міжнародній групі компаній.</p> <p>4. Правильний розрахунок рентабельності з метою уникнення податкових ризиків та збереження фінансової стабільності компанії.</p>
На макрорівні	
<p>3. Недоотримання бюджетом України податку на прибуток, коли вартість на реалізовані товари значно нижча ринкових цін і відповідно це відбивається на прибутку резидента (його заниженні).</p>	<p>1. Постійний моніторинг, контроль з боку контролюючих органів за трансфертним ціноутворенням і щодо прибутку українських груп компаній, отриманого за кордоном, з використанням трирівневої системи аналітичних і звітних даних, щодо системи організації, діяльності, фінансових операцій, актуального економічного звіту, наявних односторонніх угод, які уклалися між членами міжнародної групи компаній (МГК).</p> <p>2. Контроль за структурою власності нерезидентів, які отримують доходи з України.</p> <p>3. Проведення додаткових перевірок з трансфертного ціноутворення.</p> <p>4. Дотримання принципу перевалювання сутності над формою податковими та контролюючими органами при перевірці здійснених контрольованих операцій</p>
На мегарівні	
<p>Дестабілізація світового економічного порядку і міжнародної геополітичної безпеки</p>	<p>1. Удосконалення рекомендацій ОЕСР, поглиблення міжнародних стандартів з урахуванням санкційної політики.</p> <p>2. Спільна діяльність податкових органів різних країн, міжнародний автоматичний обмін податковою інформацією у межах системи CRS (Загальний стандарт звітності) та FATCA (звітування щодо іноземних рахунків).</p> <p>3. Постійна робота щодо вдосконалення умов конвенцій про уникнення подвійного оподаткування на рівні органів влади держав та міжнародних організацій.</p>

Джерело: складено автором на основі [4-11]

Ними здійснюється перевірка діяльності платників податків, дотримання принципу

«втягнуто руки» та вибору методу трансфертного ціноутворення ними при здійсненні експортно-імпортних операцій (рис. 2) [4].

Примітки. Функціональний аналіз (Functions, Assets and Risk analysis) визначається як аналіз виконаних функцій (з урахуванням залучених активів і прийнятих на себе ризиків) асоційованими (пов'язаними) підприємствами в контрольованих операціях та незалежними підприємствами в порівнюваних неконтрольованих операціях.

Рис. 2. Підхід до перевірки та доцільності вибору методу трансфертного ціноутворення податковою службою України

Джерело: складено автором на основі [4]

Варто зазначити, що навіть в умовах воєнного стану Україна спрямовує свої зусилля на імplementацію Плану дій BEPS (Base erosion and Profit Shifting) та виконання своїх зобов'язань щодо надання податкової інформації уряду США. Наразі всі дії в межах мінімального стандарту BEPS в українському податковому законодавстві імplementовані. Надалі потенційно можливе покращення інституту контрольованих іноземних компаній (КІК) шляхом, зокрема, вдосконалення визначення КІК та контролюючої особи, зменшення розмірів штрафів за порушення законодавства про КІК, збільшення строку подання звітності та спрощення порядку розрахунку скоригованого прибутку КІК. Проте, під час дії воєнного стану податкові перевірки з трансфертного не розпочинаються, а розпочаті перевірки – зупинені. Іншим недоліком законодавчої бази є те, що, враховуючи фінансові критерії контрольованих операцій, стаття 39 Податкового кодексу України фактично не впливає на малий і середній бізнес [4-11].

Висновки. Таким чином, для забезпечення достатнього рівня зовнішньоекономічної безпеки України в умовах російсько-української війни необхідним є реалізація заходів, які пов'язані із ефективним міжнародним співробітництвом, моніторингом ефективності реалізації застосованих спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), пріоритетизацією розвитку SMART-спеціалізації регіонів за європейськими стандартами, зокрема для сфери послуг, моделі циркулярної економіки та концепцією сталого розвитку.

Також важливо у цьому аспекті ідентифікувати загрози та методи їх мінімізації у сфері трансфертного ціноутворення на мікро-, макро- та мегарівнях. Для підвищення рівня зовнішньоторговельної безпеки необхідним є дотримання правил трансфертного ціноутворення підприємствами та ефективність роботи державної податкової служби у контексті протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування. Підприємства зовнішньоторгівельної діяльності повинні перевіряти, чи

відповідають контрольовані операції з експорту/імпорту принципу «втягнутої руки» за допомогою методів, які визначені в міжнародних нормативних документах (Настанови ОЕСР) і закріплені в українському законодавстві (Податковий кодекс України). Доцільно проводити ґрунтовний функціональний аналіз для впорядкування даних про контрольовані операції з точки зору виконаних функцій, прийнятих ризиків та використовуваних активів, а також для посилення позиції платника податків у можливих спорах з податковими органами.

На макрорівні ключовим є розробка чіткого алгоритму перевірки дотримання принципу «втягнутої руки» та доцільності вибору методу трансфертного ціноутворення за допомогою FAR-аналізу і аналізу ланцюга доданої вартості (Value Chain Analysis) з урахуванням кращих практик протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон та умов воєнного стану.

Список літератури

1. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Бабєць І. Г. Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. Регіональна економіка. 2022. №2(104). С. 101-110. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11>
3. Григорова-Беренда Л. І. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози. Проблеми економіки. 2010. № 2. С.39-46.
4. Департамент трансфертного ціноутворення. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/departament-transfertnogo-tsinoutvorennia/> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Податковий контроль трансфертного ціноутворення: правові засади: монографія / Р. В. Мельниченко. К. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 344 с.
6. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
7. BEPS. URL: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Про ратифікацію Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню [...]: Закон України від 28.02.2019 № 2692-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2692-19#Text>. (дата звернення: 20.10.2023).
9. Крамарев Г. В. Аналіз підходів до оцінки зовнішньоекономічної безпеки країни. БІЗНЕСІНФОРМ. 2020. № 4. С.453-463.
10. Кавтиш О. П., Сабадир А. О. Міжнародне трансфертне ціноутворення: значення, приклади, недоліки, переваги та ризики для підприємств. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2018. Вип. 22. С. 158-166.
11. Korin I. The current state of tax control over transfer pricing in Ukraine. Economics & Education. 2022. 07(02). P. 41-44.

References

1. Ctratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku № 347/2021. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11> (accessed October 20, 2023). [In Ukrainian].
2. Babets', I. H. (2022). Foreign trade security of Ukraine's regions: internal and external threats under martial law. *Rehional'na ekonomika*, 2(104), 101-110. [In Ukrainian].
3. Hryhorova-Berenda, L. I. (2010). Foreign economic security: essence and threats. *Problemy ekonomiky*, 2, 39-46. [In Ukrainian].
4. Departament transfertnogo tsinoutvorennia. Retrieved from <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/departament-transfertnogo-tsinoutvorennia/> . (accessed October 20, 2023). [In Ukrainian].
5. Mel'nychenko R. V. (2020). *Podatkovyj kontrol' transfertnogo tsinoutvorennia: pravovi zasady: monohrafiia* K. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [In Ukrainian].
6. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed October 20, 2023). [In Ukrainian].
7. BEPS. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> (accessed October 20, 2023). [In Ukrainian].

8. Pro ratyfikatsiiu Bahatostoronni'oi konventsii pro vykonannia zakhodiv, iaki stosuut'sia uhod pro opodatkovannia, z metoiu protydii rozmyvanniu bazy opodatkovannia ta vyvedenniu [...]: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 № 2692-VIII Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2692-19#Text>. (accessed October 20, 2023). [In Ukrainian].
9. Kramarev, H. V. (2020). Analiz pidkhodiv do otsinky zovnishn'oekonomichnoi bezpeky krainy. [Analyzing the Approaches to Evaluation of the Country's Foreign Economic Security]. BIZNESINFORM, 4, 453-463. [In Ukrainian].
10. Kavtysh, O. P., Sabadyr, A. O. (2018). International transfer warranty: value, examples, risks and advantages for enterprises]. Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, 22, 158-166. [In Ukrainian].
11. Korin I. (2022). The current state of tax control over transfer pricing in Ukraine. Economics & Education, 07(02), 41-44.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2023

Прийнята до публікації 20.12.2023

НАШІ АВТОРИ

Ашихін Ярослав Іванович - студент 6 курсу факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Артюх Оксана Валентинівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Беркова Марина Василівна - начальник відділу у справах осіб з інвалідністю та непрацездатних громадян, Управління соціальних питань Департаменту соціальної політики виконкому Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг, Україна

Бочко Олена Юрївна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Бочко Олександр Іванович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри геодезії та геоінформатики, Національний університет природокористування, м. Дубляни, Україна

Волчек Руслан Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Горіна Ганна Олександрівна - доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки та туризму, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

Дем'янчук Марина Афанасіївна - д-р екон. наук, доцент, професор кафедри обліку і фінансів, економіко-правовий факультет, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, Україна

Донець Дмитро Михайлович - старший викладач кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна. Аспірант, Донецький національний університет ім. В. Стуса, м. Вінниця, Україна

Дробчак Алла Леонідівна - старший викладач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна

Жамбей Тетяна Віталіївна - аспірантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Жарська Ірина Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Жердецька Лілія Вікторівна - доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Зачосова Наталія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та державної служби, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Згурська Юлія Вікторівна - аспірант кафедри туризму, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

Коваленко Юлія Михайлівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Котковський Володимир Станіславович - доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна

Колосов Артем Сергійович - студент 3 курсу, факультету фінансів і банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кошельок Галина Володимирівна - доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кравчук Дарія Ігорівна - магістрантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кузнецова Інна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кулікова Єлизавета Олександрівна - старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна

Літвінов Олександр Сергійович - доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Літвінова Вікторія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лігоненко Лариса Олександрівна - д.е.н., професор, професор кафедри бізнес-економіки та підприємництва, Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана, Київ, Україна

Любка Віталій Володимирович - аспірант кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Мартинов Денис Вікторович - начальник управління переоцінки заставного портфеля Департаменту оцінки та заставних операцій, ПАТ Акціонерний банк "Південний", м. Одеса, Україна

Маслій Наталя Дмитрівна - доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин, голова Ради молодих вчених ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

Мацків Олена Ігорівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Москаленко Василь Григорович - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін, Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», м. Кривий Ріг, Україна

Обнявко Владислав Олександрович - аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Онищук Вікторія Сергіївна - студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємство, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Патлатой Олександр Євгенович - кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, доцент кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Пилипець Сергій Іванович - аспірант кафедри економіки і підприємництва Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна

Піскун Альона Валеріївна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Плотнікова Аріна Олексіївна - студентка 4 курсу, факультету фінансів і банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Познякова Тетяна Сергіївна - студентка 54 групи факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Радова Наталія Володимирівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сущенко Олена Анатоліївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

Фесенко Аліна Володимирівна - аспірантка кафедри обліку та оподаткування, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

Хачірова Юлія Сергіївна - студентка 3 курсу, факультет міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Хелемський В. Ю. - аспірант кафедри фінансових ринків та технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Чернишова Людмила Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шаповал Аліна Олександрівна - студентка II курсу магістратури, факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шебешть Єдіна Гейзівна - аспірантка кафедри економіки і підприємництва Ужгородського національного університету, м. Ужгород, Україна

Шолойко Аліна Олександрівна - доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 11-12 (312-313), 2023

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 3 від 22.12.2023 р.)

Підписано до друку 26.12.2023 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 23 Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua